

Gdański Uniwersytet Medyczny
Wydział Nauk o Zdrowiu z Oddziałem Pielęgniarstwa i Instytutem Medycyny
Morskiej i Tropikalnej
Zakład Historii i Filozofii Nauk Medycznych

Piotr Krajewski

Oddział Farmaceutyczny
Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie

Rozprawa doktorska

Promotor: dr hab. Adam Szarszewski
Promotor pomocniczy: dr Bartłomiej Siek

Gdańsk 2018

Spis treści

I. Wstęp	4
II. Zarys historyczny Uniwersytetu Wileńskiego	13
II.1. Założenie uczelni i ustanowienie Uniwersytetu	13
II.2. Okres Komisji Edukacji Narodowej (1773-1794)	18
II.3. Szkoła Główna Wileńska pod zaborem rosyjskim (1795-1802)	24
II.4. Okres Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego	25
II.5. Okres Uniwersytetu Stefana Batorego (1919-1939)	27
II.6. Organizacja i działalność Wydziału Lekarskiego	31
III. Organizacja i działalność Oddziału Farmaceutycznego na przestrzeni lat	44
III.A. Geneza Oddziału Farmaceutycznego	44
III.B. Przedstawienie działalności jednostek wchodzących w skład Oddziału Farmaceutycznego	49
III.B.1. Zakład Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich	49
III.B.2. Ogród Roślin Lekarskich USB	59
III.B.3. Zakład Chemii Farmaceutycznej	69
III.B.4. Zakład Farmacji Stosowanej	75
III.B.5. Plany likwidacji Oddziału oraz wygaszanie studium w latach 1933-1936	79
III.B.6. Zakończenie działalności Oddziału	86
III.C. Działalność dydaktyczna	88
III.C.1. Początki nauczania farmacji w uczelni wileńskiej	88
III.C.2. Edukacja farmaceutyczna na początku dwudziestolecia międzywojennego oraz dyskusja nad jej reformą	96
III.C.3. Przedstawienie organizacji zajęć na Oddziale Farmaceutycznym	107
III.C.4. Charakterystyka studentów farmacji	119
III.C.5. Historia i działalność studenckich organizacji farmaceutycznych	129
III.C.6. Inne formy działalności pracowników Oddziału	141
IV. Zakończenie	152
V. Streszczenie	165
VI. Summary	167

VII. Bibliografia	169
VII.1. Źródła.....	169
VII.2. Literatura przedmiotu	179
VIII. Aneksy	191
VIII.1. Biogramy samodzielnych pracowników Oddziału	191
Jan Kazimierz Muszyński (1884-1957)	191
Wacław Jan Strażewicz (1889-1950).....	196
Władysław Karaffa-Korbut (1880-1951)	199
Henryk Ernest Ruebenbauer (1881-1944)	201
VIII.2. Wykaz publikacji pracowników Oddziału	203
VIII.3. Wykaz przedmiotów wykładanych dla studentów farmacji w latach 1921-1939	215

I. Wstęp

Niniejsza praca opisuje dzieje Oddziału Farmaceutycznego funkcjonującego na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (USB). Uniwersytet ten istniał w latach 1919-1939, kiedy miasto znajdowało się w granicach państwa polskiego. Pomimo wybitnie polskiego charakteru uczelni, który przejawiał się m.in. w niewielkim zróżnicowaniu narodowościowym studentów i pracowników czy też w ustanowieniu języka polskiego jedynym językiem wykładowym, organizujący i zarządzający Uczelnią czuli się spadkobiercami Uniwersytetu założonego tu przez króla Stefana Batorego (1533-1586) i działającego w latach 1579-1832¹. Tradycje wileńskiego szkolnictwa wyższego obejmowały również nauki farmaceutyczne, których dziewiętnastowiecznymi przedstawicielami byli m.in. Jędrzej Śniadecki (1768-1838) i Jan Fryderyk Wolfgang (1775-1859). Dziedzictwo wybitnych poprzedników, zaangażowanie cechujące organizatorów Uczelni oraz liczne osiągnięcia jego pracowników i absolwentów czynią z Uniwersytetu Stefana Batorego istotny obiekt badań historycznych. Oddział Farmaceutyczny, będący częścią Wydziału Lekarskiego, stanowił jeden z pięciu krajowych ośrodków kształcenia farmaceutów na poziomie akademickim. Studium farmaceutyczne działało już od 1919 r., a sam Oddział powołano do życia w roku 1921. Działał on nieprzerwanie aż do grudnia 1939 r., kiedy Uniwersytet został zamknięty.

Celem rozprawy jest naświetlenie okoliczności, w jakich powstał w Wilnie Oddział Farmaceutyczny, przedstawienie jego działalności oraz dokonań na przestrzeni prawie dwudziestu lat istnienia, a także późniejszych losów jego

¹ Profesor Michał Siedlecki wspominał o swojej rozmowie z marszałkiem Józefem Piłsudskim, która nastąpiła po mianowaniu M. Siedleckiego pierwszym rektorem Uniwersytetu: „Zupełnie zgodnie przyszliśmy obaj do przekonania, że Uniwersytet Wileński musi być placówką kultury na wskroś polskiej, ale równocześnie powinien być ogniskiem, promieniującym na kraje sąsiednie”. – M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, Wilno, 1929, s. 62.

Ciągłość historyczna z Uczelnią zamkniętą w latach trzydziestych XIX w. została wpisana już do *Tymczasowego Statutu Uniwersytetu*: „Uniwersytetowi w Wilnie, założonemu przez Króla Stefana Batorego w r. 1578, zamkniętemu przez rząd rosyjski w roku 1832, a powołanemu na nowo do życia dekretem moim z dnia 28-ego sierpnia r. 1919, nadaję statut niniejszy. Statut ten wchodzi w miejsce ostatnio obowiązującego w Uniwersytecie Wileńskim” (J. Piłsudski) – *Statut Tymczasowy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Wilno, 1919, s. 5.

pracowników oraz wpływu, jaki wywarli na rozwój akademickiego nauczania farmacji w powojennej Polsce. W pracy przedstawiona została struktura Oddziału, jego pracownicy oraz ich osiągnięcia. Ukazana została również działalność dydaktyczna Oddziału oraz zmiany zachodzące w procesie kształcenia. Dla pełnego obrazu przedstawiono także przebieg dyskusji, która towarzyszyła reformie edukacji farmaceutycznej w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym.

Historia Uniwersytetu Stefana Batorego została opisana w licznych publikacjach. Najważniejsze z nich to praca zbiorowa z *dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*², a także artykuł Aleksandra Srebrakowskiego *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie 1919-1939*³. Istotny wkład w poznanie dziejów Uczelni wniósł album *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie w fotografiach: 1919-1939*⁴ autorstwa Anny oraz Mirosława A. Supruniuków, a także wydana w 2016 r. książka Magdaleny Gawrońskiej-Garstki *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie: uczelnia ziem północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej (1919-1939) w świetle źródeł*⁵, w której autorka zawarła liczne zestawienia oraz dane statystyczne, a także szczegółowo przedstawiła strukturę poszczególnych jednostek Uniwersytetu. Należy również wymienić publikacje litewskich badaczy, m.in. prace zbiorowe: *Istoriâ Vil'nûsskogo Universiteta: (1579-1979)*⁶, *Vilniaus universiteto istorija: 1579-1994*⁷ oraz *Alma mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai: kolektyvinė monografija*⁸.

Niektóre z jednostek doczekały się osobnych monografii. Przykładem może

² L. Piechnik (red.), K. Puchowski (red.), *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków, 1996.

³ A. Srebrakowski, *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie 1919-1939*, [w:] *Wrocław na litewskie millenium: materiały z uroczystej konferencji z okazji 1000-lecia udokumentowania nazwy Litwa*, Wrocław, 2010, s. 81-107.

⁴ A. Supruniuk, M. A. Supruniuk, *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie w fotografiach: 1919-1939*, Toruń, 2009.

⁵ M. Gawrońska-Garstka, *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie: uczelnia ziem północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej (1919-1939) w świetle źródeł*, Poznań, 2016.

⁶ A. Bendžûs (red.), S. Lazutka (red.), *Istoriâ Vil'nûsskogo Universiteta: (1579-1979)*, Wilno, 1979.

⁷ *Vilniaus universiteto istorija: 1579-1994*, Vilnius, 1994.

⁸ Bumblauskas A (red.), Butkus Z (red.), Jegelevičius S. (red.), Juodka B. (red.), Pšibilskis V. B. (red.), Ulčinaitė E. (red.), *Alma mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai: kolektyvinė monografija*, Vilnius, 2012.

być tu praca zbiorowa *Filozofia na Uniwersytecie Stefana Batorego*⁹ czy *Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1939*¹⁰ autorstwa Mikołaja Tarkowskiego.

Na temat Wydziału Lekarskiego powstały liczne artykuły naukowe, m.in. *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*¹¹ Krzysztofa Brożka, *Propozycje programowe w zakresie reformy kształcenia medycznego w latach 1926-1939 Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego*¹² Wandy Wojtkiewicz-Rok, *Studia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1939* Małgorzaty Przeniosło¹³ jak również wspomnienia Ireny Sztachelskiej (1911-2010) *Kilka wspomnień o niektórych moich profesorach z Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego z lat 1929-1939*¹⁴. Ważny z punktu widzenia historyka, zajmującego się historią Wydziału, jest artykuł Bożeny Urbanek *Archiwalia Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*¹⁵, w którym autorka nakreśliła strukturę archiwów Uczelni, a także problemy związane z ich przeszukiwaniem. Znaczące źródło informacji na temat zasobów archiwalnych stanowi również artykuł A. oraz A. M. Supruniuków *Archiwum Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919-1939/1942). Historia, stan i perspektywy badawcze, który prezentuje nie tylko historię Archiwum USB, ale również strukturę zbiorów wraz z opisem zawartości poszczególnych teczek*¹⁶

⁹ J. Pawlak (red.), *Filozofia na Uniwersytecie Stefana Batorego*, Toruń, 2002.

¹⁰ M. Tarkowski, *Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1939*, Gdańsk, 2015.

¹¹ K. Brożek, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, *Annales Academiae Medicae Silesiensis*, 1999, t. 38-39, nr 9, s. 115-136.

¹² W. Wojtkiewicz-Rok, *Propozycje programowe w zakresie reformy kształcenia medycznego w latach 1926-1939 Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego*, *Medycyna Nowożytna*, 1998, t. 5, nr 1, s. 75-90.

¹³ M. Przeniosło, *Studia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1939*, *Medical Studies/Studia Medyczne*, 2016, t. 32, nr 3, s. 225-232.

¹⁴ I. Sztachelska, *Kilka wspomnień o niektórych moich profesorach z Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego z lat 1929-1939*, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*, 2001, t. 64, nr 2-3, s. 213-226.

¹⁵ B. Urbanek, *Archiwalia Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, *Medycyna Nowożytna*, 2012, t. 18, nr 1-2, s. 237-245.

¹⁶ A. Supruniuk, M. A. Supruniuk, *Archiwum Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919-1939/1942). Historia, stan i perspektywy badawcze*, *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami*

Co znamienne, publikacje dotyczące Wydziału Lekarskiego pomijają historię przynależnego do niego Oddziału Farmaceutycznego, bądź jedynie o nim wspominają. Irena Sztachelska skupia się na profesorach, z którymi miała osobisty kontakt w trakcie studiów, dlatego nie opisuje profesorów Oddziału, natomiast Wanda Wojtkiewicz-Rok w publikacji *Propozycje programowe...* przedstawia edukację lekarzy i nie zajmuje się kierunkiem farmaceutycznym¹⁷. Małgorzata Przeniosło w *Studiach na Wydziale Lekarskim...* ogranicza się jedynie do wymienienia przedmiotów wykładanych dla studentów farmacji¹⁸. Krzysztof Brożek w swoim artykule jedynie wymienia profesorów Oddziału w kontekście prowadzonych przez nich zakładów, udziału w pojedynczych konferencjach oraz działalności pedagogicznej w trakcie wojny. Z nazwiska został w artykule wymieniony dr Piotr Oficjański (1901-1940) jako ofiara zbrodni katyńskiej¹⁹. W rozdziale *Dzieje nauczania medycyny w Wilnie*²⁰, będącego częścią opracowania *Dzieje nauczania medycyny na ziemiach polskich*, ograniczono się do wymienienia zakładów Oddziału oraz wspomnienia profesorów Oddziału w kontekście ich udziału w tajnym nauczaniu podczas wojny. Podobnie zakłady farmaceutyczne zostały jedynie wymienione przy opisie rozmieszczenia poszczególnych zakładów w rozdziale *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie* drugiego tomu opracowania *Dzieje medycyny w Polsce*²¹.

Historia wileńskiego Oddziału Farmaceutycznego nie została dotychczas kompleksowo opisana. Dzieje innych ośrodków zostały już nakreślone w licznych publikacjach, np.:

– Oddziału Poznańskiego przez Anitę Magowską w artykule *Poznańskie studia farmaceutyczne 1919-2002: grono nauczające, absolwenci*²² oraz w dwóch tomach opracowania *85-lecie studiów w zakresie farmacji i 25-lecie studiów*

Historycznymi, 2017, tom specjalny, s. 147-170.

¹⁷ W. Wojtkiewicz-Rok, *Propozycje programowe...*, s. 75-90.

¹⁸ M. Przeniosło, op. cit., s. 231.

¹⁹ K. Brożek, op. cit., s. 115-136.

²⁰ A. Stanek, Z. Śledziński, *Dzieje nauczania medycyny w Wilnie*, [w:] *Dzieje nauczania medycyny na ziemiach polskich*, Kraków, 2001, s. 180-220.

²¹ W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Dzieje medycyny w Polsce. Lata 1914-1944*, t. 2, Warszawa, 2015, s. 202-210.

²² A. Magowska, *Poznańskie studia farmaceutyczne 1919-2002: grono nauczające, absolwenci*, Poznań, 2003.

w zakresie *analitiky medycznej w Poznaniu: księga pamiątkowa*²³, również pod redakcją tej autorki;

– Oddziału Krakowskiego przez Wojciecha Roeske (1916-2001) w publikacji *Uniwersyteckie Studium Farmaceutyczne w Krakowie 1783-1983*²⁴, Macieja Bilka w artykule *Historia Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego (1920-1947)*²⁵ oraz przez Lucynę Samborską w rozprawie doktorskiej *Nauczanie farmakognozji na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1783-2009*²⁶;

– Oddziału Lwowskiego przez Jana Drausa w publikacji *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1946. Portret kresowej uczelni*²⁷ oraz w artykule Tarasa Tereszczuka, Leszka Ekierta i Tymofija Kaleniuka *Nauczanie farmacji we Lwowie w latach 1890-1940*²⁸;

– Oddziału, a potem Wydziału Warszawskiego w dziełach zbiorowych *Dzieje nauczania medycyny i farmacji w Warszawie (1789-1950)*²⁹ oraz *Dzieje Warszawskiego Wydziału Farmaceutycznego 1926-2001*³⁰.

Z tego względu szczególnie ważne dla scharakteryzowania całokształtu edukacji farmaceutycznej okresu międzywojnia wydaje się opracowanie dziejów ośrodka wileńskiego. Zostały one dotychczas przedstawione w nielicznych artykułach oraz rozdziałach książek dotyczących historii farmacji.

Z artykułów wymienić należy *Zarys dziejów Uniwersytetu Stefana Batorego*

²³ A. Magowska (red.), *85-lecie studiów w zakresie farmacji i 25-lecie studiów w zakresie analitiky medycznej w Poznaniu: księga pamiątkowa*, t.1, Poznań, 2005; A. Magowska (red.), *85-lecie studiów w zakresie farmacji i 25-lecie studiów w zakresie analitiky medycznej w Poznaniu: księga pamiątkowa*, t. 2, Poznań, 2006.

²⁴ W. Roeske, *Uniwersyteckie studium farmaceutyczne w Krakowie 1783-1983: XII Naukowy Zjazd Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, Kraków, 16-18 IX 1983*, Kraków, 1983.

²⁵ M. Bilek, *Historia Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego (1920-1947)*, [w:] *225 lat farmacji na Uniwersytecie Jagiellońskim*, Kraków, 2008.

²⁶ L. Samborska, *Nauczanie farmakognozji na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1783-2009* (praca doktorska), Kraków, 2010.

²⁷ J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1946: portret kresowej uczelni*, Kraków, 2007.

²⁸ T. Tereszczuk, L. Ekiert, T. Kaleniuk, *Nauczanie farmacji we Lwowie w latach 1890-1940*, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*, 1994, t. 57, nr 2, s. 153-167.

²⁹ M. Łyskanowski (red.), A. Stapiński (red.), A. Śródka (red.), *Dzieje nauczania medycyny i farmacji w Warszawie (1789-1950): dzieło zbiorowe*, Warszawa, 1990.

³⁰ J. Pachecka (red.), J. Kowalski (red.), P. Tomaszewski (red.), *Dzieje Warszawskiego Wydziału Farmaceutycznego 1926-2001: monografia*, Warszawa, 2001.

*i Oddziału Farmaceutycznego w Wilnie*³¹ Danieli Kaszczyk-Grodzickiej. Publikacja ta traktuje historię Oddziału niezwykle pobieżnie i przedstawia jedynie podstawowe fakty, które zostały zebrane na podstawie wcześniejszych opracowań. O wiele cenniejsza jest inna publikacja tej autorki, *Jan Kazimierz Muszyński (1884-1957) i jego pozycja w polskich naukach farmaceutycznych*³², która zawiera szereg, często niepublikowanych nigdzie, informacji z okresu, kiedy prof. Jan Muszyński (1884-1957) pełnił obowiązki dyrektora Oddziału.

Istotny, zwłaszcza w obliczu niezwykle aktywnej działalności pracowników Oddziału na polu propagowania uprawy roślin leczniczych, wydaje się artykuł Beaty Romanowskiej *Ogród Roślin Lekarskich Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1923-1939)*³³. Autorka przedstawiła w nim najważniejsze aspekty działalności pracowników Ogrodu, które popiera odpowiednimi źródłami oraz danymi liczbowymi.

Wielu wiadomości na temat funkcjonowania Oddziału i studiów w Wilnie dostarczają publikacje Bazylego Leszczyłowskiego (1914-2005), farmaceuty i absolwenta USB. Są to m.in. *Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne Lechia (Wilno 1921-1939, Łódź 1945-1949)*³⁴, *Spuścizna wileńskiego Oddziału Farmaceutycznego i Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia”*³⁵, a także *Oddział Farmaceutyczny Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie 1938/1939 (stan, zadania, problemy)*³⁶. Ostatnia z publikacji, choć przedstawia zarys dziejów Oddziału od momentu powstania, porusza wszystkie najważniejsze kierunki jego rozwoju i jest najbogatsza w informacje, to niestety nie bazuje na źródłach archiwalnych, a w dużej mierze opiera się na wspomnieniach autora.

³¹ D. Kaszczyk-Grodzicka, *Zarys dziejów Uniwersytetu Stefana Batorego i Oddziału Farmaceutycznego w Wilnie*, Farmacja Polska, 1996, t. 52, nr 16, s. 764-769.

³² D. Kaszczyk-Grodzicka, *Jan Kazimierz Muszyński (1884-1957) i jego pozycja w polskich naukach farmaceutycznych*, Annales Academiae Medicae Lodzensis, 1984, t. 23, suppl. 24.

³³ B. Romanowska, *Ogród Roślin Lekarskich Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1923-1939)*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, 2010, t. 58, nr 3-4, s. 433-439.

³⁴ B. Leszczyłowski, *Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne Lechia (Wilno 1921-1939), (Łódź 1945-1949)*, Farmacja Polska, 1982, t. 38, nr 2-3, s. 92-96.

³⁵ B. Leszczyłowski, *Spuścizna wileńskiego Oddziału Farmaceutycznego i Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia”*, Farmacja Polska, 1984, t. 40, nr 8, s. 495-501.

³⁶ B. Leszczyłowski, *Oddział Farmaceutyczny Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie 1938/1939 (stan, zadania, problemy)*, [w:] *Pamiętnik: 11 Sympozjum Historii Farmacji, Litwa 2002*, Poznań, 2002, s. 94-112.

Inny absolwent wileńskiej farmacji, Witold Sasaki (1909-2006), we wspomnieniach *Przez wiele mostów*³⁷, poświęca nieco miejsca na opis życia studenckiego oraz na spostrzeżenia dotyczące wykładowców. Swoje wspomnienia z Wilna krótko opisała również na łamach *Farmacji Polskiej* Maria Dobrzyńska-Turowska – inspektor Ogrodu Roślin Lekarskich USB w latach 1937-1939.³⁸

Niezbędne dla pełnego obrazu funkcjonowania Oddziału Farmaceutycznego było ukazanie działalności jego pracowników w szerszym kontekście środowiska farmaceutycznego, ewolucji tego zawodu oraz reform w kształceniu. Pomoc w tym stanowiła publikacja *Zawód farmaceuty – jego rola i status w opinii czasopisma „Farmacja Współczesna” w latach 1932-1939*³⁹ autorstwa Jadwigi Zuchory, będąca częścią pracy zbiorowej *Zawód farmaceuty na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*. Autorka przedstawia dyskusję, jaka toczyła się na łamach prasy farmaceutycznej, oraz porównuje drogi rozwoju, którymi podążały poszczególne ośrodki.

Wzmianki o Oddziale Farmaceutycznym odnaleźć można w publikacjach Barbary Kuźnickiej – przede wszystkim w monografii *Ewolucja nauczania farmacji w Polsce w latach 1783-1930*⁴⁰. W rozdziale *Ośrodek wileński* autorka charakteryzuje poszczególne etapy rozwoju edukacji farmaceutycznej w Wilnie, począwszy od kursów farmacji prowadzonych przez Josepha Sartorisa (?-1799) pod koniec XVIII w., a skończywszy na pierwszym dziesięcioleciu istnienia USB. W opisie Oddziału nie ustrzegła się jednak pewnej nieścisłości, określając powstanie Oddziału Farmaceutycznego na rok 1919, podczas gdy działanie oddziałów farmaceutycznych sankcjonował statut z roku 1920.

Główną metodę zastosowaną przy tworzeniu niniejszej pracy stanowiła krytyczna analiza porównawcza tekstów źródłowych oraz dostępnych opracowań.

Podstawą do opracowania dziejów Oddziału Farmaceutycznego w Wilnie była dokumentacja USB. W związku z gromadzeniem materiałów do rozprawy

³⁷ W. Sasaki, *Przez wiele mostów: przeżycia absolwenta farmacji Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie – od pracy w kraju, przez sowieckie łagry, Armię Andersa, pobyt w Anglii i we Włoszech do profesury w USA*, Warszawa, 1992.

³⁸ M. Dobrzyńska-Turowska, *Farmacja i zielarstwo wileńskie w moich wspomnieniach*, Farmacja Polska, 1988, t. 44, nr 6, s. 349-352.

³⁹ J. Zuchora, *Zawód farmaceuty – jego rola i status w opinii czasopisma „Farmacja Współczesna” w latach 1932-1939*, [w:] *Zawód farmaceuty na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Katowice-Warszawa, 2006, s. 246-273.

⁴⁰ B. Kuźnicka, *Ewolucja nauczania farmacji w Polsce w latach 1783-1930*, Warszawa, 1968.

doktorskiej w dniach 14-17 września 2015 r. przeprowadzono kwerendę archiwalną w mieszczącym się w Wilnie Litewskim Centralnym Archiwum Państwowym. W tym największym archiwum państwowym Litwy przechowywane są m.in. dokumenty z okresu, kiedy część terenów obecnej Litwy znajdowała się w granicach II Rzeczypospolitej, w tym również dokumentacja USB.

Zasób archiwalny odnoszący się do Uniwersytetu Wileńskiego w latach 1919-1940 (Fondo 175) obejmuje blisko 25 000 teczek, z których większość stanowią akta osobowe studentów uczelni. Przy wyborze konkretnych akt kierowano się sygnaturami teczek znajdującymi w inwentarzu zbioru archiwalnego. Skupiono się na dokumentach dotyczących wyłącznie Oddziału Farmaceutycznego, ale także tych zawierających sprawozdania roczne z pracy całego Wydziału Lekarskiego. W poszukiwaniu informacji o farmaceutycznych organizacjach studenckich przeanalizowano dokumenty odnoszące się do działalności stowarzyszeń działających w strukturach USB. Pewne utrudnienie stanowiło obowiązujące w Archiwum ograniczenie, które umożliwiło zamówienie jedynie dziesięciu teczek dziennie. Ostatecznie dotarto do ponad 3 tys. dokumentów.

Uzupełnienie kwerendy w Wilnie stanowiła analiza dokumentów pochodzących z tego samego zasobu archiwalnego, które zostały zeskanowane w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki *Hinc itur ad astra: Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1939 – monografia* i udostępnione przez prof. Wiesława Makarewicza, będącego członkiem zespołu realizującego projekt. Zeskanowane materiały liczyły ponad 46 tys. dokumentów i dotyczyły wszystkich aspektów funkcjonowania Uniwersytetu. Szczególnie przydatne źródło informacji stanowiły coroczne sprawozdania rektora, dziekanów oraz kierowników poszczególnych zakładów.

Przeprowadzono również kwerendę w Archiwum Uniwersytetu Medycznego w Łodzi. Pozyskano tam akta personalne profesorów wileńskich, którzy po II wojnie światowej objęli katedry w uczelni łódzkiej, tj. prof. J. Muszyńskiego oraz prof. Władysława Karaffy-Korbutta (1880-1951).

W celu odnalezienia materiałów dotyczących wileńskiego Oddziału Farmaceutycznego przeanalizowano również zasoby bibliotek cyfrowych, przede wszystkim Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej, której zbiory obfitują w publikacje o USB. Związane jest to zapewne z faktem, że po wojnie Toruń stanowił, obok Gdańska i Białegostoku, jeden z głównych ośrodków, do których trafiali wykładowcy z Wilna. Szczególnie cennym źródłem informacji były

zdigitalizowane *Składy Uniwersytetu* w poszczególnych latach oraz *Spisy wykładów*. W Bibliotece Kujawsko-Pomorskiej znajduje się ponadto wszystkie dwanaście numerów *Alma Mater Vilnensis* – czasopisma wydawanego w latach 1922-1935 w Wilnie przez Zrzeszenie Kół Naukowych USB. Ponadto dostępne są tu trzy tomy *Uniwersytetu Wileńskiego (1579-1831)*⁴¹ Józefa Bielińskiego (1848-1926) oraz *Dawnej Akademii Wileńskiej*⁴² Michała Balińskiego (1794-1864) – dzieł niezbędnych przy nakreśleniu historii Uniwersytetu Wileńskiego oraz tradycji nauczania farmacji w Wilnie od momentu jego powstania aż do zamknięcia w XIX w.

Ze względu na niewielką liczbę opracowań, dużą pomoc stanowiła literatura sprawozdawcza z okresu funkcjonowania USB. Były to przede wszystkim sprawozdania dziekanów, zamieszczane rokrocznie w periodyku *Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego* oraz *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929*⁴³ autorstwa Stanisława Trzebińskiego (1861-1930), stanowiący rozdział drugiego tomu opracowania *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*. Wykorzystano również liczne publikacje z ówczesnej prasy fachowej, przede wszystkim z czasopisma *Wiadomości Farmaceutyczne* oraz *Farmacja Współczesna*.

Fragmety niniejszej rozprawy znajdują się w planowanej publikacji powstającej w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki *Hinc itur ad astra: Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1939 – monografia*.

Niniejsza praca nie powstałaby bez wsparcia następujących osób: dr. hab. Adama Szarszewskiego, dr. Bartłomieja Sieka a także prof. dr. hab. Wiesława Makarewicza, którym pragnę serdecznie podziękować.

⁴¹ J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579-1831)*, t. 1-3, Kraków, 1899-1900.

⁴² M. Baliński, *Dawna Akademia Wileńska: próba jęj historii: od założenia w roku 1579 do ostatecznego jęj przekształcenia w roku 1803*, Poznań, 1862.

⁴³ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, Wilno, 1929, s. 377-507.

II. Zarys historyczny Uniwersytetu Wileńskiego

II.1. Założenie uczelni i ustanowienie Uniwersytetu

Jak wspomniano we Wstępie, organizatorzy Uniwersytetu Stefana Batorego traktowali uczelnię jako kontynuatora nauczania akademickiego w Wilnie, sięgającego końca XVI w. Władze uczelni nawiązywały do historii uczelni zamkniętej w 1832 r. w treści dokumentów programowych czy też w wyglądzie togi oraz insygniów rektorskich. Miało to na celu podkreślenie ciągłości pomiędzy tamtą uczelnią a nowopowstałym Uniwersytetem Stefana Batorego⁴⁴. Zasadnym zatem wydaje się przedstawienie historii edukacji uniwersyteckiej w Wilnie od momentu jej zapoczątkowania w XVI w.

Genezy uczelni wileńskiej upatrywać należy w przybyciu jezuitów do tego miasta. Litwa, w drugiej połowie XVI w., przez wzgląd na niewielką liczbę parafii oraz powrót na wielu terenach do wierzeń pogańskich⁴⁵, stanowiła naturalny cel działalności misyjnej. Dodatkowy argument przemawiający za sprowadzeniem jezuitów stanowiły szerzące się, za sprawą Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła (1515-1565), wpływy protestanckie. W 1556 r. diecezję wileńską objął Walerian Protasewicz (ok. 1505-1579), który za cel postawił sobie edukację młodzieży oraz podniesienie poziomu wykształcenia wśród kleru. Dla swej sprawy pozyskał poparcie kardynała Stanisława Hozjusza (1504-1579) oraz nuncjusza apostolskiego, Giovanniego Francesco Commendone (1523-1584). Pierwsza wzmianka o zamiarach sprowadzenia do Wilna jezuitów pojawiła się w liście z dnia 10 stycznia 1565 r., napisanym przez G. F. Commendone do S. Hozjusza. Początkowe lata starań były daremne, przede wszystkim ze względu na brak poparcia dla tego projektu w Watykanie, jak i ze strony króla Zygmunta Augusta (1520-1572). Nie pomogło również kupno i wyposażenie domu w Wilnie, który miał stać się siedzibą jezuitów⁴⁶. Dopiero we wrześniu 1569 r. prowincjał austriacki⁴⁷,

⁴⁴ Z. Opacki, *Reaktywowanie czy powstanie? Dyskusje wokół utworzenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1918-1919*, Kwartalnik Historyczny, 1998, t. 105, nr 3, s. 49-64. Zob. też: A. Srebrakowski, *Litwa i Litwini na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Stosunki polsko-litewskie wczoraj i dziś. Historia, kultura, polityka*, Toruń, 2009, s. 105-136.

⁴⁵ S. Bednarski, *Geneza Akademii Wileńskiej*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 1, Wilno, 1929, s. 3-4.

⁴⁶ Ibidem, s. 4-9.

⁴⁷ W latach 1564-1574 na ziemiach polskich i litewskich istniała wiceprowincja polska, która

ojciec Wawrzyniec Maggio (1530-1605), przysłał do Wilna delegację jezuitów pod przewodnictwem wiceprowincjała, ojca Franciszka Sunyera (ok. 1532-1580). Jej zadaniem było omówienie z W. Protasewiczem szczegółów fundacji, a latem 1570 r. do stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego przyjechał sam prowincjał⁴⁸.

W dniu 18 lipca 1570 r. odbyło się uroczyste przejście fundacji przez zakon, a miesiąc później rządy nad kolegium przejął pierwszy rektor uczelni, ojciec Stanisław Warszawicki (1530-1591)⁴⁹.

Przez kolejne lata poszerzano zaplecze dydaktyczne oraz wprowadzano do programu kolejne przedmioty. Już w 1571 r. zorganizowano szkołę humanistyczną, w 1572 r. rozpoczęto wykłady z filozofii wraz z kursem logiki, a w 1578 r., po zakończonych dwóch kursach filozofii, otwarto kurs teologii. Nie przewidywano wówczas prowadzenia kursów medycyny, ponieważ szkoła miała być zorganizowana wedle przepisów zakonnych, które przewidywały tylko studia humanistyczne, filozoficzne i teologiczne, a na wzór wzięto Kolegium Rzymskie⁵⁰.

Wszystkie te działania miały na celu uzyskanie przez wileńskie kolegium rangi uniwersytetu. Walerian Protasewicz w liście do papieża Grzegorza XIII (1502-1585) z dnia 25 czerwca 1576 r. przedstawił powody, dla których należy utworzyć uniwersytet. Stwierdził, że Księstwo Litewskie, które może równać się pod względem rozmiaru z Królestwem Polskim, nie posiada własnego uniwersytetu, a jedyne litewskie miasto, w którym można byłoby założyć taką uczelnię, stanowi Wilno. Podkreślił fakt niskich kosztów utrzymania w Wilnie, co miało stanowić zachętę dla studentów nie tylko z Litwy, ale także z Polski, Prus, Inflant, a nawet z Niemiec⁵¹.

Nie bez znaczenia w staraniach o utworzenie uniwersytetu była przychylność nowego króla – Stefana Batorego. Już w roku 1578 (7 lipca) uzyskano

podlegała prowincji austriackiej. Autonomiczna prowincja polska powstała w 1574 r. – A. P. Bieś, *Periodyzacja obecności Towarzystwa Jezusowego na ziemiach polskich. Struktury organizacyjne oraz edukacyjno-oświatowe i pastoralne formy aktywności*, *Studia Paedagogica Ignatiana*, 2014, t. 17, s. 59.

⁴⁸ S. Bednarski, op. cit., s. 11-12.

⁴⁹ J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579-1831)*, t. 1, Kraków, 1889, s. 27. Zob. też: J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579-1831)*, t. 3, Kraków, 1889, s. 339, 506.

⁵⁰ S. Bednarski, op. cit., s. 16.

⁵¹ P. Rabikauskas, *Przywileje Fundacyjne Akademii Wileńskiej*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilmensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków, 1996, s. 20-21.

od niego akt założycielski Uniwersytetu Wileńskiego, jednak nie posiadał on arengi (uroczystego wprowadzenia) ani wykazu świadków. Ponadto przyłożona na nim została pieczęć Królestwa, a nie Wielkiego Księstwa. Z tych powodów za właściwy akt nadania kolegium rangi uniwersytetu uważa się dokument wystawiony 1 kwietnia 1579 r. w Wilnie, który bliżej trzyma się terminologii prawniczej. Przywilej ten został potwierdzony bullą z dnia 30 października 1579 r. przez papieża Grzegorza XIII. Rozszerzała ona uprawnienia Uniwersytetu, ponieważ dopuszczała możliwość wykładania na nim wszelkich przedmiotów, które wykładane były na innych uniwersytetach w Polsce i na świecie, natomiast dokument królewski wyraźnie wykluczył nauczanie prawa i medycyny⁵².

Uniwersytet posiadał, na wzór Kolegium Rzymskiego, dwa wydziały: teologiczny i filozoficzny, na czele których stali dziekani. Uczelnia od początku swego istnienia umożliwiała zdobycie stopni bakałarza, magistra oraz doktora. Rektor Uniwersytetu był nominowany oraz podlegał bezpośrednio generałowi zakonu, reprezentowanemu przez prowincjała. Jurysdykcji rektora podlegała nie tylko uczelnia wraz z biblioteką i drukarnią, ale również bursy, dwa wileńskie seminaria (diecezjalne oraz papieskie), a później także, powstały w XVIII w., konwikt Collegium Nobilium, gdzie kształciła się młodzież szlachecka. Bezpośrednimi podwładnymi rektora byli kanclerz oraz wicerektor. Pierwszym rektorem nowopowstałego Uniwersytetu został ks. Piotr Skarga (1536-1612)⁵³.

Wydział filozoficzny składał się z katedr metafizyki, logiki, etyki, matematyki, historii i geografii, natomiast w skład wydziału teologicznego wchodziły katedry teologii moralnej, teologii dogmatycznej, Pisma Świętego Nowego i Starego Testamentu, kazuistyki, teologii polemicznej, prawa kanonicznego, historii Kościoła oraz języka hebrajskiego. Dodatkowo funkcjonował kurs nauk wyzwolonych (*Litterae humaniores*), stanowiący etap przygotowawczy przed studiami filozoficznymi, które z kolei poprzedzały studia teologiczne. Na kursie nauk wyzwolonych wykładano gramatykę języka łacińskiego oraz greckiego, retorykę i poetykę. Po pięciu latach (potem wydłużono ten okres do siedmiu lat) kursu nauk wyzwolonych następowały trzy lata kursu filozofii, po których student podejmował

⁵² Rabikauskas wskazuje na powszechnie popełniany błąd w datowaniu bulli na 29 października 1579 r. Błąd wynika z dopisku na marginesie pierwszego wydawcy tej bulli – „Laertiusa Cherubini: 29 października” – P. Rabikauskas, op. cit., s. 27-29.

⁵³ A. Bumblauskas, B. Butkevičienė, S. Jegelevičius, P. Manusadžianas, V. Pšibilskis, E. Raila, D. Vitkauskaitė, *Universitas Vilnensis: 1579-2004*, Vilnius, 2004, s. 14.

decyzję, czy pragnie poświęcić kolejne cztery lata studiom teologicznym⁵⁴.

Pierwsza połowa XVII w. to okres intensywnego rozwoju uczelni wileńskiej. Stabilną sytuację zapewniały pieniądze płynące ze sprzedaży płodów rolnych pochodzących z majątków należących do Uniwersytetu, m.in. W Dworzyszczach, Trokielach, Myszogoli oraz Kamieniołoku. Nie bez znaczenia były również ofiary bogatych darczyńców, takich jak biskup żmudzki Melchior Giedroyć (1536-1608), biskup żmudzki i wileński Jerzy Tyszkiewicz (1596-1656) czy też kanonik wileński Stanisław Wilczopolski. Stale rosła liczba osób pracujących i zamieszkujących na terenie uczelni: w 1600 r. było ich 40, w 1644 r. ich liczba wynosiła już 144⁵⁵.

W roku 1641 król Władysław IV (1595-1648) wydał przywilej umożliwiający wykładanie w Wilnie prawa oraz medycyny⁵⁶. W tym samym roku, dzięki fundacji Kazimierza Leona Sapiehy (1609-1656), podkanclerzego litewskiego, powstał wydział prawa zwany od nazwiska swego fundatora *Schola Sapiehana*. Kazimierz Leon Sapieha przekazał również bibliotece wydziałowej kolekcję ponad trzystu tomów literatury prawniczej, które zgromadził jego ojciec, Lew Sapieha (1557-1633). Na wydział prawa składały się dwie katedry: prawa kanonicznego oraz prawa cywilnego⁵⁷.

Wojny, które dotknęły Rzeczpospolitą w XVII i XVIII w., oraz pogłębiający się kryzys państwa wywarły niekorzystny wpływ na uczelnię wileńską. Uniwersytet został odseparowany od prądów intelektualnych Europy Zachodniej. Przez miasto nieustannie przechodziły obce wojska, przede wszystkim rosyjskie, kozackie oraz szwedzkie. Ludność była dziesiątkowana przez epidemie, a część budynków uczelnianych spłonęła w połowie XVII w. W związku z tym Uniwersytet był czasowo zamykany, jednak pomimo niekorzystnej sytuacji, jezuiti konsekwentnie wznawiali jego działalność i na nowo uruchamiali poszczególne kierunki. W owym czasie władze uczelni musiały również mierzyć się z takimi problemami, jak brak wystarczających środków materialnych (ze względu na uszczuplone dochody z ograbionych bądź zniszczonych majątków ziemskich), rozruchy wywoływane

⁵⁴ M. Baliński, *Dawna Akademia Wileńska...*, s. 74-75. Zob. też: A. Bumblauskas, B. Butkevičienė, S. Jegelevičius, P. Manusadžianas, V. Pšibilskis, E. Raila, D. Vitkauskaitė, op. cit., s. 15.

⁵⁵ L. Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej, t. 2: Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600-1655*, Rzym, 1983, s. 289-294.

⁵⁶ O. Filaszkiwicz, *Przyczynek do dziejów Uniwersytetu w Wilnie*, Rozprawy Naukowe i Zawodowe PWSZ w Elblągu, 2009, nr 9, s. 189.

⁵⁷ A. Bumblauskas, B. Butkevičienė, S. Jegelevičius, P. Manusadžianas, V. Pšibilskis, E. Raila, D. Vitkauskaitė, op. cit., s. 16.

przez studentów, a także konflikty z zakonem pijarów oraz wieloletnim biskupem wileńskim, Konstantym Kazimierzem Brzostowskim (1644-1722)⁵⁸.

Program nauczania określony w 1599 r. dla wszystkich szkół jezuickich nie zmieniał się aż do pierwszej połowy XVIII w. Dopiero wówczas do środowiska polskich jezuitów zaczęła przenikać filozofia Kartezjusza (1596-1650), Francisa Bacona (1561-1626) i Christiana Wolffa (1679-1754). Zaczęto wtedy żywiej interesować się przyrodoznawstwem oraz matematyką⁵⁹.

Decyzja XVI Kongregacji Generalnej (odbywającej się w Rzymie w okresie od listopada 1730 r. do lutego 1731 r.), która zezwoliła na wprowadzanie nauk doświadczalnych do studiów filozoficznych, dotarła do Wilna w listopadzie 1732 r. Wtedy też rozpoczął się na Uniwersytecie rozwój nauk ścisłych. Zaczęto wysyłać jezuitów na zagraniczne uczelnie, by po powrocie do Wilna mogli wykładać matematykę, fizykę oraz astronomię. Zreformowano program (przyjęto podział nauk według C. Wolffa na nauki racjonalne i empiryczne), a także kolejność, w jakiej wykładano poszczególne przedmioty. W latach pięćdziesiątych XVIII w., po zaakceptowaniu planów przez władze zakonu w Rzymie, przystąpiono do budowy obserwatorium astronomicznego⁶⁰. W 1764 r. kierownictwo nad nim przejął Marcin Poczobut (1728-1810), przyszły rektor uczelni, który zarządził jego przebudowę oraz dokonał wielu istotnych obserwacji, a w 1767 r. otrzymał tytuł astronoma królewskiego⁶¹.

Wprowadzono również zmiany w kształceniu humanistycznym – położono nacisk na staranność wypowiedzi oraz dobre opanowanie języka łacińskiego, rozszerzono również program nauczania o takie przedmioty, jak matematyka, historia, geografia i języki nowożytne (francuski i niemiecki)⁶².

⁵⁸ L. Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej, t. 3: Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach Potopu i okres kryzysu 1655-1730*, Rzym, 1987, s. 227-242.

⁵⁹ O. Filaszkiwicz, *Przyczynek do dziejów...*, s. 189-190. Zob. też: J. Kamińska, *Universitas Vilnensis Akademia Wileńska i Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego 1773-1792*, Pułtusk-Warszawa, 2004, s. 31.

⁶⁰ J. Kamińska, *Universitas Vilnensis Akademia Wileńska...*, s. 31-37.

⁶¹ L. Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej, t. 4: Odrodzenie Akademii Wileńskiej 1730-1773*, Rzym, 1990, s. 274.

⁶² J. Kamińska, *Universitas Vilnensis Akademia Wileńska...*, s. 31-32.

II.2. Okres Komisji Edukacji Narodowej (1773-1794)

Dnia 21 lipca 1773 r. papież Klemens XIV (1705-1774), pod naciskiem wrogich zakonowi mocarstw, takich jak Francja czy Hiszpania, ogłosił brewe kasacyjne *Dominus ac Redemptor*. Wszyscy wileńscy byli jezuici, w tym wykładowcy uczelni, przeszli pod zwierzchność biskupa wileńskiego, Ignacego Massalskiego (1726-1794). Niepokojem napawały plany likwidacji Uniwersytetu bądź przekształcenia go w szkołę, której jedynym zadaniem będzie edukacja kleryków oraz kadry nauczycielskiej na potrzeby diecezji wileńskiej⁶³.

Powołana przez Sejm Rozbiorowy 14 października 1773 r., na wniosek króla Stanisława Augusta Poniatowskiego (1732-1798), Komisja Edukacji Narodowej (KEN) uchwaliła w tym samym roku pierwszy *Uniwersał* – dokument, który zapewniał ochronę byłym zakonnikom i potwierdzał ich dalszą pracę w szkołach. W listopadzie 1773 r. do Wilna przybyli lustratorzy, których zadaniem było sporządzenie protokołu, zawierającego opis wszystkich budynków i sprzętów składających się na majątek uczelni⁶⁴.

Losy Uniwersytetu ważyły się aż do maja 1777 r., kiedy KEN wysłała do szkół w Koronie i na Litwie wizytatorów mających za zadanie zbadać stan szkolnictwa. Wizytatorem w Wilnie był Józef Wybicki (1747-1822), który w swoim raporcie pochlebnie wyrażał się na temat obserwatorium astronomicznego, jednocześnie punktując małą liczbę lekcji oraz brak podręczników i pomocy naukowych. Pod koniec listopada 1778 r. zapadła decyzja o reformie uczelni wileńskiej. Zmiany rozpoczęto w 1779 r. od mianowania nowego rektora, którym został Jan Chevalier (1732-1779). Po jego śmierci stanowisko to objął profesor astronomii, M. Poczobut⁶⁵.

Najważniejszą kwestią dla nowego rektora stanowiła organizacja kolegiów i dobór odpowiednich wykładowców. Zależało mu na osobach gruntownie wykształconych, o dużym autorytecie i doskonale znających wykładaną dziedzinę. Było to stanowisko odmienne w stosunku do podejścia reformatora uczelni krakowskiej, Hugo Kołłątaja (1750-1812). Dobierał on młodych nauczycieli, których poglądy można było kształtować i którzy mogli zdobyć doświadczenie

⁶³ Ibidem, s. 46-47.

⁶⁴ Ibidem, s. 46-47.

⁶⁵ Ibidem, s. 56-60.

na uczelniach zagranicznych⁶⁶.

W lipcu 1781 r. do Wilna przybył jeden z członków KEN, Joachim Chreptowicz (1729-1812), który miał za zadanie nadzorować reformę uczelni i szkolnictwa litewskiego. Szczegółowe zalecenia Komisji dotyczyły m.in. mieszkań dla profesorów i pracowników Uniwersytetu, lokalizacji sal i gabinetów przeznaczonych do wykładania nauk przyrodniczych, a także przydziału pomieszczeń dla biblioteki, archiwum, drukarni oraz apteki. Ponadto rektor miał wyznaczyć kilku najzdolniejszych uczniów, którzy mieli kontynuować edukację w seminarium nauczycielskim przy Szkole Głównej Krakowskiej.

Po powrocie do Warszawy, w październiku 1781 r., J. Chreptowicz zdał na posiedzeniu Komisji szczegółową relację z postępów prac w Wilnie i działalności M. Poczobuta. Komisja pozytywnie oceniła zachodzące zmiany, dzięki czemu Uniwersytet mógł przyjąć nazwę Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Uroczysta inauguracja roku akademickiego 1781/82 odbyła się 24 listopada. W uroczystości wzięli udział, oprócz profesorów i studentów uczelni, przedstawiciele władz Wielkiego Księstwa Litewskiego, a także licznie zgromadzeni mieszkańcy Wilna i okolic⁶⁷.

Wydany w 1781 r. zbiór *Projekt. Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane* sankcjonował powstanie nowego stanu akademickiego oraz określał hierarchię w systemie edukacji⁶⁸. *Projekt* przewidywał również powstanie czterech kolegiów, jednak M. Poczobutowi w roku akademickim 1781/82 udało się uruchomić jedynie trzy: fizyczne, medyczne oraz prawne. Duży problem stanowiło szczupłe grono nauczycielskie, toteż część katedr pozostawała nieobsadzona. Ważne osiągnięcie stanowiło pozyskanie profesorów mogących wesprzeć kolegium medyczne – Stefana Bisio (1724-1790), który objął katedrę medycyny teoretycznej i został prezesem kolegium medycznego, oraz Jeana Emmanuela Giliberta (1741-1814), który objął katedrę historii naturalnej i botaniki oraz katedrę materii medycznej⁶⁹.

Przez dwa lata od uchwalenia *Projektu* gromadzono uwagi na temat

⁶⁶ Ibidem, s. 61-62.

⁶⁷ Ibidem, s. 66-68. Zob. też: H. Gulbinowicz, *Dzieje Almae Matris Vilnensis w Dobie Komisji Edukacji Narodowej*, [w:] z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, Kraków, 1996, s. 32-46.

⁶⁸ K. Bartnicka, *Komisja Edukacji Narodowej i jej Ustawy*, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej: kontekst historyczno-pedagogiczny*, Kraków, 2014, s. 116.

⁶⁹ J. Kamińska, *Universitas Vilnensis Akademia Wileńska...*, s. 72.

przeprowadzanych reform, a w 1783 r. opublikowano znowelizowane przepisy pod nazwą *Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane*, które obowiązywały w Rzeczypospolitej do roku 1790⁷⁰.

Według *Ustawy* Szkoła Główna miała składać się z dwóch kolegiów – fizycznego i moralnego:

- kolegium fizyczne obejmowało szkoły: matematyczną, fizyczną i lekarską;
- kolegium moralne obejmowało szkoły: teologiczną, prawną i literatury⁷¹.

Na czele każdego z tych kolegiów stał prezes. W 1783 r. w skład kolegium fizycznego wchodziły katedry fizyki teoretycznej, fizyki doświadczalnej, matematyki wyższej, matematyki elementarnej, anatomii, chirurgii teoretycznej i położnictwa oraz chirurgii praktycznej. W kolegium moralnym funkcjonowały katedry: Pisma Świętego, teologii moralnej i historii Kościoła, teologii dogmatycznej, prawa natury i narodów, prawa rzymskiego, historii powszechnej oraz literatury i wymowy. W kolejnych latach rektorowi M. Poczobutowi udało się uruchomić następne katedry, a ich liczba powiększyła się z 14 do 22⁷².

Wykładowcy kolegium fizycznego rekrutowali się przede wszystkim spośród obcokrajowców, ponieważ w kraju brakowało wykwalifikowanych specjalistów mogących wykładać nauki ścisłe i przyrodnicze. W kolegium moralnym natomiast przeważali Polacy, zarówno duchowni, jak i osoby świeckie. Problemy rektora z kadrą nauczycielską wiązały się również z dyscypliną pracy. Wykładowcy niejednokrotnie nie powracali terminowo z przerwy wakacyjnej bądź rozpoczynali ferie za wcześnie. Zagraniczni profesorowie wykładali przede wszystkim po łacinie lub w języku francuskim. Chociaż polscy wykładowcy prowadzili zajęcia po polsku, brakowało odpowiedniej terminologii w ojczystym języku⁷³.

Dodatkowy problem stanowiły plany likwidacji Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego i przekształcenia jej w liceum. Plan ten stworzył w 1782 r. H. Kołłątaj, który nie dostrzegał potrzeby istnienia uczelni wyższej na Litwie i który pragnął, aby zaoszczędzone w ten sposób fundusze przeznaczyć na rozwój Szkoły Głównej w Krakowie. Dlatego też M. Poczobut musiał przede wszystkim udowodnić

⁷⁰ K. Bartnicka, op. cit., s. 116.

⁷¹ H. Gulbinowicz, op. cit., s. 32-46.

⁷² Ibidem, s. 40-41.

⁷³ J. Kamińska, *Universitas Vilnensis Akademia Wileńska...*, s. 188-189. Zob. też: H. Gulbinowicz, op. cit., s. 42.

zasadność istnienia Szkoły Głównej na Litwie. Między innymi właśnie dzięki jego staraniom, plany te nigdy nie weszły w życie⁷⁴.

Należy podkreślić, że w opisywanym okresie zmieniło się podejście do wykładanych przedmiotów. Zajęcia teoretyczne przesunęły się na dalszy plan, najważniejszy stał się natomiast praktyczny aspekt nauki⁷⁵. Na zajęciach w kolegium fizycznym pokazywano zastosowanie nauki w życiu codziennym. W przekazywanych treściach dominowały idee oświeceniowe. Dążono do kształcenia świadomych obywateli, którzy wykorzystają posiadaną wiedzę i umiejętności dla pożytku ojczyzny.

Profesorowie Szkoły rozwijali działalność naukową, tworzyli nowe pracownie badawcze i rozwijali istniejące, chociaż na przeszkodzie stawały im niejednokrotnie bariery natury finansowej i organizacyjnej. Prowadzono ponadto działania mające na celu upowszechnianie wiedzy w społeczeństwie. Organizowano publiczne wykłady oraz pokazy. Szczególnym zainteresowaniem cieszyły się te prezentujące eksperymenty studentów fizyki i medycyny⁷⁶.

Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego zgodnie z *Ustawami* sprawowała również nadzór nad szkołami na Litwie. Wizytatorzy docierali do większości szkół w regionie, a Szkoła dostarczała nauczycieli oraz podręczniki⁷⁷.

Kolejne lata to dalsza destabilizacja i upadek państwa polskiego, co znacząco wpływało na losy uczelni wileńskiej. W 1792 r. zawiązana została konfederacja targowicka, która postawiła sobie za cel przywrócenie porządku przed reform Sejmu Czteroletniego. Generalność Litewska, organ władzy utworzony przez targowiczán, potępiła reformy KEN. Uznała, że nauczyciele świeccy, będący w istocie urzędnikami państwowymi, nie są w stanie dobrze wykonywać swych obowiązków, a nauczanie powinno pozostać w gestii duchowieństwa. Odnoszono się również z niechęcią do nauk matematyczno-przyrodniczych, traktując je jako element służący demoralizacji społeczeństwa⁷⁸.

Wskutek działań targowiczán w 1793 r. podzielono KEN, z której utworzono Komisję Edukacyjną Koronną oraz Komisję Edukacyjną Litewską. Skutkowało

⁷⁴ J. Kamińska, *Universitas Vilnensis Akademia Wileńska...*, s. 76.

⁷⁵ H. Gulbinowicz, op. cit., s. 42.

⁷⁶ J. Kamińska, *Universitas Vilnensis Akademia Wileńska...*, s. 190.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ J. Kamińska, *Universitas Vilnensis 1793-1803. Od Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego do Imperatorskiego Uniwersytetu Wileńskiego*, Warszawa, 2012, s. 34.

to pogorszeniem sytuacji finansowej Szkoły Głównej, ze względu na rabunkowy charakter działania Komisji. Ponadto, wskutek drugiego rozbioru, znaczna część szkół będących pod jurysdykcją Szkoły znalazła się poza granicami Rzeczypospolitej⁷⁹.

Rektorzy szkół głównych upatrywali szansy na poprawienie sytuacji uczelni w obradach Sejmu w Grodnie. Sukces gwarantować miało ponowne połączenie obu komisji oraz zapewnienie jednego funduszu edukacyjnego dla całej Rzeczypospolitej. Najważniejsze dla sprawy było pozyskanie przychylności króla Stanisława Augusta Poniatowskiego oraz nadzwyczajnego posła i generała rosyjskiego Jakuba Sieversa (1731-1808). Wspólne stanowisko przekazano na piśmie królowi 10 lipca 1793 r., a J. Siewersowi 19 lipca 1793 r. Koncentrowano się w nim przede wszystkim na gwarancji wynagrodzeń dla nauczycieli, zachowaniu dla obu uczelni wszelkich przywilejów uzyskanych przez minione wieki oraz potwierdzeniu prerogatyw uniwersytetów zapisanych w *Ustawach* (m.in. kształcenia kadry, opieki nad szkołami, prowadzenia badań naukowych i popularyzacji wiedzy czy też nadawania stopni naukowych). Powołano specjalną deputację, która miała zająć się sprawami edukacji. Decyzją Sejmu 15 września 1793 r. konfederacja została rozwiązana, a w listopadzie tego roku, na jednej z ostatnich sesji sejmowych, powołano Komisję Edukacyjną Obojga Narodów. Uchwalono także, że do czasu opracowania nowych przepisów obowiązywać będą artykuły *Ustaw*. Chociaż szkoły główne zachowały dotychczasową strukturę, to ich autonomia została znacząco ograniczona (brak zapisu o nadzorze nad szkołami niższymi, brak możliwości swobodnego dysponowania funduszami)⁸⁰.

W związku ze zmniejszonymi dotacjami należało ograniczyć ponoszone wydatki. Profesorowie wysunęli szereg propozycji, jednak ostatecznie ograniczono jedynie liczbę wizytatorów, wydatki ponoszone na posiedzenia akademickie oraz zwolniono jednego woźnego⁸¹.

Wybuch insurekcji kościuszkowskiej w 1794 r. spowodował zawieszenie działalności większości szkół, w tym Szkoły Głównej. Zarówno M. Poczobut, jak i część profesorów poparła powstanie. Kiedy chyliło się ono ku upadkowi, władze rosyjskie rozpoczęły represje. Część profesorów została usunięta z uczelni (M. Poczobut zachował stanowisko rektora), a niektóre należące do niej

⁷⁹ Ibidem, s. 34.

⁸⁰ Ibidem, s. 35-42.

⁸¹ Ibidem, s. 44.

pomieszczenia wojska rosyjskie przeznaczyły na magazyny⁸².

⁸² Ibidem, s. 48-49.

II.3. Szkoła Główna Wileńska pod zaborem rosyjskim (1795-1802)

Po upadku powstania kościuszkowskiego na terenach Litwy zaczęto wprowadzać administrację rosyjską. Zadanie zarządzania prowincją otrzymał generał-gubernator Nikołaj Wasilijewicz Repnin (1734-1801). W grudniu 1794 r. wizytował on Szkołę Główną i pozytywnie ocenił pracę M. Poczobuta.

Praktycznie przez cały rok 1795 trwały w Grodnie rozmowy delegacji Szkoły pod przewodnictwem M. Poczobuta z N. W. Repninem. Rektor starał się zagwarantować uposażenie nauczycieli oraz inne przywileje Uczelni. Powołano komisję, która miała przygotować projekt reorganizacji Uniwersytetu na wzór Uniwersytetu Moskiewskiego.

Pomimo niepewnej przyszłości, 1 października 1795 r. odbyła się inauguracja roku akad. 1795/96.

Z inicjatywy generała-gubernatora w roku 1797 powstała Komisja Edukacyjna Litewska, a Szkołę Główną przemianowano na Szkołę Główną Wileńską. Uczelnia utraciła szereg ważnych przywilejów, np. nadzór nad szkolnictwem w regionie. Wprowadzono rozbudowaną biurokrację, zlikwidowano funkcje prezesów i sekretarzy kolegiów oraz ograniczono wydatki uczelni⁸³.

W Szkole funkcjonowały cztery kolegia: moralne, fizyczno-matematyczne, lekarskie i literatury. Zwiększono jednocześnie liczbę katedr. Należy podkreślić narodowy charakter Szkoły Głównej Wileńskiej. Wykładowcy mieli swobodę w posługiwaniu językiem polskim oraz w organizacji zajęć. Osiągnęli również stabilizację materialną, ponieważ zagwarantowano im emerytury⁸⁴.

Marcin Poczobut piastował stanowisko rektora do roku 1799, potem zastąpił go Hieronim Stroynowski (1752-1815), który pełnił tę funkcję do roku 1808. W 1802 r. wezwano H. Stroynowskiego do Petersburga, gdzie z inicjatywy nowego cara, Aleksandra I (1777-1825), toczyły się już prace nad reformą edukacji⁸⁵.

⁸³ Ibidem, s. 325-326.

⁸⁴ O. Filaszkiwicz, *Przyczynek do dziejów...*, s. 191. Zob też: J. Kamińska, *Universitas Vilnensis 1793-1803...*, s. 327.

⁸⁵ O. Filaszkiwicz, *Przyczynek do dziejów...*, s. 191.

II.4. Okres Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego

Władze uczelni przyjęły objęcie tronu przez Aleksandra I z entuzjazmem i nadzieją na odzyskanie części utraconej autonomii. W 1802 car złożył wizytę w Szkole. Marcin Poczubut oprowadził go po obserwatorium astronomicznym. Car zwiedził również laboratorium fizyczne. Rektor H. Stroynowski postanowił wykorzystać przychylność władcy i uniezależnić się od nadzoru Komisji Edukacyjnej Litewskiej. Rada Szkoły Głównej stwierdziła, że Komisja nie ma prawa do decydowania o sprawach uniwersytetu, ponieważ nigdy oficjalnie nie została do tego upoważniona przez cara. W tym samym roku car Aleksander I wydał kolejny ukaz, który łagodził cenzurę oraz wprowadzał społeczność akademicką w rosyjskie struktury urzędnicze⁸⁶.

Na reformę szkolnictwa rozpoczętą w 1802 r. składało się wiele aktów prawnych, jednak dwa najważniejsze dla uczelni wileńskiej uchwalono wiosną 1803 r. Był to *Akt potwierdzenia Imperatorskiego uniwersytetu w Wilnie* z 4 kwietnia 1803 r. oraz *Ustawy, czyli ogólne postanowienia Imperatorskiego Wileńskiego Uniwersytetu i szkół jego Wydziału* z 18 maja 1803 r. W drugim z tych dokumentów wprowadzono nową nazwę uczelni: Imperatorski Uniwersytet Wileński. Uniwersytet odzyskiwał zwierzchnictwo nad wszelkimi szkołami niższymi, zarówno publicznymi, jak i prywatnymi, a jego podstawowym zadaniem było kształcenie, w tym edukacja kadry pedagogicznej, a także prowadzenie badań naukowych⁸⁷.

Na strukturę Uniwersytetu składały się cztery oddziały: Nauk Fizycznych i Matematycznych, Nauk Lekarskich, Nauk Moralnych i Politycznych oraz Literatury i Sztuk Wyzwolonych. Na czele każdego z oddziałów stał dziekan. Zwiększoną liczbę oddziałów wymogły zmiany, jakie zachodziły w poszczególnych dyscyplinach wiedzy. Kolejne specjalizacje usamodzielniały się, co pociągało za sobą konieczność tworzenia nowych katedr⁸⁸.

W okresie Imperatorskiego Uniwersytetu uczelnia przeżywała rozkwit. Było to spowodowane z jednej strony dynamicznym rozwojem nauki, a z drugiej opieką, jaką roztoczył nad Uniwersytetem bliski przyjaciel cara – książę Adam Jerzy Czartoryski (1770-1861), który w 1803 r. został kuratorem wileńskiego okręgu naukowego. Próbował on umocnić pozycję uczelni, zapewniając jej środki

⁸⁶ J. Kamińska, *Universitas Vilnensis 1793-1803...*, s. 102-103.

⁸⁷ Ibidem, s. 109.

⁸⁸ Ibidem, s. 109-110.

na pomoce naukowe, tworzenie nowych zakładów oraz klinik.

Stale wzrastała też liczba studentów Uniwersytetu. W 1818 r. było to 450 osób, podczas gdy w momencie likwidacji uczelni w 1832 r. ich liczba wynosiła już 1322 osoby. Na uczelni zaczęły powstawać organizacje studenckie, często o charakterze patriotycznym i narodowowyzwoleńczym. W latach 1817-1821 funkcjonowało Towarzystwo Filomatyczne – tajne stowarzyszenie, które początkowo za cel stawiało sobie samokształcenie oraz wzajemną pomoc w nauce, z czasem jednak wyznaczało sobie cele patriotyczne. Z Towarzystwa Filomatycznego wywodziły się kolejne organizacje, takie jak Towarzystwo Przyjaciół Pożytecznej Zabawy (Promieniści) czy też Towarzystwo Filaretów. Organizacje te przestały istnieć w wyniku śledztwa prowadzonego przez kuratora Nikołaja Nowosilcowa (1761-1838) w latach 1823-1824. W późniejszym okresie zaostrożono cenzurę oraz utworzono milicję uniwersytecką⁸⁹.

Powstanie listopadowe i aktywny udział w nim studentów oraz wykładowców Uniwersytetu, a także plany utworzenia nowej uczelni wyższej w Kijowie doprowadziły do likwidacji uczelni wileńskiej. Dnia 1 maja 1832 r. car Mikołaj I (1796-1855) polecił zamknąć Uniwersytet Wileński. Ocalać miały jedynie dwa wydziały – lekarski, zamieniony w Akademię Medyko-Chirurgiczną, oraz teologiczny, przekształcony w Akademię Duchowną. Obie uczelnie miały znajdować się pod jurysdykcją Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a likwidacji uległ jednocześnie wileński okręg naukowy. Ukaz carski z dnia 26 kwietnia 1834 r. nakazywał wszelkie sprzęty oraz pomoce naukowe, pozostałe po wyposażeniu dwóch uczelni, przewieźć do nowo otwartego Uniwersytetu św. Włodzimierza w Kijowie. Uczelnie pozostałe po zamknięciu Uniwersytetu Wileńskiego przetrwały jedynie 10 lat. Akademię Medyko-Chirurgiczną przeniesiono 27 kwietnia 1840 r. pod jurysdykcję Ministerstwa Oświaty. Dwa dni później minister podjął decyzję o kasacji Akademii na rzecz Uniwersytetu Kijowskiego. Jej los przypieczętował ukaz carski z 30 grudnia 1841 r, który wyznaczał koniec działalności uczelni na dzień 1 sierpnia 1842 r. do tego czasu przewieziono już większość pomocy naukowych do Kijowa. W tym samym roku Akademię Duchowną przeniesiono z Wilna do Petersburga⁹⁰.

⁸⁹ O. Filaszkiwicz, *Przyczynek do dziejów...*, s. 193-194.

⁹⁰ J. Kozłowska-Studnicka, *Likwidacja Uniwersytetu Wileńskiego w świetle korespondencji urzędowej*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 1, Wilno, 1929, s. 405-419.

II.5. Okres Uniwersytetu Stefana Batorego (1919-1939)

Przez blisko 80 lat w Wilnie nie istniała uczelnia wyższa. Budynek dawnego Uniwersytetu były zajmowane przez różne instytucje, np. Komisję Archeologiczną i Muzeum Starożytności czy też bibliotekę publiczną⁹¹.

Pierwsze próby wskrzeszenia uczelni podjęli Litwini jeszcze w czasie trwania I wojny światowej. Rada Litewska, która powstała pod niemiecką kuratelą, proklamowała w lutym 1918 r. niepodległość Litwy. W listopadzie tego roku powołano pierwszy rząd Republiki Litewskiej. Już w początkach organizacji państwa litewskiego przewidywano reaktywację uniwersytetu. Planowano utworzyć na nim cztery wydziały: teologiczny, medyczny, nauk społecznych oraz nauk przyrodniczych i matematyki. Od 1 stycznia 1919 r. miały zacząć funkcjonować wydziały teologiczny i nauk społecznych. Do tego jednak nie doszło, ponieważ 5 stycznia 1919 r. bolszewicy zajęli miasto⁹².

Ustanowili oni na terenach okupowanej Wileńszczyzny Republikę Litewsko-Białoruską i mieli zamiar uruchomić w Wilnie Powszechny Uniwersytet Pracy z dwoma wydziałami: społecznym oraz przyrodniczo-technicznym. Do realizacji tych planów jednak nie doszło, ponieważ 19 kwietnia 1919 r. Wilno zostało zajęte przez Polaków⁹³.

Jeszcze w trakcie trwania I wojny światowej podejmowano kwestię utworzenia polskiego uniwersytetu w Wilnie. Należy tu przede wszystkim wymienić dotyczącą tej sprawy konferencję, zorganizowaną przez prof. Stanisława Władyczko (1878-1936), która odbyła się w Warszawie 13 grudnia 1918 r. w mieszkaniu prof. Alfonsa Parczewskiego (1849-1933). Uchwalono wówczas konieczność wskrzeszenia uczelni, a także postanowiono założyć Komitet Warszawski Odrodzenia Wszechnicy Wileńskiej w Wilnie. W tym samym czasie w Wilnie prężnie działał Komitet Polski oraz Komitet Edukacyjny. 21 maja 1919 r. powołano do życia Komitet Wykonawczy Odbudowy Uniwersytetu pod przewodnictwem prof. Józefa Ziemackiego (1856-1925). Ponownym uruchomieniem uczelni zainteresowała się Sekcja Nauki i Szkół Akademickich

⁹¹ A. Bumblauskas, B. Butkevičienė, S. Jegelevičius, P. Manusadžianas, V. Pšibilskis, E. Raila, D. Vitkauskaitė, op. cit., s. 40.

⁹² M. Gawrońska-Garstka, *Rys historii Uniwersytetu Wileńskiego*, Przegląd Naukowo-Methodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa, 2009, nr 3, s. 71-78.

⁹³ Ibidem.

w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP), a w czerwcu 1919 r. do Wilna przybyła komisja rzeczoznawców, która miała zbadać możliwości uruchomienia poszczególnych wydziałów. Kierował nią prof. Ludwik Kolankowski (1882-1956) – specjalny pełnomocnik do spraw organizacji uniwersytetu, powołany przez marszałka Józefa Piłsudskiego (1867-1935)⁹⁴.

Najważniejszym aktem prawnym, stanowiącym podstawę dla uruchomienia uniwersytetu, był dekret J. Piłsudskiego powołujący do życia Uniwersytet Stefana Batorego (*Universitas Batoreana Vilnensis*). Został on ogłoszony 18 sierpnia 1919 r. Zostali wówczas również mianowani pierwsi profesorowie oraz władze uczelni. Rektorem został prof. Michał Siedlecki (1873-1940), a funkcję prorektora objął prof. J. Ziemacki⁹⁵.

Nabór na rok akad. 1919/20 odbył się w dniach 22-25 października 1919 r., a w dniu 11 października 1919 r. nastąpiła uroczysta inauguracja roku akademickiego, w której wziął udział J. Piłsudski. Należy podkreślić trudności, z jakimi borykała się nowopowstała uczelnia. Były to nie tylko niewystarczające środki finansowe, ale również niedobory kadry dydaktycznej⁹⁶.

W roku 1920 wybuchła wojna polsko-bolszewicka. Polacy w wyniku ofensywy bolszewickiej byli zmuszeni do wycofania się z miasta i przekazania go w ręce Litwinów. Dnia 8 sierpnia 1920 r. podjęto decyzję o ewakuacji pracowników naukowych oraz wszelkich sprzętów należących do Uniwersytetu. Sprzęt oraz wykładowców przetransportowano pociągami do Warszawy i Poznania. Powrót możliwy był dopiero w październiku 1920 r., po tzw. „buncie Żeligowskiego”. Była to operacja wojskowa przeprowadzona przez gen. Lucjana Żeligowskiego (1865-1947), który pozorując niesubordynację wobec J. Piłsudskiego, zajął Wilno i okolice, a następnie proklamował utworzenie Litwy Środkowej, przyłączonej następnie do Polski. Udało się dzięki temu, choć z opóźnieniem, uruchomić nabór na rok akad. 1920/21⁹⁷.

Jedną z istotnych przeszkód stojących na drodze do sprawnego funkcjonowania USB i rozwijania jego bazy dydaktycznej w pierwszych latach

⁹⁴ M. Gawrońska-Garstka, *Rys historii...*, s. 71-78. Zob. też: A. Wrzosek, *Wskreszenie Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, Wilno, 1929, s. 9-17.

⁹⁵ M. Gawrońska-Garstka, *Rys historii...*, s. 76.

⁹⁶ Ibidem, s. 76. Zob. też: A. Supruniuk, M. A. Supruniuk, *Zatrzymane w kadrze – historia USB w obrazach (1): Początki*, Gazeta AMG, 2013, t. 23, nr 6, s. 20-21.

⁹⁷ A. Supruniuk, M. A. Supruniuk, op. cit., s. 20-21.

funkcjonowania była niezwykle chwiejna sytuacja marki polskiej. Waluta ulegała gwałtownej dewaluacji, przez co przyznawane środki prędko stawały się niewystarczające⁹⁸. Dużą pomoc stanowiły dotacje pozabudżetowe, które pochodziły zarówno z Ministerstwa Skarbu, jak i od organizacji pozarządowych oraz osób prywatnych⁹⁹.

Z biegiem lat USB pozyskiwał kolejne budynki, których pomieszczenia przeznaczono na siedziby zakładów i sal wykładowych. Częściowo rozwiązana została również kwestia braku wystarczającej liczby mieszkań dla kadry profesorskiej. W wyniku kryzysu gospodarczego w latach 1925-1926 ograniczono dotacje rządowe, co spowodowało likwidację niektórych zakładów. Jeszcze większe oszczędności wymogła sytuacja finansowa uczelni w roku akademickim 1930/31. Środki nie pozwalały m.in. na kontynuację prenumeraty czasopism naukowych ani na konserwację już posiadanych preparatów laboratoryjnych¹⁰⁰.

W 1919 r. na Uniwersytet Stefana Batorego składało się sześć wydziałów: Humanistyczny, Teologiczny, Prawa i Nauk Społecznych, Matematyczno-Przyrodniczy, Lekarski i Sztuk Pięknych. Pod koniec działalności Uniwersytetu, w roku 1938, utworzono siódmy wydział – Rolniczy, powstały z działającego przy Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Studium Rolniczego¹⁰¹. W ciągu dwudziestu lat funkcjonowania USB wystawiono 4527 dyplomów (m.in. magisterskich, lekarskich, wolnego artysty) oraz 89 świadectw (nauczycielskich na Wydziale Sztuk Pięknych), a Uniwersytet stanowił najmniejszą uczelnię spośród polskich uniwersytetów funkcjonujących w tamtym okresie¹⁰².

Kadra akademicka USB wpływała również na życie kulturalne całego regionu. Jednym z najważniejszych przejawów działalności upowszechniającej wiedzę były Powszechne Wykłady Uniwersyteckie. Poruszano na nich tematy z różnorodnych dziedzin nauki, a przychodziła zarówno inteligencja wileńska, jak i ludzie pracujący fizycznie. Na uczelni funkcjonował też szereg towarzystw naukowych, które wydawały często własne periodyki, np. *Rozprawy i Materiały Wydziału i Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, *Rocznik Prawniczy Wileński* czy też *Pamiętnik*

⁹⁸ M. Gawrońska-Garstka, *Uniwersytet Stefana...*, s. 36.

⁹⁹ Ibidem, s. 37-38.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 40-44.

¹⁰¹ *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938-1939*, Wilno, 1939, s. 182.

¹⁰² M. Gawrońska-Garstka, *Uniwersytet Stefana Batorego...*, s. 54, 146.

*Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*¹⁰³.

W dniu 28 października 1939 r. wojska litewskie, na mocy porozumienia litewsko-sowieckiego, wkroczyły do Wilna. Już dzień wcześniej władze litewskie wydały ustawę, która rozciągała ustawodawstwo litewskie na Wilno i obwód wileński. Było to równoznaczne z unieważnieniem przepisów i rozporządzeń obowiązujących dotychczas, a wszelkie działające tam instytucje, w tym i USB, traciły podstawę prawną funkcjonowania. Dnia 17 listopada 1939 r. litewski minister oświaty, Leonas Bistras (1890-1971), przesłał rektorowi USB polecenie przekazania kierownictwa uczelnią mianowanemu przez siebie kuratorowi, Ignasowi Končiusowi (1886-1975). W piśmie z 20 listopada I. Končius prosił kadrę profesorską o pełnienie swych obowiązków do końca trymestru zimowego, czyli do 15 grudnia. Pomimo różnorodnych protestów i pism odwoławczych, po tym terminie USB przestał istnieć. Rozpoczęła się inwentaryzacja i przejmowanie majątku uczelni¹⁰⁴.

¹⁰³ Ibidem, s. 239-246.

¹⁰⁴ P. Łossowski, *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie w grudniu 1939: dokumenty i materiały*, Warszawa, 1991, s. 11-12, 21-25.

II.6. Organizacja i działalność Wydziału Lekarskiego

Opisywany w niniejszej rozprawie Oddział Farmaceutyczny znajdował się w strukturze organizacyjnej Wydziału Lekarskiego. Dla pełnego obrazu funkcjonowania Oddziału Farmaceutycznego ważne jest dokładniejsze scharakteryzowanie działalności jednostki nadrzędnej.

Jeszcze przed wskrzeszeniem Uniwersytetu Wileńskiego zapadła decyzja o organizacji (w mającej powstać uczelni) wydziału lekarskiego wraz z pododdziałami farmaceutycznym i weterynaryjnym. Działający w Wilnie Komitet Edukacyjny, podczas posiedzenia 4 stycznia 1919 r. powołał prof. S. Władyczkę na członka tymczasowego Senatu Akademickiego w charakterze dziekana Wydziału Lekarskiego. Dekret z 28 sierpnia 1919 r. wydany przez marszałka J. Piłsudskiego, ustanawiający Uniwersytet Stefana Batorego, powoływał jednocześnie do życia władze uczelni na rok akademicki 1919/20. Dziekanem Wydziału Lekarskiego został prof. Emil Godlewski (1875-1944), a prodziekanem prof. S. Władyczko, który, ze względu na liczne wyjazdy prof. E. Godlewskiego związane z pełnioną przez niego funkcją Naczelnego Komisarza do spraw walki z epidemiami, pełnił *de facto* w owym czasie obowiązki dziekana¹⁰⁵.

Pierwsze posiedzenie Rady Wydziału Lekarskiego odbyło się 16 października 1919 r. Wzięło w nim udział trzech profesorów: E. Godlewski, wykładający bakteriologię, S. Władyczko, prowadzący wykłady propedeutyki lekarskiej oraz Jerzy Stanisław Aleksandrowicz (1886-1970), który początkowo wykładał anatomię opisową, a od roku akad. 1920/21 histologię i embriologię szczegółową. W kolejnych posiedzeniach uczestniczyli profesorowie Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego¹⁰⁶.

W toku prac przygotowawczych skupiono się przede wszystkim na zapewnieniu przyszłemu Wydziałowi funduszy oraz bazy lokalowej, które umożliwiłyby uruchomienie pierwszego roku studiów. Starano się również pozyskać wykwalifikowanych wykładowców. W tym celu prof. S. Władyczko zwrócił się z prośbą o pomoc i radę do wielu profesorów, m.in. z Warszawy, Krakowa i Lwowa. Mimo tych działań, prowadzenie zajęć w roku akad. 1919/20 możliwe było wyłącznie przy współdziałaniu pracowników Wydziału

¹⁰⁵ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 377, 388.

¹⁰⁶ Ibidem, s. 389.

Matematyczno-Przyrodniczego¹⁰⁷.

Największe wyzwanie dla organizatorów stanowiło utworzenie klinik uniwersyteckich. Powstało kilka projektów, m.in. organizacja szpitala uniwersyteckiego w gmachu byłej Szkoły Junkrów, na terenie folwarku Zakret (w miejsce funkcjonującego tam w 1919 r. szpitala Amerykańskiego Czerwonego Krzyża) bądź też współdzielenie z administracją wojskową gmachów szpitala chirurgicznego, znajdującego się w dzielnicy Wilcza Łapa. Co więcej, wszystkie sprzęty ze szpitala Amerykańskiego Czerwonego Krzyża, które zostały przewiezione po wyjeździe przedstawicieli tej organizacji z Wilna do szpitala na Wilczej Łapie, miały przejść w posiadanie Uniwersytetu. Pomimo wstępnych ustaleń z władzami wojskowymi w lutym 1920 r., nigdy nie doszło do ich realizacji¹⁰⁸.

Negocjowano również z władzami miasta przejęcie gmachu szpitala miejskiego znajdującego się przy ul. Sawicz. Protokół z jego wizytacji w czerwcu 1919 r., który przygotowała komisja, w skład której wszedł także prof. S. Władyczko, opisuje pomieszczenia budynku jako „przeważnie małe (...), dość ciemne, bo z małymi oknami, bez wentylacji, opalane piecami, niemożliwe do użytkowania na sale dla chorych”. Miał się tu mieścić Zakład Anatomii Opisowej, a w przyszłości również instytut weterynaryjny. Jednak i tych planów nie wprowadzono w życie¹⁰⁹.

Ostatecznie większość klinik uniwersyteckich została umiejscowiona w szpitalu wojskowym, znajdującym się w dzielnicy Antokol. Niektóre z klinik utworzono na terenie innych placówek, np. Klinikę Neurologii oraz I Klinikę Chorób Wewnętrznych umiejscowiono na terenie Szpitala Miejskiego św. Jakuba, a Klinikę Położniczo-Ginekologiczną w dawnej lecznicy prywatnej przy ul. Bogusławskiej¹¹⁰.

Organizacja większości klinik rozpoczęła się w 1922 r.

Na kierownika I Kliniki Chorób Wewnętrznych mianowano prof. Zenona Orłowskiego (1871-1948). Prace organizacyjne toczyły się powoli, ze względu na przedłużające się rozmowy pomiędzy gminą miasta Wilna a MWRiOP w sprawie lokalu w szpitalu św. Jakuba. Kiedy dzierżawa lokalu wygasła w 1934 r., a prof. Z. Orłowski przeszedł na emeryturę, klinikę zamknięto¹¹¹.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 378-379.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 379-381.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 382.

¹¹⁰ A. Stanek, Z. Śledziński, *Dzieje nauczania medycyny w Wilnie*, [w:] *Dzieje nauczania medycyny na ziemiach polskich*, Kraków, 2001, s. 204.

¹¹¹ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*,

Organizacja II Kliniki Chorób Wewnętrznych rozpoczęła się już w 1921 r., natomiast chorych zaczęto przyjmować dopiero w 1922 r.. Wtedy też nastąpiło oficjalne otwarcie. Kierownikiem Kliniki został prof. Aleksander Januskiewicz (1872-1955)¹¹².

W 1922 r. powstała również Klinika Chirurgiczna pod kierownictwem prof. Kornela Michejdy (1887-1960). Początkowo zajęcia ze studentami odbywały się w pomieszczeniach II Kliniki Chorób Wewnętrznych, a operacje przeprowadzano w sali na oddziale położniczym szpitala wojskowego. Dopiero w 1924 r. otrzymano parter szpitala na Antokolu, a prace remontowe trwały kolejne lata¹¹³.

Profesor Tadeusz Burdziński (1868-1925) przybył do Wilna jesienią 1922 r. i od razu przystąpił do organizowania Kliniki Położniczo-Ginekologicznej, którą umiejscowiono w prywatnej lecznicy ginekologicznej. Po jego śmierci w 1925 r. obowiązki kierownika przejął prof. Władysław Jakowicki (1885-1940)¹¹⁴.

Klinika Chorób Dziecięcych, od początku prowadzona przez prof. Wacława Jasińskiego (1899-1936), tymczasowo ulokowana została na oddziale wewnętrznym szpitala miejskiego. Dopiero w maju 1926 r. mogła przenieść się ostatecznie do przeznaczonego dla niej pawilonu w szpitalu wojskowym na Antokolu¹¹⁵.

Klinika Neurologiczna, zorganizowana w szpitalu miejskim św. Jakuba, rozpoczęła działalność w 1922 r. jako jeden z oddziałów szpitalnych. Jej kierownikiem został prof. S. Władyczko. W 1933 r. w ramach oszczędności Klinikę połączono z Kliniką Psychiatrii¹¹⁶.

s. 429-430. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 207.

¹¹² S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 434. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 207.

¹¹³ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 437-438. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 207-208.

¹¹⁴ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 441. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 208.

¹¹⁵ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 444. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 209.

¹¹⁶ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 447-448. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 208.

Organizacja Kliniki Psychiatrycznej rozpoczęła się od nominacji na stanowisko kierownika prof. Antoniego Mikulskiego (1872-1925) w maju 1923 r. Po jego śmierci w 1925 r. tymczasowo zastąpił go dr Aleksander Falkowski – aż do objęcia kierownictwa przez prof. Rafała Radziwiłłowicza (1860-1929) w 1927 r. Kiedy prof. R. Radziwiłłowicz zmarł w 1929 r., zastąpił go prof. Maksymilian Rose (1883-1937). Po jego śmierci w 1937 r. obowiązki kierownika tymczasowo pełniła dr hab. Janina Hurynowicz (1894-1967), a w ostatnim roku istnienia uczelni stanowisko to objął prof. Włodzimierz Godłowski (1900-1940)¹¹⁷.

Na kierownika Kliniki Dermatologicznej powołano w 1922 r. prof. Zdzisława Sowińskiego (1872-1934), który skupił się przede wszystkim na przystosowaniu otrzymanych pomieszczeń do potrzeb dydaktyki. Dopiero pod koniec 1923 r. oddano do użytku odremontowaną salę wykładową. Kolejnymi kierownikami Kliniki byli prof. Feliks Malinowski (1872-1947), prof. Marian Mienicki (1890-1966), a od 1935 r. kierownictwo sprawował prof. Tadeusz Pawlas (1891-1953)¹¹⁸.

Klinika Oczna pod kierownictwem powołanego w 1922 r. prof. Juliana Szymańskiego (1870-1958) również zmagiała się trudnościami lokalowymi. Dlatego też dopiero w roku 1928 przeniesiono ją do odpowiednio zaadaptowanego budynku. Od roku 1937 funkcję kierownika sprawował prof. Ignacy Abramowicz (1890-1892)¹¹⁹.

Klinika Otolaryngologiczna powstała w szpitalu na Antokolu w 1923 r. Jej kierownikiem został prof. Jan Szmurło (1867-1952). Zajmował on to stanowisko aż do przejścia na emeryturę w 1936 r. (oraz tymczasowo w latach 1936-37), następnie obowiązki kierownika pełnił prof. Czesław Czarnowski¹²⁰.

Z polecenia MWRiOP w roku akad. 1924/25 rozpoczęto wykłady z zakresu stomatologii. Ich prowadzenia podjął się dr Eugeniusz Mancewicz (1881-1956) z Zakładu Anatomii Opisowej, który jednocześnie objął kierownictwo Zakładu

¹¹⁷ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 449. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 208.

¹¹⁸ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 450. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 209.

¹¹⁹ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 453. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 209.

¹²⁰ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 454-455. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 208-209.

Stomatologii oraz funkcjonującej przy nim Polikliniki¹²¹.

W roku akad. 1938/39 na Wydziale Lekarskim funkcjonowało dziewięć klinik: Wewnętrzna, Położniczo-Ginekologiczna, Pediatryczna, Chirurgiczna, Dermatologiczno-Syfilidologiczna, Otolaryngologiczna, Chorób Nerwowych i Umysłowych, Oczna oraz Poliklinika Stomatologiczna¹²².

Większość zakładów teoretycznych postanowiono utworzyć w budynku byłej Szkoły Junkrów, zwanym później Kolegium Czartoryskiego, oraz w gmachu przy ul. Objazdowej (potem nazwanym Kolegium Piłsudskiego). Początkowo, ze względu na znaczną dewastację pomieszczeń, wykłady odbywały się w salach Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, w Kolegium Śniadeckich przy ul. Nowogródzkiej¹²³.

Warto również zaznaczyć, że w pierwszym trymestrze funkcjonowania Wydziału Lekarskiego działały jedynie dwa samodzielne Zakłady: Anatomii Opisowej i Histologii oraz Biologii Ogólnej¹²⁴.

W roku 1921 na prośbę prof. J. S. Aleksandrowicza zwolniono go z prowadzenia wykładów z anatomii opisowej. Wówczas z Zakładu Anatomii Opisowej i Histologii utworzono dwa zakłady – Zakład Anatomii Opisowej, którego kierownikiem został prof. Michał Reicher (1888-1973), oraz Zakład Histologii i Embriologii, którym kierował prof. J. S. Aleksandrowicz, a od 1929 r. prof. Stanisław Hiller (1891-1965)¹²⁵.

Organizacją drugiego z działających na samym początku funkcjonowania zakładów zajmował się początkowo prof. E. Godlewski, a od 1921 r., kierownictwo nad Zakładem Biologii Ogólnej objął prof. Jan Wilczyński (1891-1970). W roku 1933 Zakład, ze względu na oszczędności, został włączony do równorzędnej jednostki Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, którą kierował prof. Jan Dembowski

¹²¹ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 458-459. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 209.

¹²² *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938-1939*, Wilno, 1939, s. 159-166.

¹²³ A. Stanek, Z. Śledziński, op. cit., s. 204-205.

¹²⁴ K. Brożek, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, *Annales Academiae Medicae Silesiensis*, 1999, t. 38-39, s. 119.

¹²⁵ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 406-411. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 204.

(1889-1963)¹²⁶.

Jeden z organizatorów Wydziału, prof. J. Ziemacki, wkrótce po otwarciu USB podjął się organizacji Zakładu Anatomii Topograficznej i Chirurgii Operacyjnej, jednak przez wzgląd na postępującą chorobę nie był w stanie kontynuować pracy. Wykłady z anatomii i chirurgii od 1923 r. przejął prof. K. Michejda, a z propedeutyki prof. S. Władyczko. W późniejszym okresie obowiązki kierownika Zakładu pełnił prof. M. Reicher¹²⁷.

Profesor J. Ziemacki został również mianowany na kierownika Zakładu Chirurgii Ogólnej, jednak brak odpowiedniego lokalu oraz funduszy nie pozwoliły na jego organizację¹²⁸.

W 1921 r. obsadzono również katedry chemii fizjologicznej i bakteriologii. Organizacji Zakładu Bakteriologii podjął się prof. Teofil Gryglewicz (1873-1936). Po jego śmierci w 1938 r. zastąpił go prof. Stanisław Legeżyński (1895-1970)¹²⁹.

Na kierownika Zakładu Chemii Fizjologicznej wybrano prof. Juliusza Retingera (1885-1933), jednak ze względu na trudności organizacyjne ćwiczenia ze studentami mogły rozpocząć się dopiero w marcu 1922 r. W roku akad. 1927/28 prof. J. Retingera tymczasowo zastąpił prof. Marian Eiger (1873-1939), kierownik Zakładu Fizjologii. Kolejnymi kierownikami Zakładu byli prof. Michał Seńkowski (1867-1939) (w latach 1928-1934) oraz prof. Włodzimierz Mozołowski (1895-1975) (w latach 1935-1939)¹³⁰.

Od roku 1921 rozpoczęły się także wykłady z fizjologii. Prowadzili je tymczasowo prof. Ernest Maydell (1878-1930), a następnie prof. Cezary Traczewski (1866-1941). Od grudnia 1922 r. katedrę objął prof. M. Eiger, który zajął się również organizacją Zakładu. W 1938 r. przeszedł na emeryturę,

¹²⁶ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 415-416. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 205.

¹²⁷ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 419. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 205.

¹²⁸ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 437.

¹²⁹ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 422-423. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 206.

¹³⁰ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 413. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 205.

a na stanowisku kierownika zastąpił go doc. Edward Czarnecki (1892-1970)¹³¹.

Rok 1922 to okres wzmożonej działalności organizacyjnej na Wydziale Lekarskim. Powstały wówczas bowiem Zakłady Anatomii Patologicznej, Farmakologii, Patologii Ogólnej oraz Zakład Higieny.

Kierownikiem Zakładu Anatomii Patologicznej został prof. Kazimierz Opoczyński (1877-1963), którego w roku akad. 1938/39 zastąpił dr. hab. Stanisław Mahrburg (1886-1974)¹³².

Zakład Farmakologii rozpoczął działalność wraz z objęciem obowiązków kierownika przez prof. C. Traczewskiego. W ostatnim roku funkcjonowania USB na stanowisku kierownika zastąpił go prof. Emil Leyko (1888-1975)¹³³.

Organizacji Zakładu Patologii Ogólnej podjął się prof. S. Trzebiński. W 1926 r. na stanowisku kierownika zastąpił go prof. Sergiusz Schilling-Siengalewicz (1886-1951), a w 1931 r. kierownikiem Zakładu mianowano prof. Kazimierza Pelczara (1894-1943)¹³⁴.

W 1922 r. prof. S. Trzebiński przyjął także nominację na katedrę historii i filozofii medycyny. Nie powstał nigdy oddzielny zakład, a jedynie seminarium, które własny lokal otrzymało dopiero w roku 1927. Po śmierci prof. S. Trzebińskiego prowadzenie wykładów przejął prof. Adam Wrzosek (1875-1965), a potem prof. J. Szmurło¹³⁵.

Chociaż prof. Kazimierz Karaffa-Korbutt rozpoczął pełnienie obowiązków kierownika Zakładu Higieny już w 1922 r., to początkowo Zakład nie posiadał własnego lokalu, a wykłady odbywały się w Zakładzie Anatomii Patologicznej oraz w miejskiej stacji analitycznej. Dopiero w 1925 r. Zakład otrzymał własną siedzibę w szpitalu na Antokolu. Po śmierci prof. K. Karaffy-Korbutta kierownikiem został

¹³¹ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 413-414. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 205-206.

¹³² S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 420. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 206.

¹³³ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 423-424. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 206.

¹³⁴ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 417-418. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 206.

¹³⁵ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 411. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 207.

prof. Aleksander Safarewicz (1876-1936), a po nim prof. Brunon Nowakowski (1890-1966)¹³⁶.

Zakład Medycyny Sądowej powstał stosunkowo późno, bo dopiero w 1924 r., a jego kierownikiem został prof. S. Schilling-Siengalewicz¹³⁷.

Na Wydział Lekarski w roku akad. 1939/40 składało się jedenaście zakładów teoretycznych: Anatomii Opisowej, Anatomii Patologicznej, Anatomii Topograficznej i Chirurgii Operacyjnej, Farmakologii, Histologii i Embriologii, Bakteriologii, Patologii Ogólnej, Fizjologii, Chemii Fizjologicznej, Higieny oraz Medycyny Sądowej.

Równolegle z opisanymi powyżej zakładami powstawały jednostki Oddziału Farmaceutycznego, który stanowił integralną część Wydziału Lekarskiego. W ramach Oddziału funkcjonowały trzy zakłady: Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich, Chemii Farmaceutycznej oraz Farmacji Stosowanej wraz z Apteką USB¹³⁸.

W wyniku wojny polsko-bolszewickiej funkcjonowanie USB zostało wstrzymane, a część pracowników oraz majątek ruchomy uczelni zostały ewakuowane w głąb Polski. Wielu profesorów oraz studentów wstąpiło wówczas do służby wojskowej. Młodzież akademicka uchwaliła 8 lipca 1920 r. nawet obowiązkowe wstąpienie studentów do armii ochotniczej. Ci, którzy by się nie podporządkowali temu postanowieniu, nie mieliby powrotu na uczelnię¹³⁹.

Kiedy jesienią 1920 r. podjęto działania mające na celu uruchomienie nowego roku akademickiego, powstała specjalna komisja do spraw organizacji i rozwoju Wydziału Lekarskiego. Podstawowy problem stanowił fakt, że cała kadra Wydziału składała się jedynie z trzech profesorów. Brakowało też odpowiedniego koordynatora działań organizacyjnych. Na czele komisji stanął profesor matematyki, Wiktor Staniewicz (1866-1932), zastąpiony później przez prof. E. Maydella, którego sprowadzono z Krakowa, aby tymczasowo objął katedrę fizjologii człowieka. W tym czasie posiedzenia Rad Wydziału Lekarskiego oraz Matematyczno-Przyrodniczego odbywały się wspólnie, a Senat zdecydował o administracyjnym połączeniu

¹³⁶ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 424. Zob. też: W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 206-207.

¹³⁷ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 428.

¹³⁸ *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938-1939...*, s. 159-166.

¹³⁹ G. Brożek, *Ruch studentów medycyny w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1939*, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*, 1999, t. 63, nr 3, s. 208.

Wydziału Lekarskiego z Wydziałem Matematyczno-Przyrodniczym¹⁴⁰. Starania komisji doprowadziły do obsadzenia w roku akad. 1920/21 kolejnych katedr, dzięki czemu Rada Wydziału powiększyła się na tyle, aby móc działać samodzielnie. Dnia 25 października 1921 r. na dziekana Wydziału Lekarskiego wybrano prof. E. Maydella, a na prodziekana profesora medycyny wewnętrznej A. Januskiewicza¹⁴¹.

Wydział Lekarski stanowił drugi co do wielkości wydział USB. W pierwszych latach istnienia, kiedy nie uruchomiono jeszcze wszystkich kursów, liczba studentów pobierających naukę na Wydziale w danym roku akademickim stopniowo wzrastała – od 112 osób w roku akad. 1919/20 do 556 w roku akad. 1925/26. Z każdym rokiem przyjmowano coraz więcej studentów, co spowodowało, że w roku akad. 1930/31 było ich już 677, a w roku akademickim 1937/38 – 736¹⁴². Zdecydowana większość studentów medycyny to studenci narodowości polskiej, następni pod względem liczebności byli studenci pochodzenia żydowskiego, przedstawiciele takich narodowości jak litewska, rosyjska, białoruska czy ukraińska stanowili nieznaczny odsetek¹⁴³.

W latach 1927-1932 liczba osób pochodzenia żydowskiego wahała się pomiędzy 27% a prawie 34% liczby wszystkich studentów, co powodowało częste konflikty na tle narodowościowym. Jednym z nich była kwestia zwłok żydowskich w akademickim prosektorium. Gminy żydowskie nie chciały przekazywać zwłok na sekcję, ponieważ według Talmudu stanowiło to ich bezczeszczenie. Same zajmowały się chowaniem biednych i bezdomnych Żydów, więc do prosektorium trafiały niemal wyłącznie zwłoki chrześcijan. Po głośnych protestach, szczególnie środowisk narodowych, do jakich doszło w roku akad. 1926/27, gminy zaczęły dostarczać pewną liczbę zwłok. Konflikt jednak na tym się nie zakończył, ponieważ kolejnym żądaniem studentów chrześcijańskich było to, aby chrześcijanie dokonywali sekcji chrześcijan, a Żydzi jedynie zwłok żydowskich. Przy

¹⁴⁰ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 389-400. Zob. też: R. Mienicki, *Pierwsze dziesięciolecie USB w Wilnie*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, Wilno, 1929, s. 123.

¹⁴¹ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 390. Zob. też: B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy USB w latach 1919-1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 350 rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, Wilno, 1929, s. 276.

¹⁴² M. Gawrońska-Garstka, *Uniwersytet Stefana Batorego...*, s. 101.

¹⁴³ Składy Uniwersytetu z lat 1927-1938.

niewystarczającej liczbie zwłok, studenci żydowscy mieliby zablokowaną możliwość odrobienia ćwiczeń prosektoryjnych. Próba niewpuszczenia studentów żydowskich do sali ćwiczeń, do jakiej doszło w listopadzie 1931 r., stała się przyczyną zamieszek, które objęły zasięgiem nie tylko całą uczelnię, ale i miasto. Sytuację pogorszyła śmierć jednego ze studentów chrześcijańskich, członka Młodzieży Wszechpolskiej, Stanisława Waclawskiego (?-1931). W wyniku niepokoїв, uczelnia została wówczas zamknięta na ponad trzy tygodnie, a sprawa zwłok powracała jeszcze wielokrotnie w kolejnych latach¹⁴⁴.

Studenci medycyny należeli do szeregu organizacji studenckich. Można tu wymienić stowarzyszenia narodowościowe (np. Związek Akademików Litwinów), religijne (np. Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Juventus Christiana”), polityczne (np. Akademicki Związek Polskiej Młodzieży Demokratycznej USB), kluby dyskusyjne (np. Akademicki Klub Dyskusyjny) i turystyczne (np. Akademicki Klub Włóczęgów Wileńskich)¹⁴⁵.

Ważne w życiu studentów medycyny były również organizacje samopomocowe. Grzegorz Brożek podaje, że 66% studentów Wydziału korzystało z różnych świadczeń socjalnych, co wskazuje na ich niski status majątkowy. Na USB funkcjonowały trzy takie organizacje: Bratnia Pomoc Polskiej Młodzieży Akademickiej (potocznie zwana „Bratniakiem”), Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Żydów oraz Akademicka Kasa Pożyczkowo-Stypendialna Medyków Żydów¹⁴⁶.

Oprócz tych o charakterze ogólnouniwersyteckim, istniały również organizacje przeznaczone wyłącznie dla studentów Wydziału Lekarskiego. Warto wymienić dwie korporacje (czyli organizacje studenckie oparte najczęściej na określonej doktrynie ideowo-wychowawczej, charakteryzujące się dożywotnim członkostwem oraz posiadające własny ubiór oraz zwyczaje): Śniadecię, założoną w 1926 r., a także Leonidanię, założoną w 1927 r. Obie rekrutowały swoich członków wyłącznie spośród studentów Wydziału Lekarskiego¹⁴⁷.

¹⁴⁴ A. Srebrakowski, *Sprawa Waclawskiego. Przyczynek do historii relacji polsko-żydowskich na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, *Przegląd Wschodni*, 2004, t. 9, nr. 3 (35), s. 575-601.

¹⁴⁵ G. Brożek, op. cit., s. 210-216.

¹⁴⁶ *Ibidem*, s. 209.

¹⁴⁷ B. P. Wróblewski, *Polska Korporacja Akademicka Śniadecia (Wilno)*, strona internetowa: www.archiwumkorporacyjne.pl, dostęp 13.06.2017 r. Zob. też: B. P. Wróblewski, *Polska Korporacja Akademicka Leonidania (Wilno)*, strona internetowa: www.archiwumkorporacyjne.pl, dostęp 13.06.2017 r.

Przy Wydziale funkcjonowały również koła naukowe, które stanowiły jednocześnie organizacje samopomocy studenckiej: powstałe w 1919 r., z inicjatywy prof. S. Władyczki, Koło Medyków oraz założone w 1927 r. Stowarzyszenie Medyków Studentów Żydów. Obie organizacje, oprócz pogłębiania wiedzy i umiejętności lekarskich, za cel stawiały sobie pomoc materialną studentom oraz działalność wychowawczą. Farmaceuci skupieni byli w Akademickim Towarzystwie Farmaceutycznym „Lechia” oraz w Żydowskim Akademickim Kole Farmaceutów¹⁴⁸.

Ważny aspekt działalności Wydziału Lekarskiego stanowiła aktywność naukowa jego pracowników. Pionierskie badania z zakresu histochemii, profilaktyki nowotworowej, elektrofizjologii układu nerwowego czy też leczenia jaskry to tylko niektóre z licznych osiągnięć wileńskich uczonych¹⁴⁹. W Wilnie funkcjonowały oddziały wielu towarzystw naukowych, m.in. Polskiego Towarzystwa Dermatologicznego, Polskiego Towarzystwa Ginekologicznego, Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego. Działał tu także od 1931 r. Wileński Komitet do Zwalczenia Raka oraz Wileńskie Towarzystwo Lekarskie, istniejące od 1805 r. Pracownicy Wydziału brali udział w organizacji zjazdów i sympozjów naukowych, np. XIII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników w 1929 r. Oficjalny organ Wydziału Lekarskiego stanowiło czasopismo *Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego i Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego*. Oprócz tego wydawano również *Archiwum Higieny* pod redakcją prof. K. Karaffy-Korbutta oraz periodyk *Biblioteka Biologiczna* pod redakcją prof. J. Wilczyńskiego¹⁵⁰. Należy dodać, że większość profesorów stworzyła podręczniki z zakresu swojej specjalności, a od roku 1927 organizowano na Wydziale kursy doszkalające dla lekarzy¹⁵¹.

W roku akad. 1938/39 na kadrę dydaktyczną Wydziału składało się 18 profesorów, 7 docentów, 50 adiunktów lub asystentów ze stopniem doktora oraz 38 asystentów, posiadających tytuł magistra lub lekarza¹⁵².

W momencie zamknięcia USB przez władze litewskie nie zakończyła się

¹⁴⁸ G. Brożek, op. cit., s. 208-209.

¹⁴⁹ K. Brożek, op. cit., s. 126-127.

¹⁵⁰ A. Stanek, Z. Śledziński, op. cit., s. 212.

¹⁵¹ W. Wojtkiewicz-Rok, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 210.

¹⁵² *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938-1939...*, s. 159-166. Zob. też: K. Brożek podaje następujące dane: 19 profesorów (w tym 7 zwyczajnych), 10 docentów, 14 adiunktów oraz 95 asystentów – K. Brożek, op. cit., s. 118.

działalność dydaktyczna Wydziału Lekarskiego. Już w lutym 1940 r. pracę rozpoczął Tajny Wydział Lekarski, którego dziekanem został profesor anatomii M. Reicher, zastąpiony później przez profesora bakteriologii – S. Legeżyńskiego. Zajęcia odbywały się w kilkusobowych grupach w mieszkaniach prywatnych. Sporządzano dokładną dokumentację z prowadzonych wykładów, dzięki czemu oceny wówczas otrzymane przez studentów były honorowane po wojnie. Warunki, w jakich odbywała się nauka, pozwalały jedynie na organizację zajęć dla studentów pierwszych lat, ponieważ niemożliwe było wpuszczenie studentów do klinik w celu odbycia praktyki. Tajny Wydział Lekarski funkcjonował do końca lata 1940 r., a potem w latach 1942-1944¹⁵³.

Niektórzy z profesorów Wydziału nie doczekali końca wojny. Profesor K. Pelczar, profesor patologii ogólnej i jeden z prekursorów onkologii w Polsce, został zastrzelony w 1943 r. podczas masowej egzekucji dokonanej przez hitlerowców w Ponarach pod Wilnem. Profesor Henryk Ruebenbauer (1881-1944), który w USB wykładał farmację stosowaną, po zamknięciu Uniwersytetu zamieszkał pod Wilnem, gdzie zajął się praktyką lekarską. Zmarł w roku 1944¹⁵⁴.

Po zakończeniu wojny w lipcu 1945 r. zorganizowano w Wilnie tzw. pociąg uniwersytecki, który miał za zadanie przewieźć byłych pracowników USB do różnych ośrodków naukowych znajdujących się na terenie Polski. W ciągu kolejnych miesięcy najwięcej profesorów Wydziału, bo aż sześciu, trafiło do Gdańska, gdzie wzięli udział w organizacji Akademii Lekarskiej w Gdańsku. Byli to: profesor okulistyki – I. Abramowicz, profesor histologii i embriologii – S. Hiller, profesor chirurgii – K. Michejda, profesor chemii fizjologicznej – W. Mozołowski, profesor dermatologii – T. Pawlas oraz profesor anatomii – M. Reicher. Za nimi podążyli licznie inni pracownicy oraz absolwenci USB. Z kolei do Łodzi pojechali: profesor farmakologii – E. Leyko oraz dwaj profesorowie Oddziału Farmaceutycznego, prof. J. Muszyński (farmakognozja) i prof. W. Karaffa-Korbitt (chemia farmaceutyczna). W Krakowie znaleźli się: S. Legeżyński – profesor

¹⁵³ A. Stanek, Z. Śledziński, op. cit., s. 212-214. Zob. też: L. Zasztowt, *Materiały dotyczące tajnego nauczania na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1939-1946*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 1993, t. 38, nr 4, s. 105-106.

¹⁵⁴ s. M. Brzozowski, *Pelczar Kazimierz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1980. Zob. też: A. Dzięczkowski, *Ruebenbauer Henryk Ernest*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 33, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1991-1992, s. 61-63.

bakteriologii, B. Nowakowski – profesor higieny oraz profesor pediatrii – Władysław Bujak (1883-1969), natomiast do Kalisza trafił profesor medycyny wewnętrznej – A. Januskiewicz, a do Poznania profesor medycyny sądowej – S. Schelling-Siengalewicz¹⁵⁵.

¹⁵⁵ K. Brożek, op. cit., s. 128.

III. Organizacja i działalność Oddziału Farmaceutycznego na przestrzeni lat

III.A. Geneza Oddziału Farmaceutycznego

Nauczanie farmacji rozpoczęło się jeszcze przed powstaniem Oddziału Farmaceutycznego, bo już w roku reaktywacji Uniwersytetu. Przyjęto wówczas na pierwszy kurs farmacji ośmiu studentów w trybie zwyczajnym oraz 36 słuchaczy w trybie nadzwyczajnym, z czego studia rozpoczęło prawdopodobnie siedmiu studentów zwyczajnych oraz 23 nadzwyczajnych¹⁵⁶. Tryb nadzwyczajny był przeznaczony dla kandydatów, którzy nie posiadali świadectwa maturalnego. Przyjmowano ich warunkowo, jednocześnie nakładając obowiązek zdania matury w trakcie trwania studiów na Uniwersytecie¹⁵⁷.

Zapisy na kierunek farmaceutyczny trwały od 12 do 16 grudnia 1919 roku¹⁵⁸. Nie jest do końca jasne, jakie przedmioty były wykładane dla farmaceutów w roku akad. 1919/20. W programie studiów na półrocze zimowe nie było wzmianki o studentach farmacji¹⁵⁹, natomiast w programie na półrocze letnie podane zostały informacje o wykładach, na które uczęszczali wspólnie ze studentami innych kierunków:

- *zoologii dla medyków* wspólnie ze studentami kierunku lekarskiego (2 godziny tygodniowo), prowadzonej przez prof. M. Siedleckiego;
- *chemii organicznej* wspólnie ze studentami Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego (5 godzin tygodniowo), prowadzonej przez prof. Kazimierza Siedleckiego;
- *botaniki* wspólnie ze studentami Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego (4 godziny tygodniowo), prowadzonej przez prof. Piotra Wiśniewskiego (1884-1971);

¹⁵⁶ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 389. Zob. też: Wykaz statystyczny uczniów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w półroczu zimowym 1919/20, Lietuvos centrinis valstybes archyvas w Wilnie (dalej: LCVA), F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 47, k. 165v-166.

Do końca półrocza letniego roku akademickiego 1919/20 pozostało siedmiu studentów zwyczajnych i 30 nadzwyczajnych – Wykaz statystyczny uczniów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w półroczu letnim 1919/20, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 47, k. 167v-168.

¹⁵⁷ Zob. s. 126-127.

¹⁵⁸ Ogłoszenie o naborze na studia farmaceutyczne USB, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 42, k. 1.

¹⁵⁹ *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919-1920*, Wilno 1919, s. 10.

– *fizyki doświadczalnej (elektryczność i magnetyzm oraz optyka)* wspólnie ze studentami Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego (łącznie 4 godziny tygodniowo), prowadzonej przez prof. Wacława Dziewulskiego (1882-1938) oraz prof. Józefa Patkowskiego (1887-1942)¹⁶⁰.

W tym okresie dopiero formowały się struktury uczelni w Wilnie. Problem stanowiła też frekwencja studentów, ponieważ część z nich wstąpiła do armii w obliczu zbliżającego się wybuchu wojny polsko-bolszewickiej¹⁶¹. W wyniku wypadków wojennych w pierwszych dniach lipca 1920 r. wydano rozkaz ewakuacji Uniwersytetu i dopiero w październiku tego roku wykładowcy oraz studenci powrócili do Wilna¹⁶².

W roku akad. 1920/21 na kierunek farmaceutyczny uczęszczało pięciu studentów w trybie zwyczajnym oraz 34 w trybie nadzwyczajnym¹⁶³. Zajęcia w tym roku akademickim prowadzone były przez wykładowców z połączonych Wydziałów Matematyczno-Przyrodniczego oraz Lekarskiego. Profesor J. Patkowski prowadził wraz z prof. W. Dziewulskim *wykłady i ćwiczenia z fizyki* (łącznie 8 godzin w drugim semestrze), prof. Kazimierz Sławiński (1870-1941) wykładał *chemię organiczną* (5 godzin w drugim semestrze), prof. Edward Bekier (1883-1945) *uzupełnienia z chemii nieorganicznej, ćwiczenia chemiczne oraz podstawy chemii analitycznej* (łącznie 16 godzin w drugim i czwartym semestrze), prof. M. Siedlecki wykładał *zoologię systematyczną* (łącznie 4 godziny w drugim semestrze), prof. P. Wiśniewski *botanikę* (wykłady i ćwiczenia, łącznie 10 godzin w drugim i czwartym semestrze), prof. Stefan Bazarewski (1871- ok. 1943) prowadził *wykłady i ćwiczenia z mikrobiologii* (4 godziny w czwartym semestrze), a także *chemię roślin* (2 godziny w czwartym semestrze). Doktor A. Safarewicz prowadził sześciogodzinne *ćwiczenia z chemii fizjologicznej* w czwartym semestrze oraz nieobowiązkowe wykłady *z chemii fizjologicznej*. Profesor Józef Łukaszewicz

¹⁶⁰ *Ibidem*. 1920, s. 8-11.

¹⁶¹ R. Mienicki, op. cit., s. 118.

¹⁶² M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 350 rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, Wilno, 1929, s. 39-41.

¹⁶³ Wykaz statystyczny uczniów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w półroczu zimowym 1920/21, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 47, k. 169v-170;

W półroczu letnim dwóch studentów nadzwyczajnych przeszło w tryb zwyczajny – Wykaz statystyczny uczniów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w półroczu letnim 1920/21, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 47, k. 171v-172.

(1863-1928) wykładał *krystalografię i mineralogię* (wykłady i ćwiczenia w czwartym semestrze, 4 godziny) oraz *geologię ogólną* (3 godziny). W ramach wykładów pomocniczych prof. S. Władyczko wykładał *pierwszą pomoc w nagłych wypadkach*, oraz jednogodzinne *repetitorium z kursu pierwszej pomocy*. Profesor J. Wilczyński prowadził dodatkowo wykłady i ćwiczenia z *biologii ogólnej* (10 godzin), które były zajęciami nieobowiązkowymi. W dalszym ciągu nie uruchomiono zajęć ściśle związanych z zawodem farmaceuty, ponieważ nie powstały specjalistyczne zakłady¹⁶⁴.

Program studiów w kolejnych latach układany był już według ministerialnego *Planu studiów na Oddziale Farmaceutycznym* z roku 1920.

Ze względów organizacyjnych w listopadzie 1920 r. nastąpiło tymczasowe przyłączenie Wydziału Lekarskiego do Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego. W tym właśnie okresie, 6 grudnia 1920 r., rada połączonych wydziałów powołała komisję, którą stanowili profesorowie: J. Ziemacki, S. Władyczko oraz J. S. Aleksandrowicz¹⁶⁵. Komisja ta miała utworzyć studium farmaceutyczne. Podstawowym aktem prawnym normującym jego funkcjonowanie miał być ministerialny statut, postanowiono także wzorować się na przykładzie studium Uniwersytetu Warszawskiego¹⁶⁶.

Komisja na posiedzeniu 24 sierpnia 1920 r. postanowiła zwrócić się do Senatu USB z prośbą o przekazanie Wydziałowi dwóch pomieszczeń administracyjnych dla zorganizowania w nich pracowni farmakognostycznej¹⁶⁷. W sprawie obsadzenia poszczególnych katedr bezskutecznie pertraktowano m.in. z prof. Janem Zaleskim (1869-1932), dr. Stanisławem Weilem (1875-1944) i dr. Janem M. Dobrowolskim (1886-1958) z Warszawy¹⁶⁸. Na posiedzeniu Rady Wydziału Lekarskiego 15 maja 1920 r. postanowiono także zwrócić się do Senatu USB z wnioskiem o zaproszenie do Wilna wieloletniego profesora Akademii Lekarskiej w Petersburgu Stanisława Przybytko (1852-1927), lekarza i chemika, który miałby w ramach jednorocznego kontraktu od 1 czerwca 1920 r. zająć się organizacją zakładów studium

¹⁶⁴ *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1920-1921*, Wilno, [1921], s. 14-15.

¹⁶⁵ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 389.

¹⁶⁶ *Ibidem*, s. 404.

¹⁶⁷ Pismo do Senatu USB z dnia 25 sierpnia 1920 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 54, k. 42.

¹⁶⁸ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 389.

farmaceutycznego oraz służyć pomocą naukową¹⁶⁹. Senat USB, na posiedzeniu 8 czerwca 1920 r., przystał na ten wniosek¹⁷⁰.

Magister farmacji J. Muszyński został polecony Wydziałowi Lekarskiemu USB przez prof. Bolesława Hryniewieckiego (1875-1963) z Uniwersytetu Warszawskiego. Jego kandydatura została zaaprobowana pod względem merytorycznym przez prof. Władysława Mazurkiewicza (1871-1933), dyrektora Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Warszawskiego, a także przez prof. S. Przybytkę¹⁷¹.

Rada Wydziałów Matematyczno-Przyrodniczego i Lekarskiego USB na posiedzeniu 24 czerwca 1921 r. jednomyślnie uchwaliła powołanie od 1 lipca 1921 r. Na stanowisko zastępcy profesora farmakognozji mgr. J. Muszyńskiego¹⁷². Senat Uniwersytetu 25 czerwca 1921 r. zatwierdził tę uchwałę, a na posiedzeniu 10 sierpnia 1921 r. przyznano prof. J. Muszyńskiemu mieszkanie służbowe¹⁷³. Profesor J. Muszyński przebywał wówczas w Suchumi (Gruzja-Abchazja), do kraju powrócił 20 września 1920 r. Po przyjeździe zorganizował prywatną suszarnię, kralajnię i proszkarnię ziół lekarskich, a następnie, jako kierownik państwowych plantacji roślin lekarskich przy Ministerstwie Zdrowia Publicznego, zapoczątkował szereg prac organizacyjnych, które przerwał wyjazd do Wilna¹⁷⁴. Profesor J. Muszyński przybył tu w pierwszych dniach listopada 1921 r., a wykład inauguracyjny pt. *Farmacja przed stu laty i dziś* wygłosił 16 grudnia 1921 r. w Sali Śniadeckich¹⁷⁵.

Profesor J. Muszyński 19 marca 1922 r. przedstawił szczegółowy plan organizacji Zakładu Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich¹⁷⁶. W planie tym

¹⁶⁹ Pismo do Rektoratu i Senatu Akademickiego USB, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 42, k. 91.

¹⁷⁰ Pismo do Rektoratu USB, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 42, k. 52.

¹⁷¹ Pismo Komisji do obsadzenia katedry farmakognozji i hodowli roślin lekarskich USB do Rady Wydziału Lekarskiego z dnia 23 marca 1923 r., LCVA, 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 12.

¹⁷² Pismo do Jana Muszyńskiego z dnia 20 lipca 1921 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 2.

¹⁷³ Ibidem. Zob. też: Pismo do Senatu USB z dnia 10 sierpnia 1921 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 54, k. 3.

¹⁷⁴ Pismo Komisji do obsadzenia katedry farmakognozji i hodowli roślin lekarskich USB do Rady Wydziału Lekarskiego z dnia 23 marca 1923 r..., k. 13.

¹⁷⁵ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 405. Zob. też: Pismo do dziekanatu Wydziału Lekarskiego z 15 marca 1922 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 54, k. 4.

¹⁷⁶ w sprawie organizacji Zakładu Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 101, k. 32-33.

zawarł szereg uwag dotyczących przyszłego kształcenia farmaceutów. Już wówczas uważał trzy lata studiów za niewystarczające, twierdząc, że powinny zostać wydłużone przynajmniej do lat czterech. Ponadto postulował wprowadzenie do programu studiów przedmiotu anatomia człowieka, jako niezbędnego dla każdego inteligenta¹⁷⁷.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Stanisław Wojciechowski nadał prof. J. Muszyńskiemu tytuł profesora nadzwyczajnego 9 lipca 1923 r., a 12 września 1923 r. mianowano go dyrektorem Oddziału Farmaceutycznego USB, którym dotychczas kierował w charakterze zastępcy¹⁷⁸. Według Statutu Oddziału Farmaceutycznego z 1920 r. dyrektor zarządzał Oddziałem w zastępstwie dziekana Wydziału Lekarskiego i był wybierany co trzy lata przez Komisję Oddziału, w skład której wchodziłi wszyscy profesorowie oraz docenci wykładający na Oddziale¹⁷⁹.

¹⁷⁷ Postulat ten nigdy nie został zrealizowany – Ibidem.

¹⁷⁸ Pismo do J. Muszyńskiego z dnia 11 sierpnia 1923 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 18. Zob. też: S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 393. 496.

¹⁷⁹ *Statut Oddziału Farmaceutycznego w uniwersytetach*, Dziennik Urzędowy MWRiOP, 1920, t. 3, nr 22 (15 XII), s. 318.

III.B. Przedstawienie działalności jednostek wchodzących w skład Oddziału Farmaceutycznego

III.B.1. Zakład Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich

Organizacja Zakładu Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich zaczęła się jesienią 1921 r. Uroczyste otwarcie nastąpiło 1 grudnia 1921 r. Wykład inauguracyjny prof. J. Muszyńskiego pt. *Farmacja przed 100 laty a dziś* odbył się 16 grudnia 1921 r., ale wykłady z farmakognozji dla studentów zaczęły się już 20 listopada, czyli jeszcze przed otwarciem Zakładu¹⁸⁰.

Stanowisko zastępcy profesora było tymczasowe, dlatego w roku 1923 utworzono komisję mającą za zadanie obsadzenie katedry farmakognozji i hodowli roślin lekarskich. W tym celu wysłano pisma z prośbą o opinię na temat wyboru profesora do uniwersytetów polskich, a także do prof. S. Przybytko z Warszawy. Profesor S. Przybytek stwierdził, iż prof. J. Muszyński był najlepszym, jeśli nie jedynym kandydatem na to stanowisko. W swojej opinii napisał:

„[...] głęboko jestem przekonany, iż będąc na katedrze Uniwersyteckiej w Wilnie M-r Muszyński będzie działał i pracował w myśl świetnych tradycji prastarej Wszechnicy Wileńskiej jako profesor i człowiek”¹⁸¹.

Prezydent Rzeczypospolitej mianował J. Muszyńskiego profesorem nadzwyczajnym farmakognozji i hodowli roślin lekarskich 9 lipca¹⁸².

Skład personalny Zakładu w roku akad. 1923/24 przedstawiał się następująco – oprócz kierownika w Zakładzie pracowali dwaj asystenci: mgr Franciszek Sianko (1890-1986), Andrzej Sieragowski (1897-1977) oraz inspektor Ogrodu Roślin Lekarskich Wacław Jan Strażewicz (1889-1950), a także

¹⁸⁰ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 404-405, 460.

¹⁸¹ Pismo Komisji do obsadzenia katedry farmakognozji i hodowli roślin lekarskich USB do Rady Wydziału Lekarskiego z dnia 23 marca 1923 r..., k. 12, 16.

¹⁸² Pismo MWRiOP do prof. J. Muszyńskiego z dnia 11 sierpnia 1923 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 18.

W roku 1938 mianowano prof. J. Muszyńskiego profesorem zwyczajnym – Pismo MWRiOP do Rektoratu USB w sprawie nadania prof. J. Muszyńskiemu stopnia prof. zwyczajnego, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 50.

laborant, woźny i robotnik na stałe zatrudniony w Ogrodzie¹⁸³. Od roku 1927/28 A. Sieragowskiego zastąpił student Mateusz Grabowski, który objął stanowisko zastępcy asystenta¹⁸⁴. W 1929 r. w Zakładzie zatrudniono mgr. Justyna Welento w charakterze młodszego asystenta¹⁸⁵. W następnym roku mgr J. Welento został starszym asystentem, a wkrótce potem utworzono dla niego etat adiunkta¹⁸⁶. Od roku akad. 1930/31 na stanowisku zastępcy asystenta rozpoczął pracę student Wiktor Stec, a wkrótce na stanowiska starszych asystentów zostali przyjęci mgr P. Oficjalski i mgr Tadeusz Bodalski (1905-1972)¹⁸⁷. W kolejnych latach został zatrudniony ogrodnik, a w miejsce mgr. T. Bodalskiego pracę starszego asystenta podjął mgr Witold Augustowski. Po jego odejściu starszym asystentem został mgr W. Stec, a na stanowisko młodszego asystenta przyjęto mgr. Michała Serafinowicza¹⁸⁸. W roku akad. 1936/37 zastępcą asystenta został Kazimierz L. Przeniosło, ponieważ mgr. M. Serafinowicza powołano do służby wojskowej¹⁸⁹. Magister Michał Serafinowicz powrócił do Zakładu w roku akad. 1937/38¹⁹⁰. Doktor P. Oficjalski, który w lutym 1936 r. uzyskał stopień doktora farmacji, zatrudniony był ze środków przeznaczonych na katedrę farmacji stosowanej¹⁹¹. Kiedy uruchomiono Zakład Farmacji Stosowanej, zabrano etat starszego asystenta Zakładowi

¹⁸³ *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1923/24...*, s. 29.

¹⁸⁴ *Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1927/28 i 1928/29*, Wilno, [1929], s. 28.

¹⁸⁵ Pismo z dziekanatu Wydziału Lekarskiego do Rektoratu USB z dnia 27 maja 1929 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 110.

¹⁸⁶ *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszcze w latach 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33*, Wilno, 1934, s. 41. Zob. też: Pismo z dziekanatu Wydziału Lekarskiego do Rektoratu USB z dnia 27 marca 1937 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 115.

¹⁸⁷ *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszcze w latach zmiany 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33...*, s. 41.

¹⁸⁸ M. Reicher, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1934/35*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1935, t. 11, z. 4-5, s. 244. Zob. też: Pismo z dziekanatu Wydziału Lekarskiego do Rektoratu USB z dnia 13 marca 1935 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 99.

¹⁸⁹ Podanie M. Serafinowicza do Dyrektora Oddziału Farmaceutycznego, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 89.

¹⁹⁰ Pismo z dziekanatu Wydziału Lekarskiego do Rektoratu USB z dnia 23 września 1937 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 90.

¹⁹¹ Rozprawa doktorska P. Oficjalskiego nosiła tytuł *Spongia fluviatilis – Drugi doktorat farmacji na Uniwersytecie Stefana Batorego*, Farmacja Współczesna, 1936, t. 5, nr 3, s.127. Zob. też: Pismo z dziekanatu Wydziału Lekarskiego do Rektoratu USB z dnia 2 marca 1932 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 131.

Farmakognozji. Doktor P. Oficjański, pomimo zwolnienia jesienią 1938 r., kontynuował pracę naukową w Zakładzie¹⁹². Jesienią 1937 r. doc. W. J. Strażewicz otrzymał nominację na stanowisko profesora nadzwyczajnego farmakognozji na Uniwersytecie Poznańskim i opuścił Wilno. Na stanowisko inspektora Ogrodu została przyjęta absolwentka USB – mgr M. Dobrzyńska¹⁹³.

Pierwsze lata pracy Zakładu Farmakognozji były niezwykle trudne, ponieważ, podobnie jak Zakład Chemii Farmaceutycznej, początkowo zajmował prowizoryczny lokal przy ul. Zamkowej nr 11, który stanowiły trzy niewielkie sale i jeden pokój¹⁹⁴. Dopiero w październiku 1924 r. otrzymał własne lokale w Kolegium im. Józefa Piłsudskiego i dzięki przyznanemu budżetowi można było nabyć niezbędne pomoce naukowe. Dzięki temu studenci trzeciego roku zaczęli odrabiać ćwiczenia specjalne oraz wykonywać prace dyplomowe¹⁹⁵. Nowe pomieszczenia znajdowały się na drugim piętrze Kolegium i zajmowały 10 pomieszczeń o ogólnej powierzchni 428 m². W ich skład wchodziły: sala ćwiczeń, sala fitochemii, biblioteka, gabinet profesora, muzeum, dwa pokoje asystentów, pracownia profesora, kuchnia oraz przedpokój¹⁹⁶. Zakład posiadał instalację wodną, elektryczną i gazową¹⁹⁷.

Z czasem przestrzeń ta stawała się niewystarczająca. Oprócz pomieszczeń wykorzystywanych do wykładów i ćwiczeń obowiązkowych oraz zleconych, przez szereg lat zgromadzono dużą liczbę zbiorów bibliotecznych oraz pomocy naukowych¹⁹⁸. Doktor M. Dobrzyńska-Turowska wspomina, że w kolekcji zakładowej znajdował się rejestr nazw naukowych roślin nasiennych prowadzony przez Królewskie Ogrody Botaniczne w Kew (*Index Kewensis*) czy też egzemplarz

¹⁹² Pismo prof. J. Muszyńskiego do Rady Wydziału Lekarskiego z dnia 24 października 1938 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 144.

¹⁹³ K. Pelczar, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1937/38*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1938, t. 14, z. 4, s. 415.

¹⁹⁴ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 462.

¹⁹⁵ Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok 1924/25, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 84, k. 87.

¹⁹⁶ Sprawozdanie z działalności Zakładu Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich za rok 1924/25, sygn. F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 84, k. 92.

¹⁹⁷ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 460.

¹⁹⁸ K. Michejda, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1935/36*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1936, t. 12, z. 4-5, s. 299.

Zielnika Syreniusza, z którego prof. J. Muszyński był szczególnie dumny¹⁹⁹

Z roku na rok przybywało również preparatów wchodzących w skład kolekcji muzealnej, np. W roku akad. 1936/37 w kolekcji przybyło 60 nowych eksponatów²⁰⁰. Kolekcja podzielona była na różnorakie działy, w tym m.in. dział morfologii roślin, dział galasówek i chorób grzybkowych czy dział grzybów. Oprócz okazów zebranych na Wileńszczyźnie, w jej skład wchodziły często eksponaty otrzymane w darze i pochodzące z różnych regionów kraju i świata. Przykładowo prof. J. Muszyński, będąc w roku 1936 w Brukseli na V Kongresie Międzynarodowym Roślin Lekarskich, przywiózł stamtąd kolekcję różnych gatunków kawy hodowanych w Kongo Belgijskim (zarówno rośliny żywe, jak i zielnikowe). W tym samym roku Zakład otrzymał od dr. A. Wolańskiego pochodzącą z Afryki kolekcję, która obejmowała 40 gatunków różnych surowców²⁰¹. Już w 1929 r. w skład kolekcji zakładowej wchodziło 300 tablic, 1238 okazów muzealnych oraz 2000 żywych i zasuszonych roślin zielnikowych²⁰². Ze względu na brak miejsca bogate zbiory musiały być składowane w jednym z pokoi Zakładu, przez co były trudno dostępne dla studentów i zwiedzających. Przyznawany co roku budżet nie wystarczał też na podstawowe remonty, a pomieszczenia były w złym stanie. Jedynie w sprawozdaniu z działalności Wydziału Lekarskiego za rok akad. 1936/37 można znaleźć wzmiankę o odmalowaniu podłóg we wszystkich salach, pracowni kierownika oraz asystentów²⁰³.

Niezwykle trudnym okresem dla Zakładu Farmakognozji był początek lat trzydziestych. Od roku akad. 1930/31 zaczęto wprowadzanie nowego, czteroletniego programu studiów, przy jednoczesnym zmniejszeniu dotacji. Dodatkowym utrudnieniem była konieczność zorganizowania w 1931 r.,

¹⁹⁹ M. Dobrzyńska-Turowska, op. cit., s. 349-352. Zob. też: S. Syreński (Syreniusz), *Zielnik Herbarzem z języka Łacinskiego zowią To iest Opisanie własne imion, kształtu, przyrodzenia, skutkow, y mocy Zioł wszelakich Drzew Krzewin y korzenia ich, Kwiatu, Owocow, Sokow Miasg, Zywic y korzenia do potraw zaprawowania Takze Trunkow, Syropow, Wodek Lekiwarzow, Konfektow [...] pilnie zebrane a porządnie zapisane przez D. Simona Syrennivsa*, Crakovie, 1613.

²⁰⁰ S. Hiller, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1936/37*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1937, t. 13, z. 4, s. 300.

²⁰¹ K. Michejda, op. cit., s. 297.

²⁰² S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 461.

²⁰³ S. Hiller, op. cit., s. 300-301.

na potrzeby Oddziału, w pomieszczeniach Zakładu Farmakognozji prowizorycznego Zakładu Chemii Fizjologicznej w celu przeprowadzenia ćwiczeń z tego przedmiotu. Zakład zajmował dwie sale, z których jedną przeznaczono na pracownię kierownika, a drugą na salę ćwiczeń. Kierownikiem została licencjat Bronisława Pohorecka-Leleszowa (?-1932). Zajęcia odbywały się w dwóch grupach, dwa razy w tygodniu po 4 godziny. Ukończyło je 41 studentów i 2 wolontariuszy. Zakład nie otrzymał żadnych dotacji, a niezbędne sprzęty, aparaty oraz odczynniki zakupiono dzięki pomocy Komitetu Budowy Gmachu dla Farmaceutów w Warszawie (1500 zł), zapomogi Wydziału Lekarskiego USB (475 zł), a także taks i opłat laboratoryjnych od studentów²⁰⁴. Kierownik Zakładu prowadziła zajęcia z *chemii fizjologicznej* dla drugiego roku farmacji (2 godziny tygodniowo w trymestrze jesiennym) w latach 1931-1932²⁰⁵. Po jej śmierci w grudniu 1932 r. obowiązki prowadzącego w roku akademickim 1933/34 przejął dr E. Czarnecki, starszy asystent z Zakładu Fizjologii, który mieścił się przy ulicy Zakretowej 23²⁰⁶.

Istotnie znacznie w corocznym budżecie miał zakup nowych pozycji do biblioteki zakładowej. W roku 1929 w Zakładzie prenumerowano siedem tytułów czasopism zagranicznych w różnych językach²⁰⁷. Każdego roku przybywało ok. 100 nowych tomów, w związku z tym w końcu roku akad. 1933/34 biblioteka liczyła już 964 tomy o łącznej wartości 18 025 zł 65 gr²⁰⁸.

Przez cały okres istnienia Zakład borykał się z problemami finansowymi. W roku akad. 1937/38 środki z Funduszu Opłat Studenckich nie były w stanie pokryć stale rosnących kosztów działalności Ogrodu, który w dużej mierze finansowany był z własnych dochodów. Z tego też powodu Zakład musiał wówczas zrezygnować z prenumeraty niektórych czasopism naukowych i ograniczyć prace doświadczalne²⁰⁹. Wyposażenie często było wzbogacane dzięki darom przekazywanym przez różne osoby i instytucje, np. W roku akad. 1933/34 Zakład otrzymał w darze od Wileńskiego Komitetu Ligi Obrony Powietrznej Państwa

²⁰⁴ W. Jasiński, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok akademicki 1931/32*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego 1932, t. 8, z. 4-5, s. 311-312.

²⁰⁵ *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933/34...*, s. 52, 57.

²⁰⁶ *Ibidem*, s. 53-54.

²⁰⁷ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 461.

²⁰⁸ *Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok akademicki 1933/34*, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 93, k. 202.

²⁰⁹ *Ibidem*, s. 418.

gazomierz²¹⁰.

Pracownicy Zakładu prowadzili nauczanie szeregu przedmiotów nie tylko blisko związanych z zagadnieniami farmakognozji, ale również tych niezbędnych dla farmaceutów, nieposiadających własnej katedry. Profesor J. Muszyński prowadził dla studentów farmacji *ćwiczenia botaniczne* (w późniejszych latach była to *botanika lekarska wraz z ćwiczeniami*) dla pierwszego roku oraz wykłady i ćwiczenia z *farmakognozji* dla drugiego roku. Ponadto podjął się wykładania dla trzeciego roku: *analizy mikroskopowej i chemii sądowej, analizy mikroskopowej sproszkowanych surowców wraz z ćwiczeniami, analizy mikroskopowej środków spożywczych, hodowli roślin lekarskich połączonej z wycieczkami botanicznymi, farmacji stosowanej, ustawodawstwa sanitarnego i aptecznego, historii farmacji oraz chemii toksykologicznej i sądowej wraz z ćwiczeniami*. Magister J. Welento prowadził w roku akad. 1935/36 ćwiczenia z *farmacji stosowanej* dla trzeciego kursu oraz w roku akad. 1938/39 ćwiczenia z *botaniki lekarskiej*. W roku akad. 1935/36 doc. W. J. Strażewicz prowadził dla studentów czwartego roku zajęcia z *chemii toksykologicznej i sądowej*. Wymiar godzinowy wszystkich zajęć był bardzo nieregularny i zmieniał się niemal w każdym roku akademickim²¹¹. Można stwierdzić, że Zakład Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich, a prof. J. Muszyński w szczególności, przyjął na siebie obciążenie wynikające z braku specjalistycznych katedr farmaceutycznych oraz wydłużenia czasu studiów i zwiększenia liczby przedmiotów po reformie w 1930 r.

W latach 1922-1928 prof. J. Muszyński prowadził także wykłady z *farmakognozji* (3 godziny w trymestrze zimowym) dla trzeciego roku kierunku lekarskiego²¹².

W pracy naukowej skupiano się przede wszystkim na badaniu roślin leczniczych, a także aklimatyzacji w Polsce roślin egzotycznych. W tym celu przeprowadzano analizę chemiczną i toksykologiczną okazów ziół przesyłanych do Zakładu z różnych stron kraju. W ramach prac zakładowych prowadzono selekcję odmian gatunków naparstnicy purpurowej i wełnistej, lukrecji, soi, cytwaru

²¹⁰ W. Jasiński, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1933/34*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1934, t. 10, z. 6, s. 354-390.

²¹¹ Spisy wykładów w latach 1922-1939.

²¹² Spisy wykładów w latach 1922-1928.

turkiestańskiego, rumianku rzymskiego i innych²¹³.

W tym okresie do ważnych odkryć naukowych należało wykrycie przez prof. J. Muszyńskiego nieznanych dotychczas alkaloidów w różnych gatunkach widłaków (*Lycopodium*). Pierwsze doniesienie o tym odkryciu pochodziło z dorocznego zjazdu Polskiego Towarzystwa Botanicznego w Wilnie (29 czerwca - 1 lipca 1934 r.)²¹⁴, a prace nad analizą tych alkaloidów kontynuowane były w kolejnych latach²¹⁵.

W okresie pierwszego dziesięciolecia istnienia Uniwersytetu autorem największej liczby artykułów był właśnie prof. J. Muszyński. Ze względu na zagadnienia w nich poruszane, prace te można podzielić na cztery grupy:

– opisujące wyniki badań wykonywanych w Zakładzie, m.in. *O metodach badania naparstnicy i o potrzebie wprowadzenia państwowej kontroli używanych w aptekach Folia Digitalis, Głóg Crataegus nowy nieszkodliwy środek nasercowy lub Choroba występująca na Rhamnus purshiana hodowanej w Polsce*²¹⁶;

– dotyczące uprawy ziół i ziołolecznictwa, m.in. *Wileńskie zioła ludowe lub Produkcja roślin lekarskich w Polsce na Kresach Północno-wschodnich*²¹⁷;

– poruszające problematykę gazów bojowych, m.in. *Co to jest broń chemiczna, tzw. „gazy trujące”, o gazach trujących lub Sprawa gazów trujących i broni chemicznej w literaturze niemieckiej*²¹⁸;

²¹³ S. Hiller, op. cit., s. 300-301.

²¹⁴ Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok akademicki 1933/34..., k. 202.

²¹⁵ Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok akademicki 1934/35, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 94, k. 213-214.

²¹⁶ J. Muszyński, o *metodach badania naparstnicy i o potrzebie wprowadzenia państwowej kontroli używanych w aptekach Folia Digitalis*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1927, t. 54, nr 5, s. 97. Zob. też: J. Muszyński, *Głóg Crataegus nowy nieszkodliwy środek nasercowy*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1928, t. 4, z. 3, s. 117; J. Muszyński, *Choroba występująca na kruszynie amerykańskiej (Rhamnus Purshiana D.C.) hodowanej w Polsce*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1929, t. 56, nr 6, s. 68-69.

²¹⁷ J. Muszyński, *Wileńskie zioła ludowe*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1927, t. 54, nr 21/22, s. 469. Zob. też: J. Muszyński, *Produkcja roślin lekarskich w Polsce na Kresach Północno-wschodnich*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1929, t. 56, nr 18, s. 217.

²¹⁸ J. Muszyński, *Co to jest broń chemiczna, tzw. „gazy trujące”*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1925, t. 52, nr 3, s. 37; Ibidem, nr 4, s. 53; Ibidem, nr 5, s. 69. Zob. też: J. Muszyński, o *gazach trujących*, Przyroda i Technika, 1925, t. 4, nr 7, s. 295; J. Muszyński, *Sprawa gazów trujących i broni chemicznej w literaturze niemieckiej*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1926, t. 53, nr 26, s. 516.

– oraz te z zakresu historii farmacji, m.in. *Przyczynek do dziejów aptek wileńskich*²¹⁹.

W tym okresie wydano również dwa podręczniki autorstwa prof. J. Muszyńskiego: *Atlas farmakognostyczny dla studentów farmacji i aptekarzy* oraz *Podręcznik do mikroskopowego rozpoznawania surowców lekarskich dla farmaceutów, lekarzy i ekspertów celnych*²²⁰.

Drugą osobą w Zakładzie, która mogła pochwalić się dużą liczbę publikacji, był W. J. Strażewicz, który do roku 1929 opublikował 14 artykułów, w tym m.in. *Nowa roślina oleista (przegorzan kulistogłówkowy), w obronie krajowego kozłka lekarskiego* czy też *Wyniki hodowli mięty pieprzowej w ogrodzie roślin lekarskich Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*²²¹.

Do ważnych publikacji Zakładu należała monografia o soi autorstwa prof. J. Muszyńskiego i W. J. Strażewicza pt. *Soja, jej historia, znaczenie gospodarcze, uprawa, użytkowanie oraz dotychczasowe wyniki uprawy w Polsce* wydana w 1933 r w Wilnie²²².

Do roku 1939 w Zakładzie Farmakognozji powstało ponad 200 prac naukowych, z czego ponad 140 było autorstwa prof. J. Muszyńskiego, w tym m.in. *Naukowe metody wykrywania przestępstw, Dalsze wyniki uprawy i aklimatyzacji roślin leczniczych w Ogrodzie Roślin Leczniczych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Zarys historii uprawy roślin użytecznych (warzyw, przypraw, ziół leczniczych) w Polsce czy Widoki i możliwości rozwoju zielarstwa w Polsce*²²³.

²¹⁹ J. Muszyński, *Przyczynek do dziejów aptek wileńskich*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1927, t. 54, nr 32, s. 730.

²²⁰ J. Muszyński, *Atlas farmakognostyczny dla studentów farmacji i aptekarzy*, Warszawa, 1923. Zob. też: J. Muszyński, *Podręcznik do mikroskopowego rozpoznawania surowców lekarskich dla farmaceutów, lekarzy i ekspertów celnych*, Warszawa, 1926.

²²¹ W. J. Strażewicz, M. Biberstein, *Nowa roślina oleista (przegorzan kulistogłówkowy)*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1928, t. 55, nr 38, s. 483-485; Ibidem, nr 39, 496-497. Zob. też: W. J. Strażewicz, *w obronie krajowego kozłka lekarskiego*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1928, t. 55, nr 51, s. 654-655; W. J. Strażewicz, *Wyniki hodowli mięty pieprzowej w ogrodzie roślin lekarskich Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1928, t. 55, nr 14-15, s. 169-177.

²²² J. Muszyński, W. J. Strażewicz, *Soja, jej historia, znaczenie gospodarcze, uprawa, użytkowanie oraz dotychczasowe wyniki uprawy w Polsce*, Wilno, 1933.

²²³ J. Muszyński, *Naukowe metody wykrywania przestępstw*, Farmacja Współczesna, 1935, R. 4, nr 3, s. 112. Zob. też: J. Muszyński, *Dalsze wyniki uprawy i aklimatyzacji roślin leczniczych w Ogrodzie Roślin Leczniczych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w 1935 r.*, Wiadomości

Oprócz aktywności naukowej i dydaktycznej do codziennych czynności profesora należało także przeprowadzanie analiz oraz wydawanie różnorodnych orzeczeń o surowcach roślinnych, o które zwracano się do niego z sądów i innych urzędów państwowych²²⁴.

Profesor J. Muszyński często podróżował za granicę, wygłaszając referaty na międzynarodowych konferencjach. Dobry przykład stanowi rok 1936, kiedy dyrektor Oddziału dwukrotnie był za granicą jako reprezentant USB. Na V Kongresie Międzynarodowym Roślin Lekarskich w Brukseli (29 lipca – 2 sierpnia 1936 r.) zaprezentował dwa odczyty: *Les alcaloides des Lycopodiaceae* oraz *Essais de la culture de quelques plantes medicinales exotiques en Pologne*. Drugą podróż odbył do Uniwersytetu w Królewcu na zaproszenie Pruskiego Towarzystwa Botanicznego w lutym 1936 r. Przedstawił tam odczyt pt. *Heilpflanzen im Volksbrauch und Arzneipflanzenkultur in Polen*²²⁵.

Pracownicy Zakładu byli członkami wielu towarzystw naukowych zarówno krajowych, jak i zagranicznych, a także brali czynny udział w ich rozwoju. Należy wspomnieć przede wszystkim o prof. J. Muszyńskim, który należał m.in. do Międzynarodowej Federacji Farmaceutycznej, Komisji Międzynarodowej Produkcji Roślin Leczniczych i Przemysłowych, Towarzystwa Przyrodniczego im. Mikołaja Kopernika, był prezesem Wileńskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Botanicznego, a także członkiem Związku Producentów Soi czy Polskiego Powszechnego Towarzystwa Farmaceutycznego²²⁶. Od roku 1928 prof. J. Muszyński pełnił obowiązki wiceprezesa Wileńskiego Komitetu Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej Państwa oraz prezesa sekcji przeciwgazowej tego Komitetu. Był również przewodniczącym Wileńskiego Towarzystwa Ogrodniczego i przewodniczącym sekcji roślin leczniczych Związku Zakładów Doświadczalnych Rzeczypospolitej Polskiej²²⁷.

Zielarskie, 1936, t. 4, nr 2, s. 25; J. Muszyński, *Zarys historii uprawy roślin użytecznych (warzyw, przypraw, ziół leczniczych) w Polsce*, Kronika Farmaceutyczna, 1936, t. 35, nr 20, s. 265; J. Muszyński, *Widoki i możliwości rozwoju zielarstwa w Polsce*, Kronika Farmaceutyczna, 1937, t. 36, nr 11, s. 145.

²²⁴ S. Hiller, op. cit., s.301.

²²⁵ K. Michejda, op. cit., s. 296-299.

²²⁶ K. Michejda, op. cit., s. 299; Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok akad. 1933/34..., k. 202.

²²⁷ W. Jakowicki, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1929/30*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego,

Docent W. J. Strażewicz należał do Towarzystwa Przyrodniczego im. Mikołaja Kopernika, Komitetu Zielarskiego, Polskiego Towarzystwa Botanicznego oraz Towarzystwa Popierania Produkcji Roślin Lekarskich w Warszawie²²⁸.

Doktor P. Oficjański był członkiem Wileńskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Botanicznego oraz Młodej Farmacji. Na początku roku akad. 1937/38 otrzymał urlop naukowy oraz zapomogę z Funduszu Kultury Narodowej, co umożliwiło mu wyjazd na studia do Francji, gdzie pracował pod kierunkiem wybitnego toksykologa Rene Fabre'a (1889-1966)²²⁹.

Pracownicy Oddziału, a przede wszystkim prof. J. Muszyński, zaangażowani byli w różne przedsięwzięcia o charakterze naukowym i edukacyjnym, m.in. W organizację XIII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników odbywającego się w Wilnie w dniach 26-29 września 1929 r. Profesor J. Muszyński pełnił funkcję przewodniczącego sekcji naukowej dotyczącej nauk farmaceutycznych, a mgr W. J. Strażewicz był jej sekretarzem. Profesor J. Muszyński stał również na czele sekcji wystawowej²³⁰.

1930, t. 6, z. 4-5, s. 390.

²²⁸ K. Michejda, op. cit., s. 299.

²²⁹ K. Pelczar, op. cit., s. 418.

²³⁰ *XIII Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich w Wilnie*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1929, t. 5, z. 3, s. 232.

III.B.2. Ogród Roślin Lekarskich USB

Ogród Roślin Lekarskich w Wilnie został założony wiosną 1923 r. jako część Zakładu Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich. Główne zasługi w jego powstaniu należy przypisać prof. J. Muszyńskiemu, kierownikowi Zakładu, a jednocześnie dyrektorowi Oddziału, który wykorzystał swoje doświadczenie pracy w charakterze inspektora Ogrodu Botanicznego w Dorpacie oraz kierownika Ogrodu Lekarskiego w Suchumi na Kaukazie²³¹.

Nie przewidziano żadnych funduszy na organizację nowoutworzonego Ogrodu (za wyjątkiem etatów dla inspektora i robotnika). Jediną szansą na pozyskanie niezbędnych nasion była wymiana z innymi ogrodami w kraju i za granicą. W tym celu prof. J. Muszyński wraz z powołanym jeszcze w 1922 r. na stanowisko inspektora ogrodu W. J. Strażewiczem zebrali nasiona 119 gatunków roślin dziko rosnących w okolicach Wilna. W ten sposób powstał pierwszy katalog nasion, który został następnie wysłany do ponad 70 ogrodów botanicznych²³².

W połowie kwietnia 1923 r. pod Ogród został oddany obszar ok. 1 ha położony w obrębie lasu Zakretowego, obok gajówki przy zaułku Zakretowym. Teren znajdował się w stanie dzikim i wymagał intensywnej zabiegów, aby można było rozpocząć na nim uprawę roślin. Późne uzyskanie terenu pod uprawy, konieczność przeprowadzenia gruntownego odchwaszczenia, a częściowo także karczowania, brak inspektów, czyli instalacji umożliwiających uprawę roślin zimą, a przede wszystkim niewystarczające fundusze sprawiły, że Ogród w pierwszym roku istnienia nie mógł jeszcze funkcjonować w pełnym zakresie. Pierwsze sprzęty, takie jak przenośna suszarnia opałowa, młynek tarczowy czy siewkarnia, zostały zakupione dzięki pomocy finansowej Kół Młodzieży Polskiego Czerwonego Krzyża²³³.

Ogród nie posiadał własnego budynku, dlatego na jego teren przeniesiono budkę stojącą nad studnią w jednym z domów uniwersyteckich. Budka została przebudowana w dom, w którym zamieszkał robotnik ogrodowy. Koszty zostały pokryte z funduszy Zakładu Farmakognozji²³⁴.

²³¹ W. J. Strażewicz, *Pięcioletnie istnienia Ogrodu Roślin Lekarskich przy Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (1923-1927)*, Farmacja Polska, 1928, t. 55, nr 42, s. 535-536.

²³² Ibidem.

²³³ Ibidem.

²³⁴ Ibidem.

Systematycznie poszerzano obszar uprawny Ogródu. Już w 1924 r. powierzchnia działów okazowego i systematycznego podwoiła się i wynosiła 2500 m², a liczba gatunków uprawianych w obrębie tych działów wzrosła do 736. Powierzchnia uprawna całego Ogródu zwiększyła się do prawie 10 500 m², z czego niemal 8000 m² przeznaczono na dział doświadczalny. W kolejnych latach Ogród otrzymywał nowe tereny, m.in. dolinę nad jeziorkiem w lesie Zakretowym oraz tereny przy ulicy Zakretowej, naprzeciwko wojskowej strzelnicy²³⁵. W roku akad. 1928/29 uzyskano fundusze na zatrudnienie robotników najemnych oraz ogrodzenie, dzięki czemu teren Ogródu został znacznie rozszerzony²³⁶. Powierzchnia uprawna w 1932 r. wynosiła już prawie 4 ha, a w 1939 r. ok. 10 ha²³⁷.

Przy zakładaniu Ogródu uwzględniono trzy działy:

– dział doświadczalny, gdzie prowadzono przede wszystkim badania nad wysokością plonów ważniejszych roślin lekarskich w zwykłych warunkach uprawy (łącznie 21 gatunków na powierzchni 4620 m²);

– dział okazowy, położony na 165 parcelach po 5 m² każda, gdzie znajdowały się rośliny (zarówno o przeznaczeniu przemysłowym, jak i leczniczym), których uprawa w warunkach klimatycznych Wileńszczyzny byłaby niepewna bądź też w posiadaniu Ogródu znajdowała się niewystarczająca ilość nasion;

– dział systematyczny, który został oparty na naturalnym systemie taksonomicznym Adolfa Englera (1844-1930), obejmował 89 rodzin i 211 gatunków i znajdowały się tu głównie rośliny należące do flory z okolic Wilna²³⁸.

W związku ze znacznym wzrostem powierzchni uprawnej inspektor W. J. Strażewicz w roku akademickim 1929/30 przystąpił do zmiany struktury Ogródu. Teren podzielono na działy:

– farmakognostyczny, obejmujący 200 gatunków roślin leczniczych, ułożonych według systemu chemicznego składników;

– systematyczny, oparty na systemie taksonomicznym A. Englera;

– arboretum roślin leczniczych;

– obszar większych plantacji, z których największą stanowiła uprawa

²³⁵ Ibidem.

²³⁶ Sprawozdanie z działalności Oddziału Farmaceutycznego USB za rok akademicki 1928/29, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 88, k. 163.

²³⁷ W. Jasiński, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok akademicki 1931/32...*, s. 311. Zob. też: D. Kaszczyk-Grodzicka, *Jan Kazimierz Muszyński...*, s. 19.

²³⁸ W. J. Strażewicz, *Pięćciolecie istnienia Ogródu Roślin Lekarskich...*, s. 535-536.

naparstnicy;

- obszar rezerwowy;
- rozsadniki, czyli obszary, na których przygotowywano rozsady roślin.

Planowano ponadto utworzenie czterech kolejnych: morfologicznego, pokazowego dla plantatorów (z podziałem roślin na grupy, odpowiadające tym częściom rośliny, które stosowane są w lecznictwie), roślin miododajnych i leczniczo-miododajnych oraz działu roślin barwierskich²³⁹.

Ze względu na niewielkie fundusze etaty pracowników Ogrodu zostały ograniczone do dwóch stanowisk – inspektora oraz robotnika. Stanowisko inspektora w latach 1923-1937 zajmował W. J. Strażewicz, zaś w latach 1937-1939 zastąpiła go mgr M. Dobrzyńska. Stanowisko pomocnika ogrodniczego zajmowali kolejno: Józef Koryzmo (w roku 1923), Aleksander Rul (w latach 1924-1929) oraz Bolesław Butkiewicz (w latach 1929-1939). Dodatkowo, od roku akad. 1930/1931, Ogród otrzymał dodatkowy etat ogrodnika. Posadę tę objął Józef Czerniawski (w latach 1930-1935), potem Witold Kolczewski (w latach 1935-1936 – warto zaznaczyć, że ogrodnik w tym roku nie został zatwierdzony przez MWRiOP, przez co jego pensja w całości pochodziła z budżetu Zakładu Farmakognozji), a w latach 1936-1939 – Waclaw Antoniewicz²⁴⁰. Dyrektorem Ogrodu od chwili jego założenia do momentu zamknięcia w 1939 r. był prof. J. Muszyński.

Sukcesy Ogrodu należy powiązać z osobą jego wieloletniego inspektora W.J. Strażewicza, który przez lata pracy w Wilnie angażował się nie tylko w działalność Ogrodu Roślin Lekarskich, ale i w rozwój zielarstwa na terenach Wileńszczyzny oraz całego kraju.

Waclaw Jan Strażewicz, przybył do Wilna z Syberii, gdzie prowadził samodzielną praktykę aptekarską oraz kurs dla instruktorów zielarskich²⁴¹. Jednocześnie z pracą inspektora rozpoczął studia farmaceutyczne na Uniwersytecie Wileńskim, które ukończył z wyróżnieniem w roku 1926²⁴². Dzięki pracy pt. *Kozłek lekarski jako surowiec oraz jego przetwory* (promotorem był

²³⁹ Sprawozdanie z działalności Ogrodu roślin lekarskich USB w roku akademickim 1929/30, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 89, k. 107.

²⁴⁰ Składy Uniwersytetu za lata 1923-1939. Zob. też: K. Michejda, op. cit., s. 300.

²⁴¹ W. Głowacki, *Waclaw Jan Strażewicz, znawca zielarstwa i farmakognosta (1889-1950)*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 1991, t. 36, nr 1, s. 145. Zob. też: E. Głowińska, Z. Kamiński, *Strażewicz Waclaw Jan (1889-1950)*, [w:] *Ludzie Akademii Medycznej w Gdańsku*, t. 3, Gdańsk, 2005, s. 160-174.

²⁴² W. Głowacki, op. cit., s. 146.

prof. J. Muszyński) W. J. Strażewicz został w 1931 r. pierwszym doktorem farmacji na tej uczelni, a dwa lata później MWRiOP, na podstawie rozprawy *Kwasowość destylatów niektórych surowców leczniczych*, zatwierdziło jego habilitację²⁴³.

Działalność doc. W. J. Strażewicza miała charakter przede wszystkim naukowy i dydaktyczny, jednak inspektor Ogrodu był uważany przez MWRiOP za urzędnika administracyjnego. Z tego względu prof. J. Muszyński wraz z Radą Wydziału Lekarskiego USB podjęli w 1935 r. kroki, mające na celu zmianę stanowiska doc. W. J. Strażewicza z inspektora na adiunkta, co jednak spotkało się z odmową ministerstwa²⁴⁴.

Jesienią 1937 r. doc. W. J. Strażewicz został powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego farmakognozji na Uniwersytecie Poznańskim i opuścił Wilno²⁴⁵. Na stanowisko inspektora Ogrodu przyjęto absolwentkę USB mgr M. Dobrzyńską, która po skończeniu studiów prowadziła organizację i zbiór roślin leczniczych na Polesiu²⁴⁶.

W Ogrodzie istniała największa w Polsce (wynosząca 4000 m²) plantacja naparstnicy purpurowej (*Digitalis purpurea* L.). W dziale doświadczalnym prowadzono m.in. prace nad aklimatyzacją bylicy cytwarowej (*Artemisia cina* O. Berg), gorzknika kanadyjskiego (*Hydrastis canadensis* L.), szakłaka pospolitego (*Rhamnus purshiana*) czy też naparstnicy wełnistej (*Digitalis lanata* Ehrh.), których plantacje były jedynymi w Polsce²⁴⁷. Prowadzono ponadto produkcję materiału doświadczalnego z różnych gatunków kozłka (*Valeriana* L.), a także zajmowano się wyprowadzeniem czystych odmian kozłka szerokolistnego i poszukiwaniem odmian odpornych na rdzę²⁴⁸. Prowadzono też badania nad różnymi odmianami mięty pieprzowej (*Mentha × piperita* L.) pochodzenia krajowego i zagranicznego²⁴⁹. Ogród

²⁴³ Ibidem.

²⁴⁴ Pismo Dyrektora Oddziału Farmaceutycznego do Rady Wydziału Lekarskiego z dnia 22 stycznia 1935 r. w sprawie zmiany tytułu inspektora Ogrodu Roślin Lekarskich, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 74. Zob. też: Pismo Rady Wydziału Lekarskiego do MWRiOP z dnia 14 lutego 1935 r. W sprawie zmiany tytułu inspektora Ogrodu Roślin Lekarskich, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 75; Pismo MWRiOP do Wydziału Lekarskiego w Wilnie, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 78.

²⁴⁵ Ibidem, s. 299.

²⁴⁶ K. Pelczar, op. cit., s. 413.

²⁴⁷ K. Michejda, op. cit., s. 301.

²⁴⁸ W. Jasiński, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok akademicki 1931/32...*, s. 311-312.

²⁴⁹ Sprawozdanie z działalności Ogrodu roślin lekarskich USB w roku akademickim 1929/30, LCVA,

utrzymywał żywy kontakt ze stacjami uprawy roślin, np. latem 1929 r. W. J. Strażewicz dokonał inspekcji doświadczeń nad uprawą mięty pieprzowej prowadzonych w 16 punktach na terenie całej Polski oraz prowadził badania próbek z tych punktów na zawartość i jakość olejku miętowego²⁵⁰. Przy współudziale Ogródu w porozumieniu z Ministerstwem Rolnictwa i Reform Rolnych założono w południowo-wschodnich dzielnicach kraju szereg punktów doświadczalnych nad uprawą lukrecji (*Glycyrrhiza* L.), cytwaru (*Kaempferia*), goryczki żółtej (*Gentiana lutea* L), rącznika (*Ricinus*) i bawełny (*Gossypium* L.)²⁵¹.

Badania nad efektywną i wydajną uprawą niektórych odmian soi szorstkiej (*Glycine hispida* (Moench) Maxim.), które prowadzono od roku 1927, wyraźnie dowiodły, że łatwo dojrzewające odmiany soi można bez problemów uprawiać w klimacie Wileńszczyzny, otrzymując plony od 9 do 14 kwintali z hektara²⁵². Dzięki prowadzonej selekcji otrzymano odmiany, które wyróżniały się wcześniejszym dojrzewaniem od odmian uprawianych w innych regionach kraju, a także większą zawartością tłuszczu. Było to o tyle istotne, że soja, jako roślina oleista o wysokiej zawartości białka, mogła mieć duże znaczenie gospodarcze²⁵³. Odmiany „soi wileńskiej” cieszyły się dużą popularnością zarówno w kraju, jak i za granicą. Każdego roku setki kilogramów nasion wysyłano nie tylko do takich krajów europejskich jak Francja, Grecja, Estonia czy Szwecja, ale także na inne kontynenty – do Afryki czy Australii²⁵⁴.

Wydawanie co roku katalogów nasion, zarodników i roślin żywych zebranych w Ogródie stanowiło niezwykle ważną część jego działalności. Jak już wspomniano, pierwszy katalog rozesłany do innych ogrodów w 1922 r. zawierał zaledwie 119 gatunków. Już rok później, dzięki pierwszym zbiorom, katalog obejmował 380 gatunków²⁵⁵. Z czasem ta liczba jeszcze wzrastała. W roku akad. 1936/37, kiedy wydano piętnasty katalog, obejmował on 108 rodzin i 991 gatunków

F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 89, k. 106.

²⁵⁰ Sprawozdanie z działalności Ogródu roślin lekarskich USB w roku akademickim 1929/30..., k. 107.

²⁵¹ S. Schilling-Siengalewicz, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego USB w Wilnie w roku akademickim 1932/33*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1933, t. 9, z. 6, s. 586.

²⁵² S. Hiller, op. cit., s. 300.

²⁵³ K. Pelczar, op. cit., s. 414.

²⁵⁴ S. Hiller, op. cit., s. 302. Zob. też: M. Reicher, op. cit., s. 245.

²⁵⁵ W. J. Strażewicz, *Pięćdziesiąt lat istnienia Ogródu Roślin Lekarskich...*, s. 535-536.

roślin. Katalog wysłano wtedy do 120 ogrodów i zakładów botanicznych w kraju i zagranicą. Na podstawie katalogu otrzymano 116 zapotrzebowań na nasiona i sadzonki. W drodze wymiany otrzymano 90 katalogów i 72 przesyłki z nasionami i sadzonkami z ogrodów botanicznych²⁵⁶. Tabela 1 przedstawia podstawowe dane na temat katalogów wydawanych w poszczególnych latach. Wskazują one, że w latach trzydziestych liczba gatunków oferowanych przez Ogród ustabilizowała się na poziomie 900-1000. Dzięki katalogom możliwe było, pomimo niewystarczających funduszy, pozyskiwanie na drodze wymiany nasion różnych gatunków roślin, zwłaszcza tych egzotycznych²⁵⁷.

²⁵⁶ S. Hiller, op. cit., s. 302.

²⁵⁷ W. J. Strażewicz, *Pięciolecie istnienia Ogródu Roślin Lekarskich...*, s. 535-536.

Tabela 1. Informacje na temat katalogów nasion i sadzonek wysyłanych przez Ogród Roślin Lekarskich USB

Rok akademicki	Zawartość katalogu		Liczba ośrodków, do których wysłano katalog	Liczba otrzymanych zamówień
	Liczba rodzin	Liczba gatunków		
1923/24	b.d.	119	>70	b.d.
1924/25	b.d.	631	b.d.	b.d.
1925/26	b.d.	718	b.d.	b.d.
1926/27	b.d.	911	b.d.	b.d.
1927/28	b.d.	928	b.d.	b.d.
1928/29	88	755	98	b.d.
1929/30	b.d.	952	38	50
1930/31	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
1931/32	97	964	129	48
1932/33	102	889	132	60
1933/34	101	916	109	75
1934/35	107	1031	103	67
1935/36	107	991	106	71
1936/37	108	991	120	116
1937/38	103	1039	147	105
1938/39	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

Ogród wspierał szereg instytucji państwowych oraz prywatnych (gimnazja, szkoły powszechne), a także osoby prywatne (np. niezamożnych rolników). W roku akad. 1929/30 gospodarstwo nasienne dóbr Baruchowo k/Włocławka otrzymało bezpłatnie 5 kg nasion soi z zobowiązaniem wypłaty w ciągu 10 lat na korzyść Ogródu 10% od zysku z handlu tymi nasionami, a w roku akad. 1935/36 przesłano bezpłatnie 6000 sadzonek kozłka lekarskiego Zarządowi Folwarku Zakret USB²⁵⁸. Z roku na rok wzrastało zainteresowanie uprawą roślin leczniczych pośród rolników Wileńszczyzny, stąd też coraz więcej osób zgłaszało się do Ogródu po sadzonki roślin i wskazówki dotyczące ich uprawy. Świadczyć o tym może rozmiar korespondencji prowadzonej przez pracowników Ogródu w trzech kolejnych latach. W roku akad. 1935/36 wyniosła 355 listów, w roku 1936/37 obejmowała 360 listów, a w 1937/38 r. wyniosła już 405 listów oraz ponad 150 informacji ustnych²⁵⁹.

Ilości ziaren oraz sadzonek wysyłanych corocznie przez Ogród w ramach

²⁵⁸ Sprawozdanie z działalności Ogródu roślin lekarskich USB w roku akademickim 1929/30..., k. 106. Zob. też: K. Michejda, op. cit., s. 301.

²⁵⁹ K. Michejda, op. cit., s. 300. Zob. też: S. Hiller, op. cit., s. 302; K. Pelczar, op. cit., s. 415.

wymiany z innymi placówkami, sprzedaży oraz darowizny, były znaczące. Można tu przytoczyć przykład roku akad. 1935/36. Wysłano wówczas z Ogródu: 64 500 sztuk sadzonek mięty pieprzowej, 35 000 sadzonek kozłka lekarskiego, 25 000 sadzonek żywokostu lekarskiego (*Symphytum officinale L.*), 4060 sadzonek gorzknika kanadyjskiego (z czego połowę na Łotwę), 3000 sadzonek estragonu (*Artemisia dracunculus L.*), 1725 sadzonek lukrecji i 1050 sadzonek rumianku rzymskiego (*Anthemis nobilis L.*). Jednocześnie rozesłano ponad 250 kg nasion soi²⁶⁰.

Tereny Ogródu były przeważnie piaszczyste i wysoko położone, przez co rośliny cierpiały na brak wody. Takie ukształtowanie uniemożliwiało uprawę gatunków roślin wymagających stanowisk wilgotnych. Nawet zwykłe podlewanie w okresie suszy było niezwykle kosztowne, ponieważ ręczne przenoszenie wody ze studni wymagało dużego nakładu pracy. Ponadto zasoby wody w studniach Ogródu wystarczały na nawodnienie tylko części upraw²⁶¹.

W działalności Ogródu niejednokrotnie problem stanowiły warunki pogodowe. Szczególnie niepomyślna była zima na przełomie lat 1934 i 1935, która dokonała znacznych zniszczeń, przede wszystkim w uprawach naparstnicy i szalwii²⁶². W roku 1936 surowa i bezśnieżna zima oraz katastrofalnie sucha wiosna sprawiły, że plantacje wielu roślin znacznie ucierpiały (poza uprawami naparstnicy, także kultury melisy, mięty, szalwii i pokrzyki). Dodatkowo, panująca w maju i czerwcu następnego roku susza zahamowała rozwój roślinności (pomimo zaangażowania całego personelu Ogródu w podlewanie wyrosłych roślin). Poskutkowało to zmniejszeniem zysków osiągniętych ze sprzedaży surowców o ok. 50-60% w stosunku do poprzednich lat²⁶³.

W początkowym okresie duży problem stanowiły również częste kradzieże. Inspektor upatrywał ich przyczyny w tym, że w bliskim sąsiedztwie Ogródu znajdował się dom gajowego Wiskonta, do którego starszej córki często przychodzili żołnierze, którzy mogli być sprawcami kradzieży²⁶⁴.

Wraz z rozwojem Ogródu rosły problemy finansowe związane z jego prowadzeniem. Przykład może stanowić rok akad. 1935/36, kiedy Ogród otrzymał

²⁶⁰ K. Michejda, op. cit., s. 300.

²⁶¹ Sprawozdanie z działalności Ogródu roślin lekarskich USB w r. akademickim 1928/29, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 88, k. 69.

²⁶² M. Reicher, op. cit., s. 245.

²⁶³ S. Hiller, op. cit., s. 303.

²⁶⁴ Raport z dokonanej kradzieży z dnia 17 września 1923 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 879, k. 3.

z Funduszu Opłat Studenckich 420 zł dotacji, a bieżące wydatki wynosiły 5500 zł. W takich przypadkach prof. J. Muszyński zmuszony był zwracać się do Ministerstwa WRiOP o możliwość wykorzystania nadwyżki budżetowej, która powstała w wyniku sprzedaży surowców, nasion i sadzonek, co z kolei często odbijało się na prowadzonych badaniach²⁶⁵. Docent W. J. Strażewicz w opisie pięcioletniej działalności Ogrodu winą za ten stan obarczał nie tyle politykę uczelni, ile władze centralne, które ignorowały potrzebę rozwoju krajowego przemysłu zielarskiego²⁶⁶. Jako przykład niedofinansowania może posłużyć fakt, że dopiero w roku akad. 1929/30 udało się zbudować w Ogrodzie niewielką szklarnię (36 m²) – mimo tego, że budynek ten był kluczowy dla kultywacji roślin egzotycznych, których zbiory rokrocznie niszczały w okresie zimowym²⁶⁷. Pomimo skromnych środków w kolejnych rocznych sprawozdaniach z pracy Oddziału Farmaceutycznego można odnaleźć doniesienia o prowadzonych pracach (np. budowie studni, odremontowaniu stajni czy doprowadzeniu wodociągu do działu farmakognostycznego), a także o zakupie nowych sprzętów (np. siewkarni, siewnika, kultywatora) i zwierząt gospodarczych²⁶⁸.

Działalność pracowników Ogrodu została niejednokrotnie doceniona. Po odzyskaniu niepodległości największym wydarzeniem z dziedziny handlu odbywającym się corocznie w regionie Wileńszczyzny stały się tzw. Targi Północne, na których prezentowano lokalne wyroby Iniarskie, drzewne, różne wyroby przemysłu ludowego i bydło²⁶⁹. Już podczas pierwszych Targów w 1928 r. Ogród brał udział w Wystawie Rolniczej i został wyróżniony Medalem Srebrnym, a inspektor W. J. Strażewicz za szerzenie wiadomości o roślinach leczniczych otrzymał dodatkowo Wielki Medal Srebrny²⁷⁰. Na III Targach Północnych i Wystawie

²⁶⁵ Pismo J. Muszyńskiego do ministerstwa WRiOP z dnia 28 maja 1935 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 879, k. 13-14. Zob. też: S. Hiller, op. cit., s. 303.

²⁶⁶ W. J. Strażewicz, *Pięcioletcie istnienia Ogrodu Roślin Lekarskich...*, s. 535-536.

²⁶⁷ Sprawozdanie z działalności Ogrodu roślin lekarskich USB w roku akademickim 1929/30..., k. 108. Zob. też: W. J. Strażewicz, *Pięcioletcie istnienia Ogrodu Roślin Lekarskich...*, s. 535-536. Szklarnię wyremontowano oraz powiększono w roku 1933/34 – W. Jasiński, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok 1933/34...*, s. 373.

²⁶⁸ W. Jasiński, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok akademicki 1931/32...*, s. 311.

²⁶⁹ *Wilno i Województwo Wileńskie 1937*, Wilno, 1937, s. 7.

²⁷⁰ Sprawozdanie z działalności Ogrodu roślin lekarskich USB w roku akademickim 1928/29..., k. 68.

Lniarskiej w Wilnie, które odbywały się na przełomie sierpnia i września 1933 r., Ogrodowi Roślin Lekarskich przyznano Medal Złoty²⁷¹. Na podstawie wyników badań nad uprawą roślin powstawały publikacje, a niektóre z nich były nagradzane, np. starszy asystent Zakładu Farmakognozji dr P. Oficjalski uzyskał w roku akad. 1936/37 z Funduszu Wydziałowego nagrodę za pracę pt. *Toksyczność niektórych gatunków naparstnicy hodowanej w Ogrodzie Roślin Lekarskich USB*²⁷².

²⁷¹ W. Jasiński, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1933/34...*, s. 374.

²⁷² S. Hiller, op. cit., s. 301.

III.B.3. Zakład Chemii Farmaceutycznej

W roku akad. 1921/22 wykłady oraz ćwiczenia z chemii farmaceutycznej prowadził prof. Witold Kraszewski (1874-1943) pracujący wówczas w Zakładzie Chemii Organicznej Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego USB, natomiast w roku 1922/23 zajęcia z tego przedmiotu nie odbywały się²⁷³. Ze względu na brak środków przewidzianych w budżecie Wydziału Lekarskiego na prowadzenie katedry chemii farmaceutycznej, Senat USB na posiedzeniu 19 maja 1922 r. umożliwił korzystanie ze środków katedry higieny²⁷⁴.

Komisja powołana do obsadzenia katedry chemii farmaceutycznej początkowo brała pod uwagę kandydatury dr. Jana Robla (1886-1962) oraz dr. Zygmunta Leyki (1883-?). Zwróciwszy się do profesorów wykładających ten przedmiot na innych polskich uczelniach wyższych, otrzymano odpowiedź od prof. Karola Dziewońskiego (1876-1943) z Krakowa oraz prof. J. Zaleskiego z Warszawy. To właśnie prof. J. Zaleski zaproponował kandydaturę mgr. inż. W. Karaffy-Korbutta²⁷⁵.

Rada Wydziału Lekarskiego na posiedzeniu 4 grudnia 1922 r. uchwaliła jego powołanie na katedrę chemii farmaceutycznej, natomiast 9 lipca 1923 r. prezydent mianował W. Karaffę-Korbutta profesorem nadzwyczajnym chemii farmaceutycznej²⁷⁶. Zaraz po przybyciu do Wilna prof. W. Karaffa-Korbutt rozpoczął organizację Zakładu oraz wykłady dla studentów (od 10 października 1923 r.)²⁷⁷.

Profesor W. Kraszewski swoje zajęcia przeprowadzał w Zakładzie Chemii Organicznej przy ulicy Nowogrodzkiej 22, natomiast prof. W. Karaffa-Korbutt, zorganizował je tymczasowo w lokalu zajmowanym przez Studium

²⁷³ *Spis wykładów i skład Uniwersytetu roku akademickiego 1921-22*, Wilno, b.d., s. 22-23. Zob. też: *Spis wykładów w 1 i 2 trymestrze roku akademickiego 1922-1923...*, s. 23-24; *Spis wykładów na 3 trymestr i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1922-1923...*, s. 18-19.

²⁷⁴ Pismo do dziekanatu Wydziału Lekarskiego w Wilnie z dnia 22 maja 1922 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 876, k. 1.

²⁷⁵ Pismo do MWRiOP z dnia 27 października 1922 roku, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 55, k. 11-12.

²⁷⁶ Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego do Senatu USB z dnia 7 grudnia 1922 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 55, k. 20. Zob. też: Pismo MWRiOP do prof. W. Karaffy-Korbutta z dnia 11 sierpnia 1923 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 55, k. 23; Rada Wydziału Lekarskiego w piśmie z dnia 21 maja 1938 r. zwróciła się do MWRiOP w sprawie mianowania prof. W. Karaffy-Korbutta profesorem zwyczajnym jednak nastąpiło to dopiero po wojnie. Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego USB do MWRiOP, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 55, k. 25.

²⁷⁷ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 462.

Farmaceutyczne przy ulicy Zamkowej 11. Dopiero w listopadzie 1924 r. Zakład otrzymał własny lokal w Kolegium Piłsudskiego. Mieścił się on na drugim piętrze, zajmował 237 m² powierzchni i obejmował dziewięć pomieszczeń, tj. salę ćwiczeń, gabinet profesora, dwa pokoje asystenckie, pokój wagowy, pokój przygotowawczy, pokój siarkowodorowy, kuchnię i pracownię profesora. W 1925 r. lokal został wyposażony w instalację wodną, elektryczną i gazową²⁷⁸. W roku akad. 1937/38 odremontowano cały Zakład (poza gabinetem prof. W. Karaffy-Korbutta), m.in. odmalowano ściany i podłogi, wymieniono również instalację elektryczną²⁷⁹.

Przez lata działalności Zakładu gromadzono różnorakie sprzęty i pomoce naukowe. W roku 1929 inwentarz obejmował m.in. dwa mikroskopy, polarymetr, dwie wagi analityczne, aparat destylacyjny, aparat Dubosque'a oraz aparat Kjeldahla²⁸⁰. W kolejnych latach stale powiększono zaplecze naukowo-dydaktyczne, zakupiono m.in. aparat do oznaczania punktu topnienia, przyrząd do oznaczania jonów wodorowych, suszarkę wodorową, lampę kwarcową czy też autoklaw²⁸¹.

Biblioteka Zakładu w 1929 r. posiadała 159 tomów książek i czasopism²⁸². Zbiory biblioteki zakładowej stale powiększano, np. W roku akad. 1931/32 zakupiono 33 nowe książki, w roku akad. 1933/34 80 książek, a w roku akad. 1936/37 biblioteka powiększyła się o 28 tomów²⁸³.

Przez cały okres istnienia Zakładu na stanowisku kierownika jednostki pozostawał prof. W. Karaffa-Korbutt. Początkowo w Zakładzie pracowała jedynie mgr Matylda Chorzelska zatrudniona na stanowisku starszej asystentki²⁸⁴. W 1924 r. otrzymała stopień doktora farmacji na Uniwersytecie w Nancy za pracę pt. *Nouvelle méthode de dosage du potassium et de l'acide tartrique*²⁸⁵. W kolejnych latach,

²⁷⁸ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 462.

²⁷⁹ K. Pelczar, op. cit., s. 419.

²⁸⁰ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 462.

²⁸¹ K. Pelczar, op. cit., s. 419. Zob. też: Sprawozdanie Zakładu Chemii Farmaceutycznej za rok akademicki 1933/34, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 93, k. 210.

²⁸² S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 462.

²⁸³ W. Jasiński, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok akademicki 1931/32...*, s. 312. Zob. też: W. Jasiński, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1933/34...*, s. 374; *Ibidem*. op. cit., s. 304.

²⁸⁴ *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1923/24*, Wilno, [1924], s. 28.

²⁸⁵ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 463.

w charakterze młodszego asystenta, zatrudniony został mgr Cyprian Ufnal (?-1943), którego zastąpił Waclaw Roźniatowski, a następnie mgr Adam Filemonowicz (1890-1986)²⁸⁶. W roku akad. 1934/35 na stanowisko p.o. młodszego asystenta przyjęty został mgr Henryk Ellert (1908-1970), który zastąpił A. Filemonowicza²⁸⁷. W roku akademickim 1937/38 H. Ellert zastąpił M. Chorzelską na stanowisku starszego asystenta, natomiast posadę p.o. młodszego asystenta otrzymał mgr Stefan Z. Bisikiewicz, zastąpiony w roku 1938/39 przez mgr. Franciszka Pobola²⁸⁸. Od samego początku funkcjonowania Zakład posiadał woźnego, którym był Stanisław Michałowski²⁸⁹.

Profesor W. Karaffa-Korbutt od roku akad. 1923/24 wykładał chemię farmaceutyczną dla studentów trzeciego kursu w wymiarze czterech godzin tygodniowo przez wszystkie trymestry. Dodatkowo prowadził ćwiczenia z tego przedmiotu w trymestrze zimowym i wiosennym, również w wymiarze czterech godzin tygodniowo²⁹⁰. W kolejnym roku liczba godzin ćwiczeń została zwiększona do ośmiu tygodniowo przez trzy trymestry, a od roku akad. 1932/33 wynosiła 11 godzin²⁹¹. W roku akad. 1935/36, ze względu na stopniowe wygaszanie Oddziału Farmaceutycznego, trzeci kurs studiów nie został uruchomiony, a w Zakładzie nie odbywały się planowe zajęcia z chemii farmaceutycznej²⁹². Prowadzono za to przedmioty nieobowiązkowe, np. W roku akad. 1936/37 odbywały się wykłady z chemii gazów bojowych dla studentów III kursu medycyny, na które uczęszczało ok. 40 studentów, oraz ćwiczenia z otrzymywania i badania

²⁸⁶ Sprawozdanie z działalności Zakładu Chemii Farmaceutycznej za rok akademicki 1925/26, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 85, k. 84. Zob. też: *Skład Uniwersytetu w latach 1924/25, 1925/26 i 1926/27*, Wilno, [1927], s. 29; *Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1927/28 i 1928/29...*, s. 27.

²⁸⁷ *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1934/35*, Wilno, [1935], s. 38.

²⁸⁸ *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38*, Wilno, [1938], s. 40. Zob. też: *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39*, Wilno, [1939], s. 160.

Magistra H. Ellerta miała zastąpić mgr Janina Odżyńska, jednak przed rozpoczęciem roku akad. 1937/38 zrezygnowała ze stanowiska – Pismo do Rektora z dnia 23 września 1937 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 85, k. 48.

²⁸⁹ Składy Uniwersytetu za lata 1923-1939.

²⁹⁰ *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1923-24*, Wilno, [1924], s. 30-31.

²⁹¹ *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1924-25*, Wilno, [1925], s. 41-42. Zob. też: *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1932-33*, Wilno, [1933], s. 57-58.

²⁹² *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1935-36*, Wilno, [1936], s. 52.

gazów bojowych, które ukończyło 12 studentów farmacji²⁹³.

Z końcem roku akad. 1935/36 zgodnie z decyzją MWRiOP Zakład miał zakończyć działalność²⁹⁴. Tymczasem wskutek zbyt małej liczby miejsc w pracowni chemii farmaceutycznej, część studentów czwartego roku miała do odbycia zaległe ćwiczenia. Z tego względu dziekan Wydziału Lekarskiego zwrócił się do MWRiOP z prośbą o wydłużenie o rok funkcjonowania Zakładu Chemii Farmaceutycznej, czyli do końca roku akad. 1936/37²⁹⁵.

Brak planowych zajęć utrzymywał się do roku akad. 1938/39, kiedy ponownie ruszył trzeci kurs studiów farmaceutycznych, a wykłady i ćwiczenia z chemii farmaceutycznej powróciły w poprzednim wymiarze czasowym²⁹⁶.

Badania prowadzone w Zakładzie dotyczyły metod analizy preparatów farmaceutycznych, a ich wyniki zostały uwzględnione m.in. W podręczniku napisanym przez M. Chorzelską i A. Filemonowicza pt. *Analiza i preparatyka farmaceutyczna*, który stanowił jedno z najważniejszych dokonań Zakładu Chemii Farmaceutycznej²⁹⁷. Książka ta, wydana w 1934 r. ze środków Związku Zawodowego Farmaceutów Pracowników Rzeczypospolitej Polskiej, była o tyle istotna, że w owym czasie brakowało podręczników napisanych w języku polskim. Oczekiwali jej nie tylko studenci, ale i aptekarze, którzy potrzebowali fachowych informacji na temat analiz chemicznych. Profesor W. Karaffa-Korbutt w przedmowie do książki podkreślał fakt, że autorzy nie powielali jedynie opisów z podręczników zagranicznych, ale każdą z metod sprawdzili osobiście w pracowniach chemicznych USB. Metody te z łatwością można było odtworzyć nie tylko w dobrze wyposażonych laboratoriach, ale i w przyaptecznych pracowniach.

Podręcznik podzielono na dwie części. Pierwszą z nich autorzy poświęcili podstawom pracy w laboratorium takim jak suszenie osadów, sublimacja, krystalizacja czy oznaczanie temperatury topnienia. Druga dotyczyła już szczegółowych kwestii, m.in. analizy związków organicznych oraz preparatyki wybranych farmaceutyków²⁹⁸.

²⁹³ S. Hiller, op. cit., s. 304.

²⁹⁴ Zob. s. 77-83.

²⁹⁵ Wg stanu na dzień 5 maja 1936 r. było to 15 osób – Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego do MWRiOP, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 876, k. 9.

²⁹⁶ *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1938-39...*, s. 58-59.

²⁹⁷ M. Chorzelska, A. Filemonowicz, *Analiza i preparatyka farmaceutyczna: podręcznik przeznaczony do użytku studentów farmacji, medycyny, aptekarzy i lekarzy*, Warszawa, 1934.

²⁹⁸ M. Bilek, *Apteka pełna książek*, Aptekarz Polski, 2015, nr 108, s. 13-18.

Profesor J. Muszyński w recenzji zamieszczonej na łamach *Kroniki Farmaceutycznej* podkreślał, że do podręcznika wprowadzono nowoczesne metody analityczne, np. metodę chlorometryczną przy badaniu tłuszczów. W innej recenzji, zamieszczonej w *Kronice Farmaceutycznej*, jej autor podsumował:

„Analiza i preparatyka dzięki swym powyższym zaletom niezawodnie odda wielkie usługi zarówno studentowi jako też i aptekarzowi w jego codziennej pracy. Byłoby tedy wielce wskazany, aby dzieło to znalazło się w księgozbiórce każdego farmaceuty²⁹⁹”.

W toku badań prowadzonych w Zakładzie próbowano również określić chłonność różnych gatunków ziemi względem gazów trujących, a także badano różne gatunki szkła (zwłaszcza te stosowane do produkcji ampułek). Prowadzono również prace nad zastosowaniem lampy kwarcowej do badań farmaceutycznych³⁰⁰. Należy również wspomnieć o ważnym osiągnięciu, jakim było wydanie w 1929 r. podręcznika *Chemja farmaceutyczna* autorstwa prof. W. Karaffy-Korbutta³⁰¹.

W 1939 r. wydano z funduszy Związku Zawodowego Farmaceutów Pracowników podręcznik z dziedziny gazów bojowych autorstwa W. Karaffy-Korbutta – *Chemia gazów bojowych dla farmaceutów, lekarzy i słuchaczy kursów przeciwigazowych*. Była to o tyle ważna publikacja, że stanowiła pozycję jedynie dla ludzi z odpowiednim przygotowaniem chemicznym. Zawierała własności gazów bojowych, ich klasyfikację oraz sposoby na niszczenie gazów i odkażanie³⁰².

W pracy naukowej na przeszkodzie stawała często dostępność niezbędnych odczynników chemicznych. Przykładem może być rok 1927, kiedy przesyłka z chemikaliami z Berlina została zatrzymana na granicy ze względu na nieopłacone cło, chociaż odczynniki powinny być z niego zwolnione ze względu na przeznaczenie do celów naukowych, a nie leczniczych³⁰³. Dokumentacja

²⁹⁹ M. Bilek, *Inspektorzy farmaceutyczni województwa krakowskiego*, Nowy Targ, Kraków, 2011, s. 115-118.

³⁰⁰ Sprawozdanie Zakładu Chemii Farmaceutycznej za rok akademicki 1933/34..., k. 211.

³⁰¹ Sprawozdanie Zakładu Chemii Farmaceutycznej 1929-1930, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 89, k. 102. Zob. też: W. Karaffa-Korbutt, *Chemja farmaceutyczna: kurs uniwersytecki dla farmaceutów i studentów farmacji*, Lwów, 1929.

³⁰² J. Muszyński, *Książka na czasie*, Słowo, 1939, t. 18, nr 252, s. 4.

³⁰³ Pismo Rektora USB do Dyrekcji ceł z dnia 8 maja 1927 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 876, k. 4.

zachowana w Archiwum USB świadczy o tym, że nie był to przypadek odosobniony³⁰⁴.

Wkrótce po przyjeździe do Wilna prof. W. Karaffa-Korbutt wstąpił do Polskiego Towarzystwa Chemicznego (1923 r.), a w roku akad. 1933/34 pełnił funkcję przewodniczącego Oddziału Wileńskiego³⁰⁵. Doktor M. Chorzelska była m.in. członkiem Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika, Towarzystwa Kultury i Oświaty oraz Stowarzyszenia Asystentów Uniwersytetu Stefana Batorego³⁰⁶.

³⁰⁴ Pismo Rektora USB do Dyrekcji ceł z dnia 29 lipca 1935 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 876, k. 7.

³⁰⁵ Akta osobowe Władysława Karaffy-Korbutta, Archiwum Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, sygn. 173/235, k.1-7. Zob. też: Sprawozdanie Zakładu Chemii Farmaceutycznej za rok akademicki 1933/34..., k. 211.

³⁰⁶ Sprawozdanie Zakładu Chemii Farmaceutycznej za rok akademicki 1933/34..., k. 211.

III.B.4. Zakład Farmacji Stosowanej

Już w połowie lat dwudziestych prof. J. Muszyński opisywał w sprawozdaniach Oddziału trudną sytuację spowodowaną brakiem specjalistycznych katedr toksykologii oraz farmacji stosowanej³⁰⁷. W roku 1926 dyrektor Oddziału wysunął kandydaturę dr. H. Ruebenbauera na katedrę farmacji stosowanej w charakterze profesora nadzwyczajnego³⁰⁸.

W piśmie do MWRiOP z 11 grudnia 1929 r. dziekan Wydziału Lekarskiego prof. W. Jakowicki podkreślił, że spośród wszystkich uczelni posiadających wydział bądź oddział farmaceutyczny, tylko Uniwersytet Stefana Batorego nie ma katedry farmacji stosowanej. Było to o tyle ważne, że jeśli wcześniej dużą część studentów stanowili doświadczeni pracownicy aptek, to z biegiem lat na studia wstępowały osoby będące zaraz po szkole średniej, nie mające żadnej praktyki w przygotowywaniu leków³⁰⁹. Rada Wydziału Lekarskiego na posiedzeniu 18 listopada 1930 r. jednogłośnie postanowiła powołać dr. H. Ruebenbauera na to stanowisko, jednak w sprawozdaniu Oddziału za rok akad. 1930/31 można odnaleźć uwagę o przedłużającym się braku zatwierdzenia tej nominacji³¹⁰. Oficjalna odpowiedź nadeszła dopiero w marcu 1935 r., kiedy dyrektor Biura Personalnego MWRiOP Jan T. Lipka w piśmie do Rektoratu USB uznał wniosek o nominację za bezcelową w obliczu planowanej likwidacji Oddziału³¹¹.

W trakcie roku akad. 1936/37 Rada Wydziałowa (komisja czasowa dla obsadzenia katedry farmacji stosowanej w składzie pięciu osób) ponowiła uchwałę o powołaniu dr. H. Ruebenbauera na katedrę. Odpowiednie wnioski, po zatwierdzeniu ich przez Senat USB, zostały przesłane do MWRiOP, które

³⁰⁷ Sprawozdanie z Oddziału Farmaceutycznego USB za rok 1925/26, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 85, k. 84.

³⁰⁸ J. Muszyński, *Ś.p. prof. Henryk Ruebenbauer*, Farmacja Polska, 1946, t. 2, nr 3/4, s. 65.

³⁰⁹ Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego do MWRiOP w sprawie utworzenia katedry Farmacji Stosowanej, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 203, k. 218.

³¹⁰ Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego do Senatu USB w sprawie powołania dr. Henryka Ruebenbauera na katedrę farmacji stosowanej, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 61, k. 3. Zob. też: Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok akademicki 1930/31, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 90, k. 80.

³¹¹ Pismo Dyrektora Biura Personalnego MWRiOP z dnia 1 marca 1935 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 61, k. 10.

zatwierdziło utworzenie nowej katedry 12 sierpnia 1937 roku³¹². Profesor H. Ruebenbauer objął swoje obowiązki 11 października 1937 roku³¹³. Dnia 5 listopada 1937 r. prof. H. Ruebenbauer wygłosił wykład inauguracyjny w Auli Kolumnowej pt. *Jak powstają leki*, natomiast za datę rozpoczęcia działalności Zakładu można uznać 9 stycznia 1938 roku³¹⁴.

W październiku 1935 r. utworzono w USB Aptekę Uniwersytecką³¹⁵. Podlegała ona Akademickiemu Ośrodkowi Zdrowia (Oddziałowi A) i miała za zadanie zaopatrywać w leki wszystkie kliniki i zakłady USB³¹⁶. W planach było również realizowanie recept dla studentów oraz pracowników uczelni, na co zgody nie wyraziło Ministerstwo Opieki Społecznej³¹⁷. Kolejnym etapem organizacji Apteki było przejście jej przez Wydział Lekarski USB oraz przekształcenie w samodzielny zakład. Ministerstwo WRiOP wyraziło na to zgodę 30 lipca 1937 roku³¹⁸. Oficjalne przekazanie nastąpiło 6 września 1937 r., w imieniu Akademickiego Ośrodka Zdrowia występował Władysław Siemaszko, natomiast Wydział Lekarski USB reprezentował mgr J. Welento z Zakładu Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich³¹⁹.

W roku 1938 Apteka została przyłączona do Zakładu Farmacji Stosowanej,

³¹² K. Pelczar, op. cit., s. 317. Zob. też: Pismo Rektora USB do dziekana Wydziału Lekarskiego USB z dnia 7 września 1937 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 872, k. 178.

³¹³ Pismo z dziekanatu Wydziału Lekarskiego USB do Rektoratu USB z dnia 16 października 1937 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 61, k. 16.

³¹⁴ H. Ruebenbauer, *Jak powstają leki*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego 1937, t. 13, z. 4, s. 213-234. Zob. też: K. Pelczar, op. cit., s. 420.

³¹⁵ Wniosek do Urzędu Wojewódzkiego w Wilnie w sprawie zezwolenia na prowadzenie apteki Klinik Uniwersyteckich w Wilnie, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 7. Zob. też: Pismo prof. H. Ruebenbauera do Ministerstwa Opieki Społecznej z dnia 10 marca 1938 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 101.

³¹⁶ Projekt regulaminu Apteki Uniwersyteckiej z dnia 11 listopada 1935 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 10.

³¹⁷ Studentom miała przysługiwać zniżka 50%, natomiast pracownikom 30% – Regulamin wewnętrzny Apteki Uniwersyteckiej w Wilnie, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 10. Zob. też: Pismo z Ministerstwa Opieki Społecznej z dnia 12 października 1935 r., LCVA: 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 3.

³¹⁸ Pismo MWRiOP do dziekanatu Wydziału Lekarskiego USB; LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 73.

³¹⁹ Protokół przekazania Apteki USB; LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 74; ze względu na wycofanie wkładu finansowego przez Akademicki Ośrodek Zdrowia dziekan Wydziału Lekarskiego USB musiał ubiegać się w MWRiOP o znaczną pożyczkę potrzebną na funkcjonowanie Apteki Pismo do MWRiOP z dnia 21 października 1936 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 49-50.

a jej kierownikiem został prof. H. Ruebenbauer³²⁰. Pragnął on, aby Apteka stała się „wzorcową” i funkcjonowała podobnie jak Kliniki USB, umożliwiając studentom odbywanie w niej zajęć. W tym celu zwrócił się do Ministerstwa o nadanie Aptece praw aptek publicznych i możliwość prowadzenia sprzedaży detalicznej³²¹. Ministerstwo postawiło warunek przeniesienia Apteki, która funkcjonowała dotychczas przy ulicy Wielkiej 24, w głębi dziedzińca akademickiego, w miejsce mniej oddalone od Klinik USB na Antokolu³²². Warunek ten prof. H. Ruebenbauer uważał za niemożliwy do spełnienia ze względu na planowaną przeprowadzkę Klinik na Zakret, przy ulicy Konarskiego³²³.

We wrześniu 1938 r. prof. H. Ruebenbauer, w porozumieniu z kierownikiem Kliniki Wewnętrznej USB prof. A. Januszkiewiczem i po uzyskaniu opinii Rady Wydziału Lekarskiego, przejął działającą przy Klinice Aptekę, jako filię Apteki USB przy Zakładzie Farmacji Stosowanej. Miało to na celu umożliwienie funkcjonowania Apteki w zgodzie z obowiązującymi przepisami³²⁴.

Zakład Farmacji Stosowanej mieścił się, w odróżnieniu od pozostałych jednostek Oddziału, w Kolegium Piłsudskiego przy ulicy Zakretowej 23, przy czym w sprawozdaniu dziekana prof. K. Pelczara za rok akad. 1937/38 warunki lokalowe opisywane były jako niewystarczające, a przydzielenie Zakładowi kolejnych pomieszczeń miało stanowić warunek uruchomienia ćwiczeń z farmacji stosowanej w następnym roku akademickim³²⁵.

Profesor H. Ruebenbauer planował utworzenie w katedrze farmacji stosowanej odrębnego Zakładu Badania Żywności i ustanowienia w nim etatu starszego asystenta, który poprowadziłby ćwiczenia z badania żywności. We wniosku do MWRiOP zaproponował na to stanowisko kandydaturę mgr. K. L. Przeniosło³²⁶.

³²⁰ K. Pelczar, op. cit., s. 420.

³²¹ Pismo do Ministerstwa Opieki Społecznej z 10 marca 1938 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 101-102.

³²² Pismo z Urzędu Wojewódzkiego w Wilnie do dziekana Wydziału Lekarskiego USB z 17 marca 1939 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 113.

³²³ Pismo prof. H. Ruebenbauera do dziekana Wydziału Lekarskiego z dnia 25 marca 1939 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 114.

³²⁴ Pismo prof. H. Ruebenbauera do Urzędu Wojewódzkiego w Wilnie z dnia 21 września 1938 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 111.

³²⁵ K. Pelczar, op. cit., s. 413.

³²⁶ Wniosek do MWRiOP z dnia 25 marca 1939 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 61, k. 19.

Skład osobowy Zakładu Farmacji Stosowanej w 1938 r. przedstawiał się następująco:

- kierownik – prof. H. Ruebenbauer;
- młodszy asystent – mgr Tadeusz Burchaciński
- woźny – Józef Bajko.

W roku akad. 1938/39 Apteka liczyła siedmiu pracowników:

- adiunkta aptekarskiego, dr. farm. Florentynę Biełozabską (1903-1975);
- asystentów Apteki, mgr Tacjanę Ellertową, mgr Felicję Kozłowską, mgr Danutę Rykównę;
- sekretarza rachunkowego, Felicję Bastowską;
- woźnego oraz gońca³²⁷.

W roku akad. 1938/39 prof. H. Ruebenbauer, w związku z uruchomieniem trzeciego kursu farmacji, prowadził w każdym z trzech trymestrów wykłady z farmacji stosowanej w wymiarze czterech godzin tygodniowo (w sali Zakładu Farmakologii) oraz ćwiczenia z farmacji stosowanej 12 godzin tygodniowo, które odbywały się w pomieszczeniach Zakładu³²⁸.

Przez cały okres istnienia Zakładu trwały prace nad jego organizacją, dlatego też nie zdołano rozwinąć zaawansowanej działalności naukowej. Poza wykładem inauguracyjnym, prof. H. Ruebenbauer opracował na prośbę dyrekcji Państwowego Zakładu Higieny rozdział pt. *Przedmioty użytku*, na potrzeby Kodeksu spożywczego, a także wygłosił na kursach medycyny społecznej referat o *falszowaniu artykułów spożywczych*³²⁹. W roku 1939 wygłosił referat na Zjeździe Kierowników Oddziałów Badania Żywności pt. *Interpretacja sześciu artykułów rzeczoznawczych rozporządzenia o nadzorze nad żywnością*³³⁰.

Profesor H. Ruebenbauer należał do Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego oraz Wileńsko-Nowogrodzkiej Izby Lekarskiej³³¹.

³²⁷ Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39..., s. 166.

³²⁸ *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1938-39*, Wilno b.d., s. 106-107.

³²⁹ K. Pelczar, op. cit., s. 420.

³³⁰ F. W. Kudrzycka-Biełozabska, *Henryk Ruebenbauer (1881-1944)*, *Farmacja Polska* 1954, t. 10, nr 12, s. 320-321.

³³¹ A. Dzięczkowski, op. cit., s. 63.

III.B.5. Plany likwidacji Oddziału oraz wygaszanie studium w latach 1933-1936

Rok 1933 był ważny dla szkolnictwa w Polsce. Dnia 15 marca 1933 r. Sejm RP uchwalił nową ustawę o szkołach wyższych, którą nazywano, od nazwiska ministra WRiOP Janusza Jędrzejewicza (1885-1951), ustawą jędrzejewiczowską. Ograniczała ona w wielu kwestiach autonomię uczelni. Według jej zapisów Rada Ministrów, na wniosek ministra WRiOP, mogła tworzyć bądź likwidować oddziały i wydziały niezależnie od decyzji władz uczelni. Minister miał również możliwość przeniesienia w stan nieczynny, a po roku na emeryturę profesorów, którzy wskutek zmian organizacyjnych utracili możliwość pracy w danej jednostce³³².

Ustawa weszła w życie 1 września 1933 r., a minister szybko skorzystał z nowych prerogatyw i już 25 września 1933 r. wydał rozporządzenie, w którym ogłosił zwinięcie 52 katedr na siedmiu uczelniach wyższych. Część z nich była nieobsadzona, w tych przypadkach była to decyzja jedynie o charakterze porządkowym, jednak w pozostałych prowadziła do odsunięcia profesorów od ich obowiązków. Powodem miały być przede wszystkim względy ekonomiczne, ponieważ po zwinięciu danej jednostki Ministerstwo Skarbu natychmiast zamykało przyznany jej kredyt. Opozycja widziała jednak w tym posunięciu element walki politycznej z uczonymi, opowiadającymi się przeciw stronnictwu sanacyjnemu³³³.

Co prawda, w rozporządzeniu Ministra WRiOP z dnia 25 września 1933 r. katedry specjalne Oddziału nie zostały wymienione, jednak w prasie wileńskiej oraz czasopiśmie farmaceutycznych kwestia ta była szeroko dyskutowana³³⁴. O ile na innych wydziałach takie posunięcie mogłoby znacząco utrudnić proces dydaktyczny, o tyle w przypadku Oddziału Farmaceutycznego USB zamknięcie dwóch katedr specjalnych oznaczałoby likwidację kierunku farmacji

³³² S. Wielgus, *Uczelnie wyższe i instytuty naukowe w II Rzeczypospolitej. Polskie towarzystwa naukowe*, Notatki Płockie, 2002, nr 3/2, s. 7.

³³³ J. Sadowska, *Jędrzejewiczowska reforma oświaty w latach 1932-1933*, Białystok, b.d., s. 404-406 (praca doktorska obroniona na Uniwersytecie w Białymstoku); *Zarządzenie Ministra WRiOP z dnia 25 września 1933 r. O zwinięciu niektórych katedr i zakładów naukowych w szkołach akademickich*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, 1933, t. 16, nr 16 (12 111), s. 675-678.

³³⁴ F. Herod, *Niebezpieczeństwo zwinięcia Oddziału Farmaceutycznego w Wilnie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1933, nr 38, s. 496-497; *Aptekarze Nowogródzczyzny o Oddziale Farmaceutycznym w Wilnie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1933, nr 39, s. 513. Zob. też: W. Charkiewicz, *Oddział Farmacji na USB*, Słowo, 1933, t. 12, nr 251.

na Uniwersytecie Wileńskim. Taki los spotkał np. kierunek romanistyki na Wydziale Humanistycznym USB, który został zamknięty po usunięciu prof. Stefana Glixelli (1888-1938)³³⁵. Pomimo że oficjalnie cały czas zaprzeczano tym informacjom, to według agencji prasowej „Iskra” postanowiono wstrzymać przyjmowanie kandydatów na kierunek farmaceutyczny³³⁶.

Niebezpieczeństwo zamknięcia Oddziału wywołało głębokie oburzenie środowiska farmaceutycznego. Dnia 9 września 1933 r. aptekarze zrzeszeni w Okręgu Nowogródzkim Polskiego Powszechnego Towarzystwa Farmaceutycznego (PPTF) wystosowali pismo do marszałka J. Piłsudskiego, w którym prosili o wstawiennictwo w obronie Oddziału. Odezwa brzmiała następująco:

„[...] My aptekarze Ziemi Kresowych, zrzeszeni w Nowogródzkim Oddziale Polskiego Powszechnego T-wa Farmaceutycznego, zebrani na walnym zgromadzeniu w dn[ui] 9 września 1933 r. w Nowogródku, głęboko zaniepokojeni wiadomością, iż Rząd nosi się z zamiarem skasowania Oddziału Farmaceutycznego przy Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, zwracamy się do Ciebie, Panie Marszałku, jako do Pierwszego Syna tej Ziemi, z najgorętszą prośbą o powstrzymanie nowego ciosu, jaki grozi naszej Almae Matris, i całkowicie popieramy akcję, wszczętą przez Wileńskie T-wo Farmaceutyczne, przyłączając się do jego memorjału.

Ufni, iż prośba nasza poruszy Twe wielkie serce, w ręce Twe składamy losy tak nam drogiej i potrzebnej uczelni³³⁷.

Członkowie oddziału wileńskiego PPTF wystosowali sprzeciw skierowany do marszałka J. Piłsudskiego, w którym można przeczytać:

„[...] Dlaczego te Kresy nasze, gnębione i niszczone tyle lat przez zaborców, pozbawione przez 110 lat wyższej uczelni, którą Pan Marszałek w całej świetności wskrzesił mają pierwsze paść ofiarą oszczędności budżetowych.

Wszak synowie ziemi naszej składali zawsze tyle dowodów poświęcenia i patriotyzmu. W dziejach konspiracyjnej walki o niepodległość Ojczyzny składali niejedną daninę i farmaceuci kresowi³³⁸.

Co więcej, na Zjeździe delegatów PPTF i Związku Zawodowego

³³⁵ J. Sadowska, op. cit., s. 406-407.

³³⁶ *Losy Oddziału Farmaceutycznego na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1933, nr 40, s. 528.

³³⁷ *Aptekarze Nowogródzczyzny o Oddziale Farmaceutycznym w Wilnie...*, s. 513.

³³⁸ F. Herod, op. cit., s. 496-497.

Farmaceutów Pracowników w Poznaniu 11 września 1933 r. przyjęto jednomyślnie rezolucję nawołującą ministra WRiOP do zaprzeczenia pogłoskom o likwidacji Oddziału Farmaceutycznego USB. Tę samą rezolucję przyjęli również 13 września 1933 r. członkowie Sekcji Nauk Farmaceutycznych XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu³³⁹.

Powyższe przykłady świadczą o niezwykle emocjonalnej reakcji środowiska na pogłoski o planowanym zwinięciu katedr farmaceutycznych w Wilnie. Początkowo argumenty patriotyczne przeważały nad merytorycznymi. Nie bez znaczenia był również fakt, że odezwy kierowano nie do ministra WRiOP, ale do marszałka J. Piłsudskiego, który z Wilnem i wskrzeszoną uczelnią był osobiście związany.

Dnia 22 października 1933 r. przekazano telefonicznie władzom uczelni decyzję o wstrzymaniu zapisów na pierwszy rok studiów³⁴⁰. 24 lipca 1934 r. naczelnik wydziału w MWRiOP, Józef Stypiński, wystosował do władz Wydziału Lekarskiego USB pismo, w którym oficjalnie potwierdził plany zamknięcia Oddziału. Wraz z końcem roku akad. 1935/36 likwidacji miała ulec katedra chemii farmaceutycznej, a rok później katedra farmakognozji i hodowli roślin lekarskich³⁴¹.

Dnia 30 czerwca 1934 r. dziekan Wydziału Lekarskiego podjął próbę uruchomienia pierwszego roku studiów oraz drugiego roku dla tych studentów, którzy rozpoczęli studia pokrewne (przyrodnicze, rolnicze), a chcieliby kontynuować naukę na farmacji³⁴².

Z tego samego dnia pochodzi pismo dziekana do MWRiOP, w którym przedstawił stanowisko Rady Wydziału Lekarskiego, jakie Rada uchwaliła na posiedzeniu w dniu 24 czerwca 1934 roku³⁴³. W piśmie tym przedstawiono argumenty za zachowaniem Oddziału. Przede wszystkim podkreślono znaczenie Uniwersytetu Wileńskiego dla nauki i kultury polskiej w regionie Wileńszczyzny. Fakt, że uniwersytet ten był najdalej na północ wysuniętą polską placówką naukową

³³⁹ Ibidem.

³⁴⁰ Pismo ministra WRiOP w sprawie zachowania Oddziału farmaceutycznego, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 28.

³⁴¹ Pismo do dziekanatu Wydziału Lekarskiego USB z dnia 24 lipca 1934 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 18.

³⁴² Wniosek dziekana Wydziału Lekarskiego USB do MWRiOP z dnia 30 czerwca 1934 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 93.

³⁴³ Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego do MWRiOP z dnia 30 czerwca 1934 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 21.

sprawa, że to właśnie tu przybywali najczęściej studenci z innych krajów, m.in. z Łotwy i z Litwy. Zamknięcie Oddziału Farmaceutycznego, jak również innych kierunków, mogło spowodować obniżenie renomy oraz zasięgu polskiej kultury i nauki³⁴⁴. W piśmie podkreślono również wpływ, jaki wywiera działalność Oddziału na ekonomię regionu. To właśnie powstanie Oddziału Farmaceutycznego w Wilnie wskazano jako główny czynnik rozwoju przemysłu zielarskiego³⁴⁵.

Kwestia likwidacji Oddziału doprowadziła do konsolidacji organizacji farmaceutycznych, które zjednoczyły się w walce o zachowanie studium wileńskiego. Dnia 27 lutego 1936 r. warszawski farmaceuta Stanisław Bukowski, który pełnił obowiązki prezesa Związku Polskiego Przemysłu Farmaceutycznego, oraz prezes stowarzyszenia Nowa Farmacja Kornel Piotrowski zostali przyjęci przez ministra WRiOP Wojciecha Świętosławskiego (1881-1968)³⁴⁶. Złożyli oni na jego ręce, powstały z inicjatywy stowarzyszenia Nowa Farmacja, memoriał, podpisany przez wszystkie organizacje farmaceutyczne oraz związki przemysłu chemiczno-farmaceutycznego³⁴⁷. Oprócz argumentów o wysokim poziomie nauczania na Uniwersytecie Wileńskim oraz jedynej możliwości studiowania farmacji dla ludzi z Kresów Wschodnich, podkreślano, że Oddział w znaczący sposób wpływał na życie gospodarcze regionu poprzez prace nad aklimatyzacją i uprawą roślin leczniczych i przemysłowych (soja). W podsumowaniu odezwy zaznaczono, że korzyści płynące z jego istnienia, zarówno na polu naukowym, jak i kulturalnym znacząco przewyższają koszty jego utrzymania, które oszacowano na 50 tys. złotych rocznie³⁴⁸.

Sprawa utrzymania Oddziału znalazła się również w Sejmie RP. Podczas

³⁴⁴ W 1933 r. zamknięto w USB katedrę historii literatury powszechnej, katedrę filologii romańskiej, katedrę prawa i procesu karnego, katedrę chorób wewnętrznych, katedrę biologii oraz katedrę architektury polskiej – *Zarządzenie Ministra WRiOP z dnia 25 września 1933 r...*, s. 675-678.

³⁴⁵ Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego do MWRiOP z dnia 30 czerwca 1934 r..., k. 21.

³⁴⁶ *Sprawa reaktywowania uniwersyteckiego studjum farmaceutycznego w Wilnie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1936, nr 7, s. 88. Zob. też: Pismo prezesa stowarzyszenia Nowa Farmacja do rektora USB, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 44.

³⁴⁷ Memoriał podpisali przedstawiciele: stowarzyszenia Nowa Farmacja, czasopisma Farmacja Współczesna, PPTF, czasopisma Wiadomości Farmaceutyczne, Warszawskiego Towarzystwa Farmaceutycznego (WTF), Związku Zawodowego Farmaceutów Pracowników – Memoriał organizacji farmaceutycznych do MWRiOP z dnia 27 lutego 1936 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 45-46.

³⁴⁸ *Utrzymanie Oddziału Farmaceutycznego na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1936, nr 8, s. 95.

dyskusji nad budżetem Ministerstwa WRiOP, 21 lutego 1936 r. głos zabrała posłanka Wanda Pełczyńska z Wilna, która przy omawianiu potrzeb USB stanęła w obronie Oddziału podkreślając jego zasługi na polu rozwoju wileńskiego zielarstwa³⁴⁹. Powiedziała m.in.

„[...] przechodzę teraz do sprawy, o której nie mogę ani przez chwilę myśleć jako o sprawie straconej. Będę walczyła o tę sprawę z uporem kresowym, ale podobno ta nieustępliwość jest właśnie cechą dodatnią naszych natur... Uniwersytet Wileński nie może być pozbawiony studium farmaceutycznego... wiem, że będę bronić placówki, którą otacza głęboką miłością Wilno i cała Ziemia Wileńska”³⁵⁰.

Przez cały rok akad. 1935/36 Rada Wydziału Lekarskiego USB kontynuowała starania, aby ocalić Oddział Farmaceutyczny. Dnia 3 grudnia 1935 r. Rada przyjęła memoriał opracowany przez Komisję Oddziału Farmaceutycznego i uchwaliła, aby doręczyć go do Ministerstwa³⁵¹. Dnia 14 lutego 1936 r. Rada Wydziału Lekarskiego USB wystosowała pismo do MWRiOP, w którym zawarto memoriał oraz proszono ministra o przyjęcie delegatów Rady³⁵². W memoriale szczegółowo opisano tradycje nauczania farmacji w Wilnie, przedstawiono postacie J. Sartorisa, J. Śniadeckiego oraz J. F. Wolfganga. Podkreślono także rosnące potrzeby społeczeństwa pod względem liczby aptek i farmaceutów. Zamknięcie Oddziału zahamowałoby rozwój przemysłu farmaceutycznego. W stosunkowo ubogim regionie Wileńszczyzny młodych ludzi, pragnących studiować farmację, nie stać było na wyjazd do Warszawy czy Krakowa, natomiast absolwenci innych uczelni niechętnie przenosili się do niewielkich miasteczek i wsi Kresów Północnych. Podniesiono również kwestie polityczne. Zasugerowano, że ograniczenie wpływów USB byłoby na rękę władzom litewskim w Kownie³⁵³.

W marcu 1936 r. delegaci Rady zostali przyjęci przez wiceministra Bronisława Żongołowicza (1870-1944), a w kwietniu przez ministra

³⁴⁹ *Wileńskie Studium Farmaceutyczne w Sejmie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1936, nr 6, s. 75.

³⁵⁰ B. Leszczyłowski, *Oddział Farmaceutyczny Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie 1938/39...*, s. 104.

³⁵¹ K. Michejda, op. cit., s. 267.

³⁵² Memoriał Rady Wydziału Lekarskiego USB w sprawie zachowania Oddziału Farmaceutycznego z dnia 14 lutego 1936 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 30.

³⁵³ Ibidem.

W. Świątosławskiego³⁵⁴.

Prawdopodobnie dzięki zabiegom władz uczelni wileńskiej i organizacji farmaceutycznych 16 maja 1936 r. minister W. Świątosławski uchylił zarządzenie z 1933 r. Nie ma dokładnych informacji na temat powodów zmiany decyzji przez ministra. Być może wpłynęła na to opinia wiceministra B. Żongołłowicza, który był związany z USB, gdzie wykładał prawo kanoniczne.

Wskutek decyzji ministra utrzymano dwie katedry specjalistyczne Oddziału, a także wznowiono nabór na rok akad. 1936/37 r. Decyzję ministra odczytano na posiedzeniu Rady Wydziału 26 maja 1936 roku³⁵⁵.

Po otrzymaniu informacji o reaktywacji Oddziału rozpoczęto przygotowania do uruchomienia jesienią pierwszego roku studiów. Profesor J. Muszyński powrócił także do kwestii utworzenia nowych katedr specjalnych, tj. katedry farmacji stosowanej i galenowej, której otwarcie przewidywał do roku akad. 1938/39, oraz katedry chemii toksykologicznej, która miała powstać do roku akad. 1939/40³⁵⁶.

W ostatnim roku istnienia Uniwersytetu postanowiono unormować stosunek Oddziału do Wydziału Lekarskiego USB. Powstał wówczas projekt regulaminu, który odczytano na posiedzeniu Rady Wydziału Lekarskiego 7 marca 1939 r.

Według niego Rada Wydziału Lekarskiego decydowała o rozdzieleniu funduszy i zatwierdzała coroczny budżet Oddziału. W jej gestii leżały również decyzje personalne dotyczące wykładowców Oddziału, urlopów profesorów i docentów czy też przyjmowanie uczonych z innych wydziałów. Rada podejmowała także decyzje odnośnie nadawania stopnia doktora oraz honorowych stopni naukowych, ustanawiała egzaminy wstępne, a także decydowała o liczbie przyjmowanych kandydatów.

Dziekan Wydziału Lekarskiego sprawował przede wszystkim władzę wykonawczą – nadzorował rozdział pomieszczeń oraz zakładów i kontrolował wydatkowanie dotacji. Zajmował się również sprawami studenckimi, takimi jak urlopy, kary, pożyczki czy zapomogi.

Komisja Oddziału Farmaceutycznego była ciałem opiniującym. Do jej zadań należało przygotowywanie wniosków w sprawach dotyczących Oddziału, nadzorowała terminy zajęć, układała regulamin egzaminów i program nauczania.

³⁵⁴ K. Michejda, op. cit., s. 267.

³⁵⁵ Pismo ministra WRiOP w sprawie zachowania Oddziału farmaceutycznego..., k. 28.

³⁵⁶ Ibidem, s.39. Zob. też: Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok akademicki 1935/36, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 95, k.115-116.

Zwoływał ją i jej przewodniczył dyrektor Oddziału Farmaceutycznego. Reprezentował on Oddział Farmaceutyczny wobec władz uczelni, a w razie potrzeby miał zastępować dziekana w obowiązkach związanych z działalnością Studium Farmaceutycznego. Przewodniczył także wszystkim komisjom egzaminacyjnym, wyznaczał terminy egzaminów i zajmował się stroną administracyjną³⁵⁷. Takie były ustalenia, nie odnaleziono jednak dokumentów potwierdzających wejście regulaminu w życie.

³⁵⁷ Projekt regulaminu normującego stosunek Oddziału Farmaceutycznego do Wydziału Lekarskiego USB, LCVA, F. 175, Ap. ?, nr ?, k. 118-120.

III.B.6. Zakończenie działalności Oddziału

Za datę rozpoczęcia II wojny światowej uznaje się dzień 1 września 1939 r., jednak w pierwszych dniach września USB funkcjonował normalnie. Na uwagę zasługuje aktywność prof. J. Muszyńskiego – 15 września 1939 r. miał jeszcze wygłosić odczyt *Gospodarka oszczędnościowa podczas wojny*, a dwa dni później, w dniu wkroczenia wojsk radzieckich na terytorium Polski, nawoływał na łamach wileńskiego *Słowa* do zbierania i gromadzenia mchu torfowca (*Sphagnum* L.), który można było wykorzystać jako materiał opatrunkowy. Jednocześnie zgłaszał możliwość natychmiastowego zorganizowania w Zakładzie Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich kursu dla kilkudziesięciu instruktorów³⁵⁸.

Dnia 27 października 1939 r., na mocy porozumienia litewsko-sowieckiego, władze litewskie wydały ustawę rozciągającą ustawodawstwo tego kraju na region Wilna i Wileńszczyzny. W listopadzie zarząd nad Uniwersytetem przejął kurator z ramienia Ministerstwa Oświaty, I. Končius, który 20 listopada 1939 r. zapowiedział zakończenie zajęć na Uniwersytecie z dniem 15 grudnia³⁵⁹.

Również na 15 grudnia 1939 r. datowany jest protest asystentów Uniwersytetu Stefana Batorego przeciwko likwidacji USB. Brzmi on następująco:

„Opuszczając dzisiaj pod presją władz litewskich zakłady naukowe, w których pracowaliśmy do chwili obecnej, my asystenci Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, stwierdzamy:

- 1) Rząd litewski, likwidując uniwersytet polski, niszczy w Wilnie placówkę kulturalną polską o dużym dorobku naukowym i w ten sposób wyrządza szkodę samej nauce.
- 2) Przy tej likwidacji stosuje metody bezwzględne tak wobec pracowników naukowych, jak wobec młodzieży, której uniemożliwia ukończenie rozpoczętych studiów.

Przeciwko temu składamy w obliczu całego świata kulturalnego UROCZYSTY PROTEST³⁶⁰.

Pośród sygnatariuszy protestu można odnaleźć podpisy pracowników Oddziału Farmaceutycznego: W. Steca, M. Serafinowicza oraz mgr. J. Welento.

³⁵⁸ *Życie organizacyjne*, Głos Narodowy, 1939, nr 255 (9 września 1939), s. 3. Zob. też: J. Muszyński, *Mech torfowiec, czyli tzw. „biały mech” (Sphagnum)*, *Słowo*, 1939, nr 256 (17 września 1939), s. 2.

³⁵⁹ P. Łossowski, *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie*, Warszawa, 1991, s. 21-24.

³⁶⁰ *Ibidem*, s. 51-55.

Na liście widnieje również podpis E. Marcinowicza z Zakładu Chemii Farmaceutycznej, jednakże brak dokumentacji Oddziału z ostatnich miesięcy funkcjonowania, a w składach osobowych z wcześniejszych lat nie wymieniono nikogo o tym nazwisku. Możliwe więc, że zatrudniono go dopiero na kilka miesięcy przed likwidacją USB³⁶¹.

Majątek Zakładu Farmakognozji został przekazany stronie litewskiej 27 grudnia 1939 r. Daniela Kaszczyk-Grodzicka na podstawie aktu przejęcia majątku Zakładu, który znajdował się w prywatnych zbiorach Wandy Ostrowskiej (współpracownicy prof. J. Muszyńskiego z okresu powojennego), podaje, że osobą, która przejęła majątek Zakładu, był pełnomocnik litewskiego Ministerstwa Oświaty Kiejstut Grybauskas. Prawdopodobnie chodzi o Kazimierasa Grybauskasa (1886-1953), jednego z czołowych farmakognostów litewskich. Był on wykładowcą Uniwersytetu im. Witolda Wielkiego w Kownie, a od 1940 r. dyrektorem tamtejszego Ogrodu Botanicznego. Zakład Farmakognozji USB przekazywali prof. J. Muszyński, mgr J. Welento oraz W. Stec. Akt przejęcia zawierał spis całego majątku oraz potwierdzenie jego zgodności z księgami inwentarzowymi³⁶².

Aparaturę oraz część okazów z bogatej kolekcji surowców roślinnych przewieziono do Kowna. Niestety, opisy i wyniki przeprowadzonych analiz w języku polskim znajdujące się na blisko 800 słoiczkach uległy zniszczeniu w wyniku zleconej kowieńskim studentom akcji ścierania polskich oznaczeń³⁶³.

Brakuje szczegółowych informacji na temat zakończenia działalności pozostałych zakładów. W momencie zamknięcia Uniwersytetu jego pracownicy nie zakończyli działalności dydaktycznej, a w Wilnie zorganizowano wkrótce tajne nauczanie medycyny oraz farmacji.

³⁶¹ Ibidem, s. 51-55.

³⁶² D. Kaszczyk-Grodzicka, *Jan Kazimierz Muszyński...*, s. 11. Zob. też: *Farmakognozijos ištakos Lietuvoje. Profesorius Kazimieras Grybauskas – vaistininkas, moks lininkas, pedagogas*, Medicinos teorija ir praktika, 2012, t. 18, nr 2, s. 133-136.

³⁶³ B. Wysakowska, *Burzliwe losy zbioru farmakognystycznego wileńskiego profesora Jana Muszyńskiego*, Kwartalnik Nauki i Techniki, 2009, t. 54, nr 2, s. 236-240.

III.C. Działalność dydaktyczna

III.C.1. Początki nauczania farmacji w uczelni wileńskiej

Aby w pełni zobrazować znaczenie kierunku farmaceutycznego dla USB, należy przedstawić najpierw tradycje akademickiego nauczania farmacji w Wilnie, które sięgają drugiej połowy XVIII w.

Józef Bieliński w pierwszym tomie monografii *Uniwersytet Wileński (1579-1831)* podaje, że jezuita, którzy założyli i prowadzili Uniwersytet Wileński, już ok. roku 1600 posiadali również własną aptekę. Dzięki przywilejowi nadanemu przez króla Jana Kazimierza (1648-1668) w 1662 r. mieli prawo do przyjmowania uczniów i kształcenia ich na aptekarzy. Prawa te zostały potwierdzone 15 marca 1758 r. przez króla Augusta III (1696-1763)³⁶⁴.

Reformy Komisji Edukacji Narodowej dały początek nauczaniu chemii oraz farmacji w uczelni wileńskiej. W *Planie Instrukcji i edukacji przepisanej od Komisji dla Szkół Głównych i innych w krajach Rzeczypospolitej* można odnaleźć takie uzasadnienie dla wprowadzenia chemii:

„(...) przeto, iż fizyka, sztuki różne (artes), materia medica bez poprzedzenia tej nauki obejść się i gruntownie tłumaczone być nie mogą. Natura bowiem ukryta w ciałach, tylko przez rozbiór ich chemiczny może być badaną i poznaną. I odwrotnie, z poznanych pierwiastków i złożonych znowu, o różnaitości składu ciał wniosek czynić można”³⁶⁵.

Należy zaznaczyć, że definicje stosowane w drugiej połowie XVIII w. odnośnie dziedzin farmacji różnią się od tych stosowanych współcześnie. Jan Fryderyk Wolfgang w *Przypisach do uwag historycznych nad stanem farmacji* wymienia trzy podstawowe działy nauk farmaceutycznych:

³⁶⁴ Według Józefa Bielińskiego apteka powstała około roku 1600, ponieważ w przywileju nadanym jezuitom przez króla Augusta III w 1758 r. znajduje się zdanie o założeniu apteki przed więcej niż 150 laty – J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579-1831)*, t. 1, Kraków, 1889, s. 27.

W *Historii miasta Wilna* Michał Baliński podaje rok 1687 jako datę utworzenia apteki – M. Baliński, *Historia Miasta Wilna: Zawierający dzieje Wilna, od założenia miasta aż do roku 1430*, t. 1, Wilno, 1836, s. 211-212. Zob. też: E. Świeżawski, *Materyjały do dziejów farmacji w dawnej Polsce od czasów najdawniejszych do chwili bieżącej*, Warszawa, 1882, s. 6.

³⁶⁵ J. Lewicki, *Ustawodawstwo szkolne za czasów Komisji Edukacji Narodowej: rozporządzenia, ustawy pedagogiczne i organizacyjne (1773-1793)*, Kraków, 1925, s. 344.

– farmakologię (farmakografię, materię farmaceutyczną) opisującą surowce wykorzystywane jako składniki leków, przede wszystkim pochodzenia roślinnego, ich występowanie, budowę oraz zawarte w surowcach substancje czynne – odpowiednik dzisiejszej farmakognozji;

– farmację (farmakochemię, chemię farmaceutyczną), która zajmuje się technologią leku, badaniem własności chemicznych substancji, projektowaniem nowych receptur;

– materię medyczną, która bada praktyczne zastosowanie leków, ich dawkowanie oraz interakcje w organizmie pomiędzy poszczególnymi substancjami, można uznać ją za odpowiednik współczesnej farmakologii³⁶⁶.

Widać wyraźnie, że już na przełomie XVIII i XIX w. doszło do powstania wyspecjalizowanych dyscyplin w obrębie farmacji. Należy pamiętać, że przyszli farmaceuci musieli uczyć się na dwuletni kurs chemiczno-farmaceutyczny, zdać niezbędne egzaminy (przede wszystkim z historii naturalnej), przedstawić zielnik oraz prowadzić zajęcia dla uczniów aptekarskich z chemii i botaniki³⁶⁷.

W roku 1781, dzięki zabiegom M. Poczobuta, rektora Szkoły Głównej Litewskiej oraz poparciu J. Chreptowicza, członka Komisji Edukacyjnej, do Wilna przybył J. E. Gilibert, który objął w Szkole Głównej katedrę historii naturalnej i botaniki. Jean Emmanuel Gilibert był absolwentem medycyny Uniwersytetu w Montpellier oraz wykładowcą anatomii, chirurgii i historii naturalnej w College de Medecine de Lyon³⁶⁸. Podczas wykładów historii naturalnej zapoznawał studentów z własnościami i sposobem użytkowania różnych gatunków roślin. W trakcie swojej krótkiej pracy w Szkole Głównej założył również ogród botaniczny, w którym znalazło się miejsce dla niewielkiej oranżerii. Jako pierwszy opisywał gatunki roślin występujące na Litwie oraz klasyfikował je według systemu zaproponowanego przez Linneusza (1707-1778). W dwóch jego najważniejszych dziełach, dotyczących litewskiej flory, tj. *Flora Lithuanica inchoata i Exercitia Phytologica*, w opisach poszczególnych gatunków można przeczytać o ich praktycznym

³⁶⁶ J. Wolfgang, *Przypisy do uwag historycznych nad stanem farmacyi*. Dziennik Wileński, 1816, t. 4, nr 22, s. 317-373.

³⁶⁷ B. Kuźnicka, *Les Débuts de La Chimie Moderne et de La Pharmacie À l'Université de Vilna (1784-1831)*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 1979, t. 24, nr. 3, s. 588-589.

³⁶⁸ W. Sławiński, *Dr. Jan Emanuel Gilibert, profesor i założyciel Ogródu Botanicznego w Wilnie: Przyczynek bio-bibliograficzny do historii Uniwersytetu Wileńskiego*, Ateneum Wileńskie, 1925, t. 3, s. 12.

wykorzystaniu w medycynie³⁶⁹. W 1783 r. J. E. Gilibert nieoczekiwanie opuścił Wilno, prawdopodobnie na skutek nieporozumień z przedstawicielami stronnictwa jezuickiego, ze względu na problemy rodzinne, a także pogarszający się stan zdrowia. Jego miejsce zajął Jan Jerzy Adam Forster (1754-1794)³⁷⁰.

W 1784 r. do Wilna przybyli dwaj nowi profesorowie – Joseph Langmajer (1750-1810) z Wiednia oraz J. Sartoris z Turynu. Zajęcia z medycyny praktycznej oraz materii medycznej miał prowadzić J. Langmajer, natomiast J. Sartoris został wyznaczony do objęcia nowo powstałej katedry chemii³⁷¹. O tym, jak ważne dla Szkoły było rozpoczęcie kursu chemii, może świadczyć uroczyste otwarcie katedry i przemowa J. Sartorisa w auli uczelni³⁷². Już w roku 1784 J. Sartoris zaczął wykładać chemię, a od semestru jesienno 1785 r. do kursu chemii zostały dołączone zagadnienia z zakresu farmacji³⁷³. Wykłady prowadzone były w języku łacińskim, a uczęszczali na nie także, oprócz studentów, uczniowie z wileńskich aptek. Joseph Sartoris wykładał z przerwami do 1793 r., kiedy to opuścił Wilno z przyczyn zdrowotnych i powrócił do Turynu³⁷⁴.

Ze względu na wydarzenia polityczne – insurekcję kościuszkowską, a następnie trzeci rozbiór i upadek państwa polskiego – zajęcia w uczelni w latach 1794-1796 zostały zawieszane. Dopiero jesienią 1796 r., m.in. dzięki aktywnej postawie M. Poczobuta, wznowiono pierwsze wykłady³⁷⁵.

We wrześniu 1797 r. katedrę chemii objął, dzięki wstawiennictwu swego

³⁶⁹ R. Kondratas, *The Beginnings of Pharmacy Education at Vilnius University – (oral presentation at the 40 th International Congress for the History of Pharmacy; Berlin, Germany; 16 September 2011)*, dostęp 21.04.2017: <http://www.histpharm.org/40ishpBerlin/L42F.pdf>, s. 1-5.

³⁷⁰ Jean Emmanuel Gilibert przyjął pod swój dach rodaka, niejakiego kawalera de Berluć. Ten podobno postanowił uwieść jego żonę i ostatecznie ją poślubić. W tym celu zatrzał kawę, którą miał wypić J. E. Gilibert. Tylko dzięki czujności jego ucznia, Onufrego Orłowskiego, nie doszło do tragedii – W. Sławiński, op. cit., s. 16-23.

W dziele pt. *Apperçu sur le magnetisme animal* J.E. Gilibert opisuje dolegliwości związane z jego pobytem na Litwie – P. Daszkiewicz, *Jean emmanuel Gilibert (1741-1814) – życie i praca w świetle korespondencji i świadectw z epoki*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 2015, t. 60, nr 1, s. 121-122. Zob. też: M. Baliński, *Dawna Akademia Wileńska...*, s. 278.

³⁷¹ T. Mekas, E. Tarasevičius, *The 225th anniversary of pharmaceutical education in Lithuania*. Medicinos teorija ir praktika, 2012, t. 18, nr 2, s.140-145.

³⁷² M. Baliński, *Dawna Akademia Wileńska...*, s. 289.

³⁷³ B. Kuźnicka, *Les Débuts de La Chimie Moderne...*, s. 588.

³⁷⁴ M. Baliński, *Dawna Akademia Wileńska...*, s. 353.

³⁷⁵ Ibidem, s. 355-358.

brata Jana (1756-1830), J. Śniadecki. Tytuł doktora filozofii i medycyny otrzymał na Uniwersytecie w Padwie, następnie podróżował do Edynburga i Wiednia w celu uzupełnienia wiedzy z zakresu chemii i farmacji. Już od początku jego działalności w Wilnie wiadomym było, że ma prowadzić zajęcia zarówno z chemii, jak i farmacji. Zajęcia z chemii odbywały się trzy razy w tygodniu po półtorej godziny, natomiast oddzielne zajęcia z farmacji zajmowały prawdopodobnie dwa miesiące w ciągu roku³⁷⁶. Zakres tych zajęć obejmował zagadnienia z zakresu takich dziedzin, jak botanika farmaceutyczna, chemia leków czy farmakognozja³⁷⁷.

Jan Fryderyk Wolfgang, uczeń, a potem kontynuator J. Śniadeckiego w zakresie nauczania farmacji w uczelni wileńskiej, tak opisuje znaczenie wykładów J. Śniadeckiego:

„Przerwana przez lat kilka po pierwszym profesorze, nauka chemii, a za wznowieniem jej w roku 1797 w krajowym języku wymownie nauczana, zaczęła być słuchaną z wielkim interesem i nadzwyczajną frekwencją. Nowość przedmiotu, obalenie panujących dawniej zasad, jasny i systematyczny wykład teorii, wszystko to w całej ważności zaczęło upowszechniać u nas znajomość chemii nowej, która już odtąd dla farmaceutów niezbędną okazała się potrzebą. Razem też z chemią wykładana w krajowym języku nauka farmacji, dostępniejsza stała się i łatwiejszą do nabycia dla większej liczby: i od owego czasu zaczęli się formować uczeni w kraju farmaceuci”³⁷⁸.

Dnia 4 kwietnia 1804 r. car Aleksander I ustanowił Cesarski Uniwersytet Wileński. Wraz z nazwą zmieniła się organizacja uczelni. Katedra chemii przeniesiona została na Wydział Nauk Fizycznych i Matematycznych, natomiast całoroczne wykłady z farmacji przydzielone zostały do Wydziału Lekarskiego. Jędrzej Śniadecki prowadził zajęcia zarówno z chemii, jak i farmacji jeszcze przez rok. Potem, z różnych względów (w tym także finansowych), zrezygnował z wykładów na Wydziale Lekarskim. Zajęcia z farmacji zostały zawieszane do roku 1807³⁷⁹.

Jędrzej Śniadecki sprawował także opiekę nad apteką jezuicką, odzyskaną

³⁷⁶ W. Głowacki, J. Śniadecki, op. cit., s. 14-16.

³⁷⁷ B. Kuźnicka, *Kierunki rozwoju farmacji w Polsce epoki Oświecenia*, Wrocław, Gdańsk, 1982, s. 36.

³⁷⁸ J. Wolfgang, *Uwagi historyczne nad stanem farmacyi. Rzecz na posiedzeniu publicznem Uniwersytetu Imperatorskiego Wileńskiego dnia 30. Czerwca 1816 Roku Czytana Przez Jana Wolfganga Professora Farmakologii i Farmacyi*, Dziennik Wileński, 1816, t. 4, nr 21, s. 255.

³⁷⁹ W. Głowacki, J. Śniadecki, op. cit., s. 16-19.

z rąk następców Antoniego Tyzenhauza (1733-1785), podskarbiego litewskiego, który po kasacie zakonu bezprawnie ją zagarnął³⁸⁰. W 1804 r. zarząd nad apteką przejął J. F. Wolfgang, magister farmacji, absolwent uczelni wileńskiej i uczeń J. Śniadeckiego. Apteka stanowiła jednocześnie laboratorium chemiczne, a także placówkę naukową oraz dydaktyczną. Została wyposażona m.in. w sprzęt do wytwarzania leków, aparaturę destylacyjną oraz prasy wodne i powietrzne³⁸¹.

W roku 1807 J. F. Wolfgang otrzymał stopień doktora filozofii. W tym samym roku został powołany przez kuratora Okręgu Naukowego, A. Czartoryskiego, na stanowisko adiunkta z poleceniem poprowadzenia kursu farmacji³⁸². Wykłady z farmakologii i farmacji zajmowały początkowo trzy godziny tygodniowo. W ciągu kolejnych lat liczba godzin przeznaczonych na zajęcia wzrosła do 6 tygodniowo³⁸³. W 1810 r. w ramach struktury Uniwersytetu powstała Katedra Farmacji i Farmakologii z J. F. Wolfgangiem na stanowisku profesora, który pełnił tę funkcję aż do roku 1832, kiedy zamknięto Uniwersytet³⁸⁴.

W roku 1819 z inicjatywy J. F. Wolfganga powstało w Wilnie pierwsze polskie towarzystwo farmaceutyczne – Wydział Farmaceutyczny, który stanowił autonomiczną sekcję założonego w 1805 r. Cesarskiego Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego³⁸⁵. Wydział za główne cele stawiał sobie pogłębianie wiedzy z zakresu chemii i farmacji, upowszechnianie w środowisku farmaceutycznym nowych odkryć dokonanych za granicą, a także czuwanie nad jakością produkowanych leków poprzez tworzenie dokładnych opisów wykorzystywanych surowców, co miało chronić przed ich fałszowaniem. Ważnym zadaniem stojącym przed Wydziałem Farmaceutycznym było również odkrywanie bogactw naturalnych regionu, a także wykorzystywanie lokalnych surowców przy tworzeniu nowych receptur leków. Towarzystwo miało charakter interdyscyplinarny. Według statutu członkami-korespondentami mieli być „ludzie uczeni w przedmiotach umiejętności przyrodzonych, a mianowicie fizyki, chemii, zoologii, botaniki i mineralogii”³⁸⁶.

³⁸⁰ Ibidem, s. 21

³⁸¹ B. Kuźnicka, *Les Débuts de La Chimie Moderne...*, s. 585-594.

³⁸² B. Kuźnicka, „Autobiografia” J. F. Wolfganga z 1850 r. *W świetle źródeł rękopiśmiennych i drukowanych*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 2001, t. 46, nr 3, s. 58.

³⁸³ J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579-1831)*, Kraków, t. 4, 1899, s. 30, 49.

³⁸⁴ B. Kuźnicka, „Autobiografia”..., s. 58

³⁸⁵ B. Kuźnicka, *Kierunki rozwoju farmacji...*, s. 51.

³⁸⁶ *Prawidła dla Wydziału Farmaceutycznego Towarzystwa Medycznego Wileńskiego, na dniu 12 kwietnia 1819 r. postanowione*, Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński, 1820, t. 1, nr 1, s. 151-154.

Stanowiło również narzędzie do aktywizacji środowiska aptekarskiego, zachęcało aptekarzy do prowadzenia badań naukowych.

Efektom działalności Wydziału Farmaceutycznego było stworzenie pierwszego polskiego czasopisma poświęconego tematyce farmaceutycznej – *Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego*. Już w swoim statucie Wydział zobowiązywał się do wydawania periodyku. *Pamiętnik* ukazywał się w latach 1820-1822. Redaktorzy czasopisma, członkowie Wydziału oraz czytelnicy opublikowali w tym czasie ok. 160 pozycji, co stanowi 47% wszystkich zamieszczonych na łamach czasopisma artykułów. Pozostałe publikacje stanowiły streszczenia oraz przekłady z pism obcojęzycznych. Najchętniej czerpano informacje z *Repertorium der Pharmazie*, *Journal der Pharmazie für Ärzte und Apotheker* oraz *Allgemeine Nordische Annalen der Chemie*. Autorzy nie poprzestawali na referowaniu odkryć zagranicznych, ale odnosili się do nich krytycznie i często weryfikowali zawarte w obcojęzycznych artykułach informacje. Niestety, 26 listopada 1821 r. prezydent Cesarskiego Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego Wacław Pelikan (1790-1873) podpisał decyzję o połączeniu *Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego* z *Pamiętnikiem Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*. Nowe czasopismo nazywało się *Dziennik Medycyny, Chirurgii i Farmacji*³⁸⁷.

Janowi Fryderykowi Wolfgangowi należy również przypisać autorstwo pierwszego polskiego opracowania z zakresu historiografii farmaceutycznej. W *Uwagach historycznych nad stanem farmacji* publikowanych w częściach w *Kurierze Wileńskim* w 1816 r. przedstawił dzieje farmacji na przestrzeni wieków, a także rozwój tej dziedziny nauki w Polsce.

Współzałożyciel Wydziału Farmaceutycznego uchodzi także za twórcę polskiej botaniki farmaceutycznej jako odrębnego kierunku. W trakcie swojej działalności zorganizował szereg badań planowych, których efekty publikowane później były na łamach *Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego*. Do swoich prac angażował zarówno przedstawicieli środowiska akademickiego, jak i aptekarzy działających w Wydziale Farmaceutycznym. Do najbliższych współpracowników J. F. Wolfganga należeli botanicy Willibald Besser (1784-1842), Józef Jundziłł (1794-1877), a także uczeń J. F. Wolfganga oraz jego następcą – Stanisław Bator Gorski (1802-1864). Badania florystyczne przez nich prowadzone

³⁸⁷ H. Lichočka, *Analiza Zawartości „Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego”*, *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1980, t. 36, nr 3, s. 157-164.

przebiegały według ściśle określonych instrukcji, co dawało możliwość porównania zebranych okazów. Bardzo dużą uwagę przykładał do prawidłowego oznaczania taksonomicznego roślin. Nowatorskie były również badania laboratoryjne roślin prowadzone przy użyciu mikroskopu³⁸⁸.

Dnia 1 maja 1832 r. car Mikołaj I nakazał ministrowi oświaty zlikwidować Uniwersytet Wileński. Zamknięcie wszechnicy wileńskiej stanowiło element represji za powstanie listopadowe. Było także częścią szeroko zakrojonej działalności rusyfikacyjnej. Wydział Lekarski miał zostać przekształcony w Akademię Medyko-Chirurgiczną, a Teologiczny w Szkołę Teologiczną. Obie uczelnie miały odtąd podlegać Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Ukaz z 26 kwietnia 1834 r. nakazywał przekazanie nowopowstałemu Uniwersytetowi św. Włodzimierza w Kijowie wszelkiego majątku uczelni, pozostałego po wyposażeniu Akademii Medyko-Chirurgicznej oraz Szkoły Teologicznej³⁸⁹.

Jan Fryderyk Wolfgang wykładał w Uniwersytecie niemal do jego zamknięcia. Dnia 9 grudnia 1831 r. został uwolniony od obowiązku profesorskiego i jednocześnie została mu przyznana dożywotnia emerytura. Pozostał w Wilnie jeszcze na dwa lata w celu uporządkowania spraw apteki uniwersyteckiej³⁹⁰. W 1832 r. kierownikiem katedry farmacji został S. B. Gorski. Prowadził on zajęcia z botaniki i farmacji. Początkowo botanikę wykładał po łacinie, a farmację w języku polskim. Od 1839 r. na mocy zarządzenia gubernatora wszystkie wykłady odbywały się w języku rosyjskim³⁹¹. Stanisław Bator Gorski był ponadto dyrektorem ogrodu botanicznego, gdzie prowadził praktyczne zajęcia. Stanisław Trzebiński przytacza ustęp z rękopisu Adama Bućkiewicza (1810-1895), który był wówczas studentem Akademii Medyko-Chirurgicznej:

„Jemu jednemu [Gorskiemu – dop. P.K.] los pozwolił pracować aż do śmierci na gruzach Uniwersytetu pod godłem, przez filaretów uświęconem – zamięłowania cnoty i nauki. Był on pracowity, łagodny, zacny. Można mu było zarzucić chyba tylko zbyt dużą pobłażliwość, tem więcej rażącą po wymagającym i surowym Wolfgangu, który w pracowni farmaceutycznej z największą pedanterją naglił młodzież do codziennych czynności w laboratorium i wyrobów okazów farmaceutycznych,

³⁸⁸ W. Grębecka, *Jan Fryderyk Wolfgang – organizator zespołowych badań szaty roślinnej*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 1980, t. 25, nr 1, s. 27-46.

³⁸⁹ J. Kozłowska-Studnicka, *Likwidacja Uniwersytetu Wileńskiego w świetle korespondencji urzędowej*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Wilno, t. 1, 1929, s. 405-419.

³⁹⁰ B. Kuźnicka, „*Autobiografia*”..., s. 60.

³⁹¹ Z. Siemienowicz, *Wileńska Medyko-Chirurgiczna Akademia: Dzieje i Ludzie*, Wilno, 2008, s. 21.

za wykroczenia w tych czynnościach, pomimo znajomości nauki, zatrzymując stopnie uczone. Ale surowość Wolfganga pomyślnie wpłynęła na wykształcenie farmaceutów wileńskich, podczas gdy nadmierna pobłażliwość Gorskiego obniżyła poziom ich kwalifikacji³⁹².

Adepci farmacji większość zajęć odbywali wraz ze studentami medycyny. W planie zajęć na rok akad. 1834/35 znajdowały się następujące przedmioty: *fizyka* (prowadzona w języku rosyjskim przez Feliksa Drzewińskiego (1788-1850)), *chemia* (prowadzona w języku rosyjskim przez Ignacego Fonberga (1801-1891)), *zoologia wraz z anatomią porównawczą* (prowadzona w języku łacińskim przez Edwarda Mirama (1811-1887)), *farmacja* oraz *botanika* (prowadzone w języku rosyjskim przez S. Gorskiego), *mineralogia* (prowadzona w języku rosyjskim przez Ignacego Jakowickiego (1794-1847)), *farmakologia* (prowadzona w języku łacińskim przez Aleksandra Woelcka (1801-1869)) oraz *policja lekarska i higiena* (prowadzona w języku rosyjskim przez Jana Berkmana (?-1856))³⁹³.

W lipcu 1840 r. zostały zlikwidowane trzy pierwsze kursy medyczne i pierwszy kurs weterynarii. Decyzja o zamknięciu Akademii w dużej mierze była spowodowana udziałem wielu studentów uczelni w Stronnictwie Demokratycznym – tajnej organizacji wolnościowej, założonej w latach trzydziestych przez Franciszka Sawicza (1815-1846). W lutym 1841 r. został utworzony komitet likwidacyjny, którego zadaniem była inwentaryzacja wszystkich dóbr uczelni oraz nadzór nad ich transportem do innych uczelni – przede wszystkim Uniwersytetu w Kijowie, ale także uniwersytetów w Moskwie, Dorpacie czy Kazaniu³⁹⁴. Z dniem 1 sierpnia 1842 r. Akademia ostatecznie zakończyła działalność³⁹⁵. Zapoczątkowany tym wydarzeniem okres, kiedy w Wilnie brakowało edukacji lekarzy oraz farmaceutów na poziomie akademickim, trwał aż do roku 1919.

³⁹² S. Trzebiński, *Wydział Lekarski dawnego Uniwersytetu Wileńskiego i Akademii Medyko-Chirurgicznej: w oświetleniu rękopisu Bućkiewicza*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Wilno, t.1, 1929; s. 357-384.

³⁹³ J. Bieliński, *Stan nauk lekarskich za czasów Akademii Medyko-Chirurgicznej Wileńskiej, bibliograficznie przedstawiony: przyczynek do dziejów medycyny w Polsce*, Warszawa, 1888, s. 97-107.

³⁹⁴ Z. Siemienowicz, op. cit., s. 110-125.

³⁹⁵ J. Kozłowska-Studnicka, op. cit., s. 419.

III.C.2. Edukacja farmaceutyczna na początku dwudziestolecia międzywojennego oraz dyskusja nad jej reformą

Dyskusja nad przyszłością edukacji farmaceutycznej rozpoczęła się jeszcze w okresie zaborów. Jedną z pierwszych, ale i najważniejszych wygłoszonych w niej opinii stanowiły postulaty Marcelego Nenckiego (1847-1901) – polskiego lekarza, chemika i fizjologa. W 1892 r. na zebraniu Warszawskiego Towarzystwa Farmaceutycznego zaprezentował referat pt. *Potrzeby reformy wykształcenia farmaceutów*, w którym przedstawił swoją koncepcję reformy. Tak podsumował aktualny stan zawodu farmaceuty:

„[...] musiałem udzielać rad moim młodym współpracownikom w kwestii odnoszącej się do ich dalszej działalności i specjalizacji. Najłatwiej było mi radzić medykom i chemikom [natomiast]... najwięcej kłopotów sprawiali mi farmaceuci, co skłoniło mnie do rozmyślań nad ich przygotowaniem, nad przebiegiem ich pracy i w ogóle nad położeniem, które zajmuje aptekarz w stosunku do współczesnego rozwoju medycyny. Nie podlega wątpliwości, że w Niemczech, Rosji, Austrii i Szwajcarii nauczanie farmaceutyczne skazano na rolę pasierba. [...] Farmacja jest pomocną siostrą medycyny. z postępami i przemianami nauk medycznych zmienia i ona swoje znaczenie i położenie, tak w stosunku do lekarzy, jak i do społeczeństwa”³⁹⁶.

Marceli Nencki nawoływał do przystosowania edukacji do zmieniających się realiów zawodu farmaceuty. Uważał, że to właśnie farmaceuci stanowią najlepszych kandydatów na specjalistów w prężnie rozwijającym się przemyśle produkcji leków, jednak ze względu na krótki kurs uniwersytecki nie posiadają odpowiedniej wiedzy z zakresu chemii, fizyki czy mikrobiologii. Postulował wydłużenie studiów do czterech lat oraz wprowadzenie w proces rekrutacji cenzusu wykształcenia. Elementy reformy przedstawione przez M. Nenckiego były dyskutowane przez kolejne lata, a nawet znalazły odzwierciedlenie w przepisach regulujących edukację farmaceutów w niepodległej Polsce³⁹⁷.

Na tym samym zebraniu głos zabrał Bronisław Koskowski (1863-1946), późniejszy współtwórca warszawskiego Wydziału Farmaceutycznego. Będąc gorącym zwolennikiem reformy, wyraził jednocześnie obawę, że może ona spowodować wzrost cen leków. Uważał również, że niezwykle istotną kwestią jest

³⁹⁶ *Nadzwyczajne posiedzenie Towarzystwa Farmaceutycznego Warszawskiego. Protokół, Wiadomości Farmaceutyczne, 1892, t. 19, nr 10, s. 224-226.*

³⁹⁷ B. Kuźnicka, *Ewolucja nauczania farmacji...*, s. 29-30.

zmniejszenie liczby godzin pracy w aptece, ponieważ aktualne obłożenie aptekarzy obowiązkami uniemożliwia doksztalcanie³⁹⁸.

Przez kolejne lata toczyła się dyskusja nad reformą edukacji farmaceutycznej zarówno na łamach prasy, jak i podczas zjazdów aptekarskich (m.in. II Zjazdu Farmaceutów Galicji w Krakowie w 1899 r., I Rosyjskiego Zjazdu Farmacji Naukowej w Petersburgu w 1902 r. czy też I Zjazdu Aptekarzy Królestwa Polskiego w 1912 r.). Koncepcje zmian różniły się od siebie, jednak ich kierunek był jasny: należy wydłużyć studia i podnieść ich poziom. Przy okazji dyskusji dały o sobie znać różnorakie konflikty, które przez lata narastały w środowisku. Z jednej strony farmaceuci oskarżali lekarzy o deprecjonowanie ich zawodu, z drugiej dyskusję utrudniały antagonizmy pomiędzy właścicielami aptek a ich pracownikami. Wszelkie wnioski i uchwały nie znajdowały jednak odzwierciedlenia w rzeczywistych działaniach³⁹⁹.

W wyniku ustaleń powojennych powstała II Rzeczpospolita. Na terytorium nowopowstałego kraju składały się obszary należące wcześniej do trzech państw zaborczych. Każde z tych państw posiadało własne regulacje prawne dotyczące zawodu farmaceuty i wymagania odnośnie kwalifikacji, które musieli posiadać aptekarze. Najważniejszym zadaniem władz polskich, podobnie jak we wszystkich innych sferach życia publicznego i gospodarczego, było ujednoczenie tych przepisów, wyrównanie poziomu wiedzy i umiejętności farmaceutów w trzech byłych zaborach oraz zapewnienie edukacji kolejnym pokoleniom aptekarzy.

Przed wybuchem I wojny światowej w zaborze pruskim należało odbyć praktykę apteczną, a następnie złożyć egzamin przed komisją powołaną przez regionalne kolegium medyczne. Wówczas uzyskiwało się tytuł aptekarza II klasy, natomiast ukończenie studiów farmaceutycznych na którymś z pruskich uniwersytetów dawało tytuł aptekarza I klasy. Należy przy tym zaznaczyć, że tylko I klasa dawała prawo do otwarcia apteki w większych miastach. W 1854 r. zniesiono tytuł aptekarza II klasy, także koncesję na prowadzenie apteki mógł otrzymać tylko ktoś z wykształceniem akademickim. Inną kwestię stanowi fakt, że w ramach Kulturkampf, czyli polityki germanizacji, aptekarze pochodzenia polskiego, pomimo spełnianych wymogów, takich koncesji nie otrzymywali⁴⁰⁰.

³⁹⁸ Ibidem, s. 31-34.

³⁹⁹ Ibidem.

⁴⁰⁰ W. K. Korpalska, *Farmacja i farmaceuci w rejencji bydgoskiej pod zaborem pruskim*, [w:] *Zawód farmaceuty na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Warszawa-Katowice, 2006, s. 24.

W zaborze austriackim kandydat nad podaptekarza, jeśli miał ukończone 6 lat gimnazjum i 3 lata praktyki aptekarskiej bądź zdaną maturę i 2 lata praktyki, mógł przystąpić do tzw. egzaminu tyrocynialnego. Jego zdanie uprawniało do kontynuowania edukacji w postaci studiów wyższych, a po kolejnych 5 latach praktyki zyskiwał także niezależność zawodową⁴⁰¹.

W zaborze rosyjskim podstawę funkcjonowania aptek stanowiła ustawa wydana w Petersburgu w roku 1838, którą następnie znowelizowano w 1844 r. Według niej istniały cztery stopnie aptekarskie: ucznia farmacji, pomocnika aptekarskiego (podaptekarza), prowizora oraz aptekarza. Dodatkowo, wszystkie stopnie, za wyjątkiem ucznia, dzieliły się na dwie klasy. To, czy ktoś otrzymał stopień I czy II klasy, zależało od oceny na egzaminie.

Kariere w zawodzie farmaceuty rozpoczynało się od stopnia ucznia. Aby nim zostać, należało mieć ukończone 4 klasy szkoły średniej oraz złożone w Urzędzie Lekarskim egzaminy z arytmetyki, języka rosyjskiego, polskiego, niemieckiego oraz łaciny. Dodatkowo, kandydat na ucznia musiał być w wieku 14-18 lat oraz cieszyć się dobrym zdrowiem. Po trzech latach praktyki aptekarskiej uczeń mógł podejść w tymże urzędzie do egzaminu (teoretycznego oraz praktycznego) na pomocnika. W zależności od uzyskanej klasy musiał następnie praktykować kolejne dwa lub trzy lata. Dopiero po tym okresie można było starać się o zezwolenie na uczęszczanie na dwuletni kurs prowizorski, który kończył się kolejnym egzaminem. Przedmioty obowiązujące na egzaminie obejmowały nauki przyrodnicze (mineralogia, zoologia, botanika, fizyka i chemia) oraz zagadnienia z zakresu medycyny i farmacji (farmakognozja, farmacja, farmakologia oraz pierwsza pomoc w nagłych przypadkach). Po kolejnych dwóch lub trzech latach praktyki (w zależności od uzyskanej klasy) prowizor mógł przystąpić do egzaminu na aptekarza. Odbывał się on z tych samych przedmiotów, jednak w znacznie szerszym zakresie. Dodatkowo odbywała się część praktyczna egzaminu, polegająca na wykonaniu preparatów farmaceutycznych oraz analiz chemicznych⁴⁰².

W 1857 r. utworzono w Warszawie Akademię Medyko-Chirurgiczną. W związku z tym wprowadzono do ustawy z 1844 r. zmianę, polegającą na przeniesieniu uprawnień w nadawaniu wszelkich stopni farmaceutycznych

⁴⁰¹ B. Urbanek, *o sanację zawodu. (Z dyskusji aptekarskiej w prasie galicyjskiej...)*, [w:] *Zawód farmaceuty na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Warszawa-Katowice, 2006, s. 100.

⁴⁰² A. Pietura, *Akademickie kształcenie farmaceutów w Warszawie*, [w:] *Dzieje nauczania medycyny i farmacji w Warszawie 1789- 1950*, Warszawa, 1990, s. 482.

i lekarskich z Rady Lekarskiej na nowopowstałą uczelnię⁴⁰³.

W okresie Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego (1869-1914) poziom nauczania farmacji znacząco się obniżył. Było to przede wszystkim spowodowane polityką władz rosyjskich, która polegała na częstej wymianie wykładowców i preferowaniu przy ich wyborze Rosjan, bez względu na umiejętności. Ponadto, słuchacze odbywali zajęcia wspólnie ze studentami medycyny i nauk przyrodniczych, przez co zakres materiału był często nieprzystosowany do potrzeb farmaceutów. Niektórych przedmiotów nie wykładano w ogóle (np. chemia farmaceutyczna), a ponadto skrócono do minimum liczbę godzin przeznaczonych na ćwiczenia.

Pomimo tych przeszkód warszawscy farmaceuci nie ustawali w wysiłkach, aby podnieść poziom kompetencji i wiedzy aptekarzy. W 1872 r. powstało Warszawskie Towarzystwo Farmaceutyczne, którego działalność skupiała się na gromadzeniu literatury farmaceutycznej, zbiorów przyrodniczych oraz aparatury aptekarskiej. W 1897 r. przy Towarzystwie powstało laboratorium analityczne, w którym prowadzono badania naukowe⁴⁰⁴.

Cesarski Uniwersytet Warszawski funkcjonował do roku 1914. W 1915 r., w wyniku działań wojennych, wojska oraz władze rosyjskie opuściły miasto, a ich niemieccy następcy okazali względną tolerancję dla odradzających się polskich instytucji naukowych. Ta sprzyjająca sytuacja polityczna pozwoliła na przekształcenie Uniwersytetu w uczelnię polską, na której możliwe stało się wprowadzanie zmian w systemie edukacji farmaceutów. Z tego właśnie powodu przodującą rolę w organizacji studiów farmaceutycznych w kształtującej się II Rzeczpospolitej odgrywał Uniwersytet Warszawski, gdzie już w 1915 r. uruchomiono trzyletnie kursy dla farmaceutów. W roku akad. 1917/18 przekształcono je w Studium Farmaceutyczne⁴⁰⁵. Program nauczania znacząco różnił się w stosunku do tego, który obowiązywał na Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim. Składał się z dwóch części: pierwsza trwała cztery semestry i obejmowała przedmioty z zakresu nauk przyrodniczych: *botanikę*, *zoologię*, *chemię*, *fizykę* i *farmakognozę ogólną*. Druga trwała dwa semestry i obejmowała przedmioty specjalistyczne: *chemię farmaceutyczną* (wraz z *chemią*

⁴⁰³ B. Kuźnicka, *Ewolucja nauczania farmacji...*, s. 26.

⁴⁰⁴ A. Pietura, op. cit., s. 484-485.

⁴⁰⁵ *Akademickie kształcenie farmaceutów na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1915-1925*, [w:] *Dzieje Warszawskiego Wydziału Farmaceutycznego 1926-2001*, Warszawa, 2001, s. 38-40.

toksykologiczną), recepturę, technologię środków lekarskich, farmakognozę szczegółową, higienę z bakteriologią, naukę o środkach spożywczych, recepturę, propedeutykę i historię farmacji oraz ustawodawstwo⁴⁰⁶.

W roku 1919 (15-17 lutego) odbyła się konferencja, w której brali udział przedstawiciele trzech uniwersytetów (warszawskiego, krakowskiego i lwowskiego), Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwa Zdrowia Publicznego⁴⁰⁷. Na konferencji przedstawiono warszawski model organizacji i program studiów, a także Projekt Ustawy o Studium Farmaceutycznym, który oparto na planie studiów paryskiej École Supérieure de Pharmacie oraz *Przepisach ogólnych o egzaminach na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego*⁴⁰⁸. Projekt powstał już w maju 1918 r., ale nie został wówczas przedłożony Radzie Stanu i czekał na rozpatrzenie do roku 1919⁴⁰⁹.

Prawdopodobnie zdecydowano się wzorować na modelu francuskim, ponieważ to właśnie tam farmaceuci mogli otrzymywać od 1898 r. na uniwersytetach stopień doktora. Ponadto, po I wojnie światowej podjęto działania zmierzające do reformy studiów farmaceutycznych, które zakończyły się w 1920 r. przekształceniem szkół farmaceutycznych na poziomie akademickim, działających w Paryżu, Montpellier, Nancy oraz Strasburgu w wydziały farmaceutyczne⁴¹⁰. Anita Magowska w swoim artykule sugeruje, że Francja, w której studia farmaceutyczne trwały 4 lata, a kierunek uniezależnił się od medycyny oraz nauk przyrodniczych, stanowiła naturalny wybór w momencie,

⁴⁰⁶ Ibidem, s. 486.

⁴⁰⁷ Uczelnię krakowską reprezentował prof. Władysław Szafer (1886-1970), warszawską prof. Tadeusz Koźniewski, prof. Jerzy Modrakowski (1875-1945) i prof. B. Koskowski, lwowską prof. Leon Popielski (1866-1920), Ministerstwo Zdrowia Publicznego dr s. Weil, a funkcję przedstawiciela MWRiOP i Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego pełnił prof. Władysław Mazurkiewicz – *Protokół z konferencji profesorów farmacji uniwersytetów warszawskiego, krakowskiego i lwowskiego oraz delegatów Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i Ministra Zdrowia Publicznego (15-17 lutego 1919 r.)*, s. 1-9, [cyt. za:] L. Samborska, *Nauczanie farmakognozji na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1783-2009*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Jagielloński 2009, s. 282.

⁴⁰⁸ B. Kuźnicka, *Studia farmaceutyczne*, [w:] *Dzieje nauk farmaceutycznych w Polsce 1918-1978*, Wrocław, 1986, s. 36-38. Zob. też: *Przepisy ogólne o egzaminach na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego*, Dziennik Urzędowy MWRiOP, 1918, nr 3 (15 III), s. 94-97.

⁴⁰⁹ *Protokół z konferencji profesorów farmacji...*, s. 1-9.

⁴¹⁰ G. Dillemann, *La difficile conquête des prérogatives universitaires par les pharmaciens*, Revue d'Histoire de la Pharmacie, 1982, t. 70, nr 254, s. 155-163.

gdy decydenci pragnęli odciąć się od standardów wyznaczonych przez byłych zaborców. Autorka wspomina również o polskich farmaceutach, którzy w okresie dwudziestolecia międzywojennego uzyskali stopień doktora na uniwersytetach francuskich⁴¹¹.

Podczas konferencji w 1919 r. główne założenia projektu powstałego w Warszawie przedstawił prof. Tadeusz Koźniewski (1880-1921). Podstawowym warunkiem rozpoczęcia studiów farmaceutycznych miało być ukończenie szkoły średniej, studia miały trwać trzy lata, a roczną praktykę studenci mogliby odrobić w trakcie bądź jeszcze przed rozpoczęciem studiów.

Projekt rządowy został przedstawiony przez dr. S. Weila. Podkreślano w nim zgodę środowiska farmaceutycznego na konieczność posiadania matury przed ubieganiem się o przyjęcie na studia. Matura powinna zawierać ocenę z łaciny, podobnie jak to jest w większości państw (za wyjątkiem Anglii, Austrii, Niemiec i Rosji). Obowiązek zdania egzaminu dojrzałości miał podnieść poziom wiedzy studentów, a w efekcie umożliwić skrócenie okresu praktyki. Studenci mieli otrzymać dowolność w wyborze momentu, kiedy będą odrabiać praktykę zawodową, jednak musiała ona odbywać się nieprzerwanie przez rok i zostać zaliczona przed ostatecznym egzaminem. Omówiono również przedmioty farmaceutyczne, które należało wprowadzić do programu studiów. Kładziono przede wszystkim nacisk na chemię farmaceutyczną i farmakognozę, a także preparatykę środków leczniczych i technologię środków lekarskich. Ponadto miały być wykładane przedmioty umożliwiające rozwój w innych niż aptekarstwo kierunkach, takie jak *analiza środków spożywczych*, *analiza wydalin i wydzielin*, *bakteriologia* i *chemia toksykologiczna*. Możliwe miało być również zdobycie tytułu doktora farmacji. Wymagało to dodatkowego roku studiów oraz złożenia pisemnej pracy naukowej.

Profesor B. Koskowski podkreślał, że należy koniecznie oddzielić Studium Farmaceutyczne od Wydziału Lekarskiego i przekształcić je w samodzielny wydział⁴¹².

Plany reformy systemu edukacji farmaceutów wywoływały sprzeciw środowiska lekarskiego. Dopiero głos docenta Uniwersytetu Warszawskiego

⁴¹¹ A. Magowska, *La pharmacie française à l'origine du développement de la pharmacie en Pologne durant la période de l'entre-deux-guerres*, *Revue d'Histoire de la Pharmacie*, 2000, t. 88, nr 328, s. 455-462.

⁴¹² *Protokół z konferencji...*, s. 1-9.

Władysław Janowski (1866-1928) przyczynił się do przełamania poglądów. Na łamach *Gazety Lekarskiej* pisał on m.in.:

„Mam przekonanie, że chęć naukowego ugruntowania wykształcenia farmaceutycznego i chęć tak niezbędnego u nas uprzemysłowienia farmacji ku prawdziwemu pożytkowi kraju podyktuje farmaceutom włączenie do programu studiów wszystkich odłamów chemii nieorganicznej, organicznej, technicznej i fizjologicznej w szerokim zakresie, że włączą do niego dość obszerne kursa botaniki, toksykologii, chemii sądowej oraz badania środków lekarskich”⁴¹³.

Pogląd o tym, że lekarze nie sprzyjają reformom edukacji farmaceutycznej, utrzymywał się przez kolejne lata. We wspomnieniach W. Sasaki, absolwent wileńskiego Oddziału Farmaceutycznego, bardzo dobrze wyraża się o wykształceniu, które otrzymał w USB. Z jednej strony opisuje znaczenie wykładów z szeregu przedmiotów biologicznych i medycznych, z drugiej podkreśla jednak brak przedmiotu farmakologii:

„Rozumowanie tych, którzy układali programy nauczania w tamtych czasach było tego rodzaju – farmaceuta nie powinien wiedzieć zbyt dużo w zakresie farmakologii, bowiem znajomość przedmiotu mogłaby zachęcić go do udzielania porad klientom w aptece. Lekarze chcieli zapobiec niepożądaną konkurencji”⁴¹⁴.

Ważnym wydarzeniem na drodze do stworzenia na polskich uczelniach wyższych nowoczesnych studiów farmaceutycznych było ukazanie się w 1920 r. dwóch rozporządzeń MWRiOP⁴¹⁵. Pierwsze z nich stanowiło statut oddziałów farmaceutycznych. Według niego oddziały, które miały działać w ramach wydziałów lekarskich bądź filozoficznych, stanowiły jedynie etap przejściowy do czasu powstania pełnoprawnych wydziałów farmaceutycznych. Wchodząc w skład wydziałów lekarskich bądź filozoficznych, podlegały tym samym przepisom, co one.

Oprócz rady danego wydziału oraz jego dziekana, pieczę nad oddziałem sprawowała specjalnie powołana komisja. W jej skład wchodziłi wszyscy profesorowie i docenci, wykładający na oddziale farmaceutycznym. Komisja miała przedstawić radzie wydziału sprawy dotyczące ustanawiania i obsadzania katedr

⁴¹³ W. Janowski, *Kilka uwag w sprawie pożądanej u nas reformy wykształcenia farmaceutów*, *Gazeta Lekarska*, 1919, t. 54, nr 38, s. 452-455.

⁴¹⁴ W. Sasaki, op. cit., s. 28.

⁴¹⁵ *Statut Oddziału Farmaceutycznego w uniwersytetach...*, s. 317-320. Zob. też: *Plan studjów na Oddziale Farmaceutycznym*, *Dziennik Urzędowy MWRiOP*, 1920, t. 3, nr 22 (15 XII), s. 320-323.

i zakładów, układania regulaminów studiów oraz wykazów wykładów, a także powoływania co roku nauczycieli tych przedmiotów, które miały być wykładane za osobnym wynagrodzeniem. Komisji Oddziału przewodniczył dyrektor oraz jego zastępca, obaj wybierani na okres trzech lat. Podstawowym zadaniem dyrektora oddziału farmaceutycznego był nadzór nad oddziałem i pełnioną przez niego misją. Dyrektor zastępował również dziekana wydziału we wszystkich sprawach dotyczących oddziału farmaceutycznego.

Studia miały trwać trzy lata i kończyć się uzyskaniem dyplomu magistra farmacji. Ważnym elementem nowego statutu był wymóg posiadania matury przez kandydatów na studia. Ci, którzy nie posiadali świadectwa dojrzałości, mogli uczęszczać na zajęcia jako wolni słuchacze, jednak było to tylko rozwiązanie przejściowe.

Pewną niekonsekwencją wykazali się twórcy statutu w stosunku do możliwości uzyskania stopnia doktora farmacji. Stopień taki można było otrzymać jedynie na wydziałach farmaceutycznych, które wówczas jeszcze nie istniały⁴¹⁶. Spowodowało to zahamowanie rozwoju wykwalifikowanej kadry naukowej, a wykładowców w katedrach farmacji rekrutowano spośród specjalistów z dziedzin pokrewnych⁴¹⁷.

Drugie rozporządzenie stanowiło szczegółowy plan studiów, obejmujący dziewięć trymestrów, w którym nie tylko wyliczono poszczególne przedmioty, ale także określono minimalną liczbę godzin, które należy na nie poświęcić⁴¹⁸.

Statut zaczął obowiązywać w Oddziale wileńskim od roku akad. 1921/22. W roku akad. 1920/21 mogli być jeszcze przyjmowani adepci farmacji bez matury, lecz posiadający stopień pomocnika aptekarskiego⁴¹⁹.

Pomimo wprowadzenia przepisów regulujących studia farmaceutyczne, dyskusja o przyszłości zawodu nadal trwała. Zdecydowanie reformatorskie poglądy przedstawiał prof. Konstanty Hrynakowski (1878-1938), jeden ze współtwórców studiów farmaceutycznych w Poznaniu i kierownik tamtejszej Katedry Chemii Farmaceutycznej. W 1920 r. podczas zjazdu delegatów PPTF w Poznaniu, a także na łamach prasy wyłożył swoje poglądy. Według niego powinien być położony szczególny nacisk na uzupełnienie wiedzy studentów z zakresu nauk ścisłych,

⁴¹⁶ *Statut Oddziału Farmaceutycznego w uniwersytetach...*, s. 317-318.

⁴¹⁷ B. Kuźnicka, *Studia farmaceutyczne...*, s. 40.

⁴¹⁸ *Plan studjów na Oddziale Farmaceutycznym...*, s. 320-323.

⁴¹⁹ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 404.

takich jak matematyka (matematyka wyższa, analityka matematyczna) i fizyka. Domagał się nie tylko wprowadzenia matematyki, ale i zmiany sposobu jej nauczania – tak, aby podstawową umiejętnością było logiczne myślenie. Miało to wspomóc przyszłych farmaceutów w prowadzeniu samodzielnych badań naukowych.

Profesor K. Hrynakowski proponował taki dobór przedmiotów, aby dostosować plan do następujących trzech specjalności:

- chemiczno-technicznej (*matematyka, chemia nieorganiczna, fizyka, chemia analityczna, farmakodynamika*);
- chemiczno-farmaceutycznej (*chemia farmaceutyczna, farmakognozja, farmacja stosowana, technologia środków lekarskich, chemia badania środków spożywczych*);
- biochemicznej (*botanika, zoologia, chemia fizjologiczna, bakteriologia, enzymotechnika*)⁴²⁰.

Przedstawiciele wileńskiego środowiska posunęli się jeszcze dalej w określeniu możliwych specjalizacji zawodu farmaceuty. Po konsultacjach z przedstawicielami Wileńskiego Towarzystwa Farmaceutycznego dziekan Wydziału Lekarskiego prof. S. Władyczko wraz z prezesem Towarzystwa Kazimierzem Stefanowskim (1861-1931) zaproponowali w 1922 r. przyszłe specjalizacje zawodu farmaceuty⁴²¹:

- aptekarz dyplomowany (po odbyciu praktyki absolwent mógł prowadzić aptekę);
- chemik farmaceutyczny (po dodatkowym szkoleniu farmaceuta mógł pracować w przemyśle chemiczno-farmaceutycznym jako producent leków, kierownik fabryk i zakładów);
- botanik-farmakognosta (fachowiec od wytwórstwa surowców roślinnych, zatrudniony w przemyśle zielarskim);
- chemik sanitarny – higienista (po specjalizacji z chemii i higieny absolwent mógł zostać zatrudniony jako chemik przy kanalizacji, wodociągach, dezynfekcji, badaniach produktów spożywczych itp.);

⁴²⁰ K. Hrynakowski, o *wykształceniu chemicznym w związku z planem studium farmaceutycznego*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1920, t. 47, nr 23, s. 6-7.

⁴²¹ S. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...*, s. 383. Zob. też: *Odgłosy prasy, Wyższe studia farmaceutyczne a zawodowe i społeczne stanowisko farmaceutów w Polsce*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1922, t. 49, nr 5, s. 12.

- chemik-bakteriolog (po odbyciu dodatkowych studiów farmaceuta miał umiejętności umożliwiające mu prowadzenie laboratoriów mikrobiologicznych oraz jako wytwórca wszelkiego rodzaju surowic i szczepionek);
- chemik-rzeczoznawca na komorach celnych;
- chemik-rzeczoznawca sądowy;
- inspektor farmaceutyczny;
- naukowiec-pedagog (ta droga kariery miała być przeznaczona jedynie dla wybitnych jednostek).

Taki nowoczesny pogląd na zawód farmaceuty nie był w środowisku akademickim powszechny. Konflikt pomiędzy poszczególnymi uniwersytetami odnośnie reformy studiów rozgorzał szczególnie podczas konferencji, zorganizowanej jesienią 1921 r. W celu omówienia kwestii powstania warszawskiego Wydziału Farmaceutycznego. Udział w niej wzięli przedstawiciele MWRiOP, profesorowie pięciu uniwersytetów oraz reprezentanci środowiska farmaceutycznego. Uniwersytet Wileński był reprezentowany przez prof. J. Muszyńskiego⁴²².

Już na samym początku dyskusji, podczas omawiania celu, jakiemu mają służyć studia farmaceutyczne, przedstawiciele Uniwersytetu Lwowskiego stanęli w opozycji do reprezentantów uczelni warszawskiej, poznańskiej i wileńskiej. Profesor Stanisław Tołoczek (1868-1935) przedstawił stanowisko niemal całego Wydziału Filozoficznego, w którym odbywały się tzw. wolne studia farmaceutyczne. Rada tego wydziału nie tylko nie zatwierdziła nowego statutu, ale przesłała do MWRiOP memoriał nawołujący do rewizji rozporządzeń z 1920 r. Profesorowie z Lwowa uważali, że tworzenie oddzielnych wydziałów jest szkodliwe nie tylko dla zawodu aptekarza, ale również dla rozwoju uczelni wyższych. Według nich lepszym rozwiązaniem byłoby zakładanie średnich szkół technicznych, do których przyjmowani byłiby kandydaci po 6 klasach i odpowiednio długiej praktyce. W przypadku, gdyby decyzją MWRiOP edukacja farmaceutów miała odbywać się na uczelniach wyższych, należałoby stworzyć jedną dla całego państwa centralną szkołę farmaceutyczną, w której znajdowałyby się wszystkie niezbędne katedry, laboratoria oraz apteka wzorcowa. Taka uczelnia nie miałaby nic wspólnego z uniwersytetem, niemożliwe byłoby również zdobycie stopnia doktora farmacji.

Co prawda konferencja zakończyła się kompromisem, jednak doprowadziła do sytuacji, w której funkcjonowały dwa systemy kształcenia, a farmaceuci

⁴²² B. Kuźnicka, *Studia farmaceutyczne...*, s. 40.

z dyplomem magistra farmacji prezentowali różny poziom wykształcenia. Z jednej strony, w uczelniach warszawskiej, poznańskiej, krakowskiej i wileńskiej obowiązywał statut dla oddziałów farmaceutycznych, z drugiej ministerstwo wydało osobne przepisy dla Uniwersytetu Lwowskiego, które pozwalały na przyjmowanie kandydatów bez zdanej matury, studia trwały 2 lata, a zajęcia prowadzono według przestarzałego programu. Pomimo protestów lwowskiego środowiska farmaceutycznego stanowisko Rady Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Lwowskiego nie uległo zmianie. Doprowadziło to w roku 1924 do likwidacji studium lwowskiego⁴²³.

Ważne wydarzenie w dziejach edukacji farmaceutycznej w Polsce stanowiło przekształcenie Oddziału Farmaceutycznego funkcjonującego w Warszawie w pierwszy samodzielny Wydział Farmaceutyczny w 1926 r. Pomimo starań władz innych polskich uczelni Wydział Farmaceutyczny Uniwersytetu Warszawskiego był jedynym wydziałem farmaceutycznym aż do roku 1945⁴²⁴.

⁴²³ Studium we Lwowie reaktywowano 1929 r., jednak funkcjonowało ono przy Wydziale Lekarskim; B. Kuźnicka, *Studia farmaceutyczne...*, s. 40-41. Zob. też: M. Marcysiak, *Potrzeby zawodu, a dobór treści naukowych w kształceniu farmaceutów w okresie międzywojennym na łamach „Wiadomości Farmaceutycznych”*, [w:] *Zawód farmaceuty na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Warszawa-Katowice, 2006, s. 221-223.

⁴²⁴ B. Kuźnicka, *Studia farmaceutyczne...*, s. 41-42.

III.C.3. Przedstawienie organizacji zajęć na Oddziale Farmaceutycznym

Organizacja zajęć na Oddziale Farmaceutycznym w latach 1921-1930

Jeszcze przed powstaniem Oddziału Farmaceutycznego, w roku reaktywacji Uniwersytetu, rozpoczęto rekrutację na studia farmaceutyczne. Organizacja zajęć w latach 1919-1921 została przedstawiona w rozdziale o okolicznościach powstania Oddziału Farmaceutycznego.

Wraz ze statutem Oddziału Farmaceutycznego ministerstwo WRiOP opublikowało w 1920 r. plan studiów farmaceutycznych, który miał stanowić wzór dla powstających na uniwersytetach oddziałów. Studia miały trwać trzy lata, a każdy rok podzielono na trzy trymestry.

Na pierwszym roku przewidziano wykłady (4 godziny tygodniowo) i ćwiczenia (4 godziny tygodniowo) z *fizyki doświadczalnej*. W uczelni wileńskiej zadania tego podjęli się wykładowcy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego: prof. W. Dziewulski, kierownik Zakładu Fizycznego I, oraz prof. J. Patkowski, kierownik Zakładu Fizycznego II. Fizykę wykładano w szerszym zakresie niż przewidziało MWRiOP – oprócz wykładów z *fizyki doświadczalnej*, studenci uczęszczali na wykłady z następujących przedmiotów: *fizyka (ciepło)*, *fizyka (mechanika)*, *fizyka cząsteczkowa* oraz *fizyka, optyka i teoria fal*. Ponadto na trzecim trymestrze pierwszego roku przewidziano *ćwiczenia z fizyki* w wymiarze 4 godzin tygodniowo. Do roku akad. 1937/38 prowadził je prof. J. Patkowski.

Według planu ministerialnego na pierwszym roku miały odbywać się wykłady z *botaniki ogólnej* (pierwszy i drugi trymestr po 4 godziny tygodniowo) oraz *botaniki –systematyki roślin* (trzeci trymestr 5 godzin tygodniowo). *Botanikę ogólną* przez cały okres istnienia Oddziału wykladał prof. P. Wiśniewski, kierownik Zakładu Botaniki Ogólnej Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego (w latach akad. 1922/23-1923/24 przy współudziale prof. Józefa Trzebińskiego (1867-1941), kierownika Zakładu Morfologii i Systematyki Roślin Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego). Profesor P. Wiśniewski w latach akad. 1926/27-1933/34 oraz w roku akad. 1936/37 prowadził także przedmiot *morfologia i anatomia (roślin)* w wymiarze 4 godzin tygodniowo. *Botanikę systematykę* prowadził prof. J. Trzebiński, dopiero w roku akad. 1937/38 zastąpił go prof. Franciszek K. Skupieński (1888-1962), nowy kierownik Zakładu Morfologii i Systematyki Roślin. Dodatkowo, w latach akad. 1921/22-1933/34

prof. J. Muszyński prowadził *ćwiczenia botaniczne*, które trwały przez trzy trymestry, a ich długość wahała się od 2 do 10 godzin na trymestr. Program tych ćwiczeń pokrywał się prawdopodobnie z zaplanowanymi przez ministerstwo *ćwiczeniami z anatomii roślin* (dwa trymestry) oraz *ćwiczeniami w oznaczaniu roślin* (jeden trymestr).

Plan dla pierwszego roku obejmował również wykłady z *chemii nieorganicznej* (po 5 godzin tygodniowo przez dwa pierwsze trymestry i 4 godziny na trzecim). W ramach zajęć z chemii na pierwszym roku w uczelni wileńskiej w latach akad. 1921/22-1926/27 odbywały się wykłady z *chemii nieorganicznej* prowadzone przez prof. Mariana Hłasko (1889-1941), kierownika Zakładu Chemii Nieorganicznej na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym. Następnie zostały zastąpione przez przedmiot *chemia ogólna cz. 1* (prowadzony przez prof. M. Hłasko) oraz przedmiot *chemia ogólna cz. 2*, który prowadzony był w latach akad. 1927/28-1930/31 przez prof. K. Sławińskiego, kierownika Zakładu Chemii Organicznej na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym. Profesor M. Hłasko w latach akad. 1922/23-1925/26 wykładał również *chemię analityczną*, a w kolejnych latach zastąpił go dr Eugeniusz Michalski (1904-1973) z Zakładu Chemii Organicznej.

Plan MWRiOP przewidywał również ćwiczenia w pracowni chemii ogólnej na pierwszym i drugim roku, gdzie studenci mieli zapoznać się w praktyce z *analizą ilościową i jakościową* (ćwiczenia miały trwać na pierwszym roku po 15 godzin tygodniowo w pierwszym i drugim trymestrze oraz 12 godzin w trzecim; na drugim roku zaplanowano po 15 godzin tygodniowo na czwartym i piątym trymestrze). W Wilnie program ten realizowano, wprowadzając przedmioty: *ćwiczenia z chemii nieorganicznej*, *ćwiczenia z chemii analitycznej*, *ćwiczenia z analizy ilościowej* oraz *ćwiczenia z analizy jakościowej* prowadzone przez prof. M. Hłasko. Wymiar godzinowy tych zajęć zmieniał się w poszczególnych latach i zależał prawdopodobnie od możliwości lokalowych.

Ważną rolę w kształceniu przyszłych farmaceutów odgrywały nauki geologiczne. Chociaż przedmiot *mineralogia i geologia z uwzględnieniem wód mineralnych* uwzględniono w planie dla drugiego roku (po 4 godziny tygodniowo na czwartym i piątym trymestrze), w Wilnie zajęcia obejmujące te zagadnienia odbywały się na pierwszym roku. Przedmiot *geologia i mineralogia* w latach akad. 1921/22-1922/23, 1924/25-1925/26, 1927/28-1928/29 prowadził prof. J. Łukaszewicz, kierownik Zakładu Geofizyki na Wydziale

Matematyczno-Przyrodniczym. W latach akad. 1926/27, 1929/30-1933/34 przedmiot prowadził prof. Bronisław Rydzewski (1884-1945), kierownik Zakładu Geologii na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym. Natomiast w roku akad. 1936/37-1937/38 przedmiot wykładali dr Bronisław Halicki (1902-1962) z Zakładu Geologii oraz prof. Stanisław Małkowski (1889-1962), kierownik Zakładu Mineralogii i Petrografii. Wymiar czasowy tego przedmiotu wahał się od 2 godzin tygodniowo w jednym trymestrze do 3 godzin tygodniowo przez dwa trymestry. Oprócz *geologii i mineralogii* wykładano *krystalografię* (wykładowcami byli kolejno prof. J. Łukaszewicz, prof. B. Rydzewski, dr B. Halicki wraz z prof. S. Małkowskim) oraz prowadzono *ćwiczenia z mineralogii i krystalografii*.

W planie studiów ministerstwa na drugim roku miano prowadzić wykłady z *chemii organicznej* (3 trymestry po 4 godziny tygodniowo). Na USB wykłady z *chemii organicznej* prowadził prof. K. Sławiński, kierownik Zakładu Chemii Organicznej na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym (w latach akad. 1921/22-1934/35), a następnie zastąpił go prof. dr Leon Kamieński (1903-1973), który został też kierownikiem Zakładu. Na USB wprowadzono również *ćwiczenia laboratoryjne z chemii organicznej*, które odbywały się na trzecim roku studiów i prowadził je prof. K. Sławiński.

Na drugim roku wprowadzono przedmiot charakterystyczny dla kierunku farmacji, czyli *farmakognozę*. Według planu zajęcia powinny odbywać się w wymiarze 4 godzin wykładów oraz 8 godzin ćwiczeń tygodniowo przez trzy trymestry. Ich prowadzenia podjął się prof. J. Muszyński. W latach akad. 1931/32-1938/39 wykłady zostały częściowo przeniesione na trzeci rok (po 3 godziny tygodniowo przez trzy trymestry drugiego roku i 2 godziny tygodniowo przez trzy trymestry trzeciego roku). *Ćwiczenia z farmakognozji* trwały przez wszystkie trymestry drugiego roku, a liczba godzin wahała się od 5 do 8 tygodniowo.

Studenci drugiego roku farmacji mieli również zapoznać się z *pierwszą pomocą w nagłych przypadkach*. Przewidziano na ten przedmiot po 1 godzinie tygodniowo na czwartym i piątym trymestrze. Na USB wykladał go kierownik Kliniki Neurologicznej, prof. S. Władyczko, a po jego przejściu na emeryturę w 1933 r., zadania tego, od roku akad. 1937/38, podjął się kierownik Zakładu Medycy Sądowej, prof. S. Schilling-Siengalewicz.

W latach akad. 1922/23-1930/31 prof. J. Wilczyński, kierownik Zakładu Biologii Ogólnej na Wydziale Lekarskim, prowadził wykłady oraz ćwiczenia

ze *wstępu do biologii*. Wykłady trwały 4 godziny tygodniowo, przez dwa trymestry drugiego roku, ćwiczenia natomiast 2 godziny tygodniowo (3 godziny od roku akad. 1927/28) przez jeden trymestr drugiego roku.

Trzeci rok to przede wszystkim wykłady i ćwiczenia, które miały przygotować studentów do zawodu farmaceuty. Wykłady z *chemii farmaceutycznej* zaplanowano na trzy trymestry trzeciego roku, w wymiarze 4 godzin tygodniowo. Początkowo prowadził je prof. W. Kraszewski, kierownik Zakładu Chemii Technicznej na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym. Ćwiczenia z tego przedmiotu prowadzili prof. W. Kraszewski oraz prof. T. Gryglewicz kierownik Zakładu Bakteriologii na Wydziale Lekarskim. Od roku akad. 1923/24 prowadzenie zarówno wykładów, jak i ćwiczeń przejął prof. W. Karaffa-Korbutt.

Plany ministerstwa przewidywały *ćwiczenia z analizy mikroskopowej sproszkowanych leków roślinnych* (4 godziny tygodniowo przez dwa semestry trzeciego roku). Przedmiot ten pod nazwą *analiza mikroskopowa środków spożywczych, analiza mikroskopowa sproszkowanych surowców* czy też *analiza mikroskopowa i chemia sądowa* prowadzony był przez prof. J. Muszyńskiego. Zajęcia odbywały się na trzecim roku, a ich wymiar godzin ulegał nieustannym zmianom.

Na trzeci rok studiów MWRiOP przewidziało *ćwiczenia z bakteriologii* (3 godziny tygodniowo przez dwa trymestry). Prawie przez cały okres istnienia studiów farmaceutycznych w Wilnie zajęcia prowadził prof. T. Gryglewicz. Wymiar godzin zmieniał się niemal co roku, jednak najczęściej przekraczał liczbę godzin przewidzianych przez ministerstwo. Profesor T. Gryglewicz w latach akad. 1921/22-1931/32 prowadził również na trzecim roku farmacji wykłady z *bakteriologii*, które trwały przez dwa lub trzy trymestry. W kolejnych latach przedmiot *bakteriologia* został zastąpiony przez *mikrobiologię*, wykłady i ćwiczenia prowadził również prof. T. Gryglewicz. Dopiero w roku akad. 1938/39 zastąpił go prof. S. Legeżyński, nowy kierownik Zakładu Bakteriologii (prof. T. Gryglewicz zmarł w 1936 r.).

Ważnym dla przyszłym farmaceutów przedmiotem była *farmacja stosowana*, która miała być wykładana przez dwa trymestry trzeciego roku przez 9 godzin tygodniowo. Do czasu utworzenia Zakładu Farmacji Stosowanej i objęcia katedry przez prof. H. Ruebenbaeura zajęcia prowadził prof. J. Muszyński.

W planie na trzeci rok studiów przewidziano *technologię chemiczną środków lekarskich wraz z ćwiczeniami* (wykłady na ostatnim trymestrze miały trwać 6 godzin,

a ćwiczenia 15 godzin tygodniowo). Na USB przedmiot *chemię techniczną* prowadził prof. W. Kraszewski. Zajęcia odbywały się w latach akad. 1922/23-1931/32 przez trzy trymestry ostatniego roku i trwały 4 godzin tygodniowo.

W trakcie ostatniego trymestru studiów 2 godziny tygodniowo miały zostać poświęcone na przedmiot *krajowa produkcja surowców lekarskich roślinnych i handel nimi, łącznie z wycieczkami i zajęciami praktycznymi*. Na uczelni wileńskiej przedmiot ten nazywał się *hodowla roślin lekarskich i nauka o surowcach krajowych*, obowiązywał studentów w latach akad. 1922/23-1930/31, a prowadził go prof. J. Muszyński.

W pierwszym dziesięcioleciu istnienia Oddziału Farmaceutycznego nie uruchomiono niektórych przewidzianych w planie ministerialnym przedmiotów, takich jak *historia farmacji, ustawodawstwo aptekarskie, propedeutyka farmacji, zoologia i parazytologia czy wycieczki botaniczne*⁴²⁵.

⁴²⁵ Opracowano na podstawie spisów wykładów na lata akad. 1920/21-1938/39 oraz *Plan studjów na Oddziale Farmaceutycznym*, Dziennik Urzędowy MWRiOP, 1920, t. 3, nr 22 (15 XII), s. 320-323.

Organizacja zajęć na Oddziale Farmaceutycznym w latach 1931-1939

Już pierwsze lata funkcjonowania ministerialnego planu zajęć pokazały, że zakres studiów wymaga poszerzenia. W oparciu o uchwały Zjazdu Między-Uniwersyteckiego (31-31 października 1921 r.) oraz wnioski Stałej Komisji Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Warszawskiego stworzono w 1923 r. projekt czteroletnich studiów. W projekcie przewidziano nadawanie, obok stopni naukowych, również zawodowych. Po pomyślnym zdaniu wszystkich egzaminów na koniec trzeciego roku studiów można byłoby otrzymać dyplom kandydata farmacji, który, po odbyciu dwuletniej praktyki w aptece publicznej, umożliwiłoby otrzymanie zawodowego stopnia aptekarza, uprawniającego do otwarcia bądź prowadzenia apteki⁴²⁶.

W powstałym w 1926 r. Wydziale Farmaceutycznym Uniwersytetu Warszawskiego od początku jego funkcjonowania wprowadzono czteroletni program studiów. Po trzech latach studenci otrzymywali tytuł magistra farmacji, a po kolejnym roku, zdaniu egzaminów doktorskich i przedłożeniu rozprawy mogli ubiegać się o stopień doktora⁴²⁷.

Podczas I Zjazdu Kół Naukowych Farmaceutycznych 6 grudnia 1924 r. referat wygłosił Mieczysław Proner (1903-1940) – farmaceuta i asystent w Zakładzie Farmakognozji i Botaniki Uniwersytetu Warszawskiego. Podsumował dotychczasowe reformy edukacji w kontekście postępów nauk przyrodniczych. Postulował zwiększenie nacisku na zrozumienie przez farmaceutów mechanizmów procesów fizycznych i biochemicznych. Uważał, że z poszczególnych zagadnień wykładanych na kursach *farmakognozji* i *chemii farmaceutycznej* należy wyodrębnić przedmiot *farmakologię*. Dostrzegał również znaczenie *chemoterapii* (badającej zależności między działaniem a budową chemiczną leku), a także zwracał uwagę na konieczność wprowadzenia do programu takich przedmiotów, jak *nauka o środkach spożywczych*, *nauka o hormonach* czy *mikrochemia*. Uważał, że pogłębiona wiedza z zakresu nauk przyrodniczych pozwoli farmaceutom poszerzyć horyzonty i wesprze ich w pracy badawczej⁴²⁸.

⁴²⁶ M. Marcysiak, op. cit., s. 225.

⁴²⁷ G. Kubiak-Tomaszewska, P. Tomaszewski, J. Pachecka, *Przedwojenne losy Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Warszawskiego (1926-1939)*, [w:] *Dzieje Warszawskiego Wydziału Farmaceutycznego 1926-2001*, Warszawa, 2001, s. 59.

⁴²⁸ M. Marcysiak, op. cit., s. 217-218.

W dniach 26-27 maja 1929 r. w siedzibie MWRIOP odbyła się konferencja w sprawie ujednoczenia programów studiów. Wzięli w niej udział przedstawiciele wydziału i oddziałów farmaceutycznych. PPTF zdecydowanie popierało pomysł wydłużenia studiów ze względu na niezwykle szybki rozwój nauk farmaceutycznych i przemysłu, co wiązało się z koniecznością przyswojenia przez aptekarzy specjalistycznej wiedzy. Mimo to, w oficjalnym organie Towarzystwa, *Wiadomościach Farmaceutycznych*, jego redakcja przyjęła ostrożne stanowisko:

„Jeśli w zasadzie jesteśmy za jak najszerzej rozwiniętymi studjami dla przyszłych adeptów zawodu, to obecnie, kiedy kwestje ekonomiczne przyszłego farmaceuty-aptekarza nie zostały jeszcze ustalone – brak bowiem jednolitej ustawy aptekarskiej – kiedy nie mamy jeszcze farmaceutycznych sił naukowych, które mogłyby zająć zwiększoną liczbę katedr, a które dopiero zaczyna tworzyć Wydział Farmaceutyczny – stoimy na stanowisku pozostawienia na razie trzyletniego studjum, z czwartym – oczywiście – rokiem na Wydziale Farmaceutycznym dla przyszłych doktorantów⁴²⁹”.

Obawy o skuteczność i celowość studiów wyrazili również studenci Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Poznańskiego, którzy zgłaszali potrzebę dalszej dyskusji⁴³⁰.

Zarządzenie Ministra WRiOP z dnia 28 kwietnia 1930 r. wprowadzało zmiany w organizacji studiów farmaceutycznych. Przede wszystkim studia wydłużono o dwa trymestry. Po każdym roku studenci musieli składać egzaminy roczne:

- po pierwszym roku studiów egzamin roczny pierwszy,
- po drugim roku studiów egzamin roczny drugi,
- po trzecim roku studiów pierwszy egzamin magisterski,
- po czwartym roku studiów drugi egzamin magisterski.

Dla każdego egzaminu tworzone osobną komisję egzaminacyjną, na czele której stał dziekan Wydziału lub dyrektor Oddziału. Do obowiązków przewodniczącego należało wyznaczanie terminu egzaminu oraz nadzór nad jego organizacją.

Egzamin po pierwszym roku studiów obejmował: *fizykę, botanikę, chemię nieorganiczną, zoologię i mineralogię*. Egzamin po drugim roku studiów obejmował *chemię organiczną, higienę i mikrobiologię*. Jednak aby przystąpić do egzaminów,

⁴²⁹ Konferencja w sprawie programów studiów farmaceutycznych, *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1929, t. 56, nr 21, s. 272.

⁴³⁰ M. Marcysiak, op. cit., s. 218-219.

należało mieć zaliczone kolokwium z *pierwszej pomocy w nagłych przypadkach*. W skład pierwszego egzaminu magisterskiego wchodziły zaliczenia z przedmiotów: *farmakognozji, chemii farmaceutycznej, farmacji stosowanej, uprawy roślin lekarskich*, oraz *ustawodawstwa*, ponadto trzeba było legitymować się zaliczonym kolokwium z *chemii fizycznej*. Za wyjątkiem dwóch ostatnich przedmiotów wszystkie zaliczenia miały część teoretyczną i praktyczną. Drugi egzamin magisterski obejmował *technologię środków leczniczych, chemię toksykologiczną, naukę o środkach spożywczych i farmakodynamikę*.

Przystąpić powtórnie do egzaminów rocznych mogli tylko ci studenci, którzy nie zaliczyli maksymalnie dwóch przedmiotów. W przeciwnym razie konieczne było powtórzenie całego roku. W przypadku niezaliczenia któregoś z przedmiotów przy pierwszym egzaminie magisterskim, student mógł jednorazowo podejść powtórnie do egzaminu. Jeśli znów otrzymał ocenę niedostateczną, musiał powtórzyć cały trzeci rok studiów. Każdy rok studiów można było powtórzyć tylko raz, chyba że na zaliczenie roku wyraziło zgodę MWRiOP na wniosek Rady Wydziału bądź Komisji Oddziału Farmaceutycznego⁴³¹.

Powiększono również liczbę przedmiotów. Na pierwszym roku studiów farmaceutycznych obowiązywał przedmiot *zoologia i parazytologia*, który zastąpił *wstęp do biologii*. Chociaż był on przewidziany już w planie z 1920 r. Na uczelni wileńskiej udało się go wprowadzić dopiero od roku akad. 1930/31. Do roku akad. 1933/34 prowadził go prof. J. Wilczyński, potem przedmiot został przejęty przez prof. J. Dembowskiego z Zakładu Biologii na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym. Zajęcia zajmowały dwa lub trzy trymestry i trwały od 2 do 4 godzin tygodniowo. Dodatkowo studentów pierwszego roku obowiązywały *ćwiczenia z zoologii* (dwa lub trzy trymestry po 2-3 godziny tygodniowo), które również prowadził najpierw prof. J. Wilczyński, a potem prof. J. Dembowski.

W latach akad. 1936/37-1938/39 prof. J. Muszyński prowadził wykłady oraz ćwiczenia z *botaniki lekarskiej*. Przedmiot obowiązywał przez wszystkie trymestry pierwszego roku, wykłady trwały 2 godziny, a ćwiczenia 6 godzin tygodniowo. W roku akad. 1938/39 ćwiczenia poprowadził mgr J. Welento. Dodatkowo, prof. J. Muszyński od roku akad. 1931/32 prowadził przedmiot *wycieczki botaniczne*

⁴³¹ Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 28 kwietnia 1930 r. w sprawie organizacji studiów farmaceutycznych w uniwersytetach państwowych, Dziennik Urzędowy MWRiOP, 1930, t. 13, nr 7 (31 VII), s. 330-338.

i określenie roślin krajowych.

Na drugim roku wprowadzono przedmiot *higiena* w wymiarze 2 godzin wykładów tygodniowo przez dwa trymestry oraz 3 godziny tygodniowo przez jeden trymestr. Prowadził go od roku akad. 1931/32 aż do swojej śmierci w 1935 r. brat prof. W. Karaffy-Korbutta, kierownik Zakładu Higieny na Wydziale Lekarskim, prof. dr K. Karaffa-Korbutt. Później prowadzenie zajęć przejęła dr Janina Rodziewiczowa, adiunkt w tymże Zakładzie. Równolegle z wykładami odbywały się ćwiczenia z *higieny*, które trwały 3 godziny tygodniowo przez jeden bądź dwa trymestry drugiego roku.

Nowy przedmiot na drugim roku stanowiła również *chemia fizjologiczna*. Początkowo w latach akad. 1931/32 wykłady (2 godziny tygodniowo przez dwa lub trzy trymestry) oraz ćwiczenia (od 4 godziny tygodniowo na jednym trymestrze do 4 godzin tygodniowo przez dwa trymestry) prowadziła lic. B. Pohorecka-Leleszowa. Następnie przedmiot przejął doc. E. Czarnecki z Zakładu Fizjologii na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym i wykładał go aż do zamknięcia Oddziału w 1939 r. w latach akad. 1937/38-1938/39 ćwiczenia prowadził dr L. Kamieński z Zakładu Chemii Organicznej.

W roku akad. 1931/32 prof. E. Bekier, kierownik Zakładu Chemii Fizycznej rozpoczął wykłady z *chemii fizycznej*. Trwały jeden trymestr drugiego roku (2 godziny tygodniowo). Później odbywały się również na jednym trymestrze roku trzeciego. Dopiero w roku akad. 1938/39 udało się zorganizować ćwiczenia z tego przedmiotu. Prowadził je również prof. E. Bekier. Trwały jeden trymestr (2 godziny tygodniowo) trzeciego roku.

Trzeci i czwarty rok to przede wszystkim nowe przedmioty farmaceutyczne. Ze względu na niedobory kadrowe i nieliczne zakłady specjalistyczne Oddziału, ich prowadzenia podjął się dyrektor Oddziału, prof. J. Muszyński. Wykładał na trzecim roku *uprawę roślin lekarskich* (w roku akad. 1931/32 były to 2 godziny tygodniowo przez jeden trymestr, potem liczba godzin zwiększyła się do 4) oraz *ustawodawstwo* (godzina tygodniowo przez jeden trymestr). Na czwartym roku prof. J. Muszyński prowadził *chemię toksykologiczną i sądową* (dwa trymestry po 2 godziny tygodniowo, w roku akad. 1935/36 zastąpił go dr W. J. Strażewicz) oraz *historię farmacji* (2 godziny tygodniowo przez dwa trymestry pierwszego roku, za wyjątkiem roku akad. 1931/32 – wówczas była to godzina tygodniowo przez jeden trymestr trzeciego roku). Dodatkowo prof. J. Muszyński prowadził *ćwiczenia z chemii toksykologicznej i sądowej* (4 godziny tygodniowo przez dwa trymestry) oraz

ćwiczenia z farmakognozji i hodowli roślin lekarskich (4 godziny tygodniowo przez jeden trymestr).

Na trzecim roku do wykładów z *farmacji stosowanej* dołączyły ćwiczenia. W obliczu braku katedry farmacji stosowanej ciężar ich prowadzenia wziął na siebie Zakład Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich. W latach akad. 1933/34-1934/35 prowadził je mgr J. Welento. Po utworzeniu Zakładu Farmacji Stosowanej prowadzenia ćwiczeń podjął się jej kierownik, prof. H. Ruebenbauer.

Nowym przedmiotem w planie na czwarty rok była *technologia chemiczna środków leczniczych*. Zarówno wykłady (4 godziny tygodniowo przez dwa trymestry), jak i ćwiczenia (8 godzin tygodniowo przez dwa trymestry) prowadził prof. W. Kraszewski. Prowadził on również na czwartym roku *naukę o środkach spożywczych* – wykłady (2 godziny tygodniowo przez dwa trymestry) oraz ćwiczenia (8 godzin tygodniowo przez dwa trymestry). W roku akad. 1935/36 przedmiot przejął adiunkt w Zakładzie Higieny, prof. A. Safarewicz. Liczba godzin przeznaczonych na ćwiczenia spadła wówczas do 3 godzin tygodniowo.

Kolejnym przedmiotem była *farmakodynamika*, wykładana przez prof. E. Czarneckiego w latach akad. 1933/34-1935/36. Zarówno wykłady (2 godziny tygodniowo przez dwa trymestry), jak i ćwiczenia (8 godzin tygodniowo przez dwa trymestry, w roku akad. 1935/36 jedynie 2 godziny) odbywały się na czwartym roku⁴³².

Należy podkreślić rolę wykładowców Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego w prowadzeniu zajęć dla studentów farmacji. Ich działalność była szczególnie istotna w okresie organizacji studiów, a potem Oddziału Farmaceutycznego, kiedy nie istniały jeszcze specjalistyczne zakłady. Warto wspomnieć też o wynikających z tej współpracy komplikacjach natury prawno-administracyjnej. Studenci słuchający wykładów i odbywający ćwiczenia w pracowniach Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego byli traktowani na równi ze studentami tego Wydziału i brani pod uwagę przy planowaniu budżetu poszczególnych katedr. Władze Wydziału Lekarskiego, finansujące godziny dydaktyczne dla studentów farmacji, niejednokrotnie zaskakiwane były żądaniem przeznaczenia środków na dodatkowy etat asystenta lub prace laboratoryjne. Profesor J. Muszyński wspominał o przypadku, kiedy studenci zostali usunięci

⁴³² Opracowano na podstawie spisów wykładów na lata akad. 1920/21-1938/39. Zob. też: *Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 28 kwietnia 1930 r...*, s. 330-338.

z pracowni, a zajęcia wznowiono dopiero po spełnieniu żądań finansowych kierownika zakładu, w którym ćwiczenia się odbywały⁴³³. Władze Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego niejednokrotnie zwracały się ze skargami na nieopłacone przez Wydział Lekarski asystentury. W pismach tych przedstawiano kontrargumenty o likwidowanych zniemacka etatach i nieterminowym wpływie środków. W wielu przypadkach Wydział Lekarski nie miał na to żadnego wpływu, a o redukcji przyznanych kredytów decydowało MWRiOP. Szereg dokumentów obrazuje trudną współpracę na polu organizacji studiów farmaceutycznych między tymi Wydziałami. Sytuację skomplikowała dodatkowo reforma studiów z 1930 r., kiedy zwiększono liczbę przedmiotów, a pomoc ze strony wykładowców Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego była niezbędna w jeszcze większym zakresie⁴³⁴.

Drugim bardzo ważnym czynnikiem wpływającym na proces dydaktyczny była działalność prof. J. Muszyńskiego. W obliczu braku katedr farmacji stosowanej oraz toksykologii, podjął się wykładania tych kluczowych dla zawodu farmaceuty przedmiotów. Ponadto przekazywał studentom informacje z zakresu historii oraz ustawodawstwa farmaceutycznego, a także prowadził zajęcia z analizy surowców. Czyni go to postacią kluczową w kształceniu przyszłych farmaceutów w Wilnie.

Profesor J. Muszyński starał się kształtować poglądy studentów na rolę farmaceuty w społeczeństwie. Tak wspomina nauki prof. J. Muszyńskiego W. Sasaki:

„Wierzył on, że dyplom i wykształcenie farmaceutyczne powinny pozwolić na wybór więcej aniżeli jednej kariery. Niekoniecznie tej w aptece, lecz także w innych dziedzinach pokrewnych, takich jak praca w przemyśle farmaceutycznym, produkcja, studia naukowe, opracowywanie nowych preparatów, praca w charakterze przedstawiciela wytwórni farmaceutycznej, doradcy lekarzy i aptekarzy, jak również w charakterze chemika-analityka w laboratorium analiz klinicznych, analiz żywności czy wreszcie analiz sądowych [...]. Były też inne możliwości np. uprawa roślin leczniczych – ich zbiory i przetwarzanie do postaci gotowych do użytku – rozwijały się w kraju pomyślnie. Praca naukowa i nauczanie były też możliwe, ale szanse osiągnięcia wyższej pozycji na szczeblu uniwersyteckim były minimalne. I wreszcie, administracja państwowa. Trudno byłoby znaleźć inny

⁴³³ Wniosek Rady Wydziału Lekarskiego w sprawie studiów farmaceutycznych w USB z 21 stycznia 1930 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 213.

⁴³⁴ Pismo Rady Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego do Rady Wydziału Lekarskiego z dnia 31 maja 1928 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 283-284. Zob. też: Pismo MWRiOP do Rektoratu USB w sprawie etatów dla asystentów z dnia 13 lipca 1931 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 217; Pismo Rady Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego do Rady Wydziału Lekarskiego z dnia 14 czerwca 1930, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 226.

rodzaj studiów, który potencjalnie wiódłby do tak różnorodnej kariery⁴³⁵.

⁴³⁵ W. Sasaki, op. cit., s. 35.

III.C.4. Charakterystyka studentów farmacji

Aby ubiegać się o status studenta Oddziału Farmaceutycznego, należało złożyć podanie w sekretariacie Wydziału Lekarskiego wraz z dołączoną metryką urodzenia, świadectwem maturalnym, dokumentem stwierdzającym stosunek kandydata do służby wojskowej, jedną fotografią, kwestionariuszem, własnoręcznie napisanym życiorysem oraz pokwitowaniem Kwestury Uniwersyteckiej, potwierdzającym uiszczenie opłaty egzaminacyjnej. Dodatkowo studenci przenoszący się z innych uczelni powinni przedłożyć świadectwo odejścia, a kandydaci, którzy mieli roczną lub dłuższą przerwę od momentu uzyskania matury, musieli dodatkowo dołączyć świadectwo moralności.

Ze względu na ograniczoną liczbę miejsc kandydaci od roku 1927 byli poddawani egzaminom wstępnym⁴³⁶. Wymagano od nich dobrej znajomości chemii oraz botaniki w zakresie szkoły średniej. Otrzymywali dwa zadania: jedno z chemii, drugie natomiast polegało na opisanie cech morfologicznych otrzymanej w trakcie egzaminu pospolitej rośliny⁴³⁷.

Liczebność Oddziału Farmaceutycznego w poszczególnych latach jego funkcjonowania przedstawia Tabela 2.

⁴³⁶ *Informator o studjach na Wydziale Lekarskim i Oddziale Farmaceutycznym USB*, Wilno, 1932, s. 33-34.

⁴³⁷ Warunki przyjęcia kandydatów na i kurs farmacji, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 285.

Tabela 2. Liczba studentów Oddziału Farmaceutycznego USB w poszczególnych latach⁴³⁸

Rok akademicki	Liczba studentów na wszystkich latach				Razem	Wydane dyplomy magistra farmacji
	Słuchacze zwyczajni	Słuchacze nadzwyczajni ⁴³⁹	Mężczyźni	Kobiety		
1919/20	7	23	27	3	30	-
1920/21	5	34	37	2	39	-
1921/22	7	70	62	15	77	-
1922/23	26	112	113	25	138	2
1923/24	55	79	104	30	134	kilkanaście
1924/25	76	75	110	41	151	b.d.
1925/26	133	42	120	55	175	28
1926/27	166	10	116	60	176	21
1927/28	209	-	126	83	209	25
1928/29	163	-	78	85	163	36
1929/30	166	-	64	102	166	30
1930/31	176	-	53	123	176	32
1931/32	179	-	46	133	179	28
1932/33	177	-	47	130	177	46
1933/34	136	-	36	100	136	38
1934/35	111	-	24	87	111	34
1935/36	73	-	17	56	73	43
1936/37	76	-	32	44	76	26
1937/38	96	-	41	55	96	6

Dane zawarte w powyższej tabeli wskazują, że od roku akad. 1925/26 liczba studentów uległa stabilizacji. Różnice w poszczególnych latach wynikały przede wszystkim z faktu, że część studentów nawet po ukończeniu trzyletniego programu zajęć, nadal nie mogła uzyskać magisterium ze względu na nieukończone ćwiczenia w pracowni. Od roku akad. 1933/34, kiedy nie otwarto zapisów na pierwszy kurs, liczba studentów zaczęła gwałtownie spadać.

⁴³⁸ Opracowano na podstawie: B. Kuźnicka, *Ośrodek Wileński*, [w:] *Ewolucja nauczania farmacji w Polsce w latach 1783-1930*, Wrocław [i in.], 1968, s. 62, a także na podstawie wykazów statystycznych uczniów USB, sprawozdań dziekana z działalności Wydziału Lekarskiego USB oraz składów Uniwersytetu w latach 1919-1938.

⁴³⁹ Studenci nieposiadający świadectwa dojrzałości, przyjęci na studia w charakterze wolnych słuchaczy.

Studenci Oddziału musieli rywalizować ze sobą, a także ze studentami innych wydziałów o możliwość uczestniczenia w zajęciach laboratoryjnych. Profesor W. Sasaki wspomina, że jako sekundant, zaraz po zakończonym pojedynku, musiał zawieźć H. Ellerta na egzamin wstępny do jednego z obowiązujących laboratoriów. Najważniejsze dla studentów były laboratoria z chemii analitycznej jakościowej i ilościowej, ponieważ ich zaliczenie było niezbędnym warunkiem dopuszczenia do egzaminu końcowego⁴⁴⁰.

Przedstawione dane wskazują również na wyraźną dysproporcję w płci studentów farmacji. Jeśli w początkowych latach przeważali mężczyźni, to w latach trzydziestych znaczną przewagę w liczebności osiągnęły kobiety. Profesor J. Muszyński uważał to za zjawisko niepożądane, ponieważ duża część absolwentek po wyjściu za mąż porzucała zawód⁴⁴¹.

Udział przedstawicieli poszczególnych narodowości i wyznań, tworzących grupę studentów farmacji, przedstawia Tabela 3⁴⁴².

⁴⁴⁰ W. Sasaki, op. cit., s. 25.

⁴⁴¹ Materiały w sprawie organizacji Oddziału Farmaceutycznego USB, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 107.

⁴⁴² Zróżnicowanie ze względu język ojczysty czy też przynależność państwową na Oddziale Farmaceutycznym zaczęto ujmować w składach osobowych dopiero od roku akademickiego 1927/28, dlatego tabela obejmuje dane z okresu 1927-1938. Ponadto, w okresie 1927/28-1932/33 miejsce urodzenia przedstawiano tak, jak w tabeli. W latach późniejszych podziału dokonywano na podstawie podziału administracyjnego obowiązującego w II Rzeczypospolitej. W tabeli pozostawiono dla lat 1933/34-1937/38 nazwy regionów, którym przyporządkowano województwa w następujący sposób: Kongresówka – woj. warszawskie, łódzkie, kieleckie, lubelskie, białostockie; Kresy Wschodnie – woj. wileńskie, nowogródzkie, poleskie, wołyńskie; Wielkopolska i Śląsk Górny – woj. poznańskie, pomorskie, śląskie; Małopolska i Śląsk Cieszyński – woj. krakowskie, lwowskie, stanisławowskie, tarnopolskie.

Tabela 3. Studenci farmacji USB podzieleni ze względu wyznanie, deklarowany język ojczysty oraz miejsce urodzenia

	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35	1935/36	1936/37	1937/38
Wyznanie	rzymsko-kat.	69%	65%	64%	69%	73%	72%	71%	70%	70%	77%
	grecko-kat.	4%	4%	6%	6%	4%	3%	2%	1%	0%	1%
	prawosławne	5%	7%	8%	7%	8%	7%	7%	8%	10%	10%
	możeszowe	21%	24%	20%	18%	13%	16%	19%	19%	16%	21%
	inne	1%	0%	1%	1%	1%	2%	1%	2%	3%	1%
	polski	78%	74%	81%	78%	83%	76%	75%	76%	79%	80%
	rosyjski	4%	4%	5%	4%	4%	4%	0%	5%	5%	1%
	białoruski	0%	0%	0%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	1%
	ruski	5%	5%	7%	6%	5%	3%	0%	0%	0%	0%
	litewski	0%	0%	0%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	0%
	czeski	0%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	0%	0%	0%
	Język ojczysty										
żydowski (jidyisz)	13%	17%	7%	10%	7%	15%	18%	17%	15%	17%	6%
ukraiński	0%	0%	0%	0%	0%	0%	2%	1%	0%	0%	1%
inne	0%	0%	0%	0%	0%	0%	4%	0%	0%	0%	0%
Miejsce urodzenia	Kresy Wschodnie	42%	32%	23%	41%	35%	38%	33%	62%	67%	59%
	Małopolska i Śląsk Cieszyński	18%	25%	17%	16%	11%	11%	8%	4%	2%	4%
	Wielkopolska i Śląsk Górny	1%	0%	2%	1%	0%	1%	2%	2%	1%	1%
	Kongresówka	30%	30%	40%	26%	35%	28%	34%	32%	29%	36%
	inne	9%	13%	17%	16%	18%	23%	24%	0%	0%	0%

Farmację na Uniwersytecie Wileńskim studiowali niemal wyłącznie obywatele Rzeczypospolitej. W okresie 1927-1938 na Oddział przyjmowano również pojedynczych obywateli Litwy, Łotwy, ZSRR oraz Czechosłowacji, jednak ich liczebność nigdy nie przekraczała 3% wszystkich studentów. Najliczniejszą grupę stanowili studenci, którzy deklarowali przynależność do narodowości polskiej, a konkretnie podawali język polski jako swój język ojczysty. Ich liczebność w latach 1927-1938 wahała się od 74% do 86%. Pośród studentów przeważała religia chrześcijańska, w szczególności wyznanie rzymsko-katolickie (64-77%). Następne pod względem liczebności były wyznania prawosławne (5-10%) oraz grecko-katolickie (1-6%).

Drugą grupę stanowiła młodzież żydowska. Procent studentów, podających jako swój język ojczysty żydowski (który można zapewne utożsamić z językiem jidysz), wynosił w opisywanych latach od 6% do 15%. O wiele wyższy był odsetek studentów wyznających judaizm i dochodził nawet do 24%⁴⁴³. Rozbieżność ta ma zapewne związek z różnym stopniem asymilacji ludności żydowskiej. W przypadku młodzieży żydowskiej, studiującej farmację w Wilnie, można zaobserwować to samo zjawisko, co na całej uczelni. W kolejnych latach po wystąpieniach antyżydowskich, do których doszło jesienią 1931 r., ze względu na wzrost liczby osób uznających język żydowski za swój język ojczysty różnica między tym czynnikiem, a liczbą osób deklarujących wyznanie mojżeszowe znacznie zmalała. Może to być dowodem na negatywny efekt, jaki wystąpienia te wywierały na asymilację⁴⁴⁴. Profesor W. Sasaki wspomina, że po zamieszkach w 1931 r. w większości sal wykładowych miało miejsce zjawisko tzw. getta ławkowego, które polegało na tym, że młodzież chrześcijańska siedziała po prawej stronie sali, a młodzież żydowska po lewej. Profesor W. Sasaki podkreśla, że na zajęciach w Zakładzie Farmakognozji getto ławkowe nigdy nie miało miejsca⁴⁴⁵.

Pojedyncze osoby deklarowały jako język ojczysty rosyjski (do 5%), ukraiński lub białoruski (1-2%). Należy podkreślić niezwykle niski odsetek osób podających język litewski – każdego roku było to zaledwie od 1 do 3 studentów, co może potwierdzać wybitnie polski charakter uczelni.

Najwięcej studentów pochodziło z Wilna i okolic oraz województw

⁴⁴³ Składy osobowe z lat 1927-1938.

⁴⁴⁴ A. Srebrakowski, *Sprawa Wacławskiego...*, s. 575-560.

⁴⁴⁵ W. Sasaki, op. cit., s. 33-34.

wschodnich (wileńskiego, nowogródzkiego, poleskiego, wołyńskiego), a ich liczebność wahała się od 23% do 67% wszystkich studentów farmacji. Drugą pod względem liczebności stanowiła grupa studentów pochodzących z województw centralnych (warszawskiego, łódzkiego, kieleckiego, lubelskiego, białostockiego), czyli byłego Królestwa Polskiego – od 26% do 40%. Tereny oddalone najdalej na zachód od Wilna, takie jak województwo poznańskie, pomorskie czy śląskie miały na Oddziale Farmaceutycznym znikomą reprezentację⁴⁴⁶.

Dane te zdają się potwierdzać argumenty przedstawiane w trakcie starań mających na celu ratowanie Oddziału przed likwidacją w latach 1933-1936. Zdecydowaną większość stanowili studenci pochodzący z regionu Wileńszczyzny, a wileński Oddział Farmaceutyczny mógł stanowić dla nich jedyną szansę na zdobycie wykształcenia farmaceutycznego, zwłaszcza biorąc pod uwagę argument o niezamieszalności mieszkańców województw wschodnich. Witold Sasaki wspomina, że bardzo ważnym, chociaż oczywiście nieoficjalnym warunkiem dostania na studia na warszawskim Wydziale Farmaceutycznym, było wykupienie „cegielki” na budowę nowego gmachu Wydziału⁴⁴⁷.

Ze względu na skromne warunki lokalowe niemożliwe było przyjmowanie na pierwszy rok studiów więcej niż 40-50 kandydatów. Profesor J. Muszyński niejednokrotnie podejmował w sprawozdaniach kwestię niewielkiej przestrzeni pracowni chemicznych, przez co studia często zostawały wydłużone. Postulował powiększenie liczby etatów asystenckich oraz powiększenie pracowni. Argumentował, że jest to niezwykła strata dla kraju i społeczeństwa ze względu na panujący niedobór wykwalifikowanych farmaceutów. Według niego, aby zapewnić społeczeństwu odpowiednią liczbę aptekarzy, mury wileńskiej uczelni powinny rokrocznie opuszczać przynajmniej 75 osób⁴⁴⁸. Ograniczona liczba miejsc w pracowniach powodowała jeszcze inne konsekwencje. Jeśli student pierwszego kursu nie zaliczył ćwiczeń bądź egzaminów przejściowych, zostawał automatycznie skreślony z listy studentów⁴⁴⁹.

Według *Informatora o studjach na Wydziale Lekarskim i Oddziale*

⁴⁴⁶ Składy osobowe z lat 1927-1938.

⁴⁴⁷ W. Sasaki, op. cit., s. 23. Zob. s. 76.

⁴⁴⁸ Sprawozdanie z działalności Oddziału Farmaceutycznego USB za rok akademicki 1928/29..., k. 163.

⁴⁴⁹ Pismo dziekana USB do Senatu USB z dnia 25 listopada 1928 r., LCVA. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 288.

Farmaceutycznym USB magistranci farmacji mogli specjalizować się m.in.: w pracy naukowej, pracy aptecznej, pracy w przemyśle chemicznym i chemiczno-farmaceutycznym, pracy w instytutach badających produkty spożywcze, pracy w Państwowym Zakładzie Higieny, pracy w instytucie badań sądowych, pracy w ekspertyzie celnej, pracy przy przeprowadzaniu analiz fizjologicznych i bakteriologicznych⁴⁵⁰.

W 1922 r. mury uczelni opuścili pierwsi absolwenci kierunku farmacji: F. Sianko, który został asystentem w Zakładzie Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich, oraz M. Chorzelska, która znalazła pracę w Zakładzie Chemii Farmaceutycznej⁴⁵¹. Od momentu reaktywacji Uniwersytetu aż do roku 1938 wydano 422 dyplomy magistra farmacji⁴⁵².

Osobną grupę słuchaczy studiów farmaceutycznych USB stanowili studenci nadzwyczajni, czyli wolni słuchacze.

Statut z 1920 r. przewidywał możliwość przyjęcia na studia kandydatów nieposiadających świadectwa dojrzałości w charakterze wolnych słuchaczy, o ile wstąpili na praktykę aptekarską przed 1 grudnia 1920 r. Wolni słuchacze mogli być dopuszczeni do egzaminów farmaceutycznych tylko wtedy, jeżeli zdali egzamin maturalny przed Komisją Uniwersytecką. Komisja ta miała charakter przejściowy i 1 października 1924 r. miała zakończyć działalność⁴⁵³.

Każdy, kto rozpoczynał naukę na Oddziale Farmaceutycznym jako student nadzwyczajny, musiał złożyć zobowiązanie, że w ciągu najbliższych lat studiów złoży egzaminy uzupełniające z następujących przedmiotów:

- język polski i literatura polska (egzamin pisemny i ustny);
- historia Polski (egzamin ustny);
- algebra (egzamin pisemny i ustny);
- geometria (egzamin pisemny i ustny);
- trygonometria (egzamin pisemny i ustny);
- fizyka (egzamin ustny);
- język francuski lub niemiecki (egzamin ustny).

Komisja Uniwersytecka składała się z profesorów odpowiednich

⁴⁵⁰ *Informator o studjach na Wydziale Lekarskim i Oddziale Farmaceutycznym USB...*, s. 44.

⁴⁵¹ Sprawozdanie z działalności Zakładu Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich w roku 1922/23, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 116, k. 240.

⁴⁵² K. Pelczar, op. cit., s. 413.

⁴⁵³ *Statut Oddziału Farmaceutycznego w uniwersytetach...*, s. 317-319.

przedmiotów z Wydziału Humanistycznego przy udziale delegata Wydziału Lekarskiego. Do stycznia 1924 r. odbyły się dwie takie komisje. Studenci, którzy zdali egzaminy ze wszystkich przedmiotów, nie otrzymywali dyplomu potwierdzającego zdanie egzaminu dojrzałości, a wysyłane było jedynie pismo do dyrektora Oddziału Farmaceutycznego o możliwości przeniesienia na normalny tryb studiów⁴⁵⁴. Było to ważne dla studentów farmacji, którzy przenieśli się z trybu nadzwyczajnego, ponieważ mogli oni obawiać się sytuacji podobnej do tej, która miała miejsce w Warszawie. Senat Akademicki Uniwersytetu Warszawskiego 18 kwietnia 1923 r. podjął uchwałę, według której o stopnie naukowe mogli starać się jedynie studenci, którzy posiadali maturę uznaną przez MWRiOP. Zamykało to drogę do otrzymania tytułu magistra, a następnie stopnia doktora studentom Uniwersytetu Warszawskiego, którzy egzamin maturalny zdali w trybie skróconym już po rozpoczęciu studiów. Takie osoby mogły otrzymać jedynie stopień kandydata farmacji. Było to krzywdzące wobec nich i tworzyło dwie kategorie farmaceutów posiadających wyższe wykształcenie. W rozporządzeniu MWRiOP z 1930 r. za niższy stopień naukowy uznano magistra farmacji, a kandydata farmacji w przepisach pominięto⁴⁵⁵.

Podczas I Zjazdu Kół Naukowych Farmaceutycznych, który odbył się w Warszawie w 1924 r., przyjęto rezolucję skierowaną do MWRiOP oraz Senatów Akademickich Uniwersytetów w Warszawie, Wilnie, Poznaniu, Krakowie i Lwowie. Nawoływała ona do przedłużenia terminu składania egzaminu uzupełniającego przed Komisjami Uniwersyteckimi do roku 1926 oraz do przejęcia przez te Komisje obowiązku prowadzenia dodatkowych wykładów z przedmiotów wymaganych do zdania matury. Rezolucja zawierała również postulat, aby MWRiOP traktowało uzupełnione w ten sposób egzaminy maturalne na równi z innymi uzupełnionymi maturami uznanymi przez Ministerstwo⁴⁵⁶. W archiwach USB znajduje się także pismo, prawdopodobnie autorstwa prof. J. Muszyńskiego, będące komentarzem do powyższej rezolucji. Przedstawione zostały w nim argumenty za przesunięciem ostatecznego terminu składania egzaminów uzupełniających do 1 grudnia 1926 r. Przede wszystkim przemawiał za tym fakt, że wielu pomocników aptekarskich

⁴⁵⁴ Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego do MWRiOP z dnia 5 stycznia 1924, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 359.

⁴⁵⁵ M. Marcysiak, op. cit., s. 225-227.

⁴⁵⁶ Rezolucja I Zjazdu Kół Naukowych Farmaceutycznych Rzeczypospolitej Polskiej, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 296.

służyło w wojsku podczas wojny polsko-bolszewickiej i przez to nie zdążyli skorzystać z możliwości wstąpienia na studia farmaceutyczne w charakterze wolnych słuchaczy⁴⁵⁷. W piśmie Dziekana Wydziału Lekarskiego do MWRiOP w sprawie studentów nadzwyczajnych podkreślono ich zaangażowanie w studia (wynikające z faktu, że najczęściej byli już czynni zawodowo), w przeciwieństwie do studentów zwyczajnych, którzy niejednokrotnie lekceważyli swoje obowiązki i lekkomyślnie zmieniali kierunki studiów⁴⁵⁸.

Poczynając od roku akad. 1926/27 nie było na Oddziale Farmaceutycznym słuchaczy nadzwyczajnych, ponieważ od 1926 r. nie przyjmowano już kandydatów bez matury. Natomiast wcześniej przyjęci pomocnicy aptekarscy bez zdanej matury uzupełnili już egzaminy przed Komisją Uniwersytecką (jedynie kilka osób, które nie mogły złożyć wymaganych egzaminów, porzuciło studia)⁴⁵⁹.

⁴⁵⁷ Komentarz do Rezolucji I Zjazdu Kół Naukowych Farmaceutycznych Rzeczypospolitej Polskiej, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 86, k. 297-298.

⁴⁵⁸ Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego do MWRiOP z dnia 5 stycznia 1924..., k. 359b.

⁴⁵⁹ Sprawozdanie z Oddziału Farmaceutycznego USB za rok 1926/27, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 86, k. 110b, w *Składzie Uniwersytetu w latach 1924/25, 1925/26 i 1926/27* podano w roku akad. 1926/27 liczbę 10 studentów nadzwyczajnych, prawdopodobnie byli to studenci, którzy w ciągu roku złożyli niezbędne egzaminy i zostali „uzwyczażnieni”.

III.C.5. Historia i działalność studenckich organizacji farmaceutycznych

Niezwykle ważnym aspektem życia studenckiego była działalność stowarzyszeń akademickich. Studenci farmacji należeli m.in. do takich korporacji, jak Batoria czy korporacja Polesia⁴⁶⁰. Oprócz organizacji ogólnouczelnianych były także takie, których członkowie rekrutowali się spośród studentów farmacji. Było to Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne „Lechia” oraz Żydowskie Akademickie Koło Farmaceutów.

Podstawę prawną funkcjonowania organizacji studenckich stanowiła ustawa o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 r., w myśl której studenci każdej uczelni wyższej mieli prawo do zakładania stowarzyszeń i korporacji. Stowarzyszenia nie mogły posiadać celów politycznych, a należeć do nich mogli jedynie studenci i nauczyciele danej uczelni. Korporacje mogły ponadto zrzeszać absolwentów. By stowarzyszenie mogło funkcjonować, niezbędne było zatwierdzenie jego statutu przez senat uczelni. Nad stowarzyszeniami pieczę sprawował senat uczelni za pośrednictwem swojego delegata⁴⁶¹.

Ustawa z 15 marca 1933 r. O szkołach akademickich oraz rozporządzenia wykonawcze do niej znacząco ograniczały prawa stowarzyszeń. Przede wszystkim organizacje studenckie nie mogły mieć charakteru międzyuczelnianego, musiały być ściśle związane z daną uczelnią i podlegać kontroli senatu⁴⁶².

Dodatkowo władze uczelni, oprócz statutu uczelni, wydawały wewnętrzne przepisy regulujące działalność organizacji studenckich na uniwersytecie. Był to m.in. *Regulamin wieców młodzieży Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, *Przepisy o nadzorze władz uniwersyteckich nad stowarzyszeniami akademickimi Uniwersytetu Stefana Batorego* czy też opublikowane w 1930 r. *Przepisy o stowarzyszeniach akademickich*⁴⁶³.

⁴⁶⁰ B. Leszczyłowski, *Oddział Farmaceutyczny Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie 1938/39...*, s. 102.

⁴⁶¹ *Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. O szkołach akademickich*, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1920, nr 72, s. 494.

⁴⁶² O. Filaszkiewicz, *Przyczynek do dziejów...*, s. 219-233.

⁴⁶³ O. Filaszkiewicz, *Respublica Academica Vilnensis, polskie stowarzyszenia ideowo-wychowawcze studentów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1939*, Elbląg, 2014, s. 70-74.

Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne „Lechia”

Powstanie i działalność Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia” związana jest z osobą prof. J. Muszyńskiego, będącego jednym z założycieli Akademickiego Koła Farmaceutów „Lechicja”, które funkcjonowało w Dorpacie w latach 1907-1915⁴⁶⁴. Było to stowarzyszenie o charakterze społeczno-patriotycznym, a w jego zarządzie prof. J. Muszyński pełnił funkcję kierownika naukowego⁴⁶⁵. Po odzyskaniu niepodległości postanowiono reaktywować organizację jako Polskie Towarzystwo Popierania Nauk Farmaceutycznych „Lechicja”, a prof. J. Muszyński został w 1921 r. wybrany na pierwszego prezesa⁴⁶⁶. Dnia 20 listopada 1921 r. założono w Wilnie Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne „Lechia”, które swoją działalność oparło na statucie dorpackiej „Lechicji”, a także przejęło część jej majątku⁴⁶⁷. Statut został zatwierdzony przez Senat USB na posiedzeniu 26 listopada 1921 r., a 10 stycznia 1922 r. w Departamencie Spraw Wewnętrznych Tymczasowej Komisji Rządzącej⁴⁶⁸. Kolejne jego wersje pochodziły z lat 1930 oraz 1933 i za każdym razem musiały zostać zatwierdzone przez Senat USB, a także przedstawicieli administracji państwowej⁴⁶⁹. Profesor J. Muszyński przez cały okres istnienia Towarzystwa pełnił funkcję jego kuratora. Szczególnie aktywnie na rzecz powstania Towarzystwa działali studenci: Mieczysław Brudkowski (1914-1998), Zygmunt Stanisław Gawdzik (1898-1940), Witold Jundziłł, A. Sieragowski i C. Ufnał, którzy utworzyli pierwszy Zarząd Towarzystwa⁴⁷⁰.

⁴⁶⁴ Archiwum korporacyjne – strona internetowa – <http://www.archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeum-korporacyjne/dorpat/k-lechicja/>, dostęp 04.06.2016 r.

⁴⁶⁵ *Ogólny zarys pracy Akad. Tow. Farm. Lechia w okresie 15 lat istnienia*, Farmacja Współczesna, 1938, t. 7, nr 2, s. 130.

⁴⁶⁶ D. Kaszczyk-Grodzicka, *Jan Kazimierz Muszyński...*, s. 63.

⁴⁶⁷ *Informator o studjach...*, s. 44. Zob. też: *Ogólny zarys pracy Akad. Tow. Farm. Lechia...*, s.130 – podaje się tu rok 1922 jako datę powstania Towarzystwa; za pośrednictwem konsulatu w Tallinie spieniężono ruchomości w Dorpacie, a bibliotekę, zawierającą około 1200 tomów, sprowadzono do kraju i ofiarowano „Lechii” w Wilnie – D. Kaszczyk-Grodzicka, *Jan Kazimierz Muszyński...*, s. 63.

⁴⁶⁸ Pismo z Rektoratu USB do Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia”, LCVA, F. 175, Ap. 1(I) A, nr 563, k. 352. Zob. też: Sprawozdanie z działalności Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia” za rok akademicki 1921/22, LCVA, F. 175, Ap. 1(I) A, nr 563, k. 355.

⁴⁶⁹ B. Leszczyłowski, *Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne Lechia...*, s. 92.

⁴⁷⁰ Sprawozdanie z działalności Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia” za rok

Początkowo Towarzystwo nie posiadało własnego lokalu, a zebrania odbywały się w zakładach Uniwersytetu bądź w mieszkaniu A. Sieragowskiego. W 1922 r. uzyskano jeden pokój przy ulicy Ludwisarskiej. Wraz z rosnącą liczbą członków, rosły również potrzeby lokalowe. W 1924 r. „Lechia” uzyskała od Wileńskiego Towarzystwa Aptekarzy siedmiopokojowe mieszkanie przy ulicy Bakszta 8, które stanowiło jej siedzibę przez kolejne 11 lat⁴⁷¹.

Witold Sasaki wspominał lokal przy ulicy Bakszta jako bardzo wygodny. Zajmował trzy pokoje wyposażone w podłogi wyłożone parkietem. Dwa z nich połączone były dużymi, rozsuwanymi drzwiami, co umożliwiało tworzenie z nich jednego, dużego pomieszczenia, które wykorzystywano jako salę taneczną. Trzecie pomieszczenie służyło jako bar, biblioteka oraz sala zebrań. Ponadto w lokalu znajdowała się również weranda oraz niewielkie pomieszczenie z kuchnią, zajmowane przez dwie lub trzy członkinie Towarzystwa, opiekujące się siedzibą⁴⁷².

W efekcie rozpoczętej stopniowej likwidacji Oddziału Farmaceutycznego kurczyła się również liczebność członków Towarzystwa, co ostatecznie doprowadziło do utraty lokalu w 1935 r. Tymczasowe rozwiązanie stanowiło zdeponowanie wszystkich sprzętów w Zakładzie Farmakognozji. Dopiero nabór na pierwszy rok studiów w 1937 r. umożliwił uzyskanie trzypokojowego lokalu przy ulicy Wielka Pohulanka. Ostatnią siedzibą wynajętą dla Towarzystwa było czteropokojowe mieszkanie przy ulicy Piaskowej.

Władze Towarzystwa stanowiły walne zgromadzenie sprawozdawczo-wyborcze, Komisja Rewizyjna oraz Zarząd. W skład Zarządu Towarzystwa wchodził: prezes, wiceprezes, sekretarz, skarbnik, gospodarz, bibliotekarz oraz referendarz do spraw protektorskich. Kadencja trwała jeden rok.

Funkcje prezesa w poszczególnych latach pełnili: Z. S. Gawdzik w roku akad. 1921/22, C. Ufnal w roku akad. 1922/23, Aleksander Marcinkowski w latach akad. 1923/24, 1924/25 oraz 1925/26, S. Bukowski w roku akad. 1926/27, Józef Kałużyński w roku akad. 1927/28, Włodzimierz Głuchowski (1904-1977) w roku akad. 1928/29, Marek Marian Litwiński (?-1967) w roku akad. 1929/30, Henryk d'Aysetten w roku akad. 1930/31, Stanisław Wener w roku akad. 1931/32, W. Sasaki w roku akad. 1932/33, Józef Żołnierowicz (1906-1940) w roku 1934, K. Przeniosło

akademicki 1921/22..., k. 355. Zob. też: *Sprawozdanie z działalności Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia” za rok akademicki 1926/27*, Alma Mater Vilnensis, 1927, z. 6, s. 31-32.

⁴⁷¹ B. Leszczyłowski, *Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne Lechia...*, s. 92-94

⁴⁷² W. Sasaki, op. cit., s. 25.

w roku 1935, Edward Adamowicz (1911-?) w roku akad. 1936/37, Henryk Sroczyński w roku akad. 1937/38, Stanisław Strohschneider w roku akad. 1938/39⁴⁷³.

Główny cel Towarzystwa stanowiło pogłębianie pośród studentów Oddziału wiedzy z zakresu farmacji. Zadanie to realizowano poprzez zebrania naukowe, organizację wycieczek do zakładów przemysłowych (np. do olejarni kurlandzkiej, elektrowni wileńskiej czy też gazowni) oraz wycieczek krajoznawczych, a także poprzez gromadzenie książek i pomocy naukowych⁴⁷⁴.

Poszczególne cele stawiane przed członkami Towarzystwa realizowano w sekcjach: Naukowej, Wydawniczej, Towarzyskiej i Dochodów Niestających⁴⁷⁵. Ponadto w strukturach Towarzystwa funkcjonowała Agenda Kustosza, Referat Działu Samopomocowego oraz Sąd Honorowy⁴⁷⁶.

Sekcja Naukowa podzielona była na trzy działy: farmaceutyczny, ogólny oraz aktualno-informacyjny. W latach 1922-1938 Sekcja Naukowa urządziła 70 odczytów oraz 30 zebrań dyskusyjnych związanych ze studiami (m.in. odczyt prof. J. Muszyńskiego pt. *Witaministyka współczesna*)⁴⁷⁷. Na początku roku akademickiego urządzano dwutygodniowy kurs przygotowawczy do pracowni chemii analitycznej jakościowej dla studentów przyjętych na pierwszy rok studiów. Pracownie chemiczne dysponowały ograniczoną liczbą miejsc, dlatego wprowadzono egzamin wstępny ze znajomości podręcznika *Chemja nieorganiczna* autorstwa Ludwika Brunera (1871-1913) i S. Tołłoczki. Pod koniec każdego roku akademickiego przeprowadzano także repetytoria przygotowujące do egzaminów, opracowywano materiały do skryptów oraz wydawano, wspólnie ze wszystkimi kołami farmaceutycznymi uniwersytetów polskich, miesięcznik *Młoda Farmacja*⁴⁷⁸. W pierwszych latach działalności zorganizowano kursy maturalne dla studentów nadzwyczajnych, a część uczęszczających na nie studentów zwolniono od opłat⁴⁷⁹.

Ważnym osiągnięciem Towarzystwa było wydanie podręcznika

⁴⁷³ B. Leszczyłowski, *Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne Lechia...*, s. 92-94.

⁴⁷⁴ *Ogólny zarys pracy...*, s. 130. Zob. też: *Sprawozdanie z działalności Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia” za rok akademicki 1926/27...*, s. 31-32.

⁴⁷⁵ *Informator o studjach...*, s. 49.

⁴⁷⁶ B. Leszczyłowski, *Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne Lechia...*, s. 93.

⁴⁷⁷ *Ogólny zarys pracy...*, s. 130.

⁴⁷⁸ *Informator o studiach...*, s. 51.

⁴⁷⁹ A. Marcinkowski, *Dzieje Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia” w Wilnie*, *Farmacja Polska*, 1948, t. 4, nr 2, s. 76.

Farmakognozja opracowanego przez jego członków na podstawie wykładów prof. J. Muszyńskiego. Podręcznik wydano w 1933 r. w Wilnie. Przy opracowaniu materiałów brał udział prof. J. Muszyński, a także dr W. J. Strażewicz. Książka liczyła 611 stron, a ze względu na oszczędności zrezygnowano z umieszczenia w niej rycin. Dlatego też w notce od wydawcy zaleca się zapoznanie się, dla uzupełnienia wiedzy, z podręcznikiem prof. J. Muszyńskiego pt. *Podręcznik do mikroskopowego rozpoznawania surowców lekarskich*. W podręczniku przedstawiono opisy surowców, dzieląc je według grup chemicznych bądź właściwości, tj.: węglowodany, surowce kwaśne, tłuszcze i woskowce, balsamy i żywice, surowce glikozydowe, garbniki, alkaloidy, surowce drażniące skórę i przyszczydłowe, surowce toksalbuminowe, surowce białkowe, surowce dietetyczne, chlorofil i hemoglobina. Każdy surowiec zawierał informacje dotyczące jego pochodzenia, składu i zastosowania. Co istotne, opisy niemal wszystkich związków zawierały wzory strukturalne⁴⁸⁰.

Sekcja Wydawnicza wydała ponadto szereg skryptów (*Botanika, Komórka, Zoologia, Chemia fizyczna, Przewodnik do ćwiczeń z chemii farmaceutycznej, Farmacja Stosowana cz. I, Farmakognozja*) oraz informator o studiach na Oddziale dla nowo przyjętych studentów⁴⁸¹. Skrypty były niezwykle ważnym elementem kształcenia ze względu na brak podręczników z wielu dziedzin w języku polskim. Na zamówienie członków sprowadzano również podręczniki z innych wydawnictw⁴⁸².

W 1938 r. Biblioteka Towarzystwa liczyła 1042 tomy, z czego 242 stanowiło książki naukowe. Prenumerowano 3 czasopisma zawodowe oraz 2 gazety codzienne. Ponadto czytelnikom udostępniano czytelnię czynną dwa razy w tygodniu⁴⁸³. Z innych sprzętów oraz pomocy naukowych znajdujących się w posiadaniu Towarzystwa warto również wymienić maszynę do pisania, powielacz, mikroskop, kolekcję surowców (ok. 300 okazów), a także zbiór preparatów z farmakognozji oraz map farmakognostycznych⁴⁸⁴.

Sekcje Towarzyska i Dochodów Niestających zajmowały się organizacją

⁴⁸⁰ *Farmakognozja, opracowana i wydana przez Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne „Lechia” studentów USB w Wilnie na podstawie wykładów prof. Jana Muszyńskiego, Wilno, 1933.*

⁴⁸¹ *Ogólny zarys pracy...*, s.130; B. Leszczyłowski, *Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne Lechia...*, s. 95.

⁴⁸² *Informator o studiach...*, s. 52.

⁴⁸³ *Ibidem*, s. 130-131.

⁴⁸⁴ *Ogólny zarys pracy...*, s. 131. Zob. też: *Informator o studiach...*, s. 51.

wszelkiego rodzaju imprez, balów i wycieczek, przy czym przedsięwzięcia Sekcji Dochodów Niestalych miały charakter komercyjny i służyły powiększeniu funduszy Towarzystwa⁴⁸⁵.

Wieczory taneczne cieszyły się wielkim powodzeniem. Witold. Sasaki wspomina, że głównym powodem, dla którego przychodziło wielu gości, była pojawiająca się na nich duża liczba studentek farmacji. Wieczory przyciągały niekiedy ważne osobistości, np. dowódcę Okręgu Korpusu w Wilnie, gen. Stanisława Burhardt-Bukackiego (1890-1942)⁴⁸⁶.

Finanse Towarzystwa opierały się przede wszystkim na składkach członkowskich oraz dotacjach Wileńskiego Towarzystwa Aptekarzy, Senatu USB oraz Koła byłych Studentów Protektorów „Lechii”. Dodatkowymi źródłami dochodów były darowizny osób prywatnych, imprezy organizowane przez Sekcję Dochodów Niestalych oraz ze sprzedaży skryptów wydawanych przez Sekcję Wydawniczą Towarzystwa⁴⁸⁷.

Członkiem „Lechii” mógł zostać każdy student bądź studentka Oddziału Farmaceutycznego USB, wyjątek stanowiły osoby pochodzenia żydowskiego⁴⁸⁸. Na wniosek Zarządu przegłosowywano każdą kandydaturę na zwyczajnym bądź walnym zebraniu większością 2/3 głosów. Miesięczna składka wynosiła 1 zł⁴⁸⁹. Z czasem wprowadzono również zewnętrzne oznaki przynależności do Towarzystwa: trójkolorową czapkę, przypominającą krojem maciejówkę, z wyhaftowanym godłem farmacji, trójkolorową szarfę oraz znaczek⁴⁹⁰. Lechici posiadali również własne zawołanie, przejęte jeszcze z czasów dorpackiej „Lechicji”, które brzmiało: „Bądź dobrym Polakiem”⁴⁹¹.

Liczba członków zmieniała się w poszczególnych latach i była ściśle

⁴⁸⁵ *Informator o studiach...*, s. 52.

⁴⁸⁶ W. Sasaki, op. cit., s. 26.

⁴⁸⁷ B. Leszczyłowski, *Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne Lechia...*, s. 94.

⁴⁸⁸ Według statutu z 1922 r. członkiem mógł być „każdy student Farmacji Uniwer. Wileńsk. Polak, bez różnicy płci, pochodzenia i wyznania” Statut Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia” zatwierdzony w Departamencie Spraw Wewnętrznych w dniu 10 stycznia 1922 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 563, k. 349.; dopiero w statucie z 1930 r. wykluczono studentów pochodzenia żydowskiego – Statut Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia” z 1930 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 563, k. 322.

⁴⁸⁹ *Informator o studiach...*, s. 49-50.

⁴⁹⁰ B. Leszczyłowski, *Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne Lechia...*, s. 92-93.

⁴⁹¹ B. Leszczyłowski, *Oddział Farmaceutyczny Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie 1938/39.....*, s. 100.

powiązana z liczbą studentów Oddziału. W 1922 r. wynosiła 75 osób, w latach 1923-1933 średnio 120 osób. Następnie malała, co miało związek z likwidacją Oddziału i w roku 1936 wynosiła jedynie 23 osoby. Dzięki reaktywacji Oddziału liczba członków zaczęła rosnąć i w roku 1938 sięgnęła 84 osób⁴⁹².

Towarzystwo utrzymywało bliskie kontakty ze Związkiem Zawodowym Farmaceutów Pracowników Rzeczypospolitej Polskiej oraz Wileńskim Towarzystwem Aptekarzy. Przedstawiciele „Lechii” brali udział m.in. w uroczystościach jubileuszowych obchodu 50-lecia pracy zawodowej wileńskiego aptekarza mgr. Jana Rodowicza⁴⁹³. „Lechia” działała również w Zrzeszeniu Kół Naukowych w Wilnie oraz w Wydziale Kół Farmaceutycznych przy Ogólnopolskim Związku Akademickich Kół Naukowych⁴⁹⁴. W 1926 r. Towarzystwo zorganizowało w Wilnie II Zjazd Związku Kół Farmaceutycznych Polskiej Młodzieży Akademickiej, na który przybyli liczni delegaci z Warszawy i Poznania⁴⁹⁵.

Członkowie Towarzystwa zabierali też głos w sprawie reformy studiów farmaceutycznych. Kiedy w 1923 r. pojawił się nowy projekt, według którego studenci przyjęci jeszcze według przepisów rosyjskich nie mieliby możliwości kontynuacji studiów, „Lechia” zaprotestowała. Na jednym z zebrań Kazimierz Kozerski wygłosił referat *Sprawa reformy studiów*, następnie uchwalono decyzję o przesłaniu odezwy do pism zawodowych. W obronie studentów stanął również A. Marcinkowski podczas Ogólnego Zjazdu Farmaceutycznego⁴⁹⁶.

Niezwykle ważnym elementem działalności Towarzystwa była pomoc materialna jego członkom. Udzielano pożyczek krótkoterminowych tym studentom, którzy nie mieli zaległości w składkach. Aby otrzymać taką pożyczkę, należało złożyć podanie do Zarządu na ręce Referenta Samopomocowego. Referat Pośrednictwa Pracy umożliwiał także zaliczenie praktyk zawodowych w okresie wolnym od zajęć. Praktyki takie, zarówno płatne, jak i bezpłatne, odbywały się w aptekach oraz fabrykach przemysłu chemiczno-farmaceutycznego⁴⁹⁷.

W latach trzydziestych na polskich uczelniach wzmogły się nastroje antysemickie. Zjawisko to nie ominęło również USB. Było to spowodowane przede

⁴⁹² B. Leszczyłowski, *Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne Lechia...*, s. 92-93.

⁴⁹³ *Ogólny zarys pracy...*, s. 132.

⁴⁹⁴ *Informator o studiach...*, s. 49.

⁴⁹⁵ *Sprawozdanie z działalności Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia” za rok akademicki 1926/27...*, s. 32.

⁴⁹⁶ A. Marcinkowski, op. cit., s. 76-77.

⁴⁹⁷ *Informator o studiach...*, s. 50.

wszystkim obawami środowisk narodowych, że niektóre zawody, a nawet całe sfery życia publicznego mogą zostać zawłaszczone przez osoby pochodzenia żydowskiego. W 1931 r. doszło do fali zamieszek związanych z kwestią zwłok żydowskich. Chrześcijańscy studenci medycyny żądali uniemożliwienia sekcjonowania zwłok chrześcijańskich przez studentów pochodzenia żydowskiego. Stanowiło to problem, ponieważ gmina żydowska sprzeciwiała się dostarczaniu zwłok żydowskich do prosektorium. W wyniku niepokojów 10 listopada zginął prawicowy student pierwszego roku prawa S. Waclawski, co tylko zaogniło konflikt⁴⁹⁸.

Towarzystwo „Lechia” również w owych zdarzeniach odegrało pewną rolę. Dnia 14 listopada, dzień po pogrzebie S. Waclawskiego, u rektora prof. A. Januskiewicza zjawili się przedstawiciele chrześcijańskich organizacji akademickich z prośbą o jak najszybsze zwołanie wiecu. Jednak porozumienie w sprawie postulatów na planowaną manifestację pomiędzy Kołem Medyków, Młodzieżą Wszechpolską, Kołem Międzykorporacyjnym i innymi organizacjami wydawało się niemożliwe do osiągnięcia. Pośród różnych haseł i postulatów „Lechia” wysunęła jedno z najradykalniejszych żądań. Towarzystwo domagało ustawowego uregulowania procentowego stosunku młodzieży żydowskiej do polskiej w czasie studiów, przy obsadzaniu asystentur, wydawaniu dyplomów, odraczaniu opłat oraz rozwiązania kwestii zwłok w prosektorium. Postulowano również rozwiązanie organizacji żydowskich, wykluczenie Żydów ze związków akademickich, a także wyciągnięcie konsekwencji wobec winnych zamieszek⁴⁹⁹.

Działalność Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia” zakończył wybuch wojny. Lokal przy ulicy Piasecznej musiał zostać opuszczony, część sprzętów i książek podjęli się przechować członkowie Zygmunt Klimowicz oraz Wiktor Jacobi, jednak rzeczy te przepadły w czasie wojny⁵⁰⁰.

⁴⁹⁸ A. Srebrakowski, *Sprawa Waclawskiego...*, s. 575-601.

⁴⁹⁹ O. Filaszkiwicz, *Respublica Academica Vilnensis...*, s. 208.

⁵⁰⁰ A. Marcinkowski, op. cit., s. 78-79.

Żydowskie Akademickie Koło Farmaceutów

Żydowskie Akademickie Koło Farmaceutów powstało w roku 1926 r. Przedstawiciele Zarządu Tymczasowego 5 marca 1926 r. przestali do Senatu Statut Koła, który 12 czerwca 1926 r. został zatwierdzony przez władze akademickie⁵⁰¹. Kuratorem Koła został prof. S. Władyczko⁵⁰². Wraz z jego przejściem na emeryturę od 1 października 1933 r. obowiązek ten przejął prof. J. Muszyński⁵⁰³.

Nie wiadomo dokładnie, gdzie Koło funkcjonowało na początku swojej działalności. W sprawozdaniu z działalności Koła z roku akad. 1929/30 Zarząd informuje o przeniesieniu siedziby do większego lokalu, należącego do Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy Studentów Żydów, który mieścił się przy ulicy Zawalnej⁵⁰⁴. Pokój dzielono wspólnie ze Stowarzyszeniem Medyków Studentów Żydów oraz Kołem Rolników Studentów Żydów⁵⁰⁵. Lokal ten stanowił siedzibę Koła przez resztę czasu jego działalności⁵⁰⁶.

Władze Koła stanowiły: Walne Zebranie, Zarząd oraz Komisja Rewizyjna. Najwyższą władzą było Walne Zebranie, które zbierało się raz do roku w terminie ustalonym przez Zarząd. Podczas Walnego Zebrania dokonywano m.in. wyboru członków Zarządu, zmian w statucie, a także zatwierdzano sprawozdania Zarządu⁵⁰⁷. Na czele Zarządu, który składał się z 5 członków i 2 zastępców, stał prezes⁵⁰⁸. W skład Komisji Rewizyjnej, która kontrolowała działalność Koła,

⁵⁰¹ Pismo do Senatu USB z dnia 5 marca 1926 r., LCVA, F. 175, Ap.1 (I) A, nr 563, k. 398. Zob. też: Statut Żydowskiego Akademickiego Koła Farmaceutów USB w Wilnie, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 563, k. 400b.

⁵⁰² *Skład Uniwersytetu w latach 1924/25, 1925/26 i 1926/27*, Wilno, [1927], s. 90.

⁵⁰³ *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszcze w latach zmiany 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33*, Wilno, [1933], s. 53. Zob. też: *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1934/35*, s. 48.

⁵⁰⁴ Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1929/30, LCVA, F. 175, Ap.1 (I) A, nr 563, k. 379; *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1934/35*, Wilno, [1935], s. 48.

⁵⁰⁵ Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1929/30, k. 379.

⁵⁰⁶ *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38*, s. 51.

⁵⁰⁷ Statut Żydowskiego Akademickiego Koła Farmaceutów USB w Wilnie..., k. 400.

⁵⁰⁸ Ibidem; w roku akad. 1926/27 funkcję prezesa sprawował Bencjan Moszkowicz – Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1926/27, LCVA, F. 175, Ap.1(I) A, nr 563, k. 388; w roku 1928/29 prezesem był Józef Bleich – Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1928/29, LCVA, F. 175, Ap.1(I) A, nr 563, k. 383; w roku akad.

księgowości i dokumentacji, wchodziło 3 członków i 1 zastępca.

Za główny cel Koło stawiało sobie integrację żydowskiej młodzieży studiującej kierunek farmaceutyczny na uczelni wileńskiej, a także niesienie pomocy materialnej, naukowej i zawodowej swoim członkom⁵⁰⁹.

Jednym z ważniejszych przedsięwzięć Koła, które zrealizowano na samym początku działalności, była organizacja muzeum farmaceutyczno-przyrodniczego. Już w pierwszym roku aktywności, dzięki zwróceniu się do firm krajowych i zagranicznych, udało się pozyskać kolekcję 256 surowców farmakognostycznych i 98 preparatów farmaceutycznych. Ponadto posiadano kolekcję kilkuset utrwalonych preparatów farmakognostycznych. Utworzono także specjalny fundusz mikroskopowy, który umożliwił zakup mikroskopu, a w kolejnych latach rozwijano kolekcję preparatów⁵¹⁰.

Od początku istnienia Koła działała również biblioteka. Początkowo znajdowało się w niej 66 egzemplarzy krajowych czasopism farmaceutycznych oraz 23 książki⁵¹¹. Zbiory szybko się powiększały i już w roku akad. 1928/29 Koło posiadało ponad 250 egzemplarzy czasopism. Prenumerowano *Wiadomości Farmaceutyczne*, *Kronikę Farmaceutyczną* oraz *Farmazeutische Zentralhalle*⁵¹².

Pomoc materialna dla członków Koła była stopniowo rozwijana. Początkowo, zakładając, iż udzielone pożyczki będą w istocie bezzwrotne, skupiono się na gromadzeniu trwałych pomocy naukowych⁵¹³. Wraz z pogarszającą się sytuacją materialną członków, fundusze przeznaczone na pożyczki były stopniowo powiększane. Aby otrzymać pomoc materialną, student musiał złożyć podanie, opiniowane następnie przez członków Zarządu, a także zobowiązać się na piśmie do zwrotu pożyczonej kwoty⁵¹⁴. Koło angażowało się również w akcje społeczne, np. brało czynny udział w organizacji komitetu mającego zebrać fundusze potrzebne na dokończenie budowy sanatorium w Worochcie, gdzie miano zająć się

1929/30 funkcję prezesa sprawował Juliusz Beigel – Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1929/30..., k. 378b; w roku 1932 prezesem był Iser Distenfold – Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1932..., k. 368.

⁵⁰⁹ Statut Żydowskiego Akademickiego Koła Farmaceutów USB w Wilnie..., k. 399.

⁵¹⁰ Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1926/27..., k. 388-389.

⁵¹¹ Ibidem.

⁵¹² Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1928/29..., k. 383.

⁵¹³ Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1926/27..., k. 388b.

⁵¹⁴ Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1932..., k. 368b.

pacjentami pochodzenia żydowskiego, którzy cierpieli na gruźlicę⁵¹⁵.

Zarząd Koła starał się również pomóc swoim członkom w odbyciu praktyki zawodowej. Prowadzono pertraktacje z właścicielami miejscowych aptek, jednak ostatecznie postanowiono urządzić aptekę wzorcową, w której studenci mogliby zdobywać praktyczne wiadomości z zakresu farmacji stosowanej⁵¹⁶.

Fundusze Koła pochodziły z czterech podstawowych źródeł: składek członkowskich, organizowanych imprez, subsydiów Senatu USB oraz ofiar darczyńców. Najwięcej środków dostarczały z reguły imprezy. Przykładowo w roku 1932 dochód z nich przyniósł budżetowi Koła 341 zł, podczas gdy składki wyniosły 86 zł, dofinansowanie Senatu 76 zł⁵¹⁷. Dużą pomoc stanowiły również pieniądze ofiarowywane Kołu przez studentów kończących studia. Zarząd rokrocznie zabiegał o pozyskanie środków od aptekarzy miejscowych, jak i pochodzących z innych części kraju. Znaczną pomoc uzyskano od aptekarzy małopolskich, chociaż w kolejnych latach, jak wskazują sprawozdania Koła, bliskie relacje z Kołem Aptekarzy Małopolskich uległy poluźnieniu⁵¹⁸.

Członkowie Koła dzielili się na członków zwyczajnych, honorowych, nadzwyczajnych oraz protektorów. Członkiem zwyczajnym mógł zostać każdy student farmacji USB, zarówno Żyd, jak i przedstawiciel innej narodowości, bez względu na płeć. Członkowie nadzwyczajni rekrutowali się spośród studentów innych wydziałów USB, zarówno Żydów, jak i innych narodowości. Członkowie honorowi to osoby szczególnie zasłużone dla rozwoju nauk farmaceutycznych, a Koła w szczególności. Natomiast członkowie protektorzy to byli członkowie, którzy po ukończeniu studiów utrzymywali kontakty z Kołem i wspomagali je finansowo⁵¹⁹.

Liczba członków zależała przede wszystkim od aktualnej liczby studentów farmacji pochodzenia żydowskiego i wahała się od kilkunastu do ok. 40 członków⁵²⁰.

Żydowskie Akademickie Koło Farmaceutów należało do Centrali Żydowskich

⁵¹⁵ Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1928/29..., k. 384.

⁵¹⁶ Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1926/27..., k. 388b.

⁵¹⁷ Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1932..., k. 368.

⁵¹⁸ Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1929/30..., k. 378b.

Zob. też: Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1928/29..., k. 383.

⁵¹⁹ Statut Żydowskiego Akademickiego Koła Farmaceutów USB w Wilnie..., k. 399b.

⁵²⁰ Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1926/27..., k. 389.

Akademickich Instytucji Samopomocowych i Naukowych w Warszawie⁵²¹. Koło utrzymywało bliskie kontakty z innymi organizacjami żydowskimi, takimi jak Stowarzyszenie Medyków Studentów Żydów, Koło Rolników Studentów Żydów, Koło Chemików Studentów Żydów⁵²². Próbowano także nawiązać bliższe relacje z Akademickim Towarzystwem Farmaceutycznym „Lechia”, jednak stosunki te nie wykraczały poza wymianę oficjalnych listów gratulacyjnych⁵²³.

Brak informacji na temat daty zakończenia działalności Koła. Jego nazwa znika ze spisu organizacji studenckich, będącego częścią Składu Uniwersytetu w roku akad. 1938/39⁵²⁴.

⁵²¹ Ibidem.

⁵²² Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1932..., k. 370.

⁵²³ Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1926/27..., k. 389.

⁵²⁴ *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39*, Wilno, [1939], s. 174.

III.C.6. Inne formy działalności pracowników Oddziału

Statut z 1920 r. stawiał przed oddziałami farmaceutycznymi następujące zadania:

- umożliwienie studentom, pragnącym zostać aptekarzami, zdobycia odpowiedniego wykształcenia oraz umiejętności praktycznych potrzebnych w tym zawodzie;
- umożliwienie studentom, pragnącym pracować w innych zawodach niż aptekarstwo, zdobycia gruntownego wykształcenia z zakresu farmacji i nauk pokrewnych;
- przekazanie studentom innych kierunków informacji z zakresu farmacji niezbędnych w ich przyszłym zawodzie⁵²⁵.

Pracownicy Oddziału, oprócz realizacji podstawowych zadań związanych z edukacją studentów, realizowali na wileńskim Oddziale Farmaceutycznym szereg innych zadań, związanych z uzupełnianiem wykształcenia aptekarzy, kursami obrony przeciwgazowej oraz kursami zielarskimi.

⁵²⁵ Statut Oddziału Farmaceutycznego w uniwersytetach..., s. 317.

Kursy prowizorskie

Istotny element działalności dydaktycznej, niezwiązanej ze studiami wyższymi, stanowiły organizowane przez Oddział kursy prowizorskie. Prowizorzy stanowili jedną z kategorii aptekarskich obowiązujących w zaborze rosyjskim, a tytuł ten przetrwał również w odrodzonej Polsce. Regulacje prawne dotyczące zawodu aptekarza różniły się w poszczególnych regionach kraju przez wzgląd na różne ustawodawstwo w zaborach. Ujednoczenie przepisów nastąpiło dopiero w 1938 r., kiedy weszła w życie *Ustawa o wykonywaniu zawodu aptekarskiego*. Zgodnie z jej zapisami prawo do praktykowania zawodu aptekarza mieli przede wszystkim posiadacze dyplomu magistra farmacji oraz absolwenci kursów prowizorskich⁵²⁶.

Znaczącą rolę w walce o podnoszenie kwalifikacji przez pracowników aptek odgrywały organizacje zrzeszające farmaceutów. Szczególnie aktywny na tym polu był Związek Zawodowy Farmaceutów Pracowników (ZZFP), który powstał w listopadzie 1919 r. Jeszcze w tym samym roku zarząd ZZFP uchwalił rezolucję, przekazaną następnie Ministerstwu Zdrowia Publicznego, w której nawoływał do organizacji kursów maturalnych dla kandydatów na studia farmaceutyczne, co dotyczyło przede wszystkim pomocników zainteresowanych dalszym rozwojem zawodowym⁵²⁷.

Na wniosek ZZFP ministerstwo WRiOP wydało w 1926 r. zgodę na organizację kursów dla pomocników aptekarskich, którzy, po odbyciu dwuletnich studiów, mieliby możliwość otrzymania dyplomu prowizora farmacji. Takie kursy miały zostać zorganizowane w Warszawie oraz w Łodzi i funkcjonować pod protektoratem Uniwersytetu Warszawskiego⁵²⁸. Związek zwrócił się do Rady Wydziału Lekarskiego w sprawie utworzenia takiego kursu w Wilnie. Rada na posiedzeniu 12 października 1926 r. przychyliła się do tego wniosku i wyznaczyła prof. J. Muszyńskiemu funkcję kuratora kursów prowizorskich w Wilnie⁵²⁹. Minister

⁵²⁶ *Ustawa z dnia 25 marca 1938 r. O wykonywaniu zawodu aptekarskiego*, Dziennik Ustaw RP, 1938, nr 23, s. 351-352.

⁵²⁷ H. Kromczyńska, *Pomocniczy personel fachowy aptek na ziemiach polskich do 1989 r.*, praca doktorska, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, s. 67.

⁵²⁸ Pismo Związku Zawodowego Farmaceutów Pracowników Rzeczypospolitej Polskiej do Rady Wydziału Lekarskiego USB z dnia 6 października 1926 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 355.

⁵²⁹ Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego do MWRiOP z dnia 22 października 1926 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 354.

Gustaw Dobrucki (1873-1943) nie widział jednak potrzeby organizacji kursu w Wilnie i nie wyraził na nią zgody⁵³⁰.

Kwestia wileńskich kursów powróciła w 1929 r. w kolejnym wniosku do dziekana Wydziału Lekarskiego Oddział Wileński ZZFP nalegał na utworzenie kursu w Wilnie. Motywowano to tym, że wielu chętnych nie mogło sobie pozwolić na długotrwały pobyt w stolicy, jak również nie pozwalały im na to obowiązki zawodowe. Tym razem Związek zadbał wcześniej o zgodę MWRiOP oraz Departamentu V Służby Zdrowia, jedynym warunkiem było objęcie nad kursem protektoratu przez Oddział Farmaceutyczny USB. Szacowano, że chętnych pomocników aptekarskich, którzy nie mogli wziąć udziału w kursach warszawskich, było ok. 80 osób. Związek jako „zachętę” dla Oddziału Farmaceutycznego przeznaczył do jego dyspozycji 20 000 zł ponad koszty organizacji kursu⁵³¹. Rada Wydziału Lekarskiego na posiedzeniu 12 listopada 1926 r. zgodziła się na objęcie opieką wileńskich kursów prowizorskich. Uczyniła to jednak niechętnie. Przede wszystkim uważano, że powrót do kształcenia prowizorów zaprzecza ideom reformy kształcenia farmaceutycznego. Uznano również za niesprawiedliwe, że prowizorzy po dwuletnim kursie będą posiadali w zasadzie te same prawa i przywileje, co magistrzy farmacji, którzy musieli zdać maturę, a następnie zaliczyć trzy lata studiów na uczelni wyższej⁵³².

Kursy rozpoczęły się 20 stycznia 1930 r. i miały trwać do końca 1931 r. Kierownikiem kursu został prof. J. Muszyński. Koszty kursów pokrywane były ze środków ZZFP. Składały się na nie fundusze Oddziału Wileńskiego Związku, opłaty uiszczane przez słuchaczy kursu oraz darowizny instytucji i osób prywatnych. Kursy zorganizowano na wzór kursów prowizorskich przeprowadzanych w byłym zaborze rosyjskim. Wstępować na nie mogły osoby z uznanym stanowiskiem pomocnika aptekarskiego, przynajmniej trzyletnią praktyką w aptece oraz 4 lub 6 klasami szkoły średniej (w zależności od daty rozpoczęcia praktyki)⁵³³.

⁵³⁰ Pismo MWRiOP do dziekana Wydziału Lekarskiego z dnia 16 maja 1927 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 353.

⁵³¹ Pismo Związku Zawodowego Farmaceutów Pracowników Rzeczypospolitej Polskiej do dziekana Wydziału Lekarskiego USB z dnia 9 listopada 1929 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 347.

⁵³² Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego do MWRiOP z dnia 14 listopada 1929 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 345.

⁵³³ Statut Kursów prowizorskich dla pomocników aptekarskich przy Oddziale Wileńskim Związku Zawodowego Farmaceutów pracowników Rzeczypospolitej Polskiej, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 336.

Na pierwszym roku plan przewidywał wykłady i ćwiczenia z *fizyki*, wykłady i ćwiczenia z *botaniki i mikrobiologii*, wykłady z *zoologii*, wykłady i ćwiczenia z *chemii nieorganicznej*, wykłady i pokazy z *mineralogii i krystalografii*. Na drugim roku znalazły się wykłady i ćwiczenia z *chemii organicznej*, wykłady i ćwiczenia z *farmakognozji*, wykłady i ćwiczenia z *chemii farmaceutycznej*, ćwiczenia z *chemii sądowej*, wykłady z *farmacji z recepturą i dawkowaniem, pierwszą pomoc w nagłych wypadkach* oraz wykłady z *ustawodawstwa aptekarskiego*⁵³⁴.

Pewne zamieszanie wywołała organizacja egzaminów po każdym roku kursów. Na koniec 1930 r. zorganizowano egzaminy po pierwszym roku. Dnia 9 grudnia 1930 r. zatelefonowano z Departamentu IV MWRiOP i powiadomiono władze USB o tym, że egzaminy te mają jedynie charakter wewnętrzny, a kursanci muszą złożyć niezależnie egzaminy również w Warszawie. Profesor J. Muszyński udał się do stolicy, aby kwestię wyjaśnić. Ostatecznie podjęto w MWRiOP decyzję o prawomocności egzaminów wileńskich⁵³⁵.

Egzaminy po pierwszym roku odbyły się między 5 a 17 grudnia 1930 r. W skład komisji egzaminacyjnej wchodził: prof. M. Hłasko (*chemia nieorganiczna*), prof. J. Wilczyński (*zoologia*), prof. J. Trzebiński i prof. P. Wiśniewski (*botanika*), prof. B. Rydzewski (*mineralogia*), prof. W. Dziewulski i prof. J. Patkowski (*fizyka*). Przewodniczącym komisji był prof. J. Muszyński, a przy egzaminach obecny był także delegat V Departamentu Służby Zdrowia MSW⁵³⁶.

Egzaminy po drugim roku odbyły się w dniach 10-30 grudnia 1931 r. W skład komisji egzaminacyjnej wchodził: prof. K. Sławiński (*chemia organiczna*), prof. S. Władyczko (*pierwsza pomoc w nagłych wypadkach*), prof. J. Muszyński (*farmakognozja wraz z chemią sądową*), prof. W. Karaffa-Korbitt (*chemia farmaceutyczna*). Egzamin z farmacji z recepturą, dawkowaniem i ustawodawstwem aptecznym miał przeprowadzić prof. H. Ruebenbauer, jednak nie otrzymał nominacji. Przewodniczącym był ponownie prof. J. Muszyński, a w egzaminach brał udział przedstawiciel MSW⁵³⁷.

⁵³⁴ Pismo MWRiOP do Związku Zawodowego Farmaceutów Pracowników Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie zatwierdzenia planu kursów prowizorskich, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 356.

⁵³⁵ Pismo rektora USB do Dyrektora Oddziału Farmaceutycznego z dnia 9 grudnia 1930 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 334. Zob. też: Pismo rektora USB do Dyrektora Oddziału Farmaceutycznego z dnia 11 grudnia 1930 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 333.

⁵³⁶ Pismo prof. J. Muszyńskiego do dziekana Wydziału Lekarskiego USB z dnia 18 grudnia 1930 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 330.

⁵³⁷ Pismo prof. J. Muszyńskiego do MWRiOP w sprawie egzaminów prowizorskich w 1931 r., LCVA,

Profesor J. Muszyński stanowczo walczył o to, aby tytuł „magistra farmacji” przysługiwał jedynie absolwentom wyższych uczelni. W 1931 r., przy opiniowaniu nowego projektu ustawy aptekarskiej, sprzeciwiał się zapisom artykułu 75 ustawy, według których zarówno „prowizorom farmacji”, jak i „aprobowanym aptekarzom” uprawnionym do zarządu aptekami przysługiwałby ten tytuł. Argumentował to tym, że „magistrem farmacji” można było zostać wskutek decyzji władz uniwersyteckich, tak więc zapisy te ingerowały w przywileje uczelni wyższych⁵³⁸.

F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 323.

⁵³⁸ Pismo prof. J. Muszyńskiego do MWRiOP w sprawie projektu ustawy aptekarskiej z dnia 19 października 1931 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 209.

Działalność w zakresie obrony przeciwgazowej kraju

Ważny aspekt działalności Oddziału Farmaceutycznego stanowiła edukacja w zakresie obrony przeciwgazowej. Głównymi inicjatorami tego dzieła byli kierownicy zakładów specjalnych Oddziału. Wykłady prowadzone były już od 1924 r., zarówno w różnych stowarzyszeniach, jak i na Uniwersytecie, jako nieobowiązkowe kursy doształcające dla farmaceutów.

W latach 1924-1933 na kursach tych, oprócz profesorów J. Muszyńskiego i W. Karaffy-Korbutta, wykładało wielu nauczycieli pracujących w USB – m.in. prof. W. Kraszewski oraz prof. E. Bekier z Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, a także prof. K. Pelczar, prof. C. Traczewski i prof. S. Schilling-Siengalewicz z Wydziału Lekarskiego⁵³⁹.

Czołową rolę w organizacji obrony przeciwgazowej kraju odgrywało Towarzystwo Obrony Przeciwgazowej (TOP). Powstało ono w 1924 r. w wyniku reorganizacji Obywatelskiego Komitetu Obrony Przeciwgazowej. Towarzystwo za cel postawiło sobie pomoc rządowi poprzez edukację społeczeństwa w kwestii zagrożenia bojowymi środkami trującymi. Towarzystwo działało również na rzecz rozwoju krajowego przemysłu chemicznego, widząc w tym podstawę skutecznej obrony. W 1928 r. w wyniku połączenia z Ligą Obrony Powietrznej Państwa stworzyło Ligę Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej⁵⁴⁰.

W Zakładzie Farmakognozji mieściła się siedziba Oddziału Wojewódzkiego Wileńskiego Towarzystwa Obrony Przeciwgazowej, który utworzono na zebraniu organizacyjnym 20 marca 1924 r., a na przewodniczącego wybrano prof. J. Muszyńskiego⁵⁴¹. W 1928 r., po stworzeniu Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, prof. J. Muszyński pełnił funkcję kierownika sekcji przeciwgazowej. Przez lata działalności zorganizowano szereg kursów dla różnych grup społecznych, m.in. dla absolwentów USB, farmaceutów dyplomowanych, właścicieli aptek, pomocniczego personelu aptekarskiego oraz dla pracowników aptek i drogerii regionu wileńskiego⁵⁴².

⁵³⁹ W. Stec, *Działalność Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w dziedzinie obrony przeciwgazowej*, *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1936, nr 2, s. 20-22.

⁵⁴⁰ Z. Kozak, *Towarzystwo Obrony Przeciwgazowej 1922-1928*, *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej*, 2000, nr 23, https://caw.wp.mil.pl/plik/file/biuletyn/b23/b23_8.pdf, dostęp 06.05.2017 r.

⁵⁴¹ W. Stec, *Działalność Oddziału Farmaceutycznego...*, s. 20-22.

⁵⁴² K. Michejda, op. cit., s. 295.

W samym tylko roku 1924 prof. J. Muszyński wygłosił siedem wykładów dla mieszkańców Wilna i okolic. W lutym i marcu tego roku zorganizowano również kursy, pt. *Gazy trujące i obrona przeciwgazowa* przeznaczone dla lekarzy wojskowych, kolejowych i rezerwy (10 wykładów po 2 godziny) oraz dla instruktorów obrony przeciwgazowej (3 wykłady po 2 godziny). Profesor J. Muszyński prowadził podczas nich wykłady pt. *Istota, skład chemiczny oraz działanie gazów trujących*, a prof. W. Karaffa-Korbutt *Obrona przeciwgazowa*⁵⁴³. W roku akad. 1934/35 r. prowadzone były wykłady i ćwiczenia z obrony przeciwgazowej dla asystentów i absolwentów Oddziału oraz, za zezwoleniem rektora USB, wykłady i ćwiczenia z chemii gazów bojowych i obrony przeciwgazowej dla farmaceutów i lekarzy. Kursy te ukończyło 49 asystentów i absolwentów, 60 farmaceutów (kurs specjalny) oraz 35 farmaceutów i 5 lekarzy (kurs specjalny dla farmaceutów i lekarzy)⁵⁴⁴. Kursy odbywały się najczęściej w Zakładzie Farmakognozji, a w ich organizacji uczestniczył również Wileński Wojewódzki Urząd Zdrowia oraz Zarząd Wileńskiego Oddziału Polskiego Czerwonego Krzyża. W samym roku akad. 1935/36 odbyło się 8 takich kursów, na które uczęszczało łącznie 391 osób⁵⁴⁵. Jednocześnie w Zakładzie Chemii Farmaceutycznej prowadzone były nieobowiązkowe wykłady oraz ćwiczenia z chemii gazów bojowych, na które mogli uczęszczać studenci medycyny oraz farmacji⁵⁴⁶.

Należy także wspomnieć o wydanej w 1924 r. przez Oddział Wileński TOP jednodniówce pt. *Gazy trujące*, a także przygotowanej w 1925 r. przez prof. J. Muszyńskiego specjalnej broszurze pod tym samym tytułem⁵⁴⁷. Istotnym artykułem zawartym w broszurze był tekst prof. J. Muszyńskiego *Co każdy człowiek o t. z. „gazach trujących” wiedzieć powinien*. Było to, skonstruowane z pytań i odpowiedzi, podsumowanie aktualnej wiedzy na temat broni chemicznej, które w zwięzły sposób przedstawiało społeczeństwu najważniejsze wiadomości z tej

⁵⁴³ J. Muszyński, *Sprawozdanie Wileńskiego Oddziału Towarzystwa Obrony Przeciwgazowej*, [w:] *Gazy trujące, Jednodniówka*, Wilno, 1924, s. 13.

⁵⁴⁴ M. Reicher, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1934/35*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1935, t. 11, nr 4-5, s. 244.

⁵⁴⁵ K. Michejda, op. cit., s. 295.

⁵⁴⁶ W. Jasiński, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1933/34...*, s. 373. Zob. też: K. Michejda, op. cit., s. 302, K. Pelczar, op. cit., s. 413.

⁵⁴⁷ W. Stec, *Działalność Oddziału Farmaceutycznego...*, s. 20-22.

dziedziny⁵⁴⁸. W opisywanej jednodniówce znalazł się również tekst studenta farmacji, Stanisława Kozińskiego, który postanowił przedstawić rolę farmaceutów w przyszłej wojnie. Opisał w nim elementy wojny chemicznej zastosowane podczas pierwszej wojny światowej. Przytoczył przykład Francji, w której w bardzo krótkim czasie zorganizowano niemal od zera przemysł chemiczny, a z liczby stu siedemnastu uczonych kierowników chemiczno-technicznego wojennego aparatu Francji czterdziestu dziewięciu było farmaceutami. Stanisław Koziński podkreślał, że służba na rzecz kraju to obowiązek każdego farmaceuty, a w celu skutecznej obrony kraju należy stworzyć posiłkowy korpus chemiczny⁵⁴⁹.

Kiedy w życie weszło zarządzenie Ministerstwa Opieki Społecznej z dnia 7 czerwca 1934 r. O obowiązkowym przeszkoleniu farmaceutów z zakresu obrony przeciwgazowej, większość aptekarzy wileńskich oraz absolwentów Oddziału Farmaceutycznego USB posiadało już gruntowne przygotowanie w tej materii. Urzędowe kursy szkoleniowe odbywające się według programów ustalonych przez Departament Służby Zdrowia Ministerstwa Opieki Społecznej dla magistrów farmacji i prowizorów obejmowały 49 godzin wykładów i 13 godzin ćwiczeń, natomiast dla pomocniczego personelu aptekarskiego zostały przewidziane 23 godziny wykładów i 14 godzin ćwiczeń. Szczegółowy wykaz przedmiotów wykładanych na kursach zawierają Tabele 3 i 4. Wśród wykładanych przedmiotów największy nacisk kładziono na chemię środków bojowych, toksykologię gazów bojowych, a także zajęcia teoretyczne oraz praktyczne z obrony indywidualnej⁵⁵⁰.

⁵⁴⁸ J. Muszyński, *Co każdy człowiek o t. z. „gazach trujących” wiedzieć powinien*, [w:] *Gazy trujące, Jednodniówka*, Wilno, 1924, s. 13.

⁵⁴⁹ S. Koziński, *Rola farmaceutów w razie wojny chemicznej*, [w:] *Gazy trujące, Jednodniówka*, Wilno, 1924, s. 13.

⁵⁵⁰ W. Stec, *Działalność Oddziału Farmaceutycznego...*, s. 20-22.

Tabela 3. Wykaz przedmiotów wykładanych na kursach dla magistrów i prowizorów farmacji

Przedmiot	Liczba godzin	
	Wykłady	Ćwiczenia
Chemia środków bojowych	10	-
Najprostsze metody rozpoznawania gazów	6	2
Przysposobienie aptek i hurtowych składów aptecznych oraz drogerii do biernej obrony przeciwlotniczej	1	-
Przemysł chemiczny i chemiczno-farmaceutyczny	2	-
Toksykologia gazów bojowych	8	-
Możliwości wojny bakteriologicznej	2	-
Organizacja i zadanie Ligi Obrony Przeciwlotniczej i Przewietrzalnej	1	-
Organizacja P. C. K.	1	-
Środki używane do napadów lotniczych	1	-
Ogólne zasady organizacji obrony przeciwlotniczej i przewietrzalnej	2	-
Obrona wnętrza kraju	1	-
Obrona przeciwlotnicza bierna	1	-
Obrona indywidualna	6	4
Obrona zbiorowa	4	5
Ratownictwo przeciwgazowe	2	2
Rola Ubezpieczalni Społecznej w ratownictwie sanitarnym	1	-
Razem	49	13
Egzaminów 5		

Tabela 4. Wykaz przedmiotów wykładanych na kursach dla pomocniczego personelu aptekarskiego

Przedmiot	Liczba godzin	
	Wykłady	Ćwiczenia
Chemia gazów bojowych	5	-
Najprostsze metody rozpoznawania gazów	2	2
Przysposobienie aptek i hurtowych składów aptecznych oraz drogerii do obrony przeciwlotniczej i przeciwigazowej	1	-
Obrona indywidualna	6	4
Obrona zbiorowa	4	5
Środki używane do napadów lotniczych i ich skutki	2	-
Ogólne zasady organizacji obrony przeciwlotniczej i przeciwigazowej	2	-
Pierwsza pomoc uszkodzonym gazami bojowymi	1	3
Razem	23	14
Egzaminy 4		

Popularyzacja uprawy roślin leczniczych

Nie da się przecenić roli, jaką prof. J. Muszyński oraz doc. W. J. Strażewicz odegrali w popularyzacji uprawy roślin leczniczych pośród ludności Wileńszczyzny. Docent W. J. Strażewicz przeprowadzał kursy zielarskie, np. kurs zbierania roślin leczniczych dla instruktorów akcji katolickiej w Wilnie, szkolenia instruktorów rolnych z Izby Rolniczej miasta Wilna, a także kurs zielarski dla Pań Domu miasta Wilna⁵⁵¹. Prowadził ponadto wykłady na kursie instruktorskim zorganizowanym staraniem Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet w Warszawie, a także prowadził nieodpłatnie zajęcia o hodowli roślin lekarskich dla studentów Studium Rolniczego USB⁵⁵². Profesor J. Muszyński wygłaszał odczyty na temat uprawy roślin leczniczych, np. odczyt w siedzibie Związku Zawodowego Farmaceutów Polskich pt. *Widoki i możliwości rozwoju zielarstwa w Polsce*. Brał także czynny udział w redagowaniu *Instrukcji szczegółowej do uprawy roślin lekarskich* wydanej przez Towarzystwo Opieki nad Wsią Wileńską⁵⁵³.

Pracownicy Zakładu Farmakognozji wygłaszali także odczyty dla różnych organizacji i grup społecznych. Jako przykład można podać rok akad. 1937/38, kiedy prof. J. Muszyński wygłosił m.in. odczyt o *ziołach leczniczych* w Mołodecznie, o *witaminach i hormonach* w Wileńskim Towarzystwie Farmaceutycznym, o *witaminach, hormonach i specyfikach* dla lekarzy Wileńskiej Ubezpieczalni Społecznej, o *zielarstwie* w Wileńskiej Izbie Przemysłowo-Handlowej czy też odczyt o *ziołach* w czasie targów zielarskich⁵⁵⁴.

⁵⁵¹ S. Schilling-Siengalewicz, op. cit., s. 373.

⁵⁵² Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok akad. 1935/36, LCVA, F. 175, Ap. IXA, nr 95a, k. 116. Zob. też: s. Schilling-Siengalewicz, op. cit., s. 385.

⁵⁵³ S. Hiller, op. cit., s. 304.

⁵⁵⁴ Ibidem, s. 417.

IV. Zakończenie

Studium farmaceutyczne powstało w Wilnie wkrótce po zajęciu miasta przez Polaków i reaktywacji Uniwersytetu Wileńskiego, jednak zarówno jego organizatorzy, jak i późniejsze władze Oddziału nawiązywały do bogatych tradycji akademickiego kształcenia farmaceutów. Widać to szczególnie w pismach przesyłanych do MWRiOP przez prof. J. Muszyńskiego oraz prof. K. Michejdę, których celem było powstrzymanie ostatecznego zamknięcia Oddziału w 1936 r. Podkreślano w nich fakt, że Wilno, zaraz po Krakowie, jest drugim najstarszym ośrodkiem nauczania farmacji w Polsce. Wymieniano też znamienitych poprzedników, takich jak J. Sartoris, J. Śniadecki czy J. F. Wolfgang. Wyraźnie widać, że funkcjonujący w dwudziestoleciu międzywojennym Oddział, podobnie jak i cały USB, uważał się i chciał być postrzegany jako kontynuator uczelni założonej w roku 1579⁵⁵⁵.

Oddział Farmaceutyczny funkcjonujący w USB stanowił jeden z pięciu ośrodków akademickiego kształcenia farmaceutów w okresie międzywojennym. Do końca roku akad. 1937/38 mury uczelni opuściło 422 magistrów farmacji. Dla porównania, jedyną w tamtym okresie samodzielną jednostkę kształcąca farmaceutów (Wydział Farmaceutyczny Uniwersytetu Warszawskiego) do końca roku akad. 1938/39 opuściło 699 absolwentów. Liczby te wskazują na ogromną pracę, jaką wykonali pracownicy Oddziału Farmaceutycznego USB. Szczególnie jeśli uwzględnimy problemy Oddziału w Wilnie, zarówno finansowe i lokalowe, które w mniejszym lub większym stopniu dotyczyły wszystkich oddziałów, jak i te związane z decyzją MWRiOP o wygaszeniu Oddziału w latach 1933-36.

Oprócz tytułu magistra, pięciu farmaceutów otrzymało na Oddziale stopień doktora nauk farmaceutycznych:

1. W. J. Strażewicz w 1931 r. (za pracę *Kozłek lekarski jako surowiec oraz jego przetwory*)⁵⁵⁶;
2. P. Oficjalski w 1936 r. (za pracę *Spongia fluviatilis*)⁵⁵⁷;

⁵⁵⁵ Memoriał w sprawie zachowania Oddziału Farmaceutycznego z dnia 14 lutego 1936 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 29. Zob. też: Materiały w sprawie organizacji Oddziału Farmaceutycznego USB z dnia 11 maja 1934 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 105-108.

⁵⁵⁶ W. Głowacki, op. cit., s. 146.

⁵⁵⁷ *Drugi doktorat farmacji na Uniwersytecie Stefana Batorego...*, s. 127.

3. Stanisław Bądryński w 1936 r. (za pracę o *składzie mineralnym niektórych śluzowych i otrzymywanych z nich odwarów*)⁵⁵⁸;
4. T. Bodalski w 1937 r. (za pracę *Badania składu chemicznego Hierochloe odorata*)⁵⁵⁹;
5. Maksymilian Edward Dudel w 1938 r. (za pracę *Wpływ Ilirenu na zdolność dopełniającą surowicy krwi u królików i świnek morskich*)⁵⁶⁰.

Za doktorat związany z Oddziałem Farmaceutycznym można również uznać stopień uzyskany w 1924 r. przez pierwszą absolwentkę Oddziału oraz wieloletnią pracowniczkę Zakładu Chemii Farmaceutycznej – M. Chorzelską, która otrzymała go na Uniwersytecie w Nancy za pracę *Nouvelle méthode de dosage du potassium et de l'aciditartrique*⁵⁶¹.

Dodatkowo, w 1933 r. MWRiOP zatwierdziło habilitację W. J. Strażewicza w dziedzinie farmakognozji (za pracę *Kwasowość destylatów niektórych surowców leczniczych*)⁵⁶².

Należy wziąć pod uwagę również fakt, że do 1939 r. w skład Wydziału Warszawskiego wchodziły: Zakład Farmakognozji i Botaniki Lekarskiej, Zakład Chemii Farmaceutycznej i Toksykologicznej, Zakład Farmacji Stosowanej, Zakład Technologii Środków Spożywczych oraz Ogród Roślin Leczniczych, natomiast na Oddział w Wilnie składały się jedynie trzy jednostki: Zakład Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich wraz z przynależnym do niego Ogrodem, Zakład Chemii Farmaceutycznej oraz Zakład Farmacji Stosowanej wraz z Apteką USB, z czego ten ostatni rozpoczął działalność dopiero na początku 1938 r.

Na tak efektywne kształcenie farmaceutów w Wilnie złożyły się dwa czynniki. Przede wszystkim należy podkreślić udział wykładowców spoza Oddziału w procesie dydaktycznym. Spośród 30 osób prowadzących wykłady i ćwiczenia dla studentów farmacji w latach 1921-1939 jedynie 5 osób było pracownikami Oddziału. Pozostali wykładowcy pochodzili z Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego (19) oraz Lekarskiego (6). Drugim czynnikiem mającym znaczny wpływ na liczbę farmaceutów wykształconych w USB była działalność prof. J. Muszyńskiego.

⁵⁵⁸ K. Michejda, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1935/36*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1936, t. 12, z. 4-5, s. 295.

⁵⁵⁹ S. Hiller, op. cit., s. 299.

⁵⁶⁰ K. Pelczar, op. cit., s. 413.

⁵⁶¹ s. Trzebiński, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929...* s. 463.

⁵⁶² W. Głowacki, op. cit., s. 146.

Oprócz przedmiotów związanych z farmakognozą oraz uprawą roślin, prowadził zajęcia z chemii toksykologicznej i sądowej, historii farmacji czy ustawodawstwa farmaceutycznego. Oznacza to, że podjął się uzupełnienia wiedzy studentów z wszystkich zagadnień wymaganych przez ministerialny program. Jeśli weźmie się pod uwagę to, że prof. J. Muszyński pełnił jednocześnie obowiązki dyrektora Oddziału, opiekował się Akademickim Towarzystwem Farmaceutycznym „Lechia”, a także wykazywał niezwykłą aktywność naukową, to twierdzenie o jego kluczowej roli w funkcjonowaniu Oddziału wydaje się jak najbardziej uzasadnione.

Należy również zadać pytanie, czy liczba absolwentów opuszczająca mury uczelni była wystarczająca dla zaspokojenia potrzeb rynku aptekarskiego. Profesor J. Muszyński ograniczenie liczby przyjmowanych kandydatów do 40-50 osób rocznie uzasadniał niewielkimi rozmiarami pracowni, w których studenci odbywali ćwiczenia⁵⁶³. Co więcej, ograniczone możliwości lokalowe niejednokrotnie przedłużały okres studiów.

Inaczej ta kwestia była postrzegana przez Związek Zawodowy Farmaceutów Pracowników Rzeczypospolitej Polskiej, który w roku 1932 wystosował do Oddziału pismo dotyczące liczby farmaceutów w Polsce. Przekonywano w nim o konieczności ograniczenia przyjmowanych kandydatów do 200 w skali kraju, a nie blisko 420, jak to miało miejsce w roku akad. 1931/32. Problemy z bezrobociem wśród aptekarzy wynikały według przedstawicieli Związku z wielotorowości dopływu pracowników do tego zawodu. Z jednej strony byli to farmaceuci, którzy ukończyli studia wyższe, a z drugiej niewykwalifikowani uczniowie aptekarscy, od których, dla uzyskania stopnia pomocnika aptekarskiego, nie wymagano zdanej matury. Dodatkowo na rynek pracowników wkraczali także absolwenci uczelni zagranicznych, których dyplomy nostryfikowano w kraju. Ze względu na brak reformy ustawodawstwa aptekarskiego reforma studiów nie przynosiła oczekiwanych efektów, ponieważ właściciele aptek często woleli zatrudniać uczniów aptekarskich, których wynagrodzenie stało na o wiele niższym poziomie niż magistrów farmacji⁵⁶⁴.

⁵⁶³ Sprawozdanie z działalności Oddziału Farmaceutycznego USB za rok akademicki 1928/29..., k. 163.

⁵⁶⁴ Pismo Związku Zawodowego Farmaceutów Pracowników RP do Oddziału Farmaceutycznego w Wilnie z dnia 26 sierpnia 1932 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 115-116. Zob. też: Pismo Związku Zawodowego Farmaceutów Pracowników RP do Oddziału Farmaceutycznego w Wilnie z dnia 26 sierpnia 1932 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 340-342.

Działalność dydaktyczna pracowników Oddziału nie ograniczała się jedynie do prowadzenia zajęć ze studentami. Publikowano również podręczniki, które stanowiły źródło wiedzy nie tylko dla przyszłych magistrów farmacji, ale i dla praktykujących aptekarzy. W omawianym okresie w Oddziale powstały następujące podręczniki akademickie:

1. J. Muszyński – *Atlas farmakognostyczny dla studentów farmacji i aptekarzy* – 1923 r., kolejne wydania w 1933 i 1939 r.;
2. J. Muszyński – *Podręcznik do mikroskopowego rozpoznawania surowców lekarskich* – 1926 r., kolejne wydania w 1934 i 1951 r.;
3. W. Karaffa-Korbutt – *Chemja farmaceutyczna: kurs uniwersytecki dla farmaceutów i studentów farmacji* – 1929 r.;
4. M. Chorzelska, A. Filemonowicz – *Analiza i preparatyka farmaceutyczna. Podręcznik przeznaczony do użytku studentów farmacji, medycyny, aptekarzy i lekarzy* – 1934 r.;
5. W. Karaffa-Korbutt – *Chemia gazów bojowych dla farmaceutów, lekarzy i słuchaczy kursów przeciwigazowych*, 1939 r.

Za jedną z ważniejszych pozycji w dorobku Oddziału można uznać podręcznik *Farmakognozja*, który został opracowany przez członków Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia”. Wydano go w 1933 r. za pieniądze Towarzystwa. W notce *Od Wydawcy* można przeczytać:

„Nie tylko młodzież akademicka, studiująca farmację na uniwersytetach polskich, lecz również starsi farmaceuci, właściciele i pracownicy aptek odczuwają dotkliwie brak podręcznika farmakognozji, opracowanego w języku ojczystym”.

Chociaż opracowany został przez studentów, to jego redakcji podjęli się prof. J. Muszyński oraz dr. W. J. Strażewicz⁵⁶⁵. O tym, jak istotne było to opracowanie, może świadczyć fakt, że skrypt ten stanowił podstawowy podręcznik nie tylko na wileńskim Oddziale, ale również w ośrodku krakowskim, podczas wykładów prowadzonych przez prof. Witolda Rawitę-Witanowskiego, a potem dr. Irenę Turowską (1900-1990)⁵⁶⁶.

Działalność naukowa pracowników Oddziału Farmaceutycznego

⁵⁶⁵ *Farmakognozja, opracowana i wydana przez Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne „Lechia” studentów USB w Wilnie na podstawie wykładów prof. Jana Muszyńskiego, Wilno, 1933.*

⁵⁶⁶ L. Samborska, *Nauczanie farmakognozji na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1783-2009*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Jagielloński 2009, s. 252-255.

zaowocowała szeregiem publikacji. W okresie istnienia Oddziału powstało 249 publikacji, przy czym należy zaznaczyć, że autorstwo ponad połowy z nich należy do prof. J. Muszyńskiego.

Zdecydowana większość to artykuły w czasopismach polskich, przede wszystkim w *Wiadomościach Farmaceutycznych* (77 publikacji), *Kronice Farmaceutycznej* (26 publikacji), *Wiadomościach Zielarskich* (17 publikacji), *Farmacji Współczesnej* (7 publikacji) oraz *Polskich Ziołach* (7 publikacji). Tematyka artykułów obejmowała zagadnienia, którymi zajmowali się pracownicy Oddziału w trakcie badań naukowych prowadzonych w zakładach, ale poruszano także kwestie dotyczące zawodu farmaceuty, publikowano artykuły przeglądowe oraz sprawozdania związane z działalnością Oddziału. Szczególną wszechstronność przejawiał prof. J. Muszyński, którego wiele artykułów dotyczyło również przemysłu zielarskiego oraz historii farmacji. Te ostatnie prace miały szczególne znaczenie ze względu na brak w owym czasie polskich opracowań na ten temat.

W czasopismach zagranicznych publikowano zdecydowanie rzadziej. Przez cały okres funkcjonowania Oddziału powstało 17 artykułów, z czego 14 należało do prof. J. Muszyńskiego. Artykuły pracowników Oddziału najczęściej ukazywały się w czasopismach naukowych *Scientia Pharmaceutica*, *Pharmazeutische Zentralhalle* oraz w branżowym tygodniku dla farmaceutów *Pharmacist and Druggist*.

Analizując zarówno publikacje pracowników, jak i sprawozdania dziekanów z poszczególnych lat, można zauważyć, że w pracy badawczej skupiano się przede wszystkim na analizie surowców roślinnych, aklimatyzacji roślin leczniczych w klimacie Wileńszczyzny czy też metodach oznaczania i badania własności związków chemicznych.

W dwudziestoleciu międzywojennym rozpoczęły się intensywne prace nad syntezą nowych związków biologicznie czynnych. W tym czasie większość nowych leków syntetycznych powstawała w laboratoriach badawczych firm farmaceutycznych, jednak poszukiwano ich również w ośrodkach akademickich, przede wszystkim w Krakowie i Lwowie. W Wilnie, zapewne przez brak odpowiedniego zaplecza oraz specjalistów w tej dziedzinie, takich badań nie prowadzono. Badania metod produkcji i kontroli leków, które przeprowadzano na innych uczelniach (szczególnie w Warszawie, gdzie kierownikiem Zakładu Farmacji Stosowanej był prof. B. Koskowski), w Wilnie, ze względu na brak

specjalistycznego Zakładu, były również mocno ograniczone⁵⁶⁷.

Pracownicy działali aktywnie w środowisku naukowym. W aktywności tej zdecydowanie wiódł prym prof. J. Muszyński, który działał w szeregu organizacji farmaceutycznych, nie tylko krajowych (np. Polskie Powszechne Towarzystwo Farmaceutyczne), ale i międzynarodowych (Międzynarodowa Federacja Farmaceutyczna). Aktywnie działał w Lidze Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej Państwa, piastował stanowiska prezesa, a potem wiceprezesem sekcji gazowej Komitetu Wileńskiego Ligi. Profesor J. Muszyński zajmował również miejsce w różnorodnych organach doradczych, takich jak Komisja Farmaceutyczna przy Naczelnej Radzie Zdrowia czy też Komisja Specyfikowa Ministerstwa Opieki Społecznej. Zarówno on, jak i dr W. J. Strażewicz oraz dr M. Chorzelka należeli do Towarzystwa Przyrodniczego im. Mikołaja Kopernika, które w tamtym czasie stanowiło najliczniejsze towarzystwo przyrodnicze w Polsce. Dodatkowo, prof. J. Muszyński, dr W. J. Strażewicz oraz dr P. Oficjański należeli do Wileńskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Botanicznego. Profesor J. Muszyński pełnił nawet funkcję prezesa Oddziału. Przykłady te stanowią dowód na zaangażowanie kadry Oddziału w życie naukowe międzywojennej Polski i pokazują, że pracownicy nie ograniczali się jedynie do działalności dydaktycznej i mieli swój wkład w rozwój nauki.

O aktywności naukowej pracowników świadczą również konferencje i zjazdy, w których brali udział. Dostępna dokumentacja archiwalna oraz opublikowane sprawozdania dziekanów wskazują prof. J. Muszyńskiego jako główną osobę reprezentującą wileński Oddział Farmaceutyczny. W okresie funkcjonowania Oddziału brał on udział w przynajmniej 18 różnorodnych konferencjach i zjazdach. Co istotne, 9 z nich miało charakter międzynarodowy. Były to: Międzynarodowy Kongres Wojskowej Medycyny i Farmacji w Paryżu (1925 r.), Zjazd Międzynarodowej Federacji Farmaceutycznej w Lozannie (1925 r.), II Międzynarodowy Kongres Produkcji Roślin Leczniczych w Budapeszcie (1928 r.), I Zjazd Aptekarzy Słowiańskich w Warszawie i Poznaniu (1929 r.), IV Międzynarodowy Kongres Roślin Leczniczych, Wonnych i Przemysłowych w Paryżu (1931 r.), III Zjazd Farmaceutów Słowiańskich w Zagrzebiu (1934 r.),

⁵⁶⁷ L. Kuczyński, *Badania i produkcja leków syntetycznych*, [w:] *Dzieje nauk farmaceutycznych w Polsce 1918-1978*, Wrocław i in., 1986, s. 84-91. Zob. też: L. Krówczyński, M. Pabis-Braunstein, *Farmacja stosowana*, [w:] *Dzieje nauk farmaceutycznych w Polsce 1918-1978*, Wrocław i in., 1986, s. 106-119.

V Międzynarodowy Kongres Roślin Leczniczych, Wonnych i Przemysłowych w Brukseli (1935 r.), IV Kongres Federacji Farmaceutów Słowiańskich w Sofii (1936 r.) oraz VI Międzynarodowy Kongres Roślin Leczniczych, Wonnych i Przemysłowych w Pradze (1937 r.). Na większości z nich wygłaszał odczyty, które dotyczyły nie tylko aktualnych badań prowadzonych w Zakładzie Farmakognozji, ale opisywały również florę Polski i Wileńszczyzny⁵⁶⁸.

Działalność pracowników Oddziału była niejednokrotnie nagradzana. Doktor M. Chorzelska w roku akad. 1934/35 otrzymała nagrodę z funduszu marszałka J. Piłsudskiego za pracę *Własności chłonne niektórych gatunków ziemi względem gazów trujących*, a w kolejnym roku dr P. Oficjalski z Funduszu Wydziałowego za pracę *Toksyczność niektórych gatunków naparstnicy hodowanej w Ogrodzie Roślin Leczniczych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*. Ponadto uhonorowano prof. J. Muszyńskiego Krzyżem Niepodległości w 1930 r., a Złotym Krzyżem Zasługi w 1933 r. Za zaangażowanie w działalność Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej przyznano mu w 1934 r. honorową odznaką LOPP.

Profesor J. Muszyński w artykule *Widoki i możliwości rozwoju zielarstwa w Polsce* określił Wileńszczyznę mianem „głównego spichlerza ziół leczniczych dla Polski i na eksport”. Z jednej strony podkreślał szereg zasług Zakładu Farmakognozji w zakresie propagowania zbieractwa ziół, z drugiej jednak podał szereg czynników, które były równie istotne, np. niski stopień uprzemysłowienia regionu, a także wysoki odsetek nieużytków. Podkreślał, że o wiele istotniejsze od zbieractwa jest przekonanie wileńskich rolników do uprawy ziół⁵⁶⁹. W roku 1920 na terenach województw północno-wschodnich Polski istniała tylko jedna hurtownia zielarska, natomiast nie było ani jednej plantacji roślin lekarskich. W roku 1938 Izba Przemysłowo-Handlowa, przy współudziale Zakładu Farmakognozji (organizacja działu naukowego i bibliograficznego), zorganizowała w Wilnie pierwszy „targ zielarski”. Była to swego rodzaju kulminacja działalności pracowników Oddziału w zakresie popularyzowania zielarstwa w Polsce północno-wschodniej. Na targach zaprezentowało się 16 zielarskich firm kresowych, a wartość transakcji handlowych w ciągu dwóch dni wyniosła ok. 100 tys. złotych⁵⁷⁰. Co więcej, w sprawozdaniu z tego targu W. Stec stwierdził, że wzrosło zainteresowanie uprawą roślin

⁵⁶⁸ D. Kaszczyk-Grodzicka, *Jan Kazimierz Muszyński...*, s. 52-54.

⁵⁶⁹ J. Muszyński, *Widoki i możliwości rozwoju zielarstwa w Polsce*, Kronika Farmaceutyczna, 1937, t. 36, nr 11, s. 145-149.

⁵⁷⁰ K. Pelczar, op. cit., s. 415.

leczniczych pośród drobnych rolników oraz oszacował liczbę plantacji na Wileńszczyźnie na ponad 60. Istnieli nawet rolnicy posiadający niewielkie pola uprawne (2-5 ha), którzy swoje utrzymanie oparli całkowicie na uprawie ziół⁵⁷¹. Niewątpliwie ważnym czynnikiem, który wpłynął na rozwój przemysłu zielarskiego na tych terenach, była działalność popularyzatorska, zwłaszcza prof. J. Muszyńskiego i dr. W. J. Strażewicza, którzy prowadzili kursy zbierania roślin leczniczych oraz kursy dla instruktorów rolnych. Ponadto w Ogrodzie Roślin Lekarskich co roku rozdawano nieodpłatnie nasiona. Działalność ta, która w dłuższej perspektywie czasu mogła znacznie wpłynąć na gospodarkę Wileńszczyzny, wydaje się być najważniejszym osiągnięciem Oddziału Farmaceutycznego w sferze życia społecznego i gospodarczego regionu.

Jednym z ważnych dokonań Oddziału Farmaceutycznego było również wyhodowanie wczesnej odmiany soi szorstkiej, zwanej również soją wileńską. W tamtym czasie szukano takiej odmiany, której potrzeby oraz przebieg wegetacji byłyby dostosowane do polskich warunków klimatycznych. Odmiana otrzymana w USB mogła być siana z początkiem maja, a zbierana już we wrześniu. Wykazywała znaczną odporność na przymrozki zdarzające się w tym okresie. Nasiona tej odmiany przesyłano rolnikom oraz instytucjom naukowym i doświadczalnym. Doktor W. J. Strażewicz podawał, że w okresie 1928-1930 rozesłano 36 próbek ważących od 100 gramów do kilku kilogramów. W publikacji z 1931 r. szacował on roczny plon soi wileńskiej na 1,5-2 ton, tak więc jej uprawy miały ciągle charakter eksperymentalny. Chociaż podkreślano potencjalne zyski dla gospodarki wynikające z powszechnego uprawiania soi, roślina ta nie stała się nigdy na tyle popularna wśród rolników, by odegrać znaczącą rolę w bilansie ekonomicznym kraju⁵⁷².

Dzień 15 grudnia 1939 r. był ostatnim dniem funkcjonowania Uniwersytetu Stefana Batorego. Do tego momentu Uniwersytet funkcjonował w miarę normalnie, dlatego studenci mieli zaliczony pierwszy trymestr roku akad. 1939/40. Po zamknięciu uczelni niezwłocznie przystąpiono do organizacji tajnego nauczania. Tajne nauczanie w Wilnie można podzielić na dwa okresy. Pierwszy trwał od lutego 1940 r. do czerwca tego roku, aż do końca rządów prezydenta Litwy, Antanasa Smetony (1874-1944). Drugi okres rozpoczął się wraz z okupacją niemiecką w 1942 r. i trwał do końca 1944 r. Chociaż wspomnienia prof. M. Reichera

⁵⁷¹ W. Stec, *Jarmark ziół leczniczych w Wilnie*, Polskie Ziola, 1938, nr 7-8, s. 5-7.

⁵⁷² W. J. Strażewicz, *Soja wileńska w opinii naszych rolników*, Tygodnik Rolniczy, 1931, t. 15, nr 13-14, s. 169-170. Zob. też: D. Kaszczyk-Grodzicka, *Jan Kazimierz Muszyński...*, s. 31.

z tamtego okresu dotyczą przede wszystkim tajnego nauczania medycyny, to można też odnaleźć pewne informacje na temat studium farmaceutycznego. Jego kierownikiem pozostawał prof. J. Muszyński, natomiast zajęcia z chemii ogólnej prowadził prof. W. Karaffa-Korbutt oraz doc. E. Michalski, z mineralogii dr B. Halicki i Antonina Halicka (1908-1973), z zoologii prof. Jan Pruffer (1890-1959), a z botaniki A. Michalski⁵⁷³. Jednocześnie prof. J. Muszyński pracował jako kierownik naukowy w wileńskiej fabryce chemiczno-farmaceutycznej „Eska”, a prof. W. Karaffa-Korbutt znalazł zajęcie w fabryce kosmetyków Vito (lata 1942-1943) oraz pełnił funkcję kierownika w jednym z wileńskich laboratoriów analitycznych⁵⁷⁴.

W 1942 r. prof. J. Muszyński przyjechał do Warszawy, gdzie kierował plantacją roślin leczniczych, należąca do firmy Mgr E. Gobiec. Kontynuował działalność dydaktyczną w ramach Tajnego Uniwersytetu Warszawskiego i Tajnego Uniwersytetu Poznańskiego, prowadził wraz z dr F. Biełoszabską zajęcia z farmakognozji. Ćwiczenia i wykłady w ramach Tajnego Wydziału Farmaceutycznego były bardzo dobrze zorganizowane. Wykłady odbywały się w mieszkaniach prywatnych w zespołach 8-12 osobowych, natomiast ćwiczenia odbywały się w warszawskich laboratoriach, szkołach i aptekach⁵⁷⁵.

W czasie powstania warszawskiego prof. J. Muszyński brał udział w Powstańczej Służbie Zdrowia, a po jego upadku przeniósł się z rodziną do Radomia, gdzie pracował w aptece Stefana Władysi⁵⁷⁶.

Niektórzy z pracowników Oddziału nie doczekali końca wojny.

Profesor H. Ruebenbauer został wraz z żoną przesiedlony do miejscowości Biała Waka znajdującej się w okolicach Wilna, gdzie zajął się praktyką lekarską oraz pracą nad przygotowaniem podręcznika farmacji stosowanej. W październiku 1944

⁵⁷³ M. Reicher, *Wspomnienia z walki o naukę polską w Willnie w latach 1939-1945*, [w:] *Z dziejów tajnego nauczania medycyny i farmacji w latach 1939-1945*, s. 256. Zob. też: L. Zasztowt, op. cit., s. 107.

⁵⁷⁴ Akta osobowe Jana Kazimierza Muszyńskiego, Archiwum Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, sygn. 173/538, k.1-20. Zob. też: Akta osobowe Władysława Karaffy-Korbutta, Archiwum Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, sygn. 173/235, k.1-7.

⁵⁷⁵ P. Tomaszewski., G. Kubiak-Tomaszewska, J. Pachecka, *Tajne studia farmaceutyczne w Warszawie w latach II wojny światowej (1939-1945)*, [w:] *Dzieje warszawskiego Wydziału Farmaceutycznego*, Warszawa, 2001, s. 81-91.

⁵⁷⁶ Akta osobowe Jana Kazimierza Muszyńskiego..., k. 1-7.

r. nieoczekiwanie zmarł⁵⁷⁷.

Doktor P. Oficjalski został przed wojną przydzielony w stopniu podporucznika rezerwy do kadry 3 Szpitala Okręgowego w Grodnie. We wrześniu 1939 r. został prawdopodobnie zmobilizowany i brał udział w kampanii wrześniowej. Po dostaniu się do niewoli sowieckiej znalazł się w obozie w Kozielsku, a stamtąd w 1940 r. przewieziono go do Katynia, gdzie został zamordowany⁵⁷⁸.

Doktor M. Chorzelska w czasie wojny pozostała w Wilnie. Zmarła w bliżej nieznanych okolicznościach w 1943 r. Miała 45 lat⁵⁷⁹.

Nie jest możliwe prześledzenie wojennych i powojennych losów wszystkich pracowników Oddziału. Cześć z nich po zakończeniu działań wojennych powróciła do działalności akademickiej w innych ośrodkach w kraju i o tych wiadomo najwięcej.

Profesor J. Muszyński w kwietniu 1945 r. przybył do Łodzi, gdzie rektor Uniwersytetu Łódzkiego prof. Tadeusz Kotarbiński powołał go na stanowisko organizatora Wydziału Farmaceutycznego i jednocześnie kierownika Katedry Farmakognozji i Uprawy Roślin Leczniczych. Został pierwszym dziekanem Wydziału i funkcję tę pełnił aż do roku 1951. Inauguracja roku akademickiego na Wydziale Farmaceutycznym odbyła się 12 listopada 1945 r. Uruchomiono od razu wszystkie cztery lata studiów, by studenci, których edukację przerwała wojna, mogli dokończyć studia. Początkowo oprócz farmakognozji prof. J. Muszyński wykładał też farmację stosowaną. Założył również Ogród Roślin Lekarskich.

Za prof. J. Muszyńskim podążył prof. W. Karaffa-Korbutt. Objął on na Wydziale Farmaceutycznym Katedrę Chemii Farmaceutycznej, funkcję kierownika sprawował aż do swojej śmierci w roku 1951.

Do Łodzi po wojnie przeniósł się również dr T. Bodalski, który objął stanowisko adiunkta w Katedrze Farmakognozji i Uprawy Roślin. W 1950 r. wyjechał do Wrocławia, gdzie został mianowany kierownikiem Katedry Farmakognozji Akademii Medycznej we Wrocławiu⁵⁸⁰.

⁵⁷⁷ A. Dzięczkowski, op. cit., s. 61-63.

⁵⁷⁸ J. B. Gliński, *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów ofiar drugiej wojny światowej*, t.1, Warszawa, 1997, s. 295-296.

⁵⁷⁹ J. B. Gliński, *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów ofiar drugiej wojny światowej*, t. 5, Warszawa, 2012, s. 41.

⁵⁸⁰ Poczet kierowników i profesorów Katedry i Zakładu Farmakognozji Uniwersytetu Medycznego

Profesor W. J. Strażewicz powrócił do Poznania w maju 1945 r. Zastał w nim niemal całkowicie zniszczony budynek Zakładu Farmakognozji Uniwersytetu Poznańskiego, którego kierownikiem został w 1937 r. Otrzymał w zamian lokum w nowym miejscu, na które składały się jedynie dwa niewielkie pokoje. Dzięki jego staraniom oraz dotacjom od Poznańskiej Izby Aptekarskiej możliwe było uruchomienie zajęć dla studentów już jesienią 1945 r. Należy także wspomnieć o jego pracy na rzecz utworzenia Wydziału Farmaceutycznego w Akademii Lekarskiej w Gdańsku (ALG), gdzie został mianowany koordynatorem prac organizacyjnych. Był również członkiem 3-osobowego Komitetu Organizacyjnego i Senackiej Komisji ds. Wydziału Farmaceutycznego ALG⁵⁸¹.

Do Poznania trafiła także dr F. Kudrzycka-Biełoszabska, która zajęła stanowisko adiunkta w Zakładzie Farmakognozji. Prowadziła tam m.in. „ćwiczenia z badania dobroci surowców roślinnych”, zarządzała także laboratorium analitycznym Podkomisji Farmakognostycznej Farmakopei Polskiej⁵⁸².

W roku 1947 r. Ministerstwo Zdrowia skierowało do Poznania H. Ellerta, który został mianowany kierownikiem laboratorium fitochemicznego w Państwowym Instytucie Naukowym Leczniczych Surowców Roślinnych, którego dyrektorem był prof. W. J. Strażewicz. To właśnie on polecił młodego doktora (H. Ellert otrzymał ten stopień w styczniu 1948 r. za pracę *Badania własności fizyko-chemicznych i toksyczności oleju z nasion Datura stramonium I. wyekstrahowanych eterem naftowym*) na stanowisko kierownika Katedry Chemii Farmaceutycznej ALG. Nową pracę w Gdańsku dr H. Ellert podjął od 1 kwietnia 1948 r., ale do 1 listopada nadal pełnił funkcję kierownika w poznańskim Instytucie⁵⁸³.

Maria Dobrzyńska, inspektor Ogrodu Roślin Lekarskich USB w latach 1937-1939 w czasie wojny pracowała w jednej z wileńskich aptek, a w latach 1943-1944 w Spółdzielni „Sodyba” skupującej płody rolne (w tym rośliny zielne) od lokalnych rolników. Po wojnie znalazła pracę w dziale zielarskim Spółdzielni „Społem” w Łodzi, a w 1946 przeniosła się do Poznania, gdzie podjęła pracę

w Wrocławiu, strona internetowa: http://www.fgz.edu.pl/pl/index.php3?i=p_hist, dostęp 10.09.2017 r.

⁵⁸¹ W. Głowacki, op. cit., s. 154. Zob. też: E. Głowińska, Z. Kamiński, op. cit., s. 163-164.

⁵⁸² Ibidem, s. 156-157.

⁵⁸³ Z. Kamiński, s. Konieczna, A. Tutkowska-Fila, *Ellert Henryk (1908-1970)*, [w:] *Ludzie Akademii Medycznej w Gdańsku*, t. 6, Gdańsk, 2008, s. 20-33.

w Państwowym Instytucie Naukowym Leczniczych Surowców Roślinnych⁵⁸⁴.

Franciszek Sianko, pierwszy absolwent Oddziału Farmaceutycznego USB, który następnie podjął pracę asystenta w tamtejszym Zakładzie Farmakognozji, w 1930 r. przeniósł się do Krakowa, gdzie otrzymał stanowisko inspektora farmaceutycznego na województwo krakowskie. Równocześnie z pracą inspektora, wykładał dla studentów Oddziału Farmaceutycznego UJ przedmiot ustawodawstwo farmaceutyczne oraz botanikę na kursach dla zbieraczy roślin leczniczych. Przeprowadził też kurs szkoleniowy dla farmaceutów w zakresie obrony przeciwgazowej i ratownictwa. W roku 1934 został przeniesiony do Warszawy, gdzie objął stanowisko radcy ministerialnego Wydziału Farmaceutycznego Departamentu Służby Zdrowia Ministerstwa Opieki Społecznej. W 1937 r. rozpoczął pracę na stanowisku referenta Wydziału Nadzoru Farmaceutycznego Departamentu Służby Zdrowia Ministerstwa Opieki Społecznej. W okresie okupacji niemieckiej pracował w Staatliches Institut für Hygiene – niemieckiej instytucji powstałej w miejsce Państwowego Zakładu Higieny. Po wojnie pełnił funkcję naczelnika Wydziału Organizacji Farmaceutycznej w Ministerstwie Zdrowia oraz brał udział w pracach Komisji Farmakopei Polskiej⁵⁸⁵.

Następcą F. Sianki w Krakowie został A. Filemonowicz, który w Zakładzie Chemii Farmaceutycznej USB pracował na stanowisku młodszego asystenta. W 1934 r. wyjechał do Krakowa, gdzie został mianowany inspektorem farmaceutycznym na województwo krakowskie. Podczas II wojny światowej pracował w krakowskich aptekach, był m.in. zarządcą apteki „Pod Temidą”. Od 1944 r. pełnił również obowiązki doradcy Izby Aptekarskiej przy Izbie Zdrowia Generalnego Gubernatorstwa. Po zakończeniu wojny powrócił do pełnienia obowiązków inspektora przy krakowskim Urzędzie Wojewódzkim. Działał również aktywnie w krakowskiej Okręgowej Izbie Aptekarskiej⁵⁸⁶.

Oceniając działalność Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie nie można brać pod uwagę jedynie danych liczbowych, ale należy również uwzględnić zaangażowanie, z jakim pracownicy funkcjonowali w trudnych warunkach. Nie ograniczali się do kształcenia farmaceutów, ale brali czynny udział w życiu naukowym i społecznym Wileńszczyzny, byli członkami licznych towarzystw naukowych oraz wspierali lokalnych rolników i przedsiębiorców.

⁵⁸⁴ M. Dobrzyńska-Turowska, op. cit., s. 349-352.

⁵⁸⁵ M. Bilek, *Inspektorzy farmaceutyczni województwa krakowskiego...*, s. 111-114.

⁵⁸⁶ Ibidem, s. 119-123.

Oddział Farmaceutyczny stanowił istotny element systemu edukacji farmaceutycznej międzywojennej Polski oraz ważny czynnik wpływający na życie mieszkańców Wileńszczyzny.

V. Streszczenie

Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie (USB) stanowił polską uczelnię wyższą funkcjonującą w latach 1919-1939, która kontynuowała akademickie tradycje Akademii Wileńskiej założonej w 1579 r. i zamkniętej w 1832 r.

Wraz z reaktywacją uczelni rozpoczęto edukację przyszłych farmaceutów. Przez niemal cały okres jego istnienia na Oddział Farmaceutyczny składały się dwa zakłady: Zakład Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich oraz Zakład Chemii Farmaceutycznej. Dopiero w roku akademickim 1937/38 uruchomiono trzeci Zakład Farmacji Stosowanej.

Działalność Oddziału Farmaceutycznego nie została dotychczas należycie opisana, pomimo że USB stanowi istotny obiekt badań historycznych, a opracowanie dziejów Oddziału wydaje się niezwykle istotne dla scharakteryzowania całokształtu edukacji farmaceutycznej okresu międzywojnia.

W celu weryfikacji hipotezy o istotnym wpływie działalności Oddziału Farmaceutycznego USB na rozwój nauk farmaceutycznych w Polsce, reformę edukacji farmaceutycznej w okresie międzywojennym, a także na nauczanie farmacji w powojennej Polsce należało opisać powstanie Oddziału, przedstawić jego działalność oraz dokonania na przestrzeni dwudziestu lat istnienia, a także późniejsze losy jego pracowników.

Podstawową metodę zastosowaną w pracy stanowiła krytyczna analiza porównawcza tekstów źródłowych oraz dostępnych opracowań. Analiza dziejów Oddziału opiera się przede wszystkim na dokumentacji USB oraz na zasobach bibliotek cyfrowych.

Oddział Farmaceutyczny w Wilnie pełnił szereg funkcji z których najważniejszą było kształcenie farmaceutów. Do końca roku akademickiego 1937/38 liczba absolwentów farmacji wynosiła 422 osoby, co stanowiło znaczące osiągnięcie biorąc pod uwagę ograniczone zaplecze dydaktyczne i nieliczną kadrę.

Działalność Oddziału zaowocowała blisko 250 publikacjami, jego pracownicy działali również w szeregu organizacji naukowych oraz brali udział w licznych konferencjach i zjazdach.

Istotnym osiągnięciem Oddziału była działalność popularyzatorska, w ramach której prowadzono kursy zbierania ziół oraz rozdawano nieodpłatnie nasiona. Działania te stanowiły niewątpliwie ważny czynnik, który wpłynął na rozwój przemysłu zielarskiego regionu Wileńszczyzny.

W trakcie wojny pracownicy Oddziału angażowali się w tajne nauczanie, a po

jej zakończeniu brali czynny udział w organizacji wydziałów farmaceutycznych oraz instytutów naukowych w powojennej Polsce.

Słowa kluczowe: historia farmacji, edukacja farmaceutyczna, Uniwersytet Stefana Batorego, Wilno

VI. Summary

Stefan Batory University (SBU) in Vilnius was a Polish institution of higher education operating from 1919 to 1939. It continued academic traditions of the Academy of Vilnius established in 1579 and closed in 1832.

The teaching of pharmacists began with the revival of the university in Vilnius. The Subfaculty of Pharmacy, was made up of two departments almost throughout its existence: the Department of Pharmacognosy and Medical Plants Cultivation and the Department of Pharmaceutical Chemistry. The third Department of Applied Pharmacy, was opened in 1937/38 academic year.

It needs to be noted that the activity of the Subfaculty has not been properly described yet, even though SBU is an important historical research subject and an analysis of its history seems to be extremely important if one wants to characterize the full spectrum of pharmaceutical education.

In order to verify the hypothesis that the activity of the Subfaculty at SBU had a significant impact on the development of pharmaceutical sciences in Poland, the reform of pharmacy education in the interwar period and the development of pharmacy teaching in post-war Poland, it was necessary to describe the genesis of the Subfaculty, examine its activities and achievements and present the later life of its staff members.

The basic method used in this thesis was a critical comparative analysis of source texts and available publications. The analysis of the history of the Subfaculty of Pharmacy is based mainly on the documentation of SBU and on resources of digital libraries.

The Subfaculty had a variety of functions, the most important of which was training pharmacists. Until 1937/38 academic year, 422 pharmacy graduates left the university. It was a significant achievement, especially considering its limited educational resources and small teaching staff.

The activity of the Subfaculty resulted in almost 250 publications, the staff members were also active in a wide range of pharmaceutical organizations and took part in numerous conferences.

One of the most important achievements of the Subfaculty was its popularization activity which included courses in the collection of medicinal plants. Moreover, each year seeds were handed out for free. These activities were doubtlessly an important factor which influenced the development of herbal industry in Vilnius Region.

During the war, staff members of the Subfaculty engaged in underground education and when the war ended, they were actively involved in the organization of pharmaceutical faculties and research centres in post-war Poland.

Keywords: history of pharmacy, pharmaceutical education, Stefan Batory University, Vilnius

VII. Bibliografia

VII.1. Źródła

1. Akta osobowe prof. J. Muszyńskiego, Archiwum Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, sygn. 173/538, k.1-20.
2. Akta osobowe prof. W. Karaffy-Korbutta, Archiwum Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, sygn. 173/235, k. 1-7.
3. *Aptekarze Nowogródzczyzny o Oddziale Farmaceutycznym w Wilnie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1933, t. 60, nr 39, s. 513.
4. Charkiewicz W., *Oddział Farmacji na USB*, Słowo, 1933, t. 12, nr 251, s. 1.
5. Charkiewicz W., *W obronie Oddziału Farmaceutycznego w Wilnie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1933, t. 60, nr 39, s. 512-513.
6. Curriculum vitae prof. W. Karaffy-Korbutta, Lietuvos centrinis valstybes archyvas w Wilnie (dalej: LCVA), F. 175, Ap. 3 (IX) A, nr 55, k. .
7. *Drugi doktorat farmacji na Uniwersytecie Stefana Batorego*, Farmacja Współczesna, 1936, t. 5, nr 3, s. 127.
8. Herod F., *Niebezpieczeństwo zwinięcia Oddziału Farmaceutycznego w Wilnie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1933, t. 60, nr 38, s. 496-497.
9. Hiller S., *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1936/37*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1937, t. 13, nr 4.
10. Hrynakowski K., *O wykształceniu chemicznym w związku z planem studium farmaceutycznego*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1920, t. 47, nr 23, s. 6-7.
11. *Informator o studjach na Wydziale Lekarskim i Oddziale Farmaceutycznym USB*, Wilno, 1932.
12. Jakowicki W., *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1929/30*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1930, t. 6, nr 4-5.
13. Janowski W., *Kilka uwag w sprawie pożądanej u nas reformy wykształcenia farmaceutów*, Gazeta Lekarska, 1919, t. 54, nr 38, s. 452-455.
14. Jasiński W., *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1933/34*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1934, t. 10, nr 6, s. 354-390.
15. Jasiński W., *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok akademicki 1931/32*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1932, t. 8, nr 4-5, s. 291-329.
16. Koziński S., *Rola farmaceutów w razie wojny chemicznej*, [w:] *Gazy trujące, Jednodniówka*, Wilno, 1924, s. 13.
17. *Losy Oddziału Farmaceutycznego na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1933, nr 40, s. 528.

18. Materiały w sprawie organizacji Oddziału Farmaceutycznego USB, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 107.
19. Memoriał organizacji farmaceutycznych do MWRiOP w sprawie zachowania Oddziału Farmaceutycznego z dnia 27 lutego 1936 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 45-46.
20. Memoriał Rady Wydziału Lekarskiego USB w sprawie zachowania Oddziału Farmaceutycznego z dnia 14 lutego 1936 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 30.
21. Michejda K., *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1935/36*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1936, t. 12, nr 4-5.
22. *Nadzwyczajne posiedzenie Towarzystwa Farmaceutycznego Warszawskiego. Protokół*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1892, t. 19, nr 10, s. 224-226.
23. *Odgłosy prasy, Wyższe studia farmaceutyczne a zawodowe i społeczne stanowisko farmaceutów w Polsce*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1922, t. 49, nr 5, s. 12.
24. Ogłoszenie o naborze na studia farmaceutyczne na USB, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 42, k. 1.
25. Pelczar K., *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1937/38*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1938, t. 14, nr 4.
26. Pismo do dziekanatu Wydziału Lekarskiego USB z dnia 24 lipca 1934 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 18.
27. Pismo do dziekanatu Wydziału Lekarskiego w Wilnie z dnia 22 maja 1922 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 876, k. 1.
28. Pismo do MWRiOP w sprawie obsadzenia wakującej katedry chemii farmaceutycznej na Wydziale Lekarskim USB, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 55, k. 11,12..
29. Pismo do MWRiOP z dnia 21 października 1936 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 49-50.
30. Pismo do MWRiOP z dnia 27 października 1922 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 55, k. 11-12.
31. Pismo do prof. J. Muszyńskiego z dnia 11 sierpnia 1923 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 18.
32. Pismo do prof. J. Muszyńskiego z dnia 20 lipca 1921 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 2.
33. Pismo do rektora z dnia 23 września 1937 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 85, k. 48.
34. Pismo do rektoratu i senatu akademickiego USB w sprawie zaproszenia do Wilna Stanisława Przybytki, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 42, k. 91.
35. Pismo do rektoratu USB z dnia 8 czerwca 1920 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 42, k. 52.
36. Pismo do senatu akademickiego USB z dnia 10 sierpnia 1921 r. w sprawie przyznania prof. J. Muszyńskiemu mieszkania służbowego, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 54, k. 3.
37. Pismo do senatu akademickiego USB z dnia 25 sierpnia 1920 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 54, k. 42.
38. Pismo do senatu akademickiego USB z dnia 5 marca 1926 r., LCVA, F. 175, ap.1 (I) A, nr 563, k. 398.

39. Pismo Dyrektora Biura Personalnego MWRiOP z dnia 1 marca 1935 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 61, k. 10.
40. Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego USB do MWRiOP w sprawie utworzenia katedry farmacji stosowanej, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 203, k. 218.
41. Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego USB do MWRiOP z dnia 14 listopada 1929 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 345.
42. Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego USB do MWRiOP z dnia 22 października 1926 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 354.
43. Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego USB do MWRiOP z dnia 30 czerwca 1934 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 21.
44. Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego USB do MWRiOP z dnia 5 maja 1936 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 876, k. 9.
45. Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego USB do MWRiOP z dnia 5 stycznia 1924, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 359.
46. Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego USB do senatu akademickiego USB w sprawie powołania dr. H. Ruebenbauera na katedrę farmacji stosowanej, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 61, k. 3.
47. Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego USB do senatu akademickiego USB z dnia 25 listopada 1928 r., LCVA. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 288.
48. Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego USB do senatu akademickiego USB z dnia 7 grudnia 1922 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 55, k. 20.
49. Pismo dziekana Wydziału Lekarskiego USB do MWRiOP, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 55, k. 25.
50. Pismo Komisji do obsadzenia katedry farmakognozji i hodowli roślin lekarskich USB do Rady Wydziału Lekarskiego z dnia 23 marca 1923 r., LCVA, 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 12-16.
51. Pismo MWRiOP do dziekana Wydziału Lekarskiego USB z dnia 16 maja 1927 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 353.
52. Pismo MWRiOP do dziekanatu Wydziału Lekarskiego USB, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 73.
53. Pismo MWRiOP do prof. J. Muszyńskiego z dnia 11 sierpnia 1923 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 18.
54. Pismo MWRiOP do prof. W. Karaffy-Korbutta z dnia 11 sierpnia 1923 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 55, k. 23.
55. Pismo MWRiOP do Rady Wydziału Lekarskiego USB w Wilnie, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 78.
56. Pismo MWRiOP do rektoratu USB w sprawie etatów dla asystentów z dnia 13 lipca 1931 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 217.
57. Pismo MWRiOP do rektoratu USB w sprawie nadania prof. J. Muszyńskiemu stopnia prof. zwyczajnego, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 50.

58. Pismo MWRiOP do Związku Zawodowego Farmaceutów Pracowników Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie zatwierdzenia planu kursów prowizorskich, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 356.
59. Pismo MWRiOP w sprawie zachowania Oddziału farmaceutycznego, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 28.
60. Pismo prezesa stowarzyszenia Nowa Farmacja do rektora USB, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 44.
61. Pismo prof. H. Ruebenbauera do dziekana Wydziału Lekarskiego z dnia 25 marca 1939 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 114.
62. Pismo prof. H. Ruebenbauera do Ministerstwa Opieki Społecznej z dnia 10 marca 1938 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 101-102.
63. Pismo prof. H. Ruebenbauera do Urzędu Wojewódzkiego w Wilnie z dnia 21 września 1938 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 111.
64. Pismo prof. J. Muszyńskiego do dziekana Wydziału Lekarskiego USB z dnia 18 grudnia 1930 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 330.
65. Pismo prof. J. Muszyńskiego do MWRiOP w sprawie projektu ustawy aptekarskiej z dnia 19 października 1931 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 209.
66. Pismo prof. J. Muszyńskiego do MWRiOP z dnia 28 maja 1935 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 879, k. 13-14.
67. Pismo prof. J. Muszyńskiego do MWRiOP w sprawie egzaminów prowizorskich w 1931 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 323.
68. Pismo prof. J. Muszyńskiego do Rady Wydziału Lekarskiego USB z dnia 22 stycznia 1935 r. w sprawie zmiany stanowiska inspektora Ogrodu Roślin Lekarskich, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 74.
69. Pismo prof. J. Muszyńskiego do Rady Wydziału Lekarskiego USB z dnia 24 października 1938 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 144.
70. Pismo prof. Jana Muszyńskiego w sprawie wsparcia organizacji Zakładu Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich z 19 marca 1922 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A nr 101, k. 31.
71. Pismo Rady Wydziału Lekarskiego USB do MWRiOP z dnia 14 lutego 1935 r. w sprawie zmiany stanowiska inspektora Ogrodu Roślin Lekarskich, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 75.
72. Pismo Rady Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego do Rady Wydziału Lekarskiego USB z dnia 14 czerwca 1930, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 226.
73. Pismo Rady Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego do Rady Wydziału Lekarskiego z dnia 31 maja 1928 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 283-284.
74. Pismo rektora USB do Dyrekcji Ceł z dnia 29 lipca 1935 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 876, k. 7.
75. Pismo rektora USB do Dyrekcji Ceł z dnia 8 maja 1927 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 876, k. 4.
76. Pismo rektora USB do Dyrektora Oddziału Farmaceutycznego z dnia 11 grudnia 1930 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 333.

77. Pismo rektora USB do Dyrektora Oddziału Farmaceutycznego z dnia 9 grudnia 1930 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 334.
78. Pismo rektora USB do dziekana Wydziału Lekarskiego USB z dnia 7 września 1937 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 872, k. 178.
79. Pismo w sprawie organizacji Zakładu Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 101, k. 32-33.
80. Pismo z dziekanatu Wydziału Lekarskiego USB do rektoratu USB z dnia 13 marca 1935 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 99.
81. Pismo z dziekanatu Wydziału Lekarskiego USB do rektoratu USB z dnia 2 marca 1932 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 131.
82. Pismo z dziekanatu Wydziału Lekarskiego USB do rektoratu USB z dnia 23 września 1937 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 90.
83. Pismo z dziekanatu Wydziału Lekarskiego USB do rektoratu USB z dnia 27 maja 1929 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 110.
84. Pismo z dziekanatu Wydziału Lekarskiego do rektoratu USB z dnia 27 marca 1937 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 115.
85. Pismo z dziekanatu Wydziału Lekarskiego USB do rektoratu USB z dnia 16 października 1937 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 61, k. 16.
86. Pismo z Ministerstwa Opieki Społecznej z dnia 12 października 1935 r., LCVA: 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 3.
87. Pismo z rektoratu USB do Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia”, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 563, k. 352.
88. Pismo z Urzędu Wojewódzkiego w Wilnie do dziekana Wydziału Lekarskiego USB z 17 marca 1939 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 113.
89. Pismo Związku Zawodowego Farmaceutów Pracowników Rzeczypospolitej Polskiej do Rady Wydziału Lekarskiego USB z dnia 6 października 1926 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 355.
90. Pismo Związku Zawodowego Farmaceutów Pracowników Rzeczypospolitej Polskiej do dziekana Wydziału Lekarskiego USB z dnia 9 listopada 1929 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 347.
91. *Plan studjów na Oddziale Farmaceutycznym*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, 1920, t. 3, nr 22 (15 XII), s. 320-323.
92. Podanie M. Serafinowicza do Dyrektora Oddziału Farmaceutycznego, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 62, k. 89.
93. *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919-1920*, Wilno, 1919.
94. Projekt regulaminu Apteki Uniwersyteckiej z dnia 11 listopada 1935 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 10.
95. Projekt Regulaminu normującego stosunek Oddziału Farmaceutycznego do Wydziału Lekarskiego USB, LCVA, 175, Ap. ?, nr ?

96. Projekt rozbudowy Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego, LCVA, 175, Ap. 4 (X) C, nr 19.
97. Protokół przekazania Apteki USB, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 74.
98. Protokół z konferencji profesorów farmacji uniwersytetów warszawskiego, krakowskiego i lwowskiego oraz delegatów Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i Ministra Zdrowia Publicznego (15-17 lutego 1919 r.), s. 1-9, [cyt. za:] L. Samborska, *Nauczanie farmakognozji na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1783-2009*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Jagielloński 2009, s. 282.
99. *Przemówienie inauguracyjne J. M. rektora dr. Witolda Staniewicza wygłoszone na otwarciu roku akademickiego 1935/36 dnia 11 października 1935 r. w Auli Kolumnowej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Wilno, 1935.
100. *Przepisy ogólne o egzaminach na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego*, Dziennik Urzędowy MWRiOP, 1918, nr 3 (15 III), s. 94-97.
101. Raport z dokonanej kradzieży w Ogrodzie Roślin Lekarskich USB z dnia 17 września 1923 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 879, k. 3.
102. Regulamin wewnętrzny Apteki Uniwersyteckiej w Wilnie, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 10.
103. Reicher M., *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1934/35*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1935, t. 11, nr 4-5.
104. Rezolucja I Zjazdu Kół Naukowych Farmaceutycznych Rzeczypospolitej Polskiej, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 296.
105. *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937-1938*, Wilno, b. d.
106. *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938-1939*, Wilno, b. d.
107. Schilling-Siengalewicz S., *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego USB w Wilnie w roku akad. 1932/33*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1933, t. 9, nr 6, s. 572-604.
108. *Skład Uniwersytetu w latach 1924/25, 1925/26 i 1926/27*, Wilno, b. d.
109. *Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1927/28 i 1928/29*, Wilno, b. d.
110. *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1923/24*, Wilno, b. d.
111. *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszcze w latach 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33*, Wilno, b. d.
112. *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1934/35*, Wilno, b. d.
113. *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1935/36*, Wilno, b. d.
114. *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1936/37*, Wilno, b. d.
115. *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38*, Wilno, b. d.
116. *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39*, Wilno, b. d.
117. *III spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1920-1921*, Wilno, b. d.
118. *IV spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1921-1922*, Wilno, b. d.
119. *VI spis wykładów na 3 trymestr i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1922-1923*, Wilno, b. d.
120. *VII spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1923-24*, Wilno, b. d.

121. *VIII spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1924-25*, Wilno, b. d.
122. *VIII spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1925-26*, Wilno, b. d.
123. *IX spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1926-27*, Wilno, b. d.
124. *X spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1927-28*, Wilno, b. d.
125. *XI spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1928-29*, Wilno, b. d.
126. *XII spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1929-30*, Wilno, b. d.
127. *XIII spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1930-31*, Wilno, b. d.
128. *XIV spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1931-32*, Wilno, b. d.
129. *XIX spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1936-37*, Wilno, b. d.
130. *XV spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1932-33*, Wilno, b. d.
131. *XVI spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1933-34*, Wilno, b. d.
132. *XVII spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1934-35*, Wilno, b. d.
133. *XVIII spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1935-36*, Wilno, b. d.
134. *XX spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1937-38*, Wilno, b. d.
135. *XXI spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1938-39*, Wilno, b. d.
136. *V spis wykładów w 1 i 2 trymestrze roku akademickiego 1922-1923*, Wilno, b. d.
137. *Spis wykładów w półroczu letnim roku akademickiego 1919-1920*, Wilno, 1920.
138. *Sprawa reaktywowania uniwersyteckiego studjum farmaceutycznego w Wilnie*, *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1936, nr 7, s. 88.
139. *Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego USB 1927-1928 r.*, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 87.
140. *Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok akademicki (1932/33)*, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 84, k. 87.
141. *Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok akademicki 1930/31*, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 90, k. 80.
142. *Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok akademicki 1932/33*, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 92.
143. *Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok akademicki 1933/34*, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 93, k. 202.
144. *Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok akademicki 1934/35*, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 94, k. 213-214.
145. *Sprawozdanie Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego za rok akademicki 1935/36*, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 95a, k. 116.
146. *Sprawozdanie z działalności Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia” za rok akademicki 1921/22*, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 563, k. 355.
147. *Sprawozdanie z działalności Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia” za rok akademicki 1926/27*, *Alma Mater Vilnensis* 1927, nr 6, s. 31-32.
148. *Sprawozdanie z działalności Koła Medyków Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok akademicki 1929/30*, *Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*, 1930, t. VI, nr 6, s. 529.
149. *Sprawozdanie z działalności Oddnr Farmaceutycznego USB za rok akademicki 1929/30*, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 89.

150. Sprawozdanie z działalności Oddziału Farmaceutycznego USB za rok akademicki 1928/29, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 88, k. 163.
151. Sprawozdanie z działalności Ogrodu roślin lekarskich USB w roku akademickim 1928/29, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 88, k. 68-69.
152. Sprawozdanie z działalności Ogrodu roślin lekarskich USB w roku akademickim 1929/30, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 89, k. 106-107.
153. Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego z roku akademickiego. 1927/28, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 87.
154. Sprawozdanie z działalności Zakładu Chemii Farmaceutycznej za rok akademicki 1925/26, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 85, k. 84.
155. Sprawozdanie z działalności Zakładu Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich w roku 1922/23, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 116, k. 240.
156. Sprawozdanie z działalności Zakładu Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich za rok 1924/25, sygn. F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 84, k. 92.
157. Sprawozdanie z Oddziału Farmaceutycznego USB za rok 1926/27, LCVA, F. 175, Ap. IX A, nr 86, k. 110.
158. Sprawozdanie Zakładu Chemii Farmaceutycznej 1929-1930, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 89, k. 102.
159. Sprawozdanie Zakładu Chemii Farmaceutycznej za rok akademicki 1933/34, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 93, k. 210-211.
160. Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1926/27, LCVA, F. 175, ap.1 (I) A, nr 563, k. 388-389.
161. Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1928/29, LCVA, F. 175, ap.1 (I) A, nr 563, k. 383-384.
162. Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1929/30, LCVA, F. 175, ap.1 (I) A, nr 563, k. 378-379.
163. Sprawozdanie Żydowskiego Akad. Koła Farmaceutów USB w Wilnie za rok 1932, LCVA, F. 175, ap.1 (I) A, nr 563, k. 368-370.
164. Statut Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia” z 1930 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 563, k. 322-326.
165. Statut Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia” zatwierdzony w Departamencie Spraw Wewnętrznych w dniu 10 stycznia 1922 r., LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 563, k. 349-355.
166. Statut Kursów prowizorskich dla pomocników aptekarskich przy Oddziale Wileńskim Związku Zawodowego Farmaceutów pracowników Rzeczypospolitej Polskiej, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 336.
167. *Statut Oddziału Farmaceutycznego w uniwersytetach*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, 1920, t. 3, nr 22 (15 XII), s. 317-320.
168. *Statut Tymczasowy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Wilno, 1919.
169. Statut Żydowskiego Akademickiego Koła Farmaceutów USB w Wilnie, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 563, k. 399-400.

170. *Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich*, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1920, nr 72, s. 494.
171. *Ustawa z dnia 25 marca 1938 r. o wykonywaniu zawodu aptekarskiego*, Dziennik Ustaw RP, 1938, nr 23, s. 351-352.
172. *Utrzymanie Oddziału Farmaceutycznego na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1936, t. 63, nr 8, s. 95.
173. Warunki przyjęcia kandydatów na i kurs farmacji, LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 285.
174. *Wileńskie Studjum Farmaceutyczne w Sejmie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1936, t. 63, nr 6, s. 75.
175. Wniosek do MWRiOP z dnia 25 marca 1939 r., LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 61, k. 19.
176. Wniosek do Urzędu Wojewódzkiego w Wilnie w sprawie zezwolenia na prowadzenie apteki Klinik Uniwersyteckich w Wilnie, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 82, k. 7.
177. Wniosek dziekana Wydziału Lekarskiego USB do MWRiOP z dnia 30 czerwca 1934 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr 19, k. 93.
178. Wniosek Rady Wydziału Lekarskiego w sprawie studiów farmaceutycznych w USB z 21 stycznia 1930 r., LCVA, F. 175, Ap. 4 (X) C, nr. 19, k. 213.
179. *Wyciąg ze sprawozdania z działalności Zarządu Okr. PPTF w Wilnie za ubiegły rok*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1934, t. 61, nr 16, s. 250-251.
180. Wykaz statystyczny uczniów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w półroczu letnim 1919/20, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 47, k. 167-168.
181. Wykaz statystyczny uczniów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w półroczu letniem 1920/21, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 47, k. 171-172.
182. Wykaz statystyczny uczniów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w półroczu zimowym 1919/20, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 47, k. 165-166.
183. Wykaz statystyczny uczniów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w półroczu zimowym 1920/21, LCVA, F. 175, Ap. 1 (I) A, nr 47, k. 169-170.
184. *Zarządzenie MWRiOP. z dnia 25 września 1933 r. o zwinięciu niektórych katedr i zakładów naukowych w szkołach akademickich*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, 1933, t. 16, nr 16 (12 XII), s. 675-678.
185. *Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 26 kwietnia 1930 r. w sprawie organizacji Oddziałów Farmaceutycznych w Uniwersytetach państwowych*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, 1930, t. 13, nr 7, s. 329-330.
186. *Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 28 kwietnia 1930 r. w sprawie organizacji studiów farmaceutycznych w uniwersytetach państwowych*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, 1930, t. 13, nr 7, s. 330-338.
187. *XIII Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich w Wilnie*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1929, t. 5, nr 3, s. 232.
188. *Nadzwyczajne posiedzenie Towarzystwa Farmaceutycznego Warszawskiego. Protokół*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1892, t. 19, nr 10, s. 224-226.

VII.2. Literatura przedmiotu

1. *Akademia Medyczna w Łodzi: Materiały do bibliografii 1945-1960*, Łódź, 1962.
2. Baliński M., *Dawna Akademia Wileńska: próba jęj historyi: od założenia w roku 1579 do ostatecznego jęj przekształcenia w roku 1803*, Petersburg, 1862.
3. Baliński M., *Historia Miasta Wilna: Tom 1. Zawierający dzieje Wilna, od założenia miasta aż do roku 1430*, Wilno, 1836.
4. Baltėnas A., Bumblauskas A., *Universitas Vilnensis: 1579-1999*, Vilnius, 1999.
5. Baranowski H., *Bibliografia Wilna. T. 1, Uniwersytet Wileński 1579-1939*, Toruń, 1996.
6. Bartnicka K., *Komisja Edukacji Narodowej i jej Ustawy*, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej: kontekst historyczno-pedagogiczny*, Kraków, 2014, s. 109-132.
7. Bednarski S., *Geneza Akademii Wileńskiej*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 1, Wilno, 1929.
8. Bendžūs A. (red.), Lazutka S. (red.), *Istorią Vil'nūsского Universiteta: (1579-1979)*, Wilno, 1979.
9. Bieliński J., *Stan nauk lekarskich za czasów Akademii Medyko-Chirurgicznej Wileńskiej, bibliograficznie przedstawiony: przyczynek do dziejów medycyny w Polsce*, Warszawa, 1888.
10. Bieliński J., *Uniwersytet Wileński (1579-1831)*, t. 1-3, Kraków, 1899-1900.
11. Bieś A. P., *Periodyzacja obecności Towarzystwa Jezusowego na ziemiach polskich. Struktury organizacyjne oraz edukacyjno-oświatowe i pastoralne formy aktywności*, Studia Paedagogica Ignatiana, 2014, t. 17, s. 59.
12. Bilek M., *Historia Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego (1920-1947)*, [w:] *225 lat farmacji na Uniwersytecie Jagiellońskim*, Kraków, 2008.
13. Bilek M., *Inspektorzy farmaceutyczni województwa krakowskiego*, Kraków, 2011.
14. Bohdanowicz J., Dziewulski W., *Medycy USB w służbie Sił Zbrojnych Polskiego Państwa Podziemnego na Wileńszczyźnie w latach 1939-1944*, Warszawa, 2006.
15. Braczkowska B., *Zakład Higieny Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie*, Archiwum historii i filozofii medycyny, 1998, t. 61, nr 1, s. 65-69.
16. Brożek G., *Ruch studentów medycyny w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1939*, Archiwum Historii i Filozofii Medycyny, 1999, t. 62, nr 3, s. 207-216.
17. Brożek K., *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Annales Academiae Medicae Silesiensis, 1999, t. 38-39, nr 9, s. 115-136.
18. Brzozowski S. M., *Pelczar Kazimierz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1980.
19. Bukowiecki H., *Prof. Dr Janowi Kazimierzowi Muszyńskiemu w hołdzie*, Farmacja Polska 1957, t. 13, nr 7, s. 179-183.
20. Bumblauskas A., Butkevičienė B., Jegerlevičius S., Manusadžianas P., Pšibilskis V., Raila E., Vitkauskaitė D., *Universitas Vilnensis: 1579-2004*, Vilnius, 2004.
21. Bumblauskas A (red.), Butkus Z (red.), Jegerlevičius S. (red.), Juodka B. (red.), Pšibilskis V. B. (red.), Ulčinaitė E. (red.), *Alma mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai: kolektyvinė monografija*, Vilnius, 2012.

22. Daszkiewicz P., *Jean emmanuel Gilibert (1741-1814) – życie i praca w świetle korespondencji i świadectw z epoki*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 2015, t. 60, nr 1.
23. Dawidowicz A. (red.), *z dziejów tajnego nauczania medycyny i farmacji w latach 1939-1945*, Warszawa, 1977.
24. Dillemann G., *La difficile conquête des prérogatives universitaires par les pharmaciens*, Revue d'Histoire de la Pharmacie, 1982, t. 70, nr 254, s. 155-163.
25. Dobrzyńska-Turowska M., *Farmacja i zielarstwo wileńskie w moich wspomnieniach*, Farmacja Polska, 1988, t. 44, nr 6, s. 349-352.
26. Draus J., *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1946: portret kresowej uczelni*, Kraków, 2007.
27. Drożdż B., *Prof. dr hab. W.J. Strażewicz – wzór nauczyciela akademickiego. (W 48 rocznicę śmierci)*, Farmacja Polska, 1998, t. 54, nr 16, s. 755-757.
28. Drożdż B., *Wkład Wielkopolski w rozwój polskiego zielarstwa. Zasługi prof. Wacława J. Strażewicza (fragmenty wykładu prof. dr. hab. Bohdana Drożdża na uroczystościach poświęconych prof. W. J. Strażewiczowi)*, Wiadomości Zielarskie, 2001, t. 43, nr 9, s. 13-14.
29. Dziewulski W., *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie: obrazy z życia uczelni*, Gdańsk, Wilno, 1993.
30. Dzieńczkowski A., *Ruebenbaer Henryk Ernest, farmakognosta, lekarz medycyny*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 33, Wrocław, 1991-1992, s. 61-63.
31. Dzieńczkowski A., *Strażewicz Wacław (1889-1950)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, 2006-2007, t. 44, s. 298-300.
32. Filaszkiwicz O., *Henryk Dembiński i organizacje młodzieżowe Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1929-1931*, [w:] *Organizacje młodzieżowe w XX wieku: struktury, ideologia, działalność*, Toruń, 2008.
33. Filaszkiwicz O., *Przyczynek do dziejów organizacji studenckich Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Rozprawy Naukowe i Zawodowe PWSZ w Elblągu, 2007, nr 3, s. 219-233.
34. Filaszkiwicz O., *Przyczynek do dziejów Uniwersytetu w Wilnie w latach 1579-1832*, Rozprawy Naukowe i Zawodowe PWSZ w Elblągu 2009, nr 7, s. 185-197.
35. Filaszkiwicz O., *Respublica Academica Vilnensis, polskie stowarzyszenia ideowo-wychowawcze studentów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1939*, Elbląg, 2014.
36. Filaszkiwicz O., *Zarys dziejów Uniwersytetu w Wilnie w latach 1832-1919*, Rozprawy Naukowe i Zawodowe PWSZ w Elblągu, 2010, nr 9, s. 117-130.
37. Gawrońska-Garstka M., *Rys historii Uniwersytetu Wileńskiego*, Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa, 2009, nr 3, s. 71-78.
38. Gawrońska-Garstka M., *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Uczelnia ziem północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej (1919-1939) w świetle źródeł*, Poznań, 2016.
39. Giermaziak W., *Aptekarstwo polskie na tle przemian politycznych, gospodarczych i społecznych państwa w latach 1918-1926*, Farmacja Polska, 2010, t. 66, nr 4, s. 251-259.

40. Giermaziak W., *Farmacja polska w latach 1926-1939*, *Farmacja Polska*, 2010, t. 66, nr 8, s. 556-562.
41. Ginko T., *Zarys dziejów Wydziału lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego*, [w:] z *dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków, 1996, s.185-201.
42. Gliński, J. B., *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów: ofiar drugiej wojny światowej*, Warszawa, t. 1, 1997.
43. Gliński, J. B., *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów: ofiar drugiej wojny światowej*, Warszawa, t. 2, 1999.
44. Gliński, J. B., *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów: ofiar drugiej wojny światowej*, Warszawa, t. 3, 2003.
45. Gliński, J. B., *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów: ofiar drugiej wojny światowej*, Warszawa, t. 4, 2011.
46. Gliński, J. B., *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów: ofiar drugiej wojny światowej*, Warszawa, t. 5, 2012.
47. Głowacki W., Śniadecki J., *Wykłady farmacji Jędrzeja Śniadeckiego w Wilnie, 1797-1804*, Warszawa, 1991.
48. Głowacki W., *Wacław Jan Strażewicz, znawca zielarstwa i farmakognosta (1889-1950)*, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1991, t. 36, nr 1, s. 145-158.
49. Głowińska E., Kamiński Z., *Strażewicz Wacław Jan (1889-1950)*, [w:] *Ludzie Akademii Medycznej w Gdańsku, Tom 3*, Gdańsk, 2005, s. 160-174.
50. Gołubiew A., *Znaczenie Uniwersytetu Stefana Batorego dla Ziemi Północno-Wschodnich*, *Rocznik Ziemi Wschodnich*, 1938, t. 4, s. 145-154.
51. Grębecka W., *Jan Fryderyk Wolfgang – organizator zespołowych badań szaty roślinnej*, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1980, t. 25, nr 1, s. 27-46.
52. Grodzicka D., *Okres wileński (1921-1939) w życiu wybitnego farmakognosty, prof. Jana Muszyńskiego*, [w:] *Pamiętnik. XI Sympozjum Historii Farmacji, Litwa 2002*, Poznań, 2002.
53. Gudiene V., Bagdonavicius A., *Narodowości farmaceutów w guberniach wileńskiej i kowieńskiej w końcu XIX i na początku XX wieku*, *Farmacja Polska*, 2008, t. 64, nr 7, s. 335-342.
54. Gudiene V., Kripaityte A., *Professional associations of pharmacists in Lithuania: history and directions of activity*, *Medicina (Kaunas, Lithuania)*, 2002, t. 38, nr 12, s. 1230-1234.
55. Gudiene Vilma, *Kobiety farmaceutki w gubernii kowieńskiej*, *Farmacja Polska*, 2001, t. 57, nr 24, s. 1120-1122.
56. Gulbinowicz H., *Dzieje Almae Matris Vilnensis w dobie Komisji Edukacji Narodowej*, [w:] z *dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków, 1996, s. 32-46.
57. Hanisz K., *Apteki i aptekarstwo w województwach północno-wschodnich na tle innych dzielnic II Rzeczypospolitej*, [w:] *Pamiętnik. XI Sympozjum Historii Farmacji, Litwa 2002*, Poznań, 2002.

58. *Inwentarz Zakładu Chemii dawnego Uniwersytetu Wileńskiego zapoczątkowany przez Jędrzeja Śniadeckiego w r. 1797 i doprowadzony do końca przez Ignacego Fonberga*, Warszawa, 1938.
59. Jabłonowski W., *Prof. dr. Jan Muszyński – życie i działalność (1884-1957)*, *Annales Academiae Medicae Lodzensis*, 1967, t. 9, s. 185-190.
60. Janowski L., *Wszechnica Wileńska 1578-1842*, Wilno, 1921.
61. Kamińska J., *Szkoła Główna Wielkiego księstwa Litewskiego jako uczelnia oświeceniowa*, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 2015, t. 60, nr 1, s. 55-67.
62. Kamińska J., *Universitas Vilnensis 1793-1803: od Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego do Imperatorskiego Uniwersytetu Wileńskiego*, Warszawa, 2012.
63. Kamińska J., *Universitas Vilnensis: Akademia Wileńska i Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego, 1773-1792*, Warszawa, 2004.
64. Kaszczyk-Grodzicka D., *Jan Kazimierz Muszyński (1884-1957) i jego pozycja w polskich naukach farmaceutycznych*, *Annales Academiae Medicae Lodzensis*, 1984, t. 23, supl. 24.
65. Kaszczyk-Grodzicka D., *Zarys dziejów Uniwersytetu Stefana Batorego i Oddziału Farmaceutycznego w Wilnie*, *Farmacja Polska*, 1996, t. 52, nr 16, s. 764-769.
66. *Katyń. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, Warszawa 2000.
67. Kolankowski Z., *Ostatnie chwile Uniwersytetu Stefana Batorego. (W pięćdziesiątą rocznicę)*, *Archiwum historii i filozofii medycyny*, 1989, t. 52, nr 4, s. 451-456.
68. Kondratas R., *The beginnings of pharmacy education at Vilnius University*, [w:] *(oral presentation at the 40 th International Congress for the History of Pharmacy; Berlin, Germany; 16 September 2011)*, 2011.
69. Korpalska W. K., *Farmacja i farmaceuci w rejencji bydgoskiej pod zaborem pruskim*, [w:] *Zawód farmaceuty na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Warszawa-Katowice, 2006, s. 24.
70. Kosman M., *Nad dziejami Uniwersytetu Wileńskiego*, *Kwartalnik Historyczny*, 1979, t. 86, nr 3, s. 769-774.
71. Kosman M., *Uniwersytet Wileński, 1579-1979*, Wrocław, Kraków, 1981.
72. Kozak Z., *Towarzystwo Obrony Przeciwwgazowej 1922-1928*, *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej*, 2000, nr 23, https://caw.wp.mil.pl/plik/file/biuletyn/b23/b23_8.pdf, dostęp 06.05.2017 r.
73. Kozłowska-Studnicka J., *Likwidacja Uniwersytetu Wileńskiego w świetle korespondencji urzędowej*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Wilno, t.1, 1929, s. 405-419.
74. Kromczyńska H., *Pomocniczy personel fachowy aptek na ziemiach polskich do 1989 r.*, (praca doktorska), Poznań, 2011.
75. Kubiak-Tomaszewska G., Tomaszewski P., Pachecka J., *Akademickie kształcenie farmaceutów na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1915-1925*, [w:] *Dzieje Warszawskiego Wydziału Farmaceutycznego 1926-2001*, Warszawa, 2001, s. 38-54.
76. Kubiak-Tomaszewska G., Tomaszewski P., Pachecka J., *Przedwojenne losy Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Warszawskiego (1926-1939)*, [w:] *Dzieje Warszawskiego Wydziału Farmaceutycznego 1926-2001*, Warszawa, 2001, s. 55-80.

77. Kucharski S., Sibilska E., *O rzetelność i umiar niektórych historyków medycyny i farmacji z wschodnich granic Polski*, *Farmacja Polska*, 1998, t. 54, nr 17, s. 812-814.
78. Kudrzycka-Bieloszabska F. W., *Henryk Ruebenbauer (1881-1944)*, *Farmacja Polska*, 1954, t. 10, nr 12, s. 320-321.
79. Kuźnicka B., *Autobiografia J. F. Wolfganga z 1850 r. w świetle źródeł rękopiśmiennych i drukowanych*, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 2001, t. 46, nr 3, s. 55-69.
80. Kuźnicka B., *Ewolucja nauczania farmacji w Polsce w latach 1783-1930*, Wrocław [i in.], 1968.
81. Kuźnicka B., *Kierunki rozwoju farmacji w Polsce epoki Oświecenia*, Wrocław, 1982.
82. Kuźnicka B., *Les débuts de la chimie moderne et de la pharmacie à l'Université de Vilna (1784-1831)*, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1979, t. 24, nr 3, s. 585-594.
83. Kuźnicka B., *Studia farmaceutyczne*, [w:] *Dzieje nauk farmaceutycznych w Polsce 1918-1978*, Wrocław, 1986.
84. Leppert W., *Materyały do historii chemii w Polsce*, *Chemik Polski*, 1910, t. 10, nr 14-16, s. 341-354.
85. Leszczyłowski B., *Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne Lechia*, *Farmacja Polska* 1982, t. 38, nr 2-3, s. 92-96.
86. Leszczyłowski B., *Niezbędne uzupełnienia do artykułu dr. D. Kaszyk-Grodzickiej „Zarys dziejów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i Oddziału Farmacji w Wilnie”*, *Farmacja Polska*, 1997, t. 53, nr 4, s. 164-165.
87. Leszczyłowski B., *Oddział Farmaceutyczny Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie 1938/39*, [w:] *Pamiętnik XI Sympozjum Historii Farmacji Litwa'2002*, Poznań 2002, s. 94-112.
88. Leszczyłowski B., *Spuścizna wileńskiego Oddziału Farmaceutycznego i Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego Lechia*, *Farmacja Polska*, 1984, t. 40, nr 8, s. 495-501.
89. Lewicki J., *Ustawodawstwo szkolne za czasów Komisji Edukacji Narodowej: rozporządzenia, ustawy pedagogiczne i organizacyjne (1773-1793)*, Kraków, 1925.
90. Lichočka H., *Analiza zawartości Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego*, *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1980, t. 36, nr 3, s. 157-164.
91. *Litwini i Polacy o Uniwersytecie Wileńskim*, Lithuania, 1994, t. 5, nr 4, s. 18-138.
92. Łossowski P., *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie w grudniu 1939: dokumenty i materiały*, Warszawa, 1991.
93. Łossowski P., *Utworzenie i likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków, 1996.
94. Łyskanowski M. (red.), Stapiński A. (red.), Śródka A. (red.), *Dzieje nauczania medycyny i farmacji w Warszawie (1789-1950): dzieło zbiorowe*, Warszawa, 1990.
95. Machaliński Z., *Wokół roli Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w tworzeniu Akademii Lekarskiej w Gdańsku*, *Annales Academiae Medicae Gedanensis*, 2003, t. 33, s. 115-127.
96. Magowska A. (red.), *85-lecie studiów w zakresie farmacji i 25-lecie studiów w zakresie analityki medycznej w Poznaniu: księga pamiątkowa*, t.1, Poznań, 2005;

97. Magowska A. (red.), *85-lecie studiów w zakresie farmacji i 25-lecie studiów w zakresie analityki medycznej w Poznaniu: księga pamiątkowa*, t. 2, Poznań, 2006.
98. Magowska A., *La pharmacie française à l'origine du développement de la pharmacie en Pologne durant la période de l'entre-deux-guerres*, *Revue d'Histoire de la Pharmacie*, 2000, t. 88, nr 328, s. 455-462.
99. Magowska A., *Poznańskie studia farmaceutyczne 1919-2002: grono nauczające, absolwenci*, Poznań, 2003.
100. Magowska A., *Strażewicz Wacław (2 V 1889-5 VIII 1950), farmakognosta, specjalista uprawy roślin leczniczych*, [w:] *Słownik biograficzny historii Polski*, t. 2, Wrocław, 2005, s. 1476.
101. Makarewicz W., *Zatrzymane w kadrze – historia USB w obrazach (2): Początki Wydziału Lekarskiego USB*, *Gazeta AMG*, 2013, t. 23, nr 8-9, s. 18-19.
102. Małofiejew M., *Rola absolwentów USB w rozwoju Akademii Medycznej w Białymstoku*, [w:] *Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur*, t. 3, Białystok, 1992.
103. Mančinskis Č., *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918-1940*, Vilnius, 1996.
104. Marcinkowski A., *Dzieje Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego Lechia w Wilnie*, *Farmacja Polska*, 1948, t. 4, nr 2, s. 76-79.
105. Marcysiak M., *Potrzeby zawodu, a dobór treści naukowych w kształceniu farmaceutów w okresie międzywojennym na łamach Wiadomości Farmaceutycznych*, [w:] *Zawód farmaceuty na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Warszawa-Katowice, 2006, s. 193-235.
106. Matławska I., Majewski J., *Wileńskie dzieje prof. Wacława Jana Strażewicza oraz jego poznańscy uczniowie zielarze*, [w:] *Pamiętnik. XI Sympozjum Historii Farmacji, Litwa 2002*, Poznań, 2002, s. 124-136
107. Mekas T. A., *Przechowywany w Litewskim Muzeum Historii Medycyny i Farmacji zbiór prac magisterskich napisanych na Oddziale Farmaceutycznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1925-1937*, *Apothecaria Bydgosiana. Studia z Dziejów Farmacji i Medycyny*, 2010, t. 11, 26-30.
108. Mekas T., *Aptekarze Polacy na Litwie w latach 1918-1939*. *Farmacja Polska*, 2001, t. 57, nr 24, s. 1120-1122.
109. Mekas T., Tarasevičius E., *The 225th anniversary of pharmaceutical education in Lithuania*, *Medicinos teorija ir praktika*, 2012, t. 18, nr 2, s. 140-145.
110. Michałowski R., *Ostatnia promocja na stopień doktora medycyny w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*, 1997, t. 61, nr 2, s. 159-164.
111. Mienicki R., *Pierwsze dziesięciolecie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, Wilno, 1929, s. 115-158.
112. Miłkowska N., Więcek-Palmowska M., *Jan Muszyński (1884-1957) – naukowiec, społecznik i bibliofil. Spojrzenie na rękopiśmienne dedykacje w księgozbiórce profesora*, *Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej*, 2002, t. 48, nr 366, s. 57-69.
113. Mowszewicz J., *Korbut Władysław Michał Karaffa, profesor chemii*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, 1968-1969, t. 14, s. 41-42.

114. Mrozowska K., *Studia z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego 1579-1979*, Warszawa-Kraków, 1979.
115. Muszyński J., *Ś. p. Prof. Henryk Ruebenbauer*, *Farmacja Polska*, 1946, t. 2, nr 3-4, s. 65.
116. Nowak B., *Kontynuacja pracy naukowej uczonych U.S.B. [Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie] w powstałej po II wojnie światowej Gdańskiej Akademii Medycznej, ze szczególnym uwzględnieniem Wydziału Farmaceutycznego*, [w:] *Pamiętnik XII Sympozjum Historii Farmacji: Niedzica 2003 w ramach programu obchodów Roku Ignacego Łukasiewicza*, Kraków-Poznań, 2003.
117. *Ogólny zarys pracy Akad. Tow. Farm. Lechia w okresie 15 lat istnienia*, *Farmacja Współczesna*, 1938, t. 7, nr 2, s. 130.
118. Opacki J., *Reaktywowanie czy powstanie? Dyskusje wokół Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1918-1919*, *Kwartalnik Historyczny*, 1998, t. 105, nr 3, s. 49-64.
119. Pachecka J. (red.), Kowalski J. (red.), Tomaszewski P. (red.), *Dzieje Warszawskiego Wydziału Farmaceutycznego 1926-2001: monografia*, Warszawa, 2001.
120. Pawlak J. (red.), *Filozofia na Uniwersytecie Stefana Batorego*, Toruń, 2002.
121. Petkevičius R., Typek J., Bilek M., *Jan Kazimierz Muszyński (1884-1957) prekursorem badań etnobotanicznych na Litwie*, *Etnobiologia Polska*, 2014, t. 4, s. 55-82.
122. Piechnik L. (red.), Puchowski K. (red.), *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków, 1996.
123. Piechnik L., *Dzieje Akademii Wileńskiej, t. 1: Początki Akademii Wileńskiej (1569-1600)*, Rzym, 1973.
124. Piechnik L., *Dzieje Akademii Wileńskiej, t. 2: Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600-1655*, Rzym, 1983.
125. Piechnik L., *Dzieje Akademii Wileńskiej, t. 3: Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach Potopu i okres kryzysu 1655-1730*, Rzym, 1987.
126. Piechnik L., *Dzieje Akademii Wileńskiej, t. 4: Odrodzenie Akademii Wileńskiej 1730-1773*, Rzym, 1990.
127. Pietura A., *Zarys akademickiego kształcenia farmaceutów w Warszawie w latach 1809-1950*, [w:] *Dzieje nauczania medycyny i farmacji w Warszawie 1789-1950*, Warszawa, 1990, s. 477-509.
128. *Polska Bibliografia Lekarska za lata 1901-1939*, <http://www.gbl.waw.pl/gbl/bazy.php>., dostęp 12.08.2017.
129. Puksztó A., *Ostatnie chwile Rektora Stefana Ehrenkreutzta i USB*, *Zeszyty Historyczne (Paryż)*, 1997, t. 120, s. 20-34.
130. Rabikauskas P., *Przywileje fundacyjne Akademii Wileńskiej*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków, 1996.
131. Rembieliński R., *Zgon prof. inż. Władysława Karaffy-Korbuta*, *Farmacja Polska*, 1951, t. 7, nr 8, s. 218-219.
132. Roeske W., *Bibliografia polskiej historiografii farmaceutycznej: 1816-1971*, Warszawa, 1973.

133. Roeske W., *Uniwersyteckie studium farmaceutyczne w Krakowie 1783-1983*, [w:] *XII Naukowy Zjazd Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego*, Kraków, 16-18 IX 1983, Kraków, 1983.
134. Romanowska B., *Ogród Roślin Lekarskich Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1923-1939)*, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 2010, t. 58, nr 3-4, s. 433-439.
135. Rydzewski B., *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy USB w latach 1919-1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, Wilno, 1929, s. 276.
136. Sadowska J., *Jędrzejewiczowska reforma oświaty w latach 1932-1933*, (praca doktorska), Białystok, 199.
137. Samborska L., *Nauczanie farmakognozji na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1783-2009*, (praca doktorska), Kraków, 2010.
138. Sasaki W., *Przez wiele mostów: przeżycia absolwenta farmacji Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie – od pracy w kraju, przez sowieckie łagry, Armię Andersa, pobyt w Anglii i we Włoszech do profesury w USA*, Warszawa, 1992.
139. Siedlecki M., *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, T. 2, Wilno, 1929, s. 62.
140. Siemienowicz Z., *Wileńska Medyko-Chirurgiczna Akademia: dzieje i ludzie*, Wilno, 2008.
141. Siemienowicz Z., *Wileńska Medyko-Chirurgiczna Akademia. dzieje i ludzie*, [w:] *Szkoły Lwowska i Wileńska: ich wpływ na rozwój medycyny polskiej*, Częstochowa, 2012, s. 185-205.
142. Skiba W., *Wyższe uczelnie polskie na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej*, Londyn, 1989.
143. Sławiński W., *Dr. Jan Emanuel Gilibert, profesor i założyciel ogrodu botanicznego w Wilnie: przyczynek bio-bibliograficzny do historii Uniwersytetu Wileńskiego*, *Ateneum Wileńskie: czasopismo naukowe poświęcone badaniom przeszłości ziem W. X. Litewskiego*, 1925, t. 3, nr 9, s. 8-45.
144. Srebrakowski A., *Białoruś i Białorusini na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, *Studia Slavica Et Balcanica Petropolitana*, 2011, t. 3, nr 438, s. 79-94.
145. Srebrakowski A., *Konflikt polsko-litewski na tle wydarzeń roku 1920*, [w:] *Rok 1920: z perspektywy osiemdziesięciolecia*, Warszawa, 2001, s. 158-167.
146. Srebrakowski A., *Litwa i Litwini na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Stosunki polsko-litewskie wczoraj i dziś. Historia, kultura, polityka*, Toruń, 2009, s. 105-136.
147. Srebrakowski A., *Przyczynki na temat związków Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie ze Śląskiem i Zagłębiem*, *Zeszyty Chorzowskie*, 2011, t. 12, s. 99-117.
148. Srebrakowski A., *Sprawa Waclawskiego. Przyczynek do historii relacji polsko-żydowskich na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, *Przegląd Wschodni*, 2004, t. 9, z. 3 (35), s. 575-601.
149. Srebrakowski A., *Studenci Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1919-1939*, Wrocław, 2008.

150. Srebrakowski A., *Udział członków społeczności akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w podziemiu niepodległościowym na Wileńszczyźnie*, [w:] *Nie tylko walka... Żołnierze Armii Krajowej w powojennym Wrocławiu i na Dolnym Śląsku*, Wrocław, 2010.
151. Srebrakowski A., *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie 1919-1939*, [w:] *Wrocław na litewskie millenium: materiały z uroczystej konferencji z okazji 1000-lecia udokumentowania nazwy Litwa*, Wrocław, 2010, s. 81-107.
152. Srebrakowski A., *Wileńscy Włóczędzy: wystawa historyczna poświęcona dziejom Akademickiego Klubu Włóczęgów Wileńskich*, Wrocław, 1997.
153. Stanek A., *Historia chirurgii w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1939*, Gdańsk, 1995.
154. Stanek A., Matuszewski M., Wajda Z., *Urologia w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, *Urologia Polska* 2001, t. 54, nr 4, s. 96-100.
155. Stanek A., Śledziński Z., *Dzieje nauczania medycyny w Wilnie*, [w:] *Dzieje nauczania medycyny na ziemiach polskich*, Kraków, 2001, s. 180-220.
156. Staniewicz W., *Wspomnienia o Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*, seria B, 1966, nr 11.
157. Stec W., *Działalność Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w dziedzinie obrony przeciwgazowej*, *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1936, t. 63, nr 2, s. 20-22.
158. Stomma S., *Wskrzeszenie Uniwersytetu w Wilnie* [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilmensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków, 1996.
159. Sukiennicki W., *Legenda i rzeczywistość: wspomnienia i uwagi o dwudziestu latach Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Paryż, 1967.
160. Sukiennicki W., *W dziesiątą rocznicę przerwania normalnej pracy USB: sprawozdania i dokumenty*, Londyn, 1950.
161. Sulimczyk Świeżawski E., Wenda K., *Materyjały do dziejów farmacji w dawnej Polsce od czasów najdawniejszych do chwili bieżącej*, Warszawa, 1882.
162. Supruniuk A., Supruniuk M. A., *Archiwum Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919-1939/1942). Historia, stan i perspektywy badawcze*, *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*, 2017, tom specjalny, s. 147-170.
163. Supruniuk A., Supruniuk M. A., *Nauki prawne w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1944*, [w:] *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, Lublin, 2008.
164. Supruniuk A., Supruniuk M. A., *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie w fotografiach 1919-1939*, Toruń, 2009.
165. Supruniuk A., Supruniuk M. A., *Zatrzymane w kadrze – historia USB w obrazach (1): Początki*, *Gazeta AMG*, 2013, t. 23, nr 6, s. 20-21.
166. Supruniuk M. A., *Losy profesorów Uniwersytetu Stefana Batorego po 1945 roku: społeczność akademicka USB na obczyźnie (1947-1987)*, [w:] *60-lecie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, Toruń, 2006.

167. Swianiewicz S., *The University of Wilno in Historical Perspective*, *The Polish Review*, 1982, t. 27, nr 1-2, s. 29-46.
168. Szarszewski A., *Z Wilna do Gdańska: emigracja lekarzy polskich w 1945 roku* [w:] *Szkoły Lwowska i Wileńska: ich wpływ na rozwój medycyny polskiej*, Częstochowa, 2012, s. 213-222.
169. Sztachelska I., *Kilka wspomnień o niektórych moich profesorach z Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego z lat 1929-1939*, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*, 2001, t. 64, nr 2-3, s. 213-226.
170. Ślusarczyk W., *Apteki pomorskie w obliczu kryzysu ekonomicznego (1929-1935/36)*, *Apothecaria Bydgosiana. Studia z Dziejów Farmacji i Medycyny*, 2008, t. 10, s. 65-70.
171. Tarasevicius E., Skyrius V., Barsteigiene Z., *Kształcenie i praktyka farmaceutyczna na Litwie*. *Farmacja Polska*, 2007, t. 63, nr 12, s. 548-550.
172. Tarka K., *Ze stosunków polsko-litewskich. Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, *Przegląd Powszechny*, 1991, t. 108, nr 11, s. 218-237.
173. Tarkowski M., *Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919-1939*, Gdańsk, 2015.
174. Tereszczuk T., Ekiert L., Kałeniuk T., *Nauczanie farmacji we Lwowie w latach 1890-1940*, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*, 1994, t. 57, nr 2, s. 153-167.
175. Tomaszewski P., *Korporacje akademickie w Wilnie (1919-1939): struktury oraz podstawowe kierunki działalności* [w:] *Organizacje młodzieżowe w XX wieku: struktury, ideologia, działalność*, Toruń, 2008.
176. Tomaszewski P., Kubiak-Tomaszewska G., Pachecka J., *Tajne studia farmaceutyczne w Warszawie w latach II wojny światowej (1939-1945)*, [w:] *Dzieje warszawskiego Wydziału Farmaceutycznego*, Warszawa, 2001, s. 81-91.
177. Tomczonek Z., *Koło Akademików Grodnian na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (1933-1939)*, *Białostocczyzna*, 1993, nr 4 (32), s. 108-111.
178. Topolska B., *Wilno w Londynie. Dzieje Uniwersytetu Stefana Batorego na emigracji po II wojnie światowej*, [w:] *Rada Porozumiewawcza Badań nad Polonią. Prace naukowe*, t. 3, Gorzów Wielkopolski, 2000, s. 48-56.
179. Trzebiński S., *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919-1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, Wilno, 1929, s. 377-507.
180. Tylińska E., *Akta Uniwersytetu Stefana Batorego w zbiorach Litewskiego Centralnego Archiwum Państwowego w Wilnie*, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 2003, t. 48, nr 3/4, s. 255-257.
181. Tylińska E., *Organizacje studenckie na Uniwersytecie Stefana Batorego (1919-1939) a życie międzywojennego Wilna*, [w:] *Organizacje młodzieżowe w XX wieku: struktury, ideologia, działalność*, Toruń, 2008.
182. Tylińska E., *Popularyzacja wiedzy medycznej w dwudziestoleciu międzywojennym: Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie*, *Archiwum historii i filozofii medycyny*, 2004, t. 67, nr 2-4, s. 151-154.

183. Tylińska E., *Popularyzacja wiedzy na Uniwersytecie Stefana Batorego a życie kulturalne w międzywojennym Wilnie*, Rozprawy z Dziejów Oświaty, 2005, t. 44, s. 137-149.
184. Tylińska E., *Sprawozdanie z badań przeprowadzonych w Litewskim Państwowym Archiwum Akt Nowych w Wilnie*, Rozprawy z Dziejów Oświaty, 2004, t. 43, s. 241-244.
185. Urbanek B., *Archiwalia Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Medycyna Nowożytna, 2012, t. 18, nr 1-2, s. 237-245.
186. Urbanek B., *O sanację zawodu. (Z dyskusji aptekarskiej w prasie galicyjskiej...)*, [w:] *Zawód farmaceuty na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Warszawa-Katowice, 2006, s. 79-104.
187. Uszyńska-Nowicka U., *Pamięci Profesora Wacława J. Strażewicza [1889-1950]*, Wiadomości Zielarskie, 2001, t. 43, nr 9, s. 12-13.
188. *Vilniaus universiteto istorija: 1579-1994*, Vilnius, 1994.
189. Wielgus S., *Uczelnie wyższe i instytuty naukowe w II Rzeczypospolitej. Polskie towarzystwa naukowe*, Notatki Płockie, 2002, nr 3/2, s. 6-11.
190. Wielgus S., *Uczelnie wyższe w Polsce w okresie międzywojennym* [w:] *Lubelski ośrodek naukowy: w 50-lecie powołania Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, Lublin, 1994.
191. Wielhorski W., *1. Społeczność akademicka U.S.B., 2. Inauguracja październikowa, 3. Litwini, Białorusini i Polacy w dziejach kultury W. Ks. Litewskiego*, Społeczność Akademicka USB, 1951.
192. Wojtczak K., *O stopniach naukowych I veniam legendi w II Rzeczypospolitej (Część I)*, Studia Prawa Publicznego, 2014, nr 3 (7), s. 31-66.
193. Wojtkiewicz-Rok W., *Propozycje programowe w zakresie reformy kształcenia medycznego w latach 1926-1939 Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego*, Medycyna Nowożytna, 1998, t. 5, nr 1, s. 75-90.
194. Wojtkiewicz-Rok W., *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Dzieje medycyny w Polsce. Lata 1914-1944*, t. 2, Warszawa, 2015, s. 202-210.
195. Wolfgang J., *Przypisy do uwag historycznych nad stanem farmacji*, Dziennik Wileński, 1816, t. 4, nr 22, s. 317-373.
196. Wolfgang J., *Przypisy do uwag historycznych nad stanem farmacji*, Dziennik Wileński, 1816, t. 4, nr 24, s. 518-578.
197. Wolfgang J., *Uwagi historyczne nad stanem farmacji. Rzecz na posiedzeniu publicznem Uniwersytetu Imperatorskiego wileńskiego dnia 30. czerwca 1816 roku czytana przez Jana Wolfganga profesora farmakologii i farmacji*, Dziennik Wileński, 1816, t. 4, nr 21, s. 240-258.
198. Wrona G., *Naukowe czasopisma medyczne i farmaceutyczne w Polsce w latach 1918-1939*, Rocznik Historii Prasy Polskiej, 2001, t. 4, nr 1 (7), s. 29-62.
199. Wróblewski B. P., *Towarzystwo "Lechicja" w Dorpacie*, Archiwum korporacyjne – strona internetowa,
<http://www.archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeum-korporacyjne/dorpat/k-lechicja/>,
dostęp 04.06.2016 r.
200. Wrzosek A., *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 350 rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, Wilno, 1929, s. 9-17.

201. *Wychowankowie Uniwersytetu Stefana Batorego. Biogramy i autobiogramy studentów*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków, 1996, s. 315-422.
202. Wysakowska B., *Burzliwe losy zbioru farmakognostycznego wileńskiego profesora Jana Muszyńskiego*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 2009, t. 54, nr 2, s. 236-240.
203. Wysakowska B., *Jana Fryderyka Wolfganga publikacje w Dzienniku Medycyny, Chirurgii i Farmacji*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 1991, t. 36, nr 2, s. 89-96.
204. Zamojska D., *Dokumentacja Uniwersytetu Stefana Batorego w zbiorach wileńskich*, Biuletyn Archiwum PAN, 1997, nr 38, s. 7-11.
205. Zamojska D., *Ta ludność życzy mieć uniwersytet... – walka o utworzenie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 2006, t. 51, nr 2, s. 7-46.
206. Zasztowt L., *Materiały dotyczące tajnego nauczania w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1939-1946*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 1993, t. 38, nr 4, s. 71-118.
207. Zembrzuski L., *Zmarli członkowie: Ś. p. Kazimierz Wacław Karaffa-Korbutt (1878-1935)*, Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1935, t. 28, s. 99-102.
208. Žiugžda J., *Vilniaus Universitetas*, Mintis, 1966.
209. Zuchora J., *Zawód farmaceuty jego rola i status w opinii czasopisma Farmacja Współczesna w latach 1932-1939*, [w:] *Zawody Medyczne na Ziemiach Polskich w XIX i XX wieku*, Katowice-Warszawa, 2006, s. 246-273.
210. Żytkowicz L., *Uniwersytet Stefana Batorego w ostatnich miesiącach swego istnienia*, [w:] *Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur*, t. 3, Białystok, 1992.

VIII. Aneksy

VIII.1. Biogramy samodzielnych pracowników Oddziału

Jan Kazimierz Muszyński (1884-1957)

Jan Kazimierz Muszyński urodził się 3 lipca 1884 r. w Wólce Nosowskiej (powiat konstantynowski), miejscowości znajdującej się w województwie lubelskim. Jego rodzicami byli Jan Muszyński oraz Anna (nazwisko rodowe Wojtasiewicz). Był najstarszy z czworga rodzeństwa, miał brata oraz dwie siostry. W 1903 r. ukończył w Warszawie II Gimnazjum, w tym samym roku złożył egzaminy na pomocnika aptekarskiego i rozpoczął praktykę w aptece. W sierpniu 1905 r. aresztowano go za członkostwo w organizacji bojowej PPS i osadzono na cztery miesiące w X pawilonie Cytadeli Warszawskiej. W 1907 r. wyjechał na studia do Dorpatu, a w 1909 r. otrzymał tytuł prowizora farmacji. W marcu 1915 r., po publicznej obronie rozprawy pt. *Arbusprecatorius i nasiona podobne z charakterystyką budowy anatomicznej nasion Leguminosae*, uzyskał dyplom magistra farmacji (który odpowiadał stopniowi doktora farmacji w innych krajach). W okresie studiów pracował w dorpackim ogrodzie botanicznym jako inspektor. Współpracował wtedy z prof. B. Hryniewieckim, wybitnym polskim botanikiem, oraz prof. Mikołajem Kuźniecowerem (1865-1932), dyrektorem ogrodu i specjalistą w dziedzinie systematyki i geografii roślin.

Po wybuchu I wojny światowej został powołany do służby wojskowej jako pomocnik kierownika apteki w szpitalu polowym Pułku Gwardii Konnej w Piotrogradzie, a w 1915 r. wysłano go do Suchumi na Kaukazie, gdzie w latach 1915-1920 zarządzał Państwową Aklimatyzacyjną Stacją Rolniczą oraz przyległą do niej fabryką. Prowadzono tam prace nad aklimatyzacją różnych gatunków roślin leczniczych oraz produkowano środki lecznicze, np. kamforę.

W 1920 r. powrócił do odrodzonej Polski, gdzie podjął pracę w spółce „Planta”, a następnie w wydziale farmaceutycznym Ministerstwa Zdrowia Publicznego. Udało mu się przywieźć z Kaukazu bogate zbiory botaniczne oraz szereg książek i preparatów.

We wrześniu 1921 r. przybył do Wilna, aby podjąć się organizacji Zakładu Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. Początkowo zajmował stanowisko zastępcy profesora, w 1923 r. został

profesorem nadzwyczajnym, a 1936 r. profesorem zwyczajnym. Przez cały okres istnienia Oddziału Farmaceutycznego pełnił obowiązki dyrektora Oddziału. W 1923 r. założył Ogród Roślin Lekarskich, w którym prowadzono zajęcia dydaktyczne oraz badano możliwości aklimatyzacji wielu gatunków roślin w warunkach klimatycznych Wileńszczyzny. Dużo uwagi poświęcał selekcji pożądaných odmian różnych gatunków roślin, m.in. kozłka lekarskiego, mięty pieprzowej czy też soi. Corocznie powstawały w Ogródzie tzw. katalogi nasion, które rozsyłano do ogrodów botanicznych i placówek badawczych na całym świecie. Profesor J. Muszyński zastąpił jako wielki propagator ziołolecznictwa i uprawy roślin leczniczych. Prowadził szkolenia dla instruktorów uprawy ziół, wygłaszał również odczyty dla różnego rodzaju organizacji społecznych.

Profesor J. Muszyński oprócz wykładów z farmakognozji prowadził również liczne przedmioty związane z zawodem farmaceuty, np. farmację stosowaną, ustawodawstwo czy historię farmacji. Było to spowodowane niewielką liczbą pracowników Oddziału oraz brakiem środków finansowych na zatrudnienie dodatkowych wykładowców.

Dużą wagę przykładął także do obrony przed gazami bojowymi. Piastował stanowisko prezesa Oddziału Wileńskiego Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwigazowej, a w pomieszczeniach zakładów Oddziału Farmaceutycznego USB organizowano liczne kursy z zakresu obrony przeciwigazowej, które były przeznaczone dla studentów i absolwentów. Organizowano również podobne szkolenia dla ludności cywilnej.

Po zamknięciu Uniwersytetu w Wilnie pracował jako kierownik naukowy w wileńskiej fabryce chemiczno-farmaceutycznej „Eska”. Zaangażował się wówczas w prowadzenie wykładów w ramach tajnego nauczania. W 1942 r. prof. J. Muszyński przyjechał do Warszawy, gdzie kierował plantacją roślin leczniczych należącą do firmy Mgr E. Gobiec. Kontynuował działalność dydaktyczną w ramach Tajnego Uniwersytetu Warszawskiego i Tajnego Uniwersytetu Poznańskiego. Podczas powstania warszawskiego brał udział w Powstańczej Służbie Zdrowia, a po jego upadku przeniósł się z rodziną do Radomia, gdzie pracował w aptece S. Władygi.

Jeszcze przed zakończeniem wojny, w kwietniu 1945 r., prof. J. Muszyński przybył do Łodzi, gdzie zajął się organizacją Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Łódzkiego. Stanowiło to niezwykle ambitne zadanie, ponieważ zapadła decyzja o jednoczesnym uruchomieniu czterech lat studiów, a Wydział

tworzono całkowicie od podstaw. W 1947 r. otrzymał powtórnią nominację na profesora zwyczajnego Farmakognozji i Uprawy Roślin Leczniczych Uniwersytetu Łódzkiego. Został jego pierwszym dziekanem i pełnił tę funkcję w latach 1945-1950. W powstałej w 1950 r. Akademii Medycznej w Łodzi kierował Katedrą Farmakognozji i Uprawy Roślin Leczniczych aż do swojej śmierci w 1957 r. W trakcie działalności na łódzkiej uczelni założył Ogród Roślin Leczniczych, który w 1953 r. przemianowano na miejski Ogród Botaniczny.

Profesor J. Muszyński niezwykle angażował się w działalność Akademickiego Towarzystwa Farmaceutów – „Lechicji”, które funkcjonowało w Dorpacie. Z jego inicjatywy Towarzystwo wznowiło działalność w Wilnie, a po wojnie w Łodzi.

Był autorem blisko 320 publikacji dotyczących uprawy i aklimatyzacji roślin, anatomii roślin, analizy surowców roślinnych oraz fitochemii. Część z jego artykułów dotyczyła ziołolecznictwa i sposobów jego propagowania wśród rolników. Pasjonowały go również nazwy ludowe roślin leczniczych i ich zróżnicowanie regionalne. Często poruszał tematykę historii nauk farmaceutycznych i aptekarstwa, a także obrony przeciwgazowej. Ponadto w jego dorobku znajdują się podręczniki, np. *Farmakognozja* czy *Atlas farmakognostyczny dla studentów farmacji i aptekarzy*.

W okresie międzywojennym był członkiem szeregu towarzystw naukowych, m.in. Polskiego Towarzystwa Botanicznego, Polskiego Powszechnego Towarzystwa Farmaceutycznego, Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, Wileńskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, komisji fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności, Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Mikołaja Kopernika, Oddziału Wileńskiego Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej. Jako wielki propagator uprawy roślin leczniczych w Polsce należał do Polskiego Komitetu Zielarskiego, Towarzystwa Popierania Produkcji Roślin Leczniczych w Warszawie oraz Wileńskiego Towarzystwa Ogrodniczego. Udzielał się w różnego rodzaju ciałach doradczych: Komisji Specyfikowej Farmaceutycznej, Komisji Farmaceutycznej Naczelnej Rady Zdrowia, Komisji Specyfikowej Ministerstwa Opieki Społecznej, Komisji Farmakognostycznej Farmakopei Polskiej, jak i Państwowej Komisji Badania Specyfików. Od Warszawskiego Towarzystwa Farmaceutycznego oraz Związku Zawodowego Farmaceutów RP otrzymał godność honorowego członka.

Jako jeden z czołowych polskich farmakognostów należał do organizacji

międzynarodowych: Międzynarodowej Federacji Farmaceutycznej, Komisji Międzynarodowej Produkcji Roślin Leczniczych i Przemysłowych oraz do Towarzystwa Chemii Biologicznej w Paryżu.

Po przyjeździe do Łodzi wstąpił do Łódzkiego Towarzystwa Naukowego. Był też współzałożycielem oraz pierwszym prezesem Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego (wieloletni prezes, honorowe członkostwo). Należał do Komisji Farmakopei Polskiej III, a w latach 1946-1952 piastował stanowisko przewodniczącego Zespołu Farmaceutycznego Rady Naukowej przy Ministerstwie Oświaty. Działał aktywnie w Polskiej Akademii Nauk, Radzie Naukowej Instytutu Leków, Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej, Radzie Naukowej Instytutu Naukowego Leczniczych Surowców Roślinnych w Poznaniu, Komisji Leku przy Radzie Naukowej Ministerstwa Zdrowia. Sprawował też funkcję Doradcy Naukowego Zarządu Przemysłu Zielarskiego. Kontynuował działalność w Polskim Towarzystwie Przyrodników im. Mikołaja Kopernika.

Biegłe władał językiem rosyjskim, niemieckim, francuskim oraz angielskim. Interesował się również upowszechnianiem języka esperanto.

W 1930 r. prof. J. Muszyński otrzymał Krzyż Niepodległości, w 1948 r. Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, w 1954 r. Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski, a w 1955 r. Medal X-lecia Polski Ludowej. Za swoje dokonania naukowe otrzymał także państwową nagrodę naukową II stopnia w 1953 r.

W 1909 r., jeszcze zanim ukończył studia, poślubił w Drobinie Irenę Sewerynę Baumgarten. Mieli jedną córkę Wandę oraz dwoje wnucząt. Po wojnie Wanda, która została wdową, przeprowadziła się wraz z rodzicami do Łodzi.

Profesor J. Muszyński zmarł w Łodzi 28 kwietnia 1957 r. Został pochowany w Łodzi na cmentarzu rzymsko-katolickim pod wezwaniem św. Rocha.

Archiwalia

1. Akta osobowe Jana Kazimierza Muszyńskiego, Archiwum Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, sygn. 173/538, k.1-20.

Literatura

1. Jabłonowski W., *Prof. dr. Jan Muszyński – życie i działalność (1884-1957)*, Annales Academiae Medicae Lodzensis, 1967, t. 9, s. 185-190.
2. Kaszczyk-Grodzicka D., *Jan Kazimierz Muszyński (1884-1957) i jego pozycja w polskich naukach farmaceutycznych*, Annales Academiae Medicae Lodzensis, 1984, t. 23, supl. 24.

3. Miłkowska N., Więcek-Palmowska M., *Jan Muszyński (1884-1957) – naukowiec, społecznik i bibliofil. Spojrzenie na rękopiśmienne dedykacje w księgozbiorze profesora*, Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej, 2002, t. 48, s. 57-69.
4. Petkevičius R., Typek J., Bilek M., *Jan Kazimierz Muszyński (1884-1957) prekursorem badań etnobotanicznych na Litwie*, Etnobiologia Polska, 2014, t. 4, s. 55-82.

Wacław Jan Strażewicz (1889-1950)

Wacław Jan Strażewicz urodził się 2 maja 1889 r. w miejscowości Sakniewo, znajdującej się w powiecie sejneńskim. Jego rodzice, Kazimierz i Bronisława (z domu Żytkowska), byli drobnymi rolnikami. Po ukończeniu 3-oddziałowej szkoły w Mereczu zamieszkał w 1904 r. w polskim internacie w Wilnie, gdzie odbywało się tajne polskie nauczanie. W roku 1906 r. złożył eksternistycznie egzamin na pomocnika aptekarskiego przy Okręgowym Kuratorium w Petersburgu. W 1910 r., po odbyciu praktyk zawodowych na Syberii i w Rosji centralnej, otrzymał tytuł pomocnika prowizora farmacji na Studium Farmaceutycznym Uniwersytetu w Tomsku. Wkrótce prowadził dwie apteki: pierwsza znajdowała się w miejscowości Kupino w guberni tomskiej, a druga w uzdrowisku Czemał w Kraju Ałtajskim. W czasie rewolucji październikowej traktowano go zarówno jako jej wroga (z racji posiadania aptek), jak i zwolennika (z racji chłopskiego pochodzenia). Kiedy utracił apteki w wyniku konfiskaty, postanowił powrócić do Polski. Jednak został zmuszony przez władze sowieckie do organizacji w kraju ałtajskim zbioru roślin leczniczych. Prowadził także w Czemale kurs dla instruktorów zielarskich. W 1922 r., po uwolnieniu z więzienia, w którym znalazł się w okresie kontrrewolucji na tym terenie, wyjechał do Polski.

W kraju zakupił duże gospodarstwo rolne w miejscowości Santoka w okolicach Wilna. Założył tam plantację roślin leczniczych oraz prowadził pierwsze eksperymenty z aklimatyzacją soi w regionie Wileńszczyzny. W 1922 r. został zatrudniony na stanowisku inspektora Ogrodu Roślin Lekarskich przy Zakładzie Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich USB. Równocześnie z pracą rozpoczął studia farmaceutyczne na Oddziale Farmaceutycznym, które ukończył w dniu 5 lipca 1926 r. zdobyciem tytułu magistra farmacji.

W roku akad. 1926/27 uzupełnił studia na czwartym roku farmacji ze specjalnością w zakresie chemii toksykologicznej na nowoutworzonym warszawskim Wydziale Farmaceutycznym, a następnie kierował w latach 1928-1932 pracownią chemii sądowej i toksykologicznej w Zakładzie Farmakognozji w Wilnie. Po złożeniu egzaminów doktorskich 9 czerwca 1931 r. otrzymał, jako pierwszy w USB, stopień doktora farmacji. Jego praca doktorska, której promotorem był prof. J. Muszyński, nosiła tytuł *Kozłek lekarski jako surowiec oraz jego przetwory*. Dwa lata później, w dniu 22 sierpnia 1933 r., MWRiOP zatwierdziło jego habilitację na podstawie rozprawy pt. *Kwasowość destylatów*

wodnych niektórych surowców leczniczych.

Oprócz aktywności naukowej i dydaktycznej, W. J. Strażewicza zajmowała również popularyzacja uprawy roślin leczniczych wśród ludności Wileńszczyzny. Prowadził kursy oraz szkolenia dla instruktorów zielarskich, a także zajęcia z uprawy roślin leczniczych dla studentów Wydziału Rolnego. Był m.in. członkiem Towarzystwa Popierania Produkcji Roślin Leczniczych w Polsce, a w latach 1929-1930 zajmował stanowisko prezesa. W 1929 r. brał również udział w organizacji Polskiego Komitetu Zielarskiego.

Jego działalność w Wilnie była niejednokrotnie doceniana. Na Targach Północnych i Wystawie Rolniczo-Przemysłowej w Wilnie w 1928 r. został nagrodzony Dużym Medalem Srebrnym, a pięć lat później zdobył Medal Złoty. W latach 1927 i 1930 otrzymał nagrody Redakcji *Wiadomości Farmaceutycznych*, a w 1935 r. nagrodę z Funduszu Nagrodowego im. Antoniego Manduka.

Jesienią 1936 r., dzięki otrzymanemu stypendium Funduszu Kultury Narodowej, wyjechał na staż naukowy. Przebywał m.in. w Szegedzie na Węgrzech, gdzie zapoznawał się z metodami uprawy papryki. Następnie udał się do Wiednia, gdzie zgłębiał mikroanalizę ilościową związków organicznych.

W styczniu 1937 r., kiedy W. J. Strażewicz wciąż jeszcze przebywał za granicą, Rada Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Poznańskiego podjęła decyzję o powierzeniu mu od nowego roku akademickiego katedry farmakognozji. Kierownictwo objął 1 października 1937 r. jako profesor nadzwyczajny.

Okres II wojny światowej W. J. Strażewicz spędził w swoim gospodarstwie rolnym pod Wilnem, gdzie zajmował się uprawą ziół, które sprzedawał potem w wileńskiej Spółdzielni „Sodiba”. Spółdzielnia zorganizowała sieć plantatorów roślin leczniczych, a w ramach jej działalności prowadzono też kursy uprawy ziół. Wacław Jan Strażewicz niezwykle angażował się w prace tej Spółdzielni. W grudniu 1944 r., bądź już w roku 1945, trafił do więzienia NKWD, jednak ostatecznie pozwolono mu wyjechać do Polski.

W Poznaniu zajął się odbudową Zakładu Farmakognozji, który mocno ucierpiał w trakcie działań wojennych. Zostały tylko nieliczne sprzęty. Dzięki usilnym staraniom kierownika, zajęcia mikroskopowe z farmakognozji mogły rozpocząć się już jesienią 1945 r.

Miał bardzo duży wkład w organizację Wydziału Farmaceutycznego Akademii Lekarskiej w Gdańsku. Na prośbę władz nowopowstałej uczelni

medycznej oddelegowano prof. W. J. Strażewicza do Gdańska, gdzie został mianowany koordynatorem prac organizacyjnych. Był również członkiem 3-osobowego Komitetu Organizacyjnego i Senackiej Komisji ds. Wydziału Farmaceutycznego ALG. W tym czasie, ze względu na liczne obowiązki, nieustannie krążył między Gdańskiem a Poznaniem. Już w listopadzie 1946 r. możliwe były pierwsze zapisy na studia, a prof. W. J. Strażewicz wygłosił wykład inauguracyjny oraz podpisywał indeksy w zastępstwie dziekana. Pracę w Gdańsku kontynuował do sierpnia 1948 r.

Jego żona Zofia (z domu Bagraniec) była z zawodu lekarzem, ale nie praktykowała medycyny. Mieli syna Włodzimierza Tadeusza, który również został farmaceutą.

Wacław Jan Strażewicz zmarł nagle 5 sierpnia 1950 r. w miejscowości Drewnica k. Gdańska, gdzie spędzał wakacje. Został pochowany w Poznaniu na cmentarzu w Jeżycach.

Literatura

1. Dzieczkowski A., *Strażewicz Wacław (1889-1950)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 44, s. 298-300.
2. Głowacki W., *Wacław Jan Strażewicz, znawca zielarstwa i farmakognosta (1889-1950)*, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1991, t. 36, nr 1, s. 145-158.
3. Głowińska E., Kamiński Z., *Strażewicz Wacław Jan (1889-1950)*, [w:] *Ludzie Akademii Medycznej w Gdańsku*, t. 3, Gdańsk, 2005, s. 160-174.

Władysław Karaffa-Korbut (1880-1951)

Władysław Michał Karaffa-Korbut urodził się 30 września 1880 r. w Rosji, w miejscowości Kopał (Turkiestan), dokąd jego ojciec Wincenty Antoni, właściciel majątku na Witebszczyźnie, został zesłany za udział w powstaniu styczniowym. Jego bratem był K. Karaffa-Korbut – higienista, profesor na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. W roku 1900 ukończył ze złotym medalem gimnazjum klasyczne w Taszkencie. W 1906 r. został absolwentem wydziału fizyczno-matematycznego Uniwersytetu Kazańskiego (sekcja chemiczna). Był uczniem profesora D. I. Fławickiego – wykonał u niego pracę dyplomową o *kryohydratach*. Kontynuował potem edukację w Instytucie Politechnicznym w Petersburgu, w oddziale elektrochemicznym wydziału metalurgicznego. Po uzyskaniu w 1910 r. dyplomu inżyniera-metalurga, wszedł w poczet stypendystów, których zadaniem było przygotowanie się do przyszłej pracy profesorskiej (stypendysta profesorski). W tym okresie przebywał także w Paryżu, na studiach uzupełniających. W roku 1914 złożył egzaminy na stopień adiunkta

W latach 1913-1915 uczył fizyki i chemii w gimnazjum i szkole realnej. Od 1915 r. aż do wyjazdu z Rosji w 1922 r. pracował w Instytucie Wojskowym i w Obuchowskich Zakładach Wojennych w Piotrogradzie. Pracował też jako wykładowca chemii w Instytucie Klinicznym Doskonalenia Lekarzy.

W 1919 r. został wybrany na profesora chemii nieorganicznej na Uniwersytecie Astrachańskim, jednak ostatecznie nie podjął tej pracy. W tym samym roku przyjął propozycję objęcia katedry chemii nieorganicznej w Uniwersytecie Wileńskim, jednak nie miał możliwości opuszczenia terytorium Rosji.

W dniu 1 lipca 1922 r. przybył do Polski. Pracował krótko w Instytucie Badawczym Broni Chemicznej w Warszawie na stanowisku kierownika działu defensywy (wrzesień 1922 – październik 1923). W październiku 1923 r. objął katedrę chemii farmaceutycznej oraz stanowisko kierownika nowopowstałego Zakładu Chemii Farmaceutycznej. Rozpoczął prace nad jego organizacją. W 1929 r. wydał pracę *Chemja farmaceutyczna. Kurs uniwersytecki dla farmaceutów i studentów farmacji*, która była pierwszym podręcznikiem uniwersyteckim z tej dziedziny w międzywojennej Polsce. W latach 1925 i 1931 ponownie wyjeżdżał naukowo do Paryża. W 1938 r. została wysłana do Ministerstwa WRiOP uchwała Wydziału Lekarskiego o nadaniu mu stopnia profesora zwyczajnego, jednak na to mianowanie musiał czekać aż do 21 stycznia 1947 r.

W uczelni wileńskiej pracował do jej zamknięcia w 1939 r. Podczas wojny wykładał na tajnych kompletach, jednocześnie pracując w fabryce kosmetyków *Vito* (lata 1942-1943) oraz pełniąc funkcję kierownika w jednym z wileńskich laboratoriów analitycznych. Po wojnie wyjechał do Łodzi, gdzie 1 sierpnia 1945 r. objął stanowisko profesora chemii farmaceutycznej na Wydziale Farmaceutycznym Uniwersytetu Łódzkiego.

Należał do szeregu towarzystw: Polskiego Towarzystwa Chemicznego (od 1923 r.), Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika (od 1946 r.) oraz Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego.

Nigdy się nie ożenił. Władysław Karaffa-Korbut zmarł 8 czerwca 1951 r. Na jego pogrzeb, który odbył się 11 czerwca, przybyli rektor uczelni, dziekan oraz prodekan Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Łodzi, a także grono współpracowników i studentów profesora. Profesor Adam Czartkowski tak wspominał profesora W. Karaffę-Korbuta: *Łagodny, cichy, spokojny, sumiennie spełniający swe obowiązki, zyskał swą prawdziwą dobrocią serca nie tylko kolegów i współpracowników, ale i co ważniejsza, słuchaczy, którym aczkolwiek wymagający gruntownego przygotowania — nie nigdy jakichkolwiek przeszkód na drodze ich studiów, natomiast dla których czynił wszystko, by pracę im ułatwić i w pracy im pomóc.*

Archiwalia

1. Akta osobowe Władysława Karaffy-Korbuta, Archiwum Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, sygn. 173/235, k.1-7.
2. Pismo do MWRiOP w sprawie obsadzenia wakującej katedry chemii farmaceutycznej na Wydziale Lekarskim USB, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 55, k. 11,12.
3. Życiorys Władysława Karaffy-Korbuta, LCVA, F. 175, Ap. 3 (IX) B, nr 55., k. 26-28.

Literatura

1. Mowszewicz J., *Korbut Władysław Michał Karaffa-*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, 1968-1969, t. 14, s. 41-42.
2. Rembieliński R., *Zgon Prof. Inż. Władysława Karaffy-Korbuta*, *Farmacja Polska*, 1951, t. 7, nr 8, s. 218-219.

Henryk Ernest Ruebenbauer (1881-1944)

Henryk Ernest Ruebenbauer urodził się 25 czerwca 1881 r. w Krakowie. Matka Bolesława pochodziła z rodziny Struszkiewiczów, a ojciec Bolesław był pułkownikiem wojsk austriackich. Pomimo faktu, że maturę zdał dopiero w 1909 r. we Lwowie, już w 1903 r. ukończył studia farmaceutyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Po odbyciu praktyki aptekarskiej, kontynuował naukę na Uniwersytecie Wiedeńskim, a od 1905 r. Na Wydziale Chemicznym Politechniki Wiedeńskiej, gdzie w 1907 r. otrzymał dyplom rzeczoznawcy do badań środków żywności. Od 1908 pracował jako asystent analiz chemicznych przy Miejskim Laboratorium Chemicznym, które zajmowało się kontrolą żywności na miejskich targowiskach, a w roku 1913 został jego kierownikiem. W roku 1926, kiedy Laboratorium zostało przemianowane na Miejski Zakład Badania Żywności i Przedmiotów Użytku, został jego dyrektorem. W grudniu 1926 r. Minister Spraw Wewnętrznych powołał H. Ruebenbauera na stanowisko dyrektora Państwowego Zakładu Badania Żywności i Przedmiotów Użytku w Warszawie, jednak H. Ruebenbauer nominacji nie przyjął. Prezydent miasta Lwowa mianował go naczelnym chemikiem miejskim.

Obok pracy w Laboratorium H. Ruebenbauer prowadził działalność naukową. W latach 1909-1914 wykładał farmację stosowaną w Szkole dla Aspirantów Farmacji we Lwowie. W latach 1916-1926 prowadził zajęcia z farmakognozji w prowadzonym przez siebie zakładzie przy Oddziale Farmaceutycznym Uniwersytetu Lwowskiego. W roku 1921 oraz 1923 był egzaminatorem przy egzaminach fizykackich z farmakognozji. Pomiędzy rokiem 1918 a 1922 odbywał studia medyczne na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Lwowskiego, których zwieńczenie stanowiło otrzymanie dyplomu doktora wszech nauk lekarskich. Po uzyskaniu uprawnień do wykonywania praktyki lekarskiej pracował m.in. jako ordynator w sezonie letnim w Państwowym Zakładzie Zdrojowym w Szkle. Był także inicjatorem powstania Zakładu Zdrojowego w Horyńcu.

Mieszkając we Lwowie, należał do Związku Zawodowego Farmaceutów Pracowników w RP (honorowe członkostwo), a także Galicyjskiego Towarzystwa Aptekarskiego we Lwowie, do Okręgu Lwowskiego Polskiego Powszechnego Towarzystwa Farmaceutycznego, Polskiego Towarzystwa Popierania Nauk Farmaceutycznych "Lechicja", Oddziału Lwowskiego Związku Chemików Polskich,

a także był przewodniczącym Komisji Przemysłowo-Lekarskiej Towarzystwa Lekarskiego we Lwowie.

W latach 1919-1920 wydawał założony przez siebie miesięcznik *Nowe Czasopismo Aptekarskie*. Należał również do komitetów redakcyjnych takich czasopism, jak *Czasopismo Towarzystwa Aptekarskiego we Lwowie* (od 1921r.), *Acta Poloniae Pharmaceutica*. Był też rzeczoznawcą Farmakopei Polskiej I (od 1923 r.) i członkiem Podkomisji Chemiczno-Farmaceutycznej Farmakopei Polskiej II.

W październiku 1938 r. objął katedrę farmacji stosowanej na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, powierzono mu także kierownictwo nad nowo tworzonym Zakładem Farmacji Stosowanej. Pomimo ciężkich warunków lokalowych oraz materialnych, udało mu się prowadzić wykłady oraz zorganizować ćwiczenia dla studentów. Po przybyciu do Wilna został członkiem Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego oraz Wileńsko-Nowogródzkiej Izby Lekarskiej.

Po zamknięciu USB został w 1940 r. wysiedlony wraz z żoną do leżącej pod Wilnem miejscowości Biała Waka, gdzie zajął się praktyką lekarską. Przygotowywał w tym czasie podręcznik farmacji stosowanej oparty na wykładach prowadzonych na USB oraz 10-tomową encyklopedię farmacji. Pracy nie zdążył dokończyć, ponieważ zmarł 27 października 1944 r. Pozostawił żonę, Stefanię. Ich małżeństwo trwało 33 lata (ślub 25 czerwca 1911 r.). Nie posiadali dzieci.

Do najważniejszych prac profesora H. Ruebenbauera należą z pewnością podręczniki akademickie – *Tłuszcz* oraz *Fizyka i chemia* przeznaczone dla studentów farmacji, a także dwie monografie – *Olejki eteryczne* oraz *Gumy i żywice*. Za tę ostatnią otrzymał 11 kwietnia 1935 r. nagrodę Fundacji im. Antoniego Manduka z dziedziny nauk farmaceutycznych.

Literatura

1. Dzieńkowski A., *Ruebenbaer Henryk Ernest*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, 1991, t. 33, s. 61-63.
2. Kudrzycka-Bieloszabska F. W., *Henryk Ruebenbauer (1881–1944)*, *Farmacja Polska*, 1954, t. 10, nr 12, s. 320-321.
3. Muszyński J., *Ś. p. Prof. Henryk Ruebenbauer*, *Farmacja Polska*, 1946, t. 2, nr 3-4, s. 65.

VIII.2. Wykaz publikacji pracowników Oddziału

Zakład Chemii Farmaceutycznej

1. Chorzelska M., *Nouvelle méthode de dosage du potassium et de l'acide tartrique. (Thèse)*, Nancy, 1924.
2. Karaffa-Korbutt, W., *Przyczynek do oznaczenia czasu trwania dezynfekcji za pomocą danych termodynamicznych*, Archiwum Higieny, 1925.
3. Chorzelska M., *Fenolftaleina jako odczynnik wskazujący rozkład eteru do narkozy*, Kronika Farmaceutyczna, 1926.
4. Karaffa-Korbutt, W., *Obrona chemiczna kraju, w jednodniówce Gazy trujące*, Wilno, 1926.
5. Chorzelska M., *Metoda kolorometryczna oznaczania ilościowego soli antymonu*, *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1927, t. 54.
6. Chorzelska M., *Kilka uwag nad sztucznymi odżywkami witaminowymi*, *Polska Gazeta Lekarska*, 1928, t. 7, nr 15, s. 277-279.
7. Chorzelska M., Fritz J., *Z dziejów życianów (witamin)*, *Polska Gazeta Lekarska*, 1928, t. 7, nr 19, s. 353.
8. Karaffa-Korbutt, W., *Zależność działania arsin, jako gazów trujących, od ich budowy chemicznej*, *Lekarz Wojskowy*, 1928, t. 11, nr 3-4, s. 245-249.
9. Roźniatowski W., *Metody oznaczania liczby jodowej przy tłuszczach i olejach tłustych*, *Kronika Farmaceutyczna*, 1928, t. 27, nr 4, s. 59-63.
10. Chorzelska M., *Metody kolorometryczne oznaczania fosforu we krwi i preparatach farmaceutycznych*, *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1929, t. 56.
11. Filemonowicz A., *Zastosowanie siarczku sodu zamiast siarkowodoru*, *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1929, t. 56.
12. Filemonowicz A., *Hydrargyrum oxydatum flavum*, *Kronika Farmaceutyczna*, 1931, nr 23-24, s. 287-289.
13. Karaffa-Korbutt, W., *Chemja farmaceutyczna. Kurs uniwersytecki dla farmaceutów i studentów farmacji*, Lwów, 1929.
14. Chorzelska M., *Z badań nad jecorolem*, *Nowiny Lekarskie*, 1931, t. 43, nr 6, s. 200-201.
15. Chorzelska M., *Witaminy C i zórawiny*, *Kronika Farmaceutyczna*, 1932, nr 7, s. 83-85; c. d. nr 8, s. 95-98.
16. Chorzelska M., *Postępy naukowe w dziedzinie witamin*, *Kronika Farmaceutyczna*, 1932, nr 15, s. 190-191.
17. Filemonowicz A., *Badanie alkaliczności szkła*, *Kronika Farmaceutyczna*, 1932, nr 15, s. 188-190; c. d. 16/17, s. 203-205.
18. Chorzelska M., A. Filemonowicz, *Analiza i preparatyka farmaceutyczna. Podręcznik przeznaczony do użytku studentów farmacji, medycyny, aptekarzy i lekarzy*, Warszawa, 1934.
19. Chorzelska M., *Własności chłonne niektórych gatunków ziemi względem gazów trujących*, (1934/35?).
20. Chorzelska M., *Humor w literaturze naukowej*, (1934/1935?).
21. Ellert H., *Nowa metoda oznaczania wilgoci w preparatach*, (1934/1935?).

22. Karaffa-Korbutt W, *Nadtrucizny, recenzja*, Kronika Farmaceutyczna, 1934, t. 33, nr 8, s. 123.
23. Karaffa-Korbutt W, *Wpływ sterylizacji na stężenie jonów wodorowych w roztworach do wstrzykiwań*, Kronika Farmaceutyczna, 1934, nr 1-2, s. 4-6; c. d. nr 3, s. 27-29; c. d. nr 4, s. 51-53; c. d. nr 5, s. 63-68.
24. Karaffa-Korbutt W, *Dziwny pierwiastek – selen*, Kurier Literacko-Naukowy. Dodatek do Ilustrowanego Kuriera Codziennego, 1935.
25. Chorzeńska M., *Elektrolity*, Warszawa, 1936; to samo: Kronika Farmaceutyczna, 1936, t. 35, nr 21, s. 273-276; c. d. nr 22, s. 284-290; c. d. nr 23, s. 303-308; c. d. nr 24, s. 319-322.
26. Karaffa-Korbutt W, *Analiza kapilarno-luminescencyjna preparatów farmaceutycznych*, Kronika Farmaceutyczna, 1936, t. 35, nr 14, s. 185-187.
27. Ellert H., *Kilka metod ilościowej analizy urotropiny*, Acta Poloniae Pharmaceutica, 1937, nr 1, s. 11.
28. Karaffa-Korbutt W, *Zastosowanie wody kroplowej do wykrywania alkaloidów*, 1938, Acta Polonica Pharmaceutica, t. 2, nr 2(3), s. 97-101.
29. Karaffa-Korbutt W, *Chemia gazów bojowych dla farmaceutów, lekarzy i słuchaczy kursów przeciwgazowych*, Warszawa, 1939.

Zakład Farmacji Stosowanej

1. Ruebenbauer H., *Jak powstają leki, wykład inauguracyjny*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1937, t. 13, nr 4, s. 213-233.
2. Ruebenbauer H., *Muszyński J., Fytoterapia, Warszawa, 1938, recenzja*, Polska Gazeta Lekarska, 1938, t. 17, nr 35, s. 704-705.
3. Ruebenbauer H., *Interpretacja sześciu artykułów rzeczoznawczych rozporządzenia o nadzorze nad żywnością*, Zdrowie Publiczne, 1939, t. 54, nr 1, s. 15-23.

Zakład Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich

1. Muszyński J., *Badanie polskich naparstnic*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48, nr 18, s. 4.
2. Muszyński J., *Drożdże jako pokarm*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48, nr 6, s. 4.
3. Muszyński J., *Fermenty drożdżowe*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48, nr 6, s. 4.
4. Muszyński J., *Flora lekarska okolic Białowieży*, Przegląd Leśny, 1921.
5. Muszyński J., *Hodowla, zbieranie i przeróbka roślin lekarskich na pobrażu w Suchumi*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48.
6. Muszyński J., *Investigations of Polish Foxglove. Badanie polskich naparstnic*, Pharmaceutical Journal, 1921, t. 107, s. 443-444.
7. Muszyński J., *Kiedy zbierać naparstnicę?*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48.
8. Muszyński J., *Jak odróżnić kofeinę od teobrominy*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48, nr 3, s. 8.
9. Muszyński J., *Lekospisy różnych krajów*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48, nr 8, s. 7.
10. Muszyński J., Hubner A., *Pierwszy Zjazd Lechitów w Warszawie. (Dodatek)*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48, nr 9, s. 1.

11. Muszyński J., *Nowy sposób rozmnażania gorzknika kanadyjskiego Hydrastis canadensis*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48, nr 5, s. 7.
12. Muszyński J., *O witaminach*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48, nr 5, s. 5.
13. Muszyński J., *Polska i jej bogactwa naturalne*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48.
14. Muszyński J., *Polski makowiec Opium*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48, nr 22, s. 5.
15. Muszyński J., *Poprawki do nowego lekospisu niemieckiego*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48, nr 8, s. 7.
16. Muszyński J., *Przemysł santoninowy*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48, nr 17, s. 3.
17. Muszyński J., *Sacharynowe ziele (Eupatorium rebadianum)*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48.
18. Muszyński J., *Ś. p. Tadeusz Godlewski*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1921, t. 48, nr 17, s. 9.
19. Muszyński J., *Farmacja przed stu laty i dziś*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1922, t. 49, nr 11, s. 5; c. d. nr 12, s. 5.
20. Muszyński J., *Atlas farmakognostyczny dla studentów farmacji i aptekarzy*, Warszawa, 1923.
21. Muszyński J., *Chlorofil jako środek krwiotwórczy i jego pokrewieństwo z hemoglobina*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1923, t. 50, nr 25, s. 5.
22. Muszyński J., *Farmaceuci a wojna chemiczna*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1924, t. 51, nr 17, s. 263.
23. Muszyński J., *The Medicinal Plants of Poland. Polskie rośliny lekarskie*, The Chemist and Druggist, London, 1924.
24. Muszyński J., *Modligroszek właściwy Abrus precatorius i modligroszki rzekome (Le vrai et le faux „jeqviry”)*, Acta Societatis Botanicorum Poloniae, 1924, t. 2, nr 3, s. 200-207.
25. Muszyński J., *Warzywa, owoce i przyprawy korzenne w Polsce w XVI w.*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1924, t. 51, nr 32, s. 508; c. d. nr 33, s. 524; c. d. nr 34, s. 544; c. d. nr 35, s. 584; c. d. nr 37, s. 604; c. d. nr 38/39, s. 626; c. d. nr 40, s. 648; c. d. nr 42 s. 682.
26. Muszyński J., *Zbieranie i hodowla roślin lekarskich*, Tygodnik Rolniczy, 1924, t. 8, nr 17-18, s. 5; c. d. nr 21-22, s. 3-5.
27. Muszyński J., *Co to jest broń chemiczna, tzw. „gazy trujące”*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1925, t. 52, nr 3, s. 37; c. d. nr 4, s. 53; c. d. nr 5, s. 69.
28. Muszyński J., *O gazach trujących*, Przyroda i Technika, 1925, t. 4, nr 7, s. 295.
29. Muszyński J., *Ś. p. magister farmacji Alfons Bukowski jako farmakognosta*, Kronika Farmaceutyczna, 1925, t. 24, nr 35, s. 5; c. d. nr 45, s. 4.
30. Muszyński J., *Wrażenia z polskiej wycieczki na Zjazd Międzynarodowej Federacji Farmaceutycznej w Lozannie w dn. 21-23 lipca 1925 r.*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1925, t. 52, nr 33, s. 552-554.
31. Strażewicz J. W., *Uprawa i zbiór ziół lekarskich*, Tygodnik Rolniczy, 1924, t. 8, nr 45-46, s. 5-6; c. d. Tygodnik Rolniczy, 1925, t. 9, nr 1-2, s. 5-7; c. d. nr 27-28, s. 241-243; c. d. nr 33-34, s. 293-295; c. d. nr 45-46, s. 421-422; c. d. Tygodnik Rolniczy, 1926, t. 10, nr 1-2, s. 13-14; c. d. nr 37-38, s. 409-410.
32. Strażewicz J. W., *Nasze rośliny lekarskie*, Warszawa, 1925.
33. Strażewicz J. W., *W sprawie odezwy Sp. Akc. „Planta” do ogółu rolników*, Tygodnik Rolniczy, 1925, t. 9, nr 43-44, s. 405-406.

34. Muszyński J., *Chemoterapia i fitoterapia*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1926, t. 53, nr 1, s. 3.
35. Muszyński J., *The Medicinal Herb Fair of Vilna*, The Chemist and Druggist, 1926, t. 105, nr 2, s. 77-78.
36. Muszyński J., *Organoterapia i środki organoterapeutyczne*, Przyroda i Technika, 1926, t. 5, nr 3, s. 97; c. d. nr 4, s. 145.
37. Muszyński J., *Podręcznik do mikroskopowego rozpoznawania surowców lekarskich dla farmaceutów, lekarzy i ekspertów celnych*, Warszawa, 1926.
38. Muszyński J., *Sprawa gazów trujących i broni chemicznej w literaturze niemieckiej*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1926, t. 53, nr 26, s. 516.
39. Strażewicz J. W., *Hodowla roślin lekarskich*, Wilno, 1926.
40. Strażewicz J. W., *Widłak goździsty, Lycopodium clavatum L.*, Tygodnik Rolniczy, 1926, t. 10, nr 27-28, s. 290-291.
41. Muszyński J., *Materiały do Farmakopei Polskiej (Prace Podkomisji Farmakognostycznej pod kierunkiem J. Muszyńskiego)*, Biblioteka Wiadomości Farmaceutycznych, t. 3, Warszawa, 1927.
42. Muszyński J., *O fitoterapii i utrwalaniu (stabilizacji) leków roślinnych*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1927, t. 54, nr 52, s. 1205; to samo: Lekarz Wojskowy, 1927, t. 8, nr 2, s. 99.
43. Muszyński J., *O metodach badania naparstnicy i o potrzebie wprowadzenia państwowej kontroli używanych w aptekach Folia Digitalis*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1927, t. 54, nr 5, s. 97.
44. Muszyński J., *Przyczynek do dziejów aptek wileńskich*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1927, t. 54, nr 32, s. 730-731.
45. Muszyński J., *Rośliny czerwio i owadogubne Vermifuga i insecticida*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1927, t. 54, nr 38, s. 871.
46. Muszyński J., *Rośliny prorocze i nowy narkotyk Peyotl*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1927, t. 54, nr 48, s. 1109-1112; c. d. nr 49, s. 1134.
47. Muszyński J., *Sporysz, czyli różki żytnie jako źródło dochodu*, Tygodnik Rolniczy, 1927, t. 11, nr 25-26, s. 277.
48. Muszyński J., *Uzczenie zasług śp. Ferdynanda Karo*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1927, t. 54, nr 40, s. 924-925.
49. Muszyński J., *Wileńskie zioła ludowe*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1927, t. 54, nr 21/22, s. 469-476.
50. Sianko F., *Anatomja porównawcza turówki leśnej i jej zafałszowania*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1927, t. 54.
51. Muszyński J., *Arzneipflanze-produktion in Polen*, Pharmazeutische Monatshefte, 1928.
52. Muszyński J., *Chemiczno-sądowe dochodzenie śladów krwi*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1928, t. 55, nr 31, s. 397; c. d. nr 32, s. 409; c. d. nr 33, s. 421; c. d. nr 34, s. 433.
53. Muszyński J., *Czem jest lukutate?*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1928, t. 55, nr 9, s. 111-112.
54. Muszyński J., *Drugi międzynarodowy kongres produkcji roślin leczniczych w Budapeszcie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1928, t. 55, nr 40, s. 521-525.

55. Muszyński J., *Głóg Crataegus nowy nieszkodliwy środek nasercowy*, Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, 1928, t. 4, nr 3, s. 117.
56. Muszyński J., *Użytki kofeinowe ludzkości*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1928, t. 55, nr 46, s. 588-591; c. d. nr 47, s. 599-603, to samo: Przyroda i Technika, 1929, t. 8, nr 7, s. 289; c. d. nr 8, s. 341.
57. Muszyński J., *Żywokost jako środek tuczący i pobudzający wzrost młodych zwierząt*, Tygodnik Rolniczy, 1928, t. 12, nr 1-2, s. 11.
58. Strażewicz J. W., *Nowe rośliny pożyteczne*, Tygodnik Rolniczy, 1928, t. 12, nr 31-32, s. 309-312.
59. Strażewicz J. W., *Pięciolecie działalności ogrodu roślin lekarskich USB*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1928, t. 55, nr 42, s. 535-536.
60. Strażewicz J. W., *W obronie krajowego kozłka lekarskiego*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1928, t. 55, nr 51, s. 654-655.
61. Strażewicz J. W., *Wczesna odmiana brunatnej soi szorstkiej, aklimatyzowanej w Ogrodzie Roślin Lekarskich Uniwersytetu Stefana Batorego*, Rośliny Lecznicze i Przemysłowe: naukowo-praktyczny dodatek Kroniki Farmaceutycznej, 1928.
62. Strażewicz J. W., *Wyniki hodowli mięty pieprzowej w ogr. roślin lekarskich Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Wiadomości Farmaceutyczne, t. 55, nr 14-15, s. 169-177, 1928.
63. Strażewicz J. W., Biberstein M., *Nowa roślina oleista (przegorzan kulistogłówkowy)*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1928, t. 55, nr 38, s. 483-485; c. d. nr 39, 496-497.
64. Muszyński J., *Choroba występująca na Rhamnus purshiana hodowanej w Polsce*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1929, t. 56, nr 6, s. 68-69.
65. Muszyński J., *Die produktion der Arzneidrogen in Polen. Produktion surowców leczniczych w Polsce*, Pharmazeutische Zentralhalle, 1929.
66. Muszyński J., *Dlaczego powinniśmy się odżywiać pokarmami roślinnymi*, Kurier Lekarski (dodatek do Ilustrowanego Kuriera Codziennego), 1929, nr 47 (20 listopada 1929 r.).
67. Muszyński J., *Krajowe leki nasercowe Cardiacs*, Therapia Nova, 1929, t. 1, nr 1, s. 15.
68. Muszyński J., *Letniska i flora doliny Prutu*, Kronika Farmaceutyczna, 1929, t. 28, nr 15, s. 164.
69. Muszyński J., *Mehltaukrankheit auf Rhamnus Purshiana in Polen. Mącznik, występujący na kruszynie amerykańskiej, hodowanej w Polsce*, Heil und Gewürzpflanzen, 1929, nr 3.
70. Muszyński J., *Metoda konserwowania roślin z zachowaniem ich barwy*, Kronika Farmaceutyczna, 1929, t. 28, nr 16, s. 174; to samo: Przyroda i Technika, 1929, t. 8, nr 6, s. 277.
71. Muszyński J., *Oddział Farmaceutyczny*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, s. 403-406, Wilno, 1929.
72. Muszyński J., *Produkcja roślin lekarskich w Polsce na Kresach Północno-wschodnich*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1929, t. 56, nr 18, s. 217-220.
73. Muszyński J., *Soda jako środek do zwalczania niektórych chorób grzybkowych u roślin*, Rośliny Lecznicze i Przemysłowe: naukowo-praktyczny dodatek Kroniki Farmaceutycznej, 1929, t. 2, nr 3, s. 52.
74. Muszyński J., *Wędrówki Farmakognostyczne po Europie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1929, t. 56, nr 20, s. 253; c. d. nr 22, s. 277; c. d. nr 26, s. 338; c. d. nr 27, s. 352; c. d.,

- Wiadomości Farmaceutyczne, 1930, t. 57, nr 2, s. 20; c. d. nr 3, s. 35; c. d. nr 7, s. 95; c. d. nr 8, s. 107; c. d. nr 14, s. 195; c. d. nr 16, s. 230; c. d. nr 21, s. 318; c. d. nr 27, s. 421; c. d. nr 30, s. 472; c. d. nr 33, s. 510; c. d. Wiadomości Farmaceutyczne, 1931, t. 58, nr 23, s. 315; c. d. nr 24, s. 330; c. d. nr 26, s. 355; c. d. nr 27, s. 372; c. d. nr 28, s. 386; c. d. nr 30, s. 422; c. d. nr 37, s. 511; c. d. Wiadomości Farmaceutyczne, 1932, t. 59, nr 1, s. 5; c. d. nr 4, s. 37; c. d. nr 6, s. 65; c. d. nr 8, s. 93 c. d. nr 21, s. 269; c. d. nr 23, s. 300; c. d. nr 26, s. 344; c. d. nr 28, s. 372; c. d. nr 29, s. 380; c. d. nr 30, s. 395.
75. Muszyński J., *Zmierzch hodowli roślin lekarskich w Niemczech*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1929, t. 56, nr 15, s. 177-181.
 76. Muszyński J., Strażewicz W., *Sprawozdanie z działalności Ogrodu roślin lekarskich Uniwersytetu Wileńskiego*, Kronika Farmaceutyczna, 1929, t. 28, nr 22-23, s. 174.
 77. Strażewicz J. W., *Badania nad opłacalnością uprawy niektórych roślin leczniczych*, Rośliny Lecznicze i Przemysłowe: naukowo-praktyczny dodatek Kroniki Farmaceutycznej, 1929.
 78. Strażewicz J. W., *Drobne gospodarstwa i rośliny lecznicze*, Rośliny Lecznicze i Przemysłowe: naukowo-praktyczny dodatek Kroniki Farmaceutycznej, 1929.
 79. Strażewicz J. W., *Gospodarstwo małorolne a rośliny lecznicze*, Rośliny Lecznicze i Przemysłowe: naukowo-praktyczny dodatek Kroniki Farmaceutycznej, 1929.
 80. Strażewicz J. W., *Rumianek pospolity*, Rośliny Lecznicze i Przemysłowe: naukowo-praktyczny dodatek Kroniki Farmaceutycznej, 1929.
 81. Strażewicz W., Anderman Z., *Wieczornik damski jako roślina oleista*, Rośliny Lecznicze i Przemysłowe: naukowo-praktyczny dodatek Kroniki Farmaceutycznej, 1929.
 82. Muszyński J., *The drying oils of Echinops Sphaerocephalus and Hesperismatronalis*, The Chemist and Druggist, 1930, t. 112, nr 5, s. 131-132.
 83. Muszyński J., *Dumping sowiecki w dziedzinie handlu ziołami*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1930, t. 57, nr 33, s. 510-511.
 84. Muszyński J., *Do firm i przedstawicielstw w Polsce zajmujących się sprzedażą i skupowaniem ziół leczniczych*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1930, t. 57, nr 49, s. 728-729.
 85. Muszyński J., *Fitoterapia*, Warszawa, 1930.
 86. Muszyński J., *Gazy trujące – zmora przyszłej wojny*, Kronika Farmaceutyczna, 1930, t. 29, nr 13, s. 133.
 87. Muszyński J., *Masowe wystąpienie rdzy kozłkowej Puccinia commutata Sydow na hodowanej Valeriana officinalis*, Acta Societatis Botanicorum Poloniae, 1930.
 88. Muszyński J., *Zioła lecznicze i kuracje ziołowe*, Warszawa, 1930.
 89. Strażewicz J. W., *Produkcja roślin leczniczo-przemysłowych w Polsce w roku 1927*, Warszawa, 1930.
 90. Strażewicz J. W., *Widoki produkcji mentolu naturalnego w Polsce*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1930, t. 57, nr 7, s. 91-95.
 91. Muszyński J., *Essais d'acclimation de soja hispida a Wilno, IV Congt. Internat. d. Plantes Medic.*, Paris, 1931.
 92. Muszyński J., *Jak powstał Wydział Farmaceutyczny na Uniwersytecie Warszawskim*, Kronika Farmaceutyczna, 1931, t. 30, nr 19/20, s. 242.

93. Muszyński J., *Krótki zarys dziejów nauk farmaceutycznych w Polsce*, Kronika Farmaceutyczna, t. 30, nr 19/20, s. 234-238, 1931; to samo w języku niemieckim: *Kurzer Abriss der Entwicklungsgeschichte pharmazeutische Wissenschaften in Polen*, Kronika Farmaceutyczna, 1931, t. 30, nr 19-20, s. 239-243.
94. Muszyński J., *Leki wstrętne. Mocz, kał, odpadki zwierzęce, robaki itd. w dawnej i współczesnej medycynie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1931, t. 57, nr 13, s. 157-159; c. d. nr 14, s. 173-175.
95. Muszyński J., *IV Międzynarodowy Kongres Roślin Leczniczych i Wonnych i sprawa stabilizacji leków roślinnych*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1931, t. 58, nr 39, s. 529.
96. Muszyński J., *L'Etat actuel de la culture des Plantes medicinales en Pologne, IV Congres Internation. d. Plantes Medic. Paris, 1931*, s. 6.
97. Muszyński J., *L'histoire de l'organisation de la Facultete de l'Universite de Varsovie. Dzieje powstania Wydziału Farmaceutycznego na Uniwersytecie Warszawskim*, Kronika Farmaceutyczna, 1931, t. 30, nr 19-20, s. 243.
98. Muszyński J., *O hodowli gorzknika kanadyjskiego Hydrastis canadensis*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1931, t. 58, nr 3, s. 25.
99. Muszyński J., *O zawartości tzw. popiołów w surowcach leczniczych*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1931, t. 58.
100. Muszyński J., *W sprawie wykonywania analiz przez farmaceutów*, Kronika Farmaceutyczna, 1931, t. 30, nr 2, s. 21.
101. Strażewicz J. W., *Mięta w doświadczeniach odmianowych*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1931, t. 58, nr 22-23.
102. Strażewicz J. W., *Soja wileńska w opinii naszych rolników*, Tygodnik Rolniczy, 1931, t. 15, nr 13-14, s. 169-170.
103. Bodalski T., *Przyczynek do badań nad brunatną soją wileńską*, Tygodnik Rolniczy, 1932, nr 45-46, s. 483-485; c. d. nr 47-48, s. 507-508.
104. Muszyński J., *Koncesja na założenie apteki, wydana przez króla Stanisława Augusta*, Kronika Farmaceutyczna, 1932, t. 31, nr 16/17, s. 208.
105. Muszyński J., *Lycopodium, das Sammeln und der Ertrag. Lycopodium, zbiór i plon*, Pharmaceutische Zentralhalle, 1932, nr 33.
106. Muszyński J., *Na każdą porcję mięsa trzeba jeść dwie porcje jarzyn*, Kurier Lekarski, nr 35 (4 lutego 1932 r.).
107. Muszyński J., *O zawartości tzw. popiołów w surowcach leczniczych. Przyczynek do przyszłej Farmakopei Polskiej*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1932, t. 59, nr 12, s. 147; c. d. nr 13, s. 160.
108. Muszyński J., *Ś. p. prof. Mikołaj Kuźniecowa*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1932, t. 59, nr 24, s. 320.
109. Muszyński J., *Z wędrowek farmakognostycznych po Europie*, Warszawa, 1932.
110. Muszyński J., Strażewicz W., *Wurzelalchen-Heterodera radicola Graff. Ein Parasit des Baldrians. Węgorzek – pasożyt waleriany*. Pharmaceutische Zentralhalle, 1932, nr 33, s. 5.
111. Strażewicz J. W., *Kozłek lekarski jako surowiec oraz jego przetwory*, Warszawa, 1932.

112. Strażewicz J. W., *Prawoślaz lekarski. Althaea officinalis*, Kronika Farmaceutyczna, 1932, t. 31, nr 20, s. 243-244.
113. Strażewicz J. W., *Wpływ temperatury na barwę nalewki kozłkowej*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1932, t. 59.
114. Bodalski T., *Badanie polskiego olejku szałwiowego*, Kronika Farmaceutyczna, 1933, t. 32, nr 20, s. 295-298.
115. Muszyński J., *Anyż. Pimpinella anisum*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1933, t. 60.
116. Muszyński J., *Bylica cytwarowa Artemisia cina – próby uprawy w Ogrodzie Roślin Leczniczych Uniwersytetu Stefana Batorego*, Wiadomości Zielarskie, 1933, t. 1, nr 2, s. 1.
117. Muszyński J., *Farmakopeje, ich rozwój i historia*, Farmacja Współczesna, 1933, t. 2, nr 2, s. 61.
118. Muszyński J., *Goryczka żółta. Gentiana lutea L.*, Wiadomości Zielarskie, 1933, t. 1.
119. Muszyński J., *Kapsułki do proszków otwierających się bez dmuchania*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1933, t. 60, nr 38, s. 502.
120. Muszyński J., *Lukrecja. Glycyrrhiza glabra L.*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1933, t. 60.
121. Muszyński J., *O produkcji ziół leczniczych i przemysłowych w Polsce*, Wiadomości Korespondenta Rolnego GUS, 1933, t. 2.
122. Muszyński J., *Produkcja surowców leczniczych*, Rolnik, 1933.
123. Muszyński J., *Produkcja surowców leczniczych w województwach północno-wschodnich*, [w:] *Pamiętnik XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników w Poznaniu*, t. 1, Poznań, 1933, s. 992.
124. Muszyński J., *Próby hodowli bylicy cytwarowej Artemisia cina Berg. Willkomm. w Polsce*, [w:] *Pamiętnik XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu*, t. 1, Poznań, 1933, s. 1022-1032.
125. Muszyński J., *Uprawa roślin leczniczych na Węgrzech*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1933, t. 60, nr 32, s. 417.
126. Muszyński J., Strażewicz W., *Soja, jej historia, znaczenie gospodarcze, uprawa, użytkowanie oraz dotychczasowe wyniki uprawy w Polsce*, Wilno, 1933.
127. Strażewicz J. W., *Kminek zwyczajny – Carum carvi L.*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1933, t. 60, nr 22-24.
128. Strażewicz J. W., *Kwasowość destylatów wodnych niektórych surowców leczniczych (praca habilitacyjna)*, Kronika Farmaceutyczna, 1933, t. 32, nr 12, s. 163-169; c. d. nr 13-14, s. 181-187; c. d. nr 15, s. 208-212.
129. Strażewicz J. W., *Wpływ czasu zbioru na zawartość i jakość olejku w korzeniach kozłka lekarskiego*, Farmacja Współczesna, 1933, t. 2, nr 1, s. 4-7; to samo: Pharmazeutische Zentrnhalle, 1933.
130. Welento. J., *Kwiat arniki i jego zafalszowania na rynku polskim*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1933, t. 60, nr 31.
131. Muszyński J., *Alkaloidy europejskich gatunków Lycopodium*, Acta Societatis Botanicorum Poloniae, 1934, t. 11, nr 3, s. 277.
132. Muszyński J., *Co to są zioła lecznicze?*, Wydawnictwo Polskiego Czerwonego Krzyża, 1934.
133. Muszyński J., *Flora i zioła lecznicze okolic Muszyny (woj. krakowskie)*, Wiadomości Zielarskie, 1934, t. 2, nr 3, s. 69; c. d. nr 4, s. 105.

134. Muszyński J., *Leki roślinne i tak zwane kuracje ziołowe*, Medycyna Praktyczna, 1934, t. 8, nr 5, s. 131.
135. Muszyński J., *O fytoterapii doby współczesnej. V Ogólnopolski Zjazd Przeciwgruźliczy*, Warszawa, 1934, s. 333-343.
136. Muszyński J., *Opich lekarski (Radix Laserpitii)*, Polskie Zioła, 1934, t. 1, nr 1, s. 12.
137. Muszyński J., *Wyniki uprawy i aklimatyzacji niektórych roślin lekarskich i technicznych w Ogrodzie Roślin Lekarskich Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w 1934 r.*, Wiadomości Zielarskie, 1934, t. 2, nr 5, s. 143.
138. Muszyński J., Bodalski T., *Falsyfikat szałwii na rynku polskim*, Kronika Farmaceutyczna, 1934, t. 33, nr 13, s. 210.
139. Muszyński J., Oficjalski P., *Digitalis – przyczynek do systematyki rodzaju Digitalis i badanie polskiego surowca*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1934, t. 61, nr 23, s. 347; c. d. nr 24, s. 361; c. d. nr 25, s. 376.
140. Strażewicz J. W., *Badania porównawcze niektórych odmian kozłka lekarskiego na zawartość i jakość oleju*, Archiwum Chemii i Farmacji, 1934, t. 1, nr 2.
141. Muszyński J., *Alkaloide der europäischen Lycopodium arten. Alkaloide europejskich gatunków Lycopodium*, Archiv. der Pharmazie und Berichte, 1935.
142. Muszyński J., *Czyżby nieurodzaj sporyszu w tym roku?*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1935, t. 62.
143. Muszyński J., *Jeszcze w sprawie nieurodzaju sporyszu w tym roku*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1935, t. 62.
144. Muszyński J., *Naukowe metody wykrywania przestępstw*, Farmacja Współczesna, 1935, t. 4, nr 3, s. 112.
145. Muszyński J., *Piąty Międzynarodowy Kongres Roślin Leczniczych, Wonnych i Przemysłowych w Brukseli*, Wiadomości Zielarskie, 1935, t. 3, nr 10, s. 276.
146. Muszyński J., *Przyczynek do historii aptek wileńskich przed 115 laty*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1935, t. 62, nr 21 s. 298; c. d. nr 22, s. 313.
147. Muszyński J., *Przyczynek do tak zwanej usychalności ziół*, Wiadomości Zielarskie, 1935, t. 3.
148. Muszyński J., *Ś. p. prof. dr Kazimierz Karaffa-Korbutt*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1935, t. 62, nr 5, s. 65.
149. Muszyński J., *Wpływ chloropikrynowania (w celach desinsekcji i dezynfekcji) na kiełkowanie nasion*, Acta Societatis Botanicorum Poloniae, 1935, t. 12, nr 1, s. 83.
150. Muszyński J., *Ziołowe apteczki naszych prababek*, 1935, Polskie Zioła, t. 2, nr 1, s. 12-13.
151. Strażewicz J. W., *Pogląd na rozwój zielarstwa*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1935, t. 62, nr 9, s. 114; to samo: Wiadomości Zielarskie, 1935, t. 3, nr 1.
152. Strażewicz J. W., *Próba obliczania zapotrzebowania surowców leczniczo-przemysłowych w Polsce w r. 1933*, Wiadomości Zielarskie, 1935, t. 3, nr 5-6.
153. Strażewicz J. W., *Przegląd ogólnych metod badania surowców leczniczych*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1935, t. 62.
154. Strażewicz J. W., *Wydajność a zawartość olejków*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1935, t. 62; to samo: Pharmazeutische Zentralhalle, 1926.

155. Strażewicz J. W., *Wyniki selekcji kozłka lekarskiego*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1935, t. 62.
156. Strażewicz J. W., *La Valeriane matière première et certaines des ses préparations galéniques*, Bulletin Chim. et Pharm., 1935.
157. Muszyński J., *Dalsze wyniki uprawy i aklimatyzacji roślin leczniczych w Ogrodzie Roślin Leczniczych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w 1935 r.*, Wiadomości Zielarskie, 1936, t. 4, nr 2, s. 25.
158. Muszyński J., *Eigenartige Anwendungeiner Anemonin haltiger Pflanze in Afrika. Specyficzne zastosowanie rośliny, zawierającej anemoninę w Afryce*, Scientia Pharmaceutica, 1936, t. 7.
159. Muszyński J., *Haszysz – wskazania do stosowania, dawkowanie, gotowe preparaty*, Farmacja Współczesna, 1936, t. 5, nr 6, s. 314; to samo: *Medycyna Współczesna*, 1936, t. 2, nr 11, s. 999.
160. Muszyński J., *Heilpflanzenim Volksbrauch und Arzneipflanzenkultur in Polen. Rośliny lecznicze w zwyczajach ludowych i uprawa roślin leczniczych w Polsce*, Heil Und Gewiispflanzen, 1936.
161. Muszyński J., *Jak rośnie gorzchnik kanadyjski w Polsce (Hydrastis canadensis)*, Polskie Zioła, 1936, t. 3, nr 7, s. 9.
162. Muszyński J., *Kamfora naturalna, rośliny kamforodajne*, Wiadomości Zielarskie, t. 4, 1936.
163. Muszyński J., *Lekarze wracają do ziół*, [w:] *Zioła lecznicze*, Kraków, 1936, s. 5-8.
164. Muszyński J., *Ludowe, kaszubskie nazwy roślin*, Acta Societatis Botanicorum Poloniae, 1936, t. 13, nr 3, s. 161.
165. Muszyński J., *Nieznane źródła mineralne okolic Muszyny*, Farmacja Współczesna, 1936, t. 5, nr 6, s. 246-261.
166. Muszyński J., *O nadużywaniu specyfików w lecznictwie*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1936, t. 63.
167. Muszyński J., *Rącznik dojrzewający na południu Polski*, Polskie Zioła, 1936, t. 3, nr 4, s. 10.
168. Muszyński J., *Tabaki, tabaczki i ich znaczenie w medycynie*, Polskie Zioła, 1936, t. 3, nr 12, s. 1-7.
169. Muszyński J., *Zarys historii uprawy roślin użytecznych (warzyw, przypraw, ziół leczniczych) w Polsce*, Kronika Farmaceutyczna, 1936, t. 35, nr 20, s. 265; to samo: *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1936, t. 63, nr 42, s. 606.
170. Oficjalski P., *Spongia fluviatilis*, Farmacja Współczesna, 1936, t. 5, nr 3, s. 108-116; c. d. nr 4-5, s. 155-194; c. d. nr 6, s. 262-282.
171. Oficjalski P., *Ważniejsze składniki lecznicze w naszych ziołach*, Dla zdrowia, 1936, t. 1.
172. Stec W., *Działalność Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w dziedzinie obrony przeciwgazowej*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1936, nr 2, s. 20-22.
173. Strażewicz J. W., *Badania koszyczków rumianku pospolitego*, Wiadomości Zielarskie, 1936, t. 4, nr 6.
174. Strażewicz J. W., *Jakie korzenie waleriany należy uważać za najlepsze*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1936, t. 63.
175. Strażewicz J. W., *Nowa metoda identyfikacji surowców leczniczych opracowana przez Roma*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1936, t. 63.

176. Welento J., *Odróżnienie mikroskopowe najczęściej spotykanych w lecznictwie gatunków Strophantus*, *Archiwum Chemii i Farmacji*, 1936, t. 2, nr 1.
177. Muszyński J., Welento J., *Czas potrzebny do wykonania „lege artis” recepty złożonej*, *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1937, t. 64, nr 15, s. 177.
178. Muszyński J., *Analiza specyfików – Defuzolit, onozolit i extralit*, *Lekarz Wojskowy*, 1937.
179. Muszyński J., *Ludowe zioła lecznicze na Śląsku Cieszyńskim*, *Wiadomości Zielarskie*, 1937, t. 5, nr 2, s. 40.
180. Muszyński J., *Orthosiphon stamineus, własności farmakologiczne i lecznicze zastosowanie*, *Medycyna Współczesna*, 1937, t. 3, nr 6, s. 586-590.
181. Muszyński J., *Rażące błędy znajdują się i ...w poważnych dziełach (Kobert: „Lehrbuch der Intoxikationen”)*, *Tygodnik Rolniczy*, 1937, t. 21, nr 43/44, s. 519.
182. Muszyński J., *Ś. p. prof. dr Wolfgang Himmelbaut*, *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1937, t. 64, nr 45, s. 620; to samo: *Wiadomości Zielarskie*, 1937, t. 5, nr 11, s. 369.
183. Muszyński J., *Widoki i możliwości rozwoju zielarstwa w Polsce*, *Kronika Farmaceutyczna*, 1937, t. 36, nr 11, s. 145.
184. Oficjalski P., *Contribution a l'etude de la toxicite des alcaloides des Lycopodes*, *Bulletin des Sciences Pharmacologiques*, 1937, t. 44, nr 10, s. 470.
185. Oficjalski P., *Naparstnice hodowane w Ogrodzie Roślin Leczniczych USB w Wilnie*, *Farmacja Współczesna*, 1937, t. 6, nr 1-2, s. 12-32.
186. Strażewicz J. W., *Węgierska produkcja papryki*, *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1937, t. 64.
187. Muszyński J., *Dane o chińskim korzeniu „Zeńszeń”*, *Medycyna Współczesna*, 1938, t. 4, nr 7, s. 750-755.
188. Muszyński J., *Drożdże, ich składniki i zastosowanie*, *Kronika Farmaceutyczna*, 1938, t. 37, nr 9, s. 117.
189. Muszyński J., *Dzeń szeń – magiczny lek chiński*, *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1938, t. 65, nr 22; c. d. nr 23.
190. Muszyński J., *Fytoterapia*, [w:] *Podręczna Encyklopedia Lekarza Praktyka*, t. 21, Warszawa, 1938.
191. Muszyński J., *Jan Biegański – pionier zielarstwa polskiego*, *Wiadomości Farmaceutyczne*, 1938, t. 65, nr 34, s. 500.
192. Muszyński J., *Kalina jako lek*, *Polskie Zioła*, 1938, t. 5, nr 1, s. 23.
193. Muszyński J., *Leki przeciwczerwiowe u ciężarnych*, *Prasa Lekarska*, 1938, t. 7, nr 7, s. 34.
194. Muszyński J., *Mgr farm. Jan Biegański – pionier zielarstwa polskiego*, *Gazeta Rolnicza*, 1938, t. 78, nr 36, s. 1061.
195. Muszyński J., *Mieszanki ziołowe w leczeniu guzów krwawnicowych*, *Medycyna Współczesna*, 1938, t. 4, nr 9, s. 961.
196. Muszyński J., *Nawrót do fytoterapii w lecznictwie współczesnym*, *Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*, 1938, t. 14, nr 4, s. 416.
197. Muszyński J., *O zasiewaniu roślin leczniczych w lasach*, *Polskie Zioła*, 1938, t. 5, nr 12, s. 1-9.
198. Muszyński J., *Pierwszy Świętojański Jarmark Ziół Leczniczych w Wilnie (dnia 24 – 25 czerwca 1938 r.)*, Wilno, 1938.

199. Muszyński J., *Plantas medicinales de France. Francuskie rośliny lecznicze*, Wiadomości Zielarskie, 1938, t. 6, nr 7-8, s. 325.
200. Muszyński J., *Pomnik trwalszy od spiżu*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1938, t. 65, nr 31, s. 454.
201. Muszyński J., *Skarby lecznicze w przyrodzie*, Warszawa, 1938.
202. Muszyński J., *Der Sojaanbau in Nord Polen. Uprawa soi w Polsce Północnej*, Wien, 1938. Odb.: Scientia Pharmaceutica, s. 8, 1938.
203. Muszyński J., *Stosowanie abryny (wyciąg z Abrus precatorius)*, Medycyna Współczesna, 1938, t. 4, nr 2, s. 220-224.
204. Muszyński J., *Świętojański targ zielarski w Wilnie*, Słowo, 1938, 25 czerwca.
205. Muszyński J., *Wartość lecznicza drożdży piwnych*, Prasa Lekarska, 1938, t. 7, nr 4, s. 316-320.
206. Muszyński J., *Ziółtopisarze i botanicy polscy XVI wieku. Les ecrivains du domaine des plantes et les botanices polonais du XVI siecle*, Wiadomości Zielarskie, 1938, t. 6, nr 12, s. 485; to samo: Medycyna i Przyroda, 1938, t. 2, nr 8, s. 1.
207. Muszyński J., Serafinowicz M., *O tak zwanych intraktach oraz wyniki badań niektórych intraktów rynku polskiego*, Wiadomości Farmaceutyczne, 1938, t. 65, s. 678.
208. Muszyński J., Skonieczna Z., Dobrzyńska M., *Wskazówki o uprawie kilku gatunków roślin leczniczych (prawoślaz, waleriana, rumianek, soja)*, Wilno, 1938.
209. Stec W., *Jarmark ziół leczniczych w Wilnie*, Polskie Ziola, 1938, nr 7-8, s. 5-7.
210. Stec W., *Mąka sojowa*, Kronika Farmaceutyczna, 1938, t. 37, nr 13, s. 182.
211. Stec W., *Wpływ nawożenia na zawartość olejku w Salvia officinalis, uprawianej w Kisielnicy w roku 1937*, Wydawnictwa Polskiego Komitetu Zielarskiego, nr 50, Warszawa, 1938.
212. Muszyński J., *Gorzchnik kanadyjski Hydrastis canadensis i jego uprawa*, Wiadomości Zielarskie, 1939, t. 7, nr 5, s. 240.
213. Muszyński J., *Kuracja drożdżowa przy wyczerpaniu nerwowym*, Sad i Owoce, 1938, t. 1.
214. Muszyński J., *Roślinne środki owadobójcze i czerwiopędne w leczeniu zwierząt*, Przegląd Weterynaryjny, 1939, nr 8.
215. Muszyński J., *Ś. p. Jan Biegański – pionier zielarstwa polskiego*, Wiadomości Zielarskie, 1939, t. 7, nr 2, s. 50.
216. Muszyński J., *Targi ziół leczniczych w Wilnie*, Wiadomości Zielarskie, 1939, t. 7, nr 7-8, s. 387.

VIII.3. Wykaz przedmiotów wykładanych dla studentów farmacji w latach 1921-1939

Przedmiot	Prowadzący	Lata, w których obowiązywał przedmiot	Rok studiów (wymiar godzinowy w poszczególnych trymestrach)	Wymiar godzinowy w poszczególnych trymestrach
[Botanika] Morfologia i anatomia	Piotr Wiśniewski – 1926/27-1933/34, 1936-37	1926/27-1933/34, 1936/37	rok 1	4 godz.
Analiza mikroskopowa	Jan Muszyński – 1923/24-1934/35	1923/24	rok 3	4 godz. + 4 godz. + 2 godz.
		1924/25-1926/27	rok 3	4 godz. + 4 godz.
		1927/28-1930/31	rok 3	3 godz.
		1932/33-1934/35	rok 3	4 godz.
Analiza mikroskopowa sproszkowanych surowców	Jan Muszyński – 1922/23, 1931/32-1934/35, 1938/39	1922/23	rok 3	4 godz.
		1931/32-1934/35	rok 3	4 godz.
		1938/39	rok 3	4 godz. + 4 godz.
Analiza mikroskopowa środków spożywczych	Jan Muszyński – 1922/23	1922/23	rok 3	2 godz.
Analiza surowców sproszkowanych → Analiza mikroskopowa sproszkowanych surowców				
Bakteriologia	Teofil Gryglewicz – 1921/22-1931/32	1921/22	rok 3	2 godz. + 3 godz.
		1922/23	rok 3	3 godz. + 3 godz.
		1923/24-1927/28	rok 3	3 godz. + 3 godz. + 3 godz.
		1928/29-1931/32	rok 3	1 godz. + 3 godz. + 3 godz.
	vacat	1937/38	rok 3	brak danych
	Stanisław Legeżyński – 1938/39	1938/39	rok 2	4 godz.
Biologia	Jan Wilczyński – 1927/28-1930/31	1927/28-1930/31	rok 2	4 godz.
Botanika	Piotr Wiśniewski – 1921/22	1921/22	rok 1	5 godz. + 5 godz. + 3 godz.
	Piotr Wiśniewski/Józef Trzebiński – 1922/23-1923/24	1922/23-1923/24	rok 1	8 godz. + 4 godz.
	Piotr Wiśniewski – 1924/25-1933/34,	1924/25-1925/26	rok 1	4 godz. + 4 godz.

	1936/37-1938/39	1926/27-1930/31	rok 1	4 godz. + 2 godz.
		1931/32-1933/34, 1936/37	rok 1	4 godz.
		1937/38-1938/39	rok 1	4 godz. + 4 godz.
Botanika Lekarska	Jan Muszyński	1936/37-1938/39	rok 1	2 godz. + 2 godz. + 2 godz.
Botanika ogólna → Botanika				
Botanika ogólna i fizjologiczna	Piotr Wiśniewski – 1923/24-1925/26	1923/24-1925/26	rok 1	4 godz.
Botanika, systematyka	Józef Trzebiński – 1924/25-1937/38	1924/25-1925/26	rok 1	2 godz. + 2 godz. + 2 godz.
	Franciszek Ksawery Skupieński – 1938/39	1926/27	rok 1	2 godz.
		1927/28-1930/31	rok 1	3 godz.
		1931/32-1933/34, 1936/37-1938/39	rok 1	4 godz.
Chemia analityczna	Marian Hłasko – 1922/23-1925/26	1922/23	rok 1	2 godz. + 2 godz. + 2 godz.
	Eugeniusz Michalski – 1930/31-1934/35, 1936/37-1938/39	1923/24-1925/26	rok 1	2 godz. + 2 godz. + 4 godz.
		1930/31	rok 1	2 godz. + 2 godz. + 2 godz.
		1931/32	rok 1	2 godz. + 2 godz.
			rok 2	2 godz. + 2 godz.
		1932/33-1933/34	rok 1	2 godz. + 2 godz.
		1932/33-1933/34	rok 2	2 godz.
		1934/35	rok 2	2 godz.
		1936/37	rok 1	2 godz. + 2 godz.
		1937/38	rok 1	2 godz. + 2 godz.
			rok 2	2 godz.
		1938/39	rok 1	2 godz. + 2 godz. + 2 godz.
			rok 2	2 godz. + 2 godz.
		Chemia analityczna (jakościowa i ilościowa) → Chemia analityczna		
Chemia analityczna jakościowa → Chemia analityczna				
Chemia analityczna ilościowa → Chemia analityczna				
Chemia farmaceutyczna	Witold Kraszewski – 1921/22-1922/23	1921/22	rok 3	3 godz. + 6 godz. + 4 godz.
	Władysław Karaffa-Korbutt – 1923/24-1938/39	1922/23	rok 2	4 godz.
		1923/24-1934/35, 1938/39	rok 3	4 godz. + 4 godz. + 4 godz.
Chemia fizjologiczna	Bronisława Pohorecka-Leleszowa	1931/32-1934/35	rok 2	2 godz. + 2 godz.

	– 1931/32-1932/33			
	Edward Czarnecki – 1933/34-1934/35, 1937/38-1938/39	1937/38	rok 2	2 godz. + 2 godz. + 2 godz.
		1938/39	rok 2	2 godz. + 2 godz. + 4 godz.
Chemia fizyczna	Edward Bekier – 1931/32-1934/35, 1937/38-1938/39	1931/32	rok 2	3 godz.
		1932/33-1934/35	rok 2	3 godz.
			rok 3	3 godz.
		1937/38	rok 2	3 godz.
		1938/39	rok 3	2 godz. + 2 godz.
Chemia nieorganiczna	Marian Hłasko 1921/22-1926/27	1921/22-1926/27	rok 1	5 godz. + 4 godz. + 3 godz.
		1926/27	rok 1	6 godz. + 6 godz. + 6 godz.
Chemia ogólna → Chemia ogólna cz.1				
Chemia ogólna cz. 1	Marian Hłasko – 1927/28	1927/28-1929/30	rok 1	6 godz. + 2 godz.
		1930/31	rok 1	6 godz. + 3 godz.
		1931/32-1932/33	rok 1	6 godz. + 4 godz.
		1933/34	rok 1	6 godz. + 5 godz.
		1936/37	rok 1	6 godz. + 4 godz.
		1937/38	rok 1	6 godz. + 4 godz. + 4 godz.
		1938/39	rok 1	5 godz. + 4 godz. + 5 godz.
Chemia ogólna cz. 2	Kazimierz Sławiński 1927/28-1930/31	1927/28-1930/31	rok 1	3 godz. + 5 godz.
Chemia organiczna	Kazimierz Sławiński 1921/22-1934/35	1921/22	rok 1	4 godz.
			rok 2	5 godz. + 4 godz.
			rok 3	5 godz. + 5 godz.
	Leon Kamieński – 1937/38-1938/39	1922/23-1925/26	rok 2	4 godz. + 4 godz. + 4 godz.
		1926/27	rok 2	4 godz. + 4 godz. + 5 godz.
		1931/32	rok 2	5 godz. + 5 godz.
		1932/33-1934/35, 1937/38-1938/39	rok 2	5 godz. + 5 godz. + 5 godz.
	Chemia organiczna (teoria chemii)	Kazimierz Sławiński – 1927/28-1931/32	1927/28-1930/31	rok 2
1931/32			rok 2	5 godz.
Chemia organiczna (związki aromatyczne)	Kazimierz Sławiński – 1927/28-1930/31	1927/28-1930/31	rok 2	5 godz.

Chemia techniczna	Witold Kraszewski – 1922/23-1931/32	1922/23	rok 3	4 godz. + 4 godz. + 4 godz.
		1923/24	rok 3	4 godz. + 4 godz. + 3 godz.
		1924/25-1931/32	rok 3	4 godz. + 4 godz. + 4 godz.
Chemia toksykologiczna i sądowa	Jan Muszyński – 1933/34-1934/35 Wacław Strażewicz – 1935/36	1933/34-1935/36	rok 4	2 godz. + 2 godz.
Ćwiczenia botaniczne	Piotr Wiśniewski/Jan Muszyński – 1921/22	1921/22	rok 1	3 godz. + 4 godz. + 4 godz.
			rok 2	3 godz.
	Jan Muszyński – 1922/23-1933/34	1922/23	rok 1	10 godz. + 6 godz. + 6 godz.
		1923/24	rok 1	6 godz. + 6 godz. + 6 godz.
		1924/25-1926/27	rok 1	6 godz. + 6 godz. + 2 godz.
		1927/28-1933/34	rok 1	6 godz. + 6 godz. + 6 godz.
	Ćwiczenia i demonstracje z chemii farmaceutycznej → Ćwiczenia z chemii farmaceutycznej			
Ćwiczenia z analizy jakościowej	Marian Hłasko – 1926/27-1933/34, 1936/37-1938/39	1926/27-1933/34, 1936/37-1938/39	rok 1	15 godz. + 15 godz. + 15 godz.
Ćwiczenia z analizy mikroskopowej	Jan Muszyński – 1924/25-1930/31	1924/25-1930/31	rok 3	2 godz.
Ćwiczenia z analizy mikroskopowej surowców lekarskich	Jan Muszyński – 1921/22	1921/22	rok 2	6 godz.
			rok 3	6 godz.
Ćwiczenia z biologii	Jan Wilczyński – 1923/24-1930/31	1923/24-1926/27	rok 2	2 godz.
		1927/28-1930/31	rok 2	3 godz.
Ćwiczenia z botaniki lekarskiej	Jan Muszyński – 1936/37-1937/38	1936/37-1938/39	rok 1	6 godz. + 6 godz. + 6 godz.
	Justyn Welento – 1938/39			
Ćwiczenia ze wstępu do biologii	Jan Wilczyński – 1922/23-1929/30	1922/23-1926/27	rok 2	2 godz.
		1927/28-1929/30	rok 2	3 godz.
Ćwiczenia z chemii analitycznej	Marian Hłasko – 1922/23-1934/35, 1937/38-1938/39	1922/23	rok 1	15 godz. + 15 godz.
			rok 2	15 godz. + 15 godz.
			rok 3	15 godz. + 15 godz.
		1923/24	rok 1	15 godz.
			rok 2	15 godz.
			rok 3	12 godz. + 15 godz. + 15 godz.
		1924/25	rok 2	15 godz. + 15 godz. + 15 godz.

		1925/26	rok 1	15 godz.
			rok 2	15 godz. + 15 godz. + 15 godz.
		1926/27-1927/28	rok 2	15 godz. + 15 godz. + 15 godz.
		1928/29-1931/32	rok 2	12 godz. + 15 godz. + 15 godz.
		1932/33-1934/35, 1937/38-1938/39	rok 2	20 godz. + 20 godz. + 20 godz.
Ćwiczenia z chemii farmaceutycznej	Witold Kraszewski – 1921/22	1921/22	rok 3	12 godz.
	Teofil Gryglewicz – 1922/23	1922/23	rok 2	4 godz.
	Władysław Karaffa-Korbutt – 1923/24-1934/35, 1938/39	1923/24	rok 3	4 godz. + 4 godz.
		1924/25-1931/32	rok 3	8 godz. + 8 godz. + 8 godz.
		1932/33-1934/35, 1938/39	rok 3	11 godz. + 11 godz. + 11 godz.
Ćwiczenia z chemii fizjologicznej	Bronisława Pohorecka-Leleszowa – 1931/32-1932/33	1931/32-1932/33	rok 2	4 godz. + 4 godz.
	Edward Czarnecki – 1933/34-1934/35	1933/34-1934/35	rok 2	3 godz. + 3 godz.
	Leon Kamieński – 1937/38-1938/39	1937/38	rok 2	4 godz.
		1938/39	rok 2	6 godz.
Ćwiczenia z chemii fizycznej	Edward Bekier 1938/39	1938/39	rok 3	2 godz.
Ćwiczenia z chemii ilościowej → Ćwiczenia z chemii analitycznej				
Ćwiczenia z chemii jakościowej → Ćwiczenia z analizy jakościowej				
Ćwiczenia z chemii nieorganicznej	Marian Hłasko – 1921/22-1925/26	1921/22	rok 2	12 godz.
		1922/23-1923/24	rok 2	15 godz.
		1924/25-1925/26	rok 1	15 godz. + 15 godz.
Ćwiczenia z chemii organicznej	Kazimierz Sławiński – 1921/22-1934/35, 1938/39	1921/22	rok 3	brak danych
		1922/23	rok 3	15 godz. + codziennie + 15 godz.
		1923/24	rok 3	10 godz. + 15 godz. + 15 godz.
		1924/25-1932/33	rok 3	15 godz. + 15 godz. + 15
		1933/34-1934/35	rok 3	16 godz. + 16 godz. + 16 godz.
		1938/39	rok 3	15 godz. + 15 godz. + 15
Ćwiczenia z chemii toksykologicznej i sądowej	Jan Muszyński – 1933/34-1935/36	1933/34-1935/36	rok 4	8 godz. + 8 godz.
Ćwiczenia z farmacji stosowanej	Justyn Welento – 1933/34-1934/35	1933/34-1934/35	rok 3	8 godz. + 8 godz. + 8 godz.
	Henryk Ruebenbauer – 1938/39	1938/39	rok 3	12 godz. + 12 godz. + 12 godz.

Ćwiczenia z farmakodynamiki	Edward Czarnecki – 1933/34-1935/36	1933/34-1934/35	rok 4	8 godz. + 8 godz.
		1935/36	rok 4	2 godz. + 2 godz.
Ćwiczenia z farmakognozji	Jan Muszyński – 1921/22-1934/35, 1937/38-1938/39	1921/22	rok 2	12 godz. + 12 godz.
			rok 3	12 godz. + 12 godz.
		1922/23	rok 2	8 godz. + 8 godz. + 8 godz.
		1923/24	rok 2	6 godz. + 8 godz. + 8 godz.
		1924/25-1930/31	rok 2	8 godz. + 8 godz. + 8 godz.
		1931/32-1934/35	rok 2	6 godz. + 6 godz. + 6 godz.
		1937/38	rok 2	5 godz. + 6 godz. + 6 godz.
		1938/39	rok 2	6 godz. + 6 godz. + 6 godz.
Ćwiczenia z farmakognozji i hodowli roślin lekarskich	Jan Muszyński – 1931/32-1934/35, 1938/39	1931/32-1934/35, 1938/39	rok 3	4 godz.
Ćwiczenia z fizyki	Józef Patkowski – 1921/22	1921/22-1922/23	rok 1	4 godz.
	Józef Patkowski/Wacław Dziewulski 1922/23-1937/38	1923/24	rok 1	3 godz. + 3 godz.
		1924/25-1929/30	rok 1	3 godz.
		1930/31	rok 1	3 godz. + 3 godz.
		1931/32-1933/34, 1936/37-1937/38	rok 1	3 godz.
	Józef Patkowski/br. danych – 1938/39	1938/39	rok 1	2 godz.
Ćwiczenia z higieny	Kazimierz Karaffa-Korbutt – 1931/32-1934/35	1931/32	rok 2	3 godz.
	Janina Rodziewiczowa – 1938/39	1932/33-1934/35	rok 2	3 godz. + 3 godz.
		1938/39	rok 2	3 godz.
Ćwiczenia z hodowli roślin lekarskich → Hodowla roślin lekarskich i nauka o surowcach krajowych				
Ćwiczenia z krystalografii	Józef Łukaszewicz – 1921/22-1925/26, 1927/28-1928/29	1921/22-1922/23	rok 1	2 godz.
	Bronisław Rydzewski – 1929/30-1933/34	1923/24-1925/26	rok 1	2 godz. + 2 godz.
	Bronisław Halicki/Stanisław Małkowski – 1936/37	1927/28-1929/30	rok 1	3 godz.
	Bronisław Halicki – 1937/38-1938/39	1930/31-1933/34, 1936/37-1938/39	rok 1	2 godz.
Ćwiczenia z krystalografii i mineralogii	Józef Łukaszewicz – 1922/23-1928/29	1922/23	rok 1	2 godz.
	Bronisław Rydzewski – 1929/30-1933/34	1927/28-1930/31	rok 1	3 godz.
	Bronisław Halicki/Stanisław Małkowski – 1936/37	1931/32-1933/34, 1936/37-1938/39	rok 1	2 godz.

	Bronisław Halicki – 1937/38-1938/39			
Ćwiczenia z mikrobiologii	Stanisław Legeżyński – 1938/39	1938/39	rok 2	6 godz. + 6 godz.
Ćwiczenia z mineralogii	Józef Łukaszewicz – 1927/28-1929/30	1927/28-1930/31	rok 1	3 godz.
	Bronisław Rydzewski – 1929/30-1933/34	1931/32-1933/34, 1936/37-1937/38	rok 1	2 godz.
	Bronisław Halicki/ Stanisław Małkowski – 1936/37			
	Bronisław Halicki – 1937/38			
Ćwiczenia z mineralogii i krystalografii → Ćwiczenia z krystalografii i mineralogii				
Ćwiczenia z nauki o środkach spożywczych	Witold Kraszewski – 1933/34-1934/35	1933/34-1934/35	rok 4	8 godz. + 8 godz.
	Aleksander Safarewicz – 1935/36	1935/36	rok 4	3 godz. + 3 godz.
Ćwiczenia z surowców sproszkowanych	Jan Muszyński – 1922/23	1922/23	rok 3	4 godz.
Ćwiczenia z technologii chemicznej środków leczniczych	Witold Kraszewski – 1933/34-1935/36	1933/34-1935/36	rok 4	8 godz. + 8 godz.
Ćwiczenia z zoologii	Jan Wilczyński – 1930/31-1933/34	1930/31-1931/32	rok 1	3 godz. + 3 godz.
	Jan Dembowski – 1936/37-1938/39	1932/33-1933/34, 1936/37-1937/38	rok 1	2 godz. + 2 godz.
		1938/39	rok 1	3 godz. + 3 godz.
Ćwiczenia z zoologii i parazytologii → Ćwiczenia z zoologii				
Farmacja stosowana	Jan Muszyński – 1927/28-1934/35	1927/28-1930/31	rok 3	2 godz. + 2 godz. + 2 godz.
	Henryk Ruebenbauer – 1938/39	1931/32-1934/35, 1938/39	rok 3	4 godz. + 4 godz. + 4 godz.
Farmakodynamika	Edward Czarnecki – 1933/34-1935/36	1933/34-1935/36	rok 4	2 godz. + 2 godz.
Farmakognozja	Jan Muszyński 1921/22-1934/35, 1937/38-1938/39	1921/22	rok 2	8 godz. + 8 godz. + 6 godz.
			rok 3	8 godz. + 8 godz.
		1922/23-1930/31	rok 2	4 godz. + 4 godz. + 4 godz.
		1931/32-1934/35	rok 2	3 godz. + 3 godz. + 3 godz.
			rok 3	2 godz. + 2 godz. + 2 godz.
		1937/38	rok 2	3 godz. + 3 godz. + 3 godz.
		1938/39	rok 2	3 godz. + 3 godz. + 3 godz.
			rok 3	2 godz. + 2 godz. + 2 godz.
Farmakognozja szczegółowa	Jan Muszyński – 1921/22	1921/22	rok 3	6 godz.
Fizyka (ciepło)	Wacław Dziewulski – 1921/22-1922/23	1921/22	rok 1	5 godz.

	Józef Patkowski – 1923/24-1933/34, 1936/37-1938/39	1922/23-1933/34, 1936/37-1938/39	rok 1	2 godz.
Fizyka	Wacław Dziewulski/Józef Patkowski – 1921/22-1925/26, 1931/32-1933/34, 1936/37-1937/38	1921/22	rok 1	6 godz.
	Wacław Dziewulski – 1926/27-1930/31	1922/23	rok 1	4 godz. + 4 godz.
	Józef Patkowski – 1938/39	1923/24-1925/26	rok 1	4 godz.
		1926/27-1930/31	rok 1	2 godz.
		1931/32-1933/34, 1936/37-1937/38	rok 1	2 godz. + 2 godz.
1938/39	rok 1	2 godz.		
Fizyka (doświadczalna) → Fizyka				
Fizyka (mechanika)	Józef Patkowski – 1921/22-1922/23	1921/22	rok 1	3 godz. + 3 godz.
	Wacław Dziewulski – 1923/24-1933/34, 1936/37 (1938/39 – wykładowca nieznany)	1922/23-1933/34, 1936/37-1938/39	rok 1	2 godz.
Fizyka cząsteczek	Józef Patkowski – 1923/24-1933/34, 1936/37-1938/39	1923/24-1933/34, 1936/37-1938/39	rok 1	2 godz.
Fizyka, optyka → Fizyka, optyka, teoria fal				
Fizyka, optyka i teoria fal	Wacław Dziewulski – 1923/24-1933/34, 1936/37-1937/38 (1938/39 wykładowca nieznany)	1923/24-1933/34, 1936/37-1937/38	rok 1	2 godz.
		1938/39	rok 1	2 godz. + 2 godz.
Geologia	Jan Muszyński – 1921/22	1921/22	rok 2	2 godz.
Geologia i mineralogia	Józef Łukaszewicz – 1921/22-1922/23, 1924/25-1925/26, 1927/28-1928/29	1921/22	rok 2	4 godz. + 4 godz.
	Bronisław Rydzewski – 1926/27, 1929/30-1933/34	1922/23	rok 1	3 godz.
	Bronisław Halicki/Stanisław Małkowski – 1936/37	1924/25-1925/26	rok 1	2 godz.
	Bronisław Halicki – 1937/38	1926/27	rok 1	3 godz. + 3 godz.
		1927/28-1930/31	rok 1	2 godz.
1931/32-1933/34, 1936/37-1937/38	rok 1	3 godz.		
Higiena	Kazimierz Karaffa-Korbutt – 1931/32-1934/35	1931/32-1934/35	rok 2	2 godz. + 2 godz.
	1937/38 – brak informacji na temat wykładowcy i godzin	1937/38	brak danych	brak danych
	Janina Rodziewiczowa – 1938/39	1938/39	rok 2	2 godz. + 2 godz.

Historia farmacji	Jan Muszyński – 1931/32, 1933/34-1935/36	1931/32	rok 3	1 godz.
		1933/34-1935/36	rok 4	2 godz. + 2 godz.
Historia fitoterapii i uprawy roślin leczniczych	Jan Muszyński – 1935/36	1935/36	rok 4	2 godz. + 2 godz.
Hodowla roślin lekarskich i nauka o surowcach krajowych	Jan Muszyński – 1921/22-1930/31	1921/22	rok 3	2 godz.
		1922/23-1930/31	rok 3	3 godz.
Hodowla roślin lekarskich wycieczki i ćwiczenia → Hodowla roślin lekarskich i nauka o surowcach krajowych				
Krystalografia	Józef Łukaszewicz – 1922/23, 1927/28-1928/29	1922/23, 1927/28-1929/30	rok 1	2 godz.
	Bronisław Rydzewski – 1929/30-1933/34	1930/31-1933/34, 1936/37-1938/39	rok 1	3 godz.
	Bronisław Halicki/ Stanisław Małkowski – 1936/37			
	Bronisław Halicki – 1937/38-1938/39			
Krystalografia i mineralogia	Józef Łukaszewicz – 1921/22	1921/22	rok 1	2 godz.
Krystalografia, mineralogia i geologia	Józef Łukaszewicz – 1922/23-1925/26	1922/23	rok 1	2 godz.
		1923/24-1925/26	rok 1	2 godz. + 2 godz.
Mikrobiologia	Teofil Gryglewicz – 1931/32-1933/34	1931/32		1 godz. + 3 godz. + 2 godz.
	Stanisław Legeżyński – 1938/39	1932/33-1934/35, 1938/39	rok 2	2 godz. + 3 godz.
Mineralogia	Józef Łukaszewicz – 1922/23-1928/29	1922/23-1930/31	rok 1	2 godz.
	Bronisław Rydzewski – 1929/30-1933/34	1931/32-1933/34, 1936/37-1938/39	rok 1	3 godz.
	Bronisław Halicki/ Stanisław Małkowski – 1936/37			
	Bronisław Halicki – 1937/38-1938/39			
Mineralogia, geologia → Geologia, mineralogia				
Mineralogia, geologia i ćwiczenia	Józef Łukaszewicz – 1923/24	1923/24	rok 1	4 godz.
Nauka o środkach spożywczych	Witold Kraszewski – 1933/34-1934/35	1933/34-1935/36	rok 4	2 godz. + 2 godz.
	Aleksander Safarewicz – 1935/36			
Optyka, teoria fal → Fizyka, optyka, teoria fal				
Pierwsza pomoc w nagłych wypadkach	Stanisław Władyczko – 1921/22-1931/32	1921/22 2	rok 2	2 godz. + 2 godz.
	1933/34-1934/35 – br. danych	1922/23	rok 2	2 godz.
	Sergiusz Schilling-Siengalewicz	1923/24	rok 2	1 godz.

	- 1937/38-1938/39	1924/25-1931/32	rok 2	2 godz. + 2 godz.
		1933/34, 1934/35, 1937/38-1938/39	rok 2	2 godz.
Receptura i prawodawstwo	Jan Muszyński – 1922/23	1922/23	rok 3	2 godz.
Technologia chemiczna środków leczniczych	Witold Kraszewski – 1933/34-1935	1933/34-1935	rok 4	4 godz. + 4 godz.
Uprawa roślin lekarskich	Jan Muszyński – 1931/32-1934/35, 1938/39	1931/32	rok 3	2 godz.
		1932/33-1934/35, 1938/39	rok 3	4 godz.
Ustawodawstwo	Jan Muszyński – 1931/32-1934/35, 1938/39	1931/32-1934/35, 1938/39	rok 3	1 godz.
Ustawodawstwo sanitarne i apteczne → Ustawodawstwo				
Uzupełnienie z chemii nieorganicznej	Marian Hłasko – 1931/32-1932/33, 1936/37-1938/39	1931/32	rok 1	2 godz. + 2 godz.
		1932/33	rok 1	2 godz. + 1 godz. + 2 godz.
		1932/33	rok 1	2 godz. + 2 godz. + 2 godz.
		1936/37-1937/38	rok 1	2 godz. + 1 godz. + 2 godz.
		1938/39	rok 1	1 godz. + 2 godz.
Uzupełnienie z fizyki doświadczalnej	Józef Patkowski – 1926/27	1926/27	rok 1	1 godz.
Wstęp do biologii	Jan Wilczyński – 1922/23-1930/31	1922/23	rok 2	4 godz.
		1923/24-1930/31	rok 2	4 godz. + 4 godz.
Wycieczki botaniczne → Wycieczki botaniczne i określenie roślin krajowych				
Wycieczki botaniczne i określenie roślin krajowych	Jan Muszyński – 1921/22, 1931/32-1933/34, 1936/37-1938/39	1921/22	rok 2	6 godz.
			rok 3	brak danych
		1931/32-1933/34, 1936/37-1938/39	rok 1	3 godz.
Zoologia (anatomia, fizjologia)	Jan Wilczyński – 1930/31	1930/31	rok 1	2 godz.
Zoologia i parazytologia	Jan Wilczyński – 1930/31-1933/34 Jan Dembowski – 1936/37-1938/39	1930/31	rok 1	2 godz. + 2 godz.
		1931/32-1933/34	rok 1	3 godz. + 3 godz.
		1936/37-1937/38	rok 1	4 godz. + 4 godz. + 4 godz.
		1938/39	rok 1	4 godz. + 3 godz.

